3

COMMENTA-riorum Ioannis Caluini in Acta Apostolorum,

LIBER POSTERIOR.

Additus est vtriusque libri Index rerum & sententiarum.

EX OFFICINA IOANNIS CRISPINI.

M. D. LIIII.

SERENISSIMO DANIAE ET NORVEGIAE REGI DESIGNATO, FRIDERICO Excellentissimi Regis Christiani filio, Ioánes Caluinus regalem Spiritum sapientiæ & fortitudinis à Domino precatur.

INGVLARI *Dei beneficio factum est, Rex indyte, vt regnum Daniæ, postquàm grauibus procellis diu variéque iactatum fuerat, non modò citius hominum spe & iudicio solidè pacatum fuerit, sed etiam rebus in optimum ordinem compositis, statum suum hodie obtineat. Huius quoque felicitatis pretiũ auget, quòd inter istos bellorum & discordiarum motus quibus concuti vel æstuare videmus totũ ferè Christianũ orbem, læta pace fruitur. Tanti refert diuinitus terris præfici generosos ac cordatos Principes, qui & sua virtute omnẽ vim iniustã cõpescãt, & legitimam gubernãdi formam domi sua prudentia & æquitate constituant. In vtroque genere cùm serenissimus Rex, Maiestatis tuæ pater excellat, non potuit melius vel prudẽtius sibi consulere Dania quàm eũ sibi asciscẽdo Regẽ, cui iam natura honorẽ ũsque regiũ contulerat. Cæterùm ne extincta vnius hominis vita, vt sæpe fieri solet, tam insignis intercideret Dei benedictio, accessit fida diuturnitatis custos eius filii successio, qui ordinem patris auspiciis præclarè compositum cõtinuet ac stabiliat. Interdum quidem contingit, non solùm dissimiles esse patribus filios: sed vbi potestatem sunt adepti, vel prauitate quadam, vel stulta æmulatione, vel aulicis contentionibus ac dissidiis in violandis paternis legibus nõ minus sibi licentiæ permittere, quàm si alienissimos cupidè incesserẽt. Regno autem Daniæ hac in parte benignè prospexit Deus, quòd tu Rex præstantissimus ad heroicum patris ingenium formatus, & in castissima eius disciplina educatus, rationem de manu, quod aiũt, in manum ab ipso traditam amplexus, nihil potius ducas, quàm eius vestigiis insistere. Quanquam non successor modò destinatus es, qui relictam à mortuo prouinciam suscipias: sed etiam viuo & florenti, tum eius iudicio assumptus, tum Dei prouidentia datus adiutor, in cuius humeros pars oneris recumbat. Nec verò dubito quin hoc in præcipuis Dei donis, quibus splendidè ornatus est, meritò numeret, datum sibi esse filium, non solùm cuius fidei regnum suum securè commendet, sed ex cuius obsequiis tum alios iam capiat vberrimos fructus, tum leuationis aliquid sentiat. Quum hoc sancto consensu nihil ad communem populi salutem aptius fingi queat, tuæ quoque Maiestati priuatim optabilis contigit testandæ pietatis suæ materia, quòd sine inuidia secundas ab optimo Rege partes agens, morigerum te illi & obsequentẽ, vt par est, præbendo, non minus pretiosam apud omnes probos ex modestia laudem refers, quàm vulgò dominãdi gloria cẽsetur. Iam verò latius quàm ad Regnũ Daniæ patet huius boni fructus, quòd spirituale Christi regnum, altero vindice suffultum, altiores istic magísque firmas radices aget. Quòd strenuè & magnificè in puro Dei cultu asserendo Christianus Rex nomini suo responderit, narrare nihil attinet. Hoc certè*

vnum mihi videtur satis luculentū esse specimen, quòd multi Principes quum videant fœdè corruptum Ecclesiæ statum, ideò tamen nullam correctionem attingunt, quia in vetusta quoque & trāquilla possessione quod metuūt ex nouitate periculum eos ab officio retardat & impedit. Pater autem tuus, o Rex, inter ipsa primordia rebus adhuc vel turbulentis vel dubiis, totus in hanc curam non minus intrepidè quàm piè incubuit vt pura apud Danos & à superstitionū fæce purgata religio vigeret. Nunc te quoque, Rex nobilissime, pari eius puritatis retinēdæ ac tuēdæ studio flagrare omnes prædicāt. Atque vtinā ad hāc continuam diuinæ gratiæ seriem verè attēti sint Dani. Videmus vt se multis regionibus hac nostra ætate Christus obtulerit: indignè exceptus, aliò transtulerit Euāgelii sui sedē. Quos ergo peculiari isto fauore dignatus est vt spem futuræ & firmæ apud eos stationis ostendat, eò ardentius eniti decet vt se illi totos addicant. Vt autem ad me veniam: quum meos commentarios, quibus ante biēnium Acta Apostolorū interpretari sum aggressus, in duos libros partitus forem, vt prior Maiestati Patris tui, alter verò tuæ dicatus, faustis auspiciis in lucem exiret, hæc mihi consilii ratio fuit, quòd consentaneum fore putaui, vos in eius historiæ narratione coniungere, quæ prima ab ipsis vsque natalibus Ecclesiæ Christianæ exordia, deinde progressus & incrementa complectitur, vt ipsa renascentis Ecclesiæ, quam Dominus vestro præsidio commisit, similitudo vos in recto officii cursu magis ac magis animaret. Nam etsi hæc, non dico quæ pridem in patre cognita & celebris fuit heroica planè fortitudo, sed ne tua quidem alacritas stimulis indiget: tamen in tam ardua operis mole, in hac communi ingenii humani debilitate, inter tot satanæ obstacula, quàm non superuacua sit confirmatio, experientia magistra satis edoctus est ille, & tu ô Rex quotidie discis, vt non sitis meis verbis monendi. Hoc verò confirmationis genus in primis vtile esse ac idoneum sentiet tua Maiestas, in Ecclesiæ originem, qualis à Luca describitur, oculos conuertere, in qua & admirabilis sub crucis ignominia Dei virtus, & indefessa sub ingenti molestiarum onere seruorum Dei tolerantia refulget, & successus ipse mundi iudicio incredibilis, vberrimum vtriusque fructum profert. Cæterùm vt reliqua omittam quæ ex Lucæ ipsius lectione petere satius est, quod propriè Regiæ personæ conuenit, vnum attingam. Nempe quum reluctante totius mundi potentia, omnibus qui tunc rerum potiebantur, ad opprimendum Euangelium armatis, pauci homines, obscuri, inermes & contempti, solo veritatis & Spiritus præsidio freti, in propaganda Christi fide tam strenuè laborauerint, nihil refugerint laboris vel discriminum, contra omnes pugnas steterint infracti, donec tandem victores emergerent: nihil restare excusationis Christianis Regibus, quos Deus ad tuendum Filii sui regnum gladio instruxit, nisi ad obeundum tam honorificum munus æquè saltem animosi sint ac constantes. Porro quam fidelis ac dexter fuerim interpres, prædicare non est meum. Certè fructuosus in commune, vt spero, erit labor. Quòd si gustum aliquem capere non grauabitur tua Maiestas, ei quoque munus hoc non ingratum fore confido. Dominus præstantissimum Regem patrem tuum, & te vna diutissimè seruet incolumes

columes, prudētiæ & fortitudinis Spiritu vos gubernare pergat, omni benedictionum copia magis ac magis locupletet, ac sub vestro imperio ditionem semper trāquillam contineat. Geneuæ, octauo Calendas Februarii.

Ioannis Caluini Commentariorvm in Acta Apostolorvm,

Liber Posterior.

CAPVT DECIMVM QVARTVM.

A Factum est autem Iconii, vt simul intrarent Synagogã Iudæorum, & loquerentur sic vt crederet magna multitudo tam Iudæorum quã Gẽtium. Qui verò increduli erant Iudæi, suscitarunt, & malitia infecerunt animos Gentium contra fratres. Multum ergo tempus versati sunt, confidenter se gerentes in Domino, qui testimonium reddebat sermoni gratiæ suæ, dans vt signa & prodigia fierent per manus eorum. Diuisa est autem multitudo ciuitatis: & alii quidem stabant à Iudæis, alii verò ab Apostolis.

B Proximo capite exposuit Lucas quomodo suam apud Gentes legationẽ Paulus & Barnabas aggressi sint. Porrò infelix & malè auspicatum initium videri poterat, quòd non modò Antiochia expulsi, sed etiam obstinata quorũdam malitia coacti fuerãt puluerem è pedibus excutere. Verùm, quanuis duriter vno in loco accepti, non tamen cedunt: quia reputant ea lege se fuisse vocatos à Domino, vt mundo & satana repugnãte munus suum exerceant. Videmus ergo non tantùm ad docendum paratos venisse, sed etiam ad certandum armatos, vt per medios conflictus animosè pergerent in publicando Euangelio. Iam quocunque pulsi fugiant, eandem secum afferunt animi præsentiam: vnde apparet non ad vnum modò certamen fuisse instructos, sed ad continuam militiã: quod nunc prosequitur Lucas. Primò narrat Iconium venisse, & simul addit non quæsisse illic portum aliquem, vbi quiescerent: sed Synagogam ingressos esse, acsi nihil incommodi perpessi essent. Particulam κατὰ τὸ αὐτὸ, cùm Græcis significet simul vel eodem tempore, ad Iudæos potius quàm ad Paulum & Barnabam refero. Sic igitur interpretor, non quòd ambo simul ingressi sint, sed quòd turbam secuti sint solenni & præfixo tempore conuentus. Vnde colligimus non clàm loquutos fuisse cum paucis hominibus,
C sed in magna populi frequentia: quo suam fiduciam & alacre studium testantur.

VT CREDERET MAGNA MVLTITVDO.) Quemadmodum Spiritus virtutem in Paulo & Barnaba prius ostendit Lucas: ita nunc alterã Dei gratiã in prospero, quem experti sunt successu, laudat. Neque enim fructu caruit vna solùm ab illis habita cõcio: sed multos peperit Deo filios, tam ex Iudæis quàm ex Gentibus. Si vnus & alter vel pauci credidissent, fuisset iam nõ pœnitendũ operępretium. Sed Dominus longè melius eos cõfirmat, dum tam vberem doctrinæ suæ fructum temporis momento colligunt: Sciebant enim non tam voce sua, quàm Spiritus virtute conuersa fuisse tot hominum corda ad credendum.

QVI VERO INCREDVLI ERANT.) En iterũ noua illis persecutio oboritur, & quidem à Iudæis. Erant enim veluti faces ad inflammandos Gentium animos. Nam Gentes credibile est susque déque tulisse, cùm Euangelium prædicaretur, nisi flabellis illis accensæ fuissent ad resistendum. κακῶσαι hic interpretor, maligno affectu inficere, vel impellere ad nocendum. Fratrum nomine, meo iudicio, comprehẽdit Lucas pios omnes: nempe vexatos fuisse quicunque Euangelio accesserant, quasi perniciosa aliqua

secta se extulissent. Si quis tamen ad Paulum & Barnabam restringere malit, non admo- A
dum repugno.

MVLTVM ERGO TEMPVS.) Narrat hic Lucas non cessisse vrbe Paulum &
Barnabam simul ac viderunt aliquos sibi esse aduersos. Nam cùm dicit audacter ipsos
egisse, innuit oblatam illis fuisse metus causam. Vnde colligimus stetisse intrepidos,
donec violenter coacti sunt aliò migrare. Particula ἐν κυρίῳ, variè exponi potest: vel
quòd in causa Domini fortiter se gesserint: vel quòd freti eius gratia, inde sumpserint a-
nimũ. Sequutus sum quod magis receptum erat, illos se liberè & fortiter gessisse in Do
mino, hoc est, non propriis viribus, sed eius gratia adiutos. Cõtinuò pòst exprimit qua-
liter animati fuerint in Domino: nempe quia signis & miraculis doctrinam suam com-
probabat. Nam cùm inde agnoscerent Dominum sibi adesse, meritò ad strenuè agen-
dum incitabantur, Verùm speciem vnã notando, alias non excludit. Dominus enim aliis
modis eos ad fiduciam erexit. Sed videtur Lucas de miraculis nominatim locutus esse:
quia in illis Deus virtutem suam coram toto populo palàm exerebat. Ergo nõ parum B
fiduciæ Paulo & Barnabæ accessit quum Dominus eorum doctrinam à contemptu ita
assereret. Porrò notanda est locutio, quòd Dominus testimonium reddiderit Euange-
lio in miraculis. Docet enim quisnã verus sit miraculorum vsus. Hic quidem primus est
finis, vt nobis Dei potentiam & gratiam demõstrent. Sed quia sinistri ac peruersi sumus
eorum interpretes, ne trahantur in abusum & corruptelam, nũquam ferè Deus à verbo
suo patitur ea disiungi. Nam si quando absque eius verbo edita fuerunt miracula, pri
mùm id rarò accidit: deinde perquàm exiguus inde profectus secutus est. Vt plurimùm
verò miracula edidit Deus, quibus ipsum non simpliciter, neque in nuda eius maiestate,
sed in verbo mundus agnosceret. Ita hoc loco dicit Lucas, miraculis sancitum fuisse
Euangelium: non tantùm vt confusa aliqua religio occuparet hominum animos, sed vt
præeunte Pauli doctrina, adducerentur ad purũ Dei cultum. Vnde colligere promptum
est, quàm stultè faciant Papistæ, dum nudis miraculis mundum à Dei & Euangelii reue-
rentia abducere conantur. Tenendum enim est principium istud, Nõ aliò spectare quæ-
cunque à Deo vnquam profecta sunt miracula, nisi vt Euangelio constet plena & solida
authoritas. Nunc videndum est an Euangelium mortuos inuocare iubeat: idolis suffi- C
tum facere: transferre ad Sanctos fictitios Christi gratiam: votiuas peregrinationes su-
scipere: comminisci profanos cultus, quorum nusquam mentio fit in verbo Dei. Atqui
nihil minus Euangelio consentaneum, quàm vt superstitiones istæ locum habeant. Vn-
de sequitur, ex Euangelii fulturis machinas ad ipsum oppugnandũ perperam à Papistis
extrui. Eodem spectat quod dicit Lucas, Dominum dedisse vt per manus seruorũ suo-
rum fierent miracula: quibus verbis admonet hos fuisse tantùm ministros, qui Domi-
no præbuerunt suum obsequium: fuisse verò illum authorem, qui eorum manu & opera
vsus est. Quare propriè loquendo, non dicemus Pauli & Barnabæ fuisse miracula: sed
Dei vnius, qui sic operatur per homines, vt eorũ ministerio suam gloriam obscurari no-
lit. Notandum præterea Euangelii elogium, quod hic ponit Lucas. Sermonem enim
gratiæ vocat: quoniam illic mundo salus offertur per Christum. Ac subaudienda est an-
tithesis cum Lege, in qua proponitur sola maledictio. Meminerimus ergo in hũc finem
Deum in Euangelio nobis loqui, vt se nobis reconciliet, ac propitium esse testetur. Nec
obstat, quòd reprobis odor est mortis in mortem: quia eius naturam vitio suo non mu- D
tant. De signis & prodigiis lege quæ diximus capite secundo.

DIVISA EST MVLTITVDO.) Sequitur nunc catastrophe, quòd
scinditur in duas partes ciuitas: & tandem Paulus & Barnabas plebis tumultu coacti, a-
liò discedunt. Si quæritur origo dissidii, ex Euãgelio certè manauit, cui tamen nihil ma
gis contrarium est quàm discordias parere. Sed facit hominũ prauitas, vt Euangelium,
quod vnitatis vinculum esse debuerat, simulac in medium prodit, turbarum sit occasio.
Quare vbi schisma aliquod emergit, prudenter expendere decet, cui imputanda sit cul-
pa. Audimus hic vrbem vnam schismate fuisse diuisam, ex quo pars aliqua ad Chri-
stum adducta est. Hoc pronuntiat Dei Spiritus, in laudem non in probrum Pauli &
Barnabæ. Eadem hodie quoque regula tenenda est, ne falsa inuidia grauetur Euan-
gelium. Si non omnes pariter ad Deum adducit, sed improbi contrà tumultuentur:
miserum quidem est, homines alios ab aliis diuisos cernere. Verùm sicuti maledi-
cta est vnitas, quæ nos omnes à Deo separat; ita præstat centies discessionem à toto
mundo

A mundo paucos facere, & interim redire cum Deo in gratiam, quàm vt perpetuum cum
eo dissidium habentes mundi pacem rediment.

Cùm autem factus esset impetus Gẽtium & Iudæorum, vnà cum
eorum principibus ad vim ipsis inferendam, & eos lapidandos, re
cognita fugerunt in vrbes Lycaoniæ, Lÿstram & Derben, & regio-
nem vndique vicinam: atque ibi euangelizabant. Quidam autem
homo apud Lystros sedebat captus pedibus, qui claudus fuerat ab
vtero matris suæ, neque vnquam ambulauerat. Hic audiuit Paulum
loquentem, qui eum intuitus, & videns quòd fidem haberet se saluũ
fore, dixit voce magna, Surge super pedes tuos rectus. Ille autem exi-
B liuit, & ambulabat.

Obserua quousque sistinuerint sancti Christi athletæ. Nõ fugantur solo hostium
obiectu: sed vbi feruet seditio, & instat lapidationis periculum: etiam si multos habeãt
doctrinæ suæ fauentes non vltrà tendunt: sed memores sentẽtiæ Christi, qua fideles ad-
monet, vt in patientia possideant animas suas, hostium furorem declinant. Tametsi au-
tem fugiunt, ne temerè se præcipitent in mortem: constantia tamen eorum in Euãgelio
prædicando satis declarat eos non horruisse periculum. Subiicit enim Lucas in aliis etiã
locis euangelizasse. Hic rectus est timendi modus, cùm se vltro non obiiciunt serui
Christi hostibus mactãdos, ab officio tamen non desistunt: nec eos impedit metus quo-
minus Deo vocanti pareant: adeóque si opus sit per mortem ipsam pergant ad munus
suum exequendum.

HOMO QVIDAM APVD LYSTROS.) Miraculum vnum refert Lucas,
C quod probabile est vnum fuisse ex multis: sed propter euentum memorabilem solùm
eius facta fuit mentio. Mox enim videbimus quid acciderit. Circũstantias recenset Lu-
cas, quæ diuinam potentiam clarius illustrent, cùm dicit Hominem nũquam ambulasse,
& fuisse claudum ab vtero matris: sola autem Pauli voce repente ante omnium oculos
fuisse sanatum.

AVDIVIT PAVLVM LOQVENTEM.) Auditus primo loco ponitur, vt
sciamus fidem, quam mox laudabit Lucas, ex Pauli doctrina fuisse conceptam. Audito
itaque Paulo sanitatem sperauit. Sed quæritur, an specialiter hoc illi fuerit promissum:
Neque enim quiduis protinus sperare nos Deus iubet, dum æternam salutem offert in
Euangelio. Respondeo, fuisse hunc singularem, & extraordinarium Spiritus motum in
claudo, qualis vicissim in Paulo fuit, cùm illius fidem agnouit ex solo intuitu. Fieri po-
terit, vt Euangelium multi recipiant: neque tamen à morbis, quibus laborant, curen-
tur. Sed cùm Deo specimen gratiæ suæ in claudo edere decretum esset, animum eius an-
D te parauit, ac capacem reddidit. Quare in communem regulam hoc trahi non debet,
quòd se claudus sanatum iri credidit: Sed peculiaris fuit ad recipiendum sanationis do-
num præparatio. Et hæc etiam fidei species particularis est, quæ dat locũ miraculis, qua
plurimi ex filiis Dei carent, qui tamen adoptionis Spiritu præditi sunt.

IN QVEM INTVITVS PAVLVS.) Scimus quàm ambigua res sit & fallax,
hominis vultus. Non potuit igitur certum inde iudicium de fide fieri, quæ solùm habet
Deum testem: sed quemadmodum iam admonui, arcano Spiritus instinctu patefa-
cta fuit Paulo claudi fides: sicuti ille vnus dux, & magister Apostolis fuit ad edenda
miracula.

DIXIT MAGNA VOCE.) Plerique vetusti codices, & fidei maximè probatæ
addunt, Dico tibi in nomine Christi Iesu. Et certè videmus quàm solicitè celebrarint
Apostoli in omnibus miraculis Christi nomen: ideò mihi verisimile est expressum fuis-
se à Luca, quod tamen vulgo nunc in codicibus impressis non habetur. Quod postea
subiicit Lucas claudum exiluisse, non tantum ad virtutis diuinæ commendationem va-
let: sed tam prompta obsequendi alacritas testimonio fuit, rite fuisse à Domino præpa-
ratum: vt iam animo ambularet, cùm adhuc mortui essent pedes.

Porrò turbæ quum vidissent quod fecerat Paulus, sustulerũt vocem suam, Lycaonicè dicẽtes, Dii similes facti hominibus descẽderunt ad nos: vocabántque Barnabam, Iouem, Paulum verò, Mercurium, eo quòd ipse dux esset sermonis. Sacerdos verò Iouis, qui erat ante vrbem ipsorum, tauros & coronas ad portas afferens, volebat cum turbis sacrificare. A

PORRO TVRBAE.) Hæc historia locuples est testis, quanta sit hominum ad vanitatem propensio. Non protulerat ex abrupto vocem illam Paulus, Surge, sed concioni de Christo habitæ velut clausulam addiderat: populus tamen suis idolis laudem miraculi adscribit, ac si de Christo verbum non audisset. Non est quidem adeò mirum, barbaros homines ad superstitionem, quam à pueris imbiberant, subito miraculi conspectu delapsos esse. Sed hoc vitium passim nimis vsitatum est, adeóque nobis ingenitum, vt operum Dei peruersi interpretes simus. Hinc tam crassa in Papatu superstitionum deliria, quòd arreptis temerè miraculis, doctrinæ nõ auscultant. Quò nos magis & attentos esse & sobrios decet, ne Dei virtutem, quæ in salutem nobis affulget, sensu carnis corrumpere, quod tam procliue est, nobis contingat. Nec verò mirum est, si pauca tantum & ad breue tempus miracula edi Dominus voluerit: ne hominum libidine traherentur in finem prorsus contrarium. Quia minimè æquum est vt nomen suum mundi ludibrio subiiciat: quod fieri necesse est, vbi quod proprium eius est, ad idola transfertur, aut increduli ad fingendos vitiosos cultus, eius opera deprauant. B

DII SIMILES HOMINIBVS.) Opinio erat præsumpta ex veteribus fabulis, quæ tamen ipsæ originem à veritate duxerant. Nugis istis referti sunt Poetarum libri, deos sæpe visos esse in terris sub hominum forma. Quod tamen credibile est non fuisse de nihilo confictum: sed potius homines prophanos, quod olim de Angelis tradiderant sancti Patres, ad fabulas transtulisse. Et fieri potest vt satan, cùm homines haberet obstupefactos, variis præstigiis illuserit. Hoc quidem certum est, quicquid Dei erat, vbi ad infideles transiit, fuisse prauis eorum figmentis vitiatum. Idem & de sacrificiis sentiendum, in quibus ab initio Deus fideles suos exercuit, vt haberent externa pietatis & diuini cultus symbola. Increduli verò postquam alienos sibi deos commenti sunt, sacrificiis abusi sunt ad sacrilegum eorum cultum. Lycaones insolitam virtutem cernentes in sanato claudo, diuinum esse opus statuunt: rectè hactenus. Perperam verò, quòd ex consueto errore in Paulo & Barnaba falsos sibi deos fabricant. Quid enim causæ est, cur præferant Barnabam Paulo, nisi quòd puerile de Mercurio deorum Interprete figmentum, quo iam imbuti erant, sequuntur? Quo exemplo monemur, quantum malum sit, erroribus tenera ætate assuescere: quod eradicari ex animis adeò facile non est, vt ipsis quoque Dei operibus, quibus corrigi decuerat, magis obdurescant. C

SACERDOS ETIAM IOVIS.) Tametsi nõ exprimit Lucas quo affectu tam sedulus fuerit hic Sacerdos, probabile tamen est auaritia fuisse impulsum. Magna enim spes lucri illi in futurum tempus affulgebat, si passim vulgatus esset rumor, Iouem illic apparuisse. Nam inde secuta protinus fuisset opinio, Ioui Lystrense templum esse cordi præ aliis. Vbi autem hominũ animos talis impleuit superstitio, nullis sumptibus ad offerenda donaria parcitur. Sponte quidem hìc mundus propendet: sed deinde accedunt sacrifici quasi flabella. Nec dubium etiam quin totam plebem impulerit ambitio, vt sub Iouis nomine victimas Paulo tam cupidè offerre vellet, vt illustrior esset vrbis suæ fama & nobilitas. D

Porrò quum audissent Apostoli Barnabas & Paulus, diruptis vestibus suis irruerunt in turbam clamantes ac dicẽtes, Viri cur hæc facitis? Nos quoque homines iisdem quibus vos malis obnoxii sumus, annuntiantes vobis vt ab iis rebus vanis conuertamini ad Deum viuentem, qui fecit cælum & terram & mare & quæcunque in ipsis sunt

A sunt: qui ętatibus præteritis passus est omnes Gẽtes, suis ipsarum viis ambulare. Quãquam non sine testimonio se reliquit benefaciens, dans nobis è cælo pluuias & tempora fructifera, replens alimentis & lætitia corda nostra. Et hæc dicentes vix sedarunt turbas, ne ipsis immolarent.

QVVM AVDISSENT APOSTOLI.) Quòd laceratis vestibus, insiliũt Paulus & Barnabas in mediam turbam, in eo apparet quanto gloriæ Dei zelo flagrarent: verbis nõ contenti, quo possunt impetu sacrificii apparatum conturbant. Fiet quidem interdum vt honorem, qui modum excedit, recusent etiam hypocritæ: verùm simulata modestia simplices magis inuitant. In Paulo & Barnaba nihil tale. Nam & verbis, & toto corporis gestu, palàm ostendũt cultum quem exhibebant Lystrẽses, adeò sibi non placere, vt in summa execratione habeant. Hæc sancta est iracũdia, qua Dei seruos ardere B decet, quoties eius gloriam hominum sacrilegiis violari cernunt ac labefactari. Nec sanè aliter quisquam syncerè ac bona fide seruiet Deo, nisi illum zelotypiæ affectum induerit, de quo loquitur Paulus secundæ ad Corinthios. 11. cap. vt in asserenda Domini sui gloria nõ minus animosi sint ac strenui, quàm maritus studiosè vigilat pro vxoris castitate. Prudenter ergò cauendum, ne honorem deferri nobis sinamus, qui Dei gloriam obscuret: quin potius simul atque apparet aliqua gloriæ Dei prophanatio, ebulliat hic feruor, cuius exemplum habemus in Paulo & Barnaba. Quanquam autem hoc zelo præditos imprimis Ecclesiæ doctores esse oportet, nemo tamen est piorum, qui non acriter excãdescere debeat, vbi Dei cultum pollui videt, aut aliò transferri: quia de omnibus scriptum est, Zelus domus tuæ comedit me, & opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. Quòd si sancti homines carne adhuc circundati, tantopere idololatriam abominati sunt, qualiter hodie affectos esse putamus exutos omni carnis affectu? Eorum nominibus & personis, cùm abutitur mundus ad suam superstitionẽ, gratum il C lis officiũ esse sibi persuadet: sed magnoperè fallitur. Primi enim cõtra suos cultores insurgent, ac re ipsa ostendent nihil sibi vnquam pluris fuisse, quàm vt integer vni Deo suus cult⁹ maneat. Adde, quòd illis nulla potest maior iniuria fieri, quàm vbi honor Dei ereptus in eos trãsfertur: quod fieri necesse est, simul ac diuinum illis aliquid affingitur. Quòd narrat Lucas, Paulum & Barnabam vestes suas lacerasse, satis ex aliis Scripturę locis patet, morem hunc & ritum in communi fuisse vsu apud Oriẽtales, quoties vel magnũ mœrorem, vel detestationem externo gestu exprimere vellent. Quum Lucas Barnabam Apostolum cum Paulo vocat, nominis significationem longius extendit, quàm ad primarium ordinem, quem instituit Christus in sua Ecclesia. Propriè enim loquẽdo Euãgelista erat non Apostolus: nisi forte quia Paulo additus erat collega, vtrunque in pari officii gradu statuimus, ita Apostoli titulus verè in Barnabam competet.

VIRI CVR HAEC FACITIS?) Incipiunt ab obiurgatione, vt res poscebat: deinde ostendunt quorsum fuerint missi. Postea concionantur de vnico Deo, & admonent ipsum fuisse mundo incognitum. Postremò docent excusatione carere hanc igno- D rantiam. Prima ergo pars concionis est obiurgatio, qua damnãtur Lystrenses, quòd homines mortales præposterè Dei loco adorent. Quanquam videtur frigida esse, quæ ab ipsis affertur ratio. Inde enim colligere promptum foret, non esse illicitum eorum cultum, quos humanis miseriis mors exemit. Hoc modo intactæ starent Gentium omnium superstitiones, quæ in deorum numerum non solebant nisi mortuos referre. Eodem etiam colore suam idololatriam Papistæ fucarunt, qui mortuorum ossa, lignum & lapides potius adorant, quàm viuos & spirantes homines. Respondeo, Paulum & Barnabam ex re præsenti sumpsisse hoc argumentum, Nos miseri sumus homines: falsò igitur & absurde fingitis esse deos, & pro diis colitis. Si in genere de idololatria tractetur, hæc erit perpetua eius damnandæ ratio, & sola abundè sufficiet, Deo vni solidum deberi pietatis cultum, ideóque prophanari simul ac creaturis vlla ex parte tribuitur. Sed occasio sæpe feret, vt multa in speciem vnam idololatriæ dicantur, quæ aliis non conueniant: & tamen ad causam præsentem non parum valebunt: quemadmodum Paulus & Barnabas, homines se fatendo ærumnis variis obnoxios, aptam rationem habebant coarguendo populi furori.

ANNVNTIAMVS VOBIS.) Argumentũ à repugnãtibus. Nã hic ostẽdũt prorsus

diuersũ fuisse aduẽtus sui finẽ, vt superstitiones scilicet tollerent, quæ hactenus grassatæ A fuerãt. Perinde enim est ac si dixissent, Mouet vos atque afficit miraculũ? Verbis igitur habete fidem. Summa autẽ nostræ legationis est, vt fictæ omnes diuinitates, quibus antehac delusus fuit mundus, deleantur ac pereant. Hæc autem generalis est doctrina, qua non modò præsentem insaniam compescunt, sed quasuis superstitiones reprehendunt, & quicquid omnino à vera pietatis regula alienum erat. Nam proculdubiò vanum appellant quicquid sibi ex proprio sensu commenti erant homines. Atque hæc diffinitio tenenda est, quòd vana sit omnis religio, quæ à puro & simplici Dei verbo recedit ac degenerat. Verbi quidem non fit expressa mentio, quia sermo illis erat ad Gentes: sed quia non aliter rite colitur Deus quàm ex eius præscripto, sequitur ex Pauli verbis, simul ac deflectunt homines ab eo cultu, quem Deus mandauit ac probat, stultè inani & inutili labore fatigari. Nihil enim veri aut solidi habet religio, nisi in qua solus Deus eminet. Atque hinc factum est, vt nunquam in maiori orbis parte viguerit syncera & integra pietas. Nam in hoc sudatum est duntaxat, vt vetus idololatria tolleretur: alterum B verò interea neglectum est, vt relictis idolis se ad vnum Deum homines colligerent. Interdum quidem idoli nomen mutarunt in nomen Dei: sed eo prætextu fouebant nihilominus vetustos errores, quibus corrigendis danda fuerat opera. Sic Galli sacrifici magnæ Cybeles cœlibatum genuerunt: Nonæ vel Moniales subrogatæ sunt Vestalibus: Pantheo successit Panthagion: ceremoniis oppositæ sunt ceremoniæ non absimiles. Tandem inuecta Deorum turba, quos putarunt fore legitimos, si Sanctorum titulis laruati essent. Hoc modo non purgantur corruptelæ, nec profana & sordibus plena stabula vertuntur in templa Dei: sed Dei nomen miscetur profanis inquinamentis, & Deus ipse in sordidum stabulum inducitur. Quare meminerimus non tantùm in eam partem incubuisse Apostolos vt idololatriam, quæ prioribus seculis grassata erat, euerterent, sed vt simul erigerent Dei regnum.

QVI FECIT CAELVM.) Scimus docendi ordinem ita ferre, vt initium fiat à rebus magis notis. Cùm apud Gentiles sermonem haberent Paulus & Barnabas, frustra tentassent eos statim adducere ad Christum. Ergò ab alio capite ipsos incipere oportuit, quod à communi sensu minus remotum esset, vt eo confesso posteà ad Christum transirent. Occupatæ erant Lystrensium mentes illo errore, plures esse deos: Pau C lus & Barnabas contrà, vnum esse mundi opificem ostendunt. Sublata illa fictitia deorum multitudine, factus iam erat transitus ad secundum membrum, vt docerent qualis esset Deus ille, cæli & terræ conditor. Hodie diuersa est nobis ratio cum Papistis. Fatentur vnum esse Deum, & Scripturam admittunt. Restat igitur vt illis probemus ex Scriptura qualis sit Deus, & qualiter coli ab hominibus velit.

PRAETERITIS SECVLIS.) Quia obiicere poterãt Lystrenses, Deum illum fuisse hactenus ignotum, occupant Paulus & Barnabas, ac negant ex peruersa mundi ignorantia debere præiudicium fieri. Erant duo non parua obstacula incredulis, longa temporis antiquitas, & consensus omnium ferè Gentium. Vtrunque hîc diruunt Paulus & Barnabas. Si multis seculis erratum est, inquiunt, ac vagatus est mundus sine ratione & iudicio, ne ideò vobis minoris sit Dei veritas cùm affulget. Nam cùm æterna sit nec mutetur, minimè æquum est, longam annorum præscriptionem illi opponi. Nihilo plus esse patrocinii in hominum numero contendunt. Non est, inquiunt, D quòd vos à recta via impediat totius mundi conspiratio. Inualuit in omnibus populis cæcitas: sed Deus nunc vobis illucet. Aperiendi igitur sunt oculi, neque in tenebris torpendum est, etiam si in illis antehac demersi fuerint omnes populi.

VIAS SVAS.) Si dixisset homines errasse vsque ad tempus illud Dei permissu, iam inde colligere promptum esset, homines nihil posse aliud quàm errare, quandiu à Deo non reguntur. Longè tamen expresiius loquitur, dum errores appellat Vias hominum. Nam hinc perspicuè docemur, quid in tenenda salutis via valeat prudentia & sensus humanæ mentis. Ambularunt, inquit, in viis suis omnes populi, hoc est in tenebris & morte vagati sunt: perinde est ac si restare in toto mundo negaret vllam veræ rationis scintillam. Vna igitur veræ pietatis regula est, vt abiecta omni ingenii sui fiducia se totos Deo subiiciant fideles. Neque enim aliæ nunc sunt viæ hominum quàm olim: & omnium temporum exempla docent quàm miserè cæcutiant homines, quibus verbum Dei non prælucet. Statim ab initio mundi, maior pars ad varias superstitiones & prauos cultus delapsa est. Vnde id, nisi quia proprias imaginationes sequi libuit?

Cùm

A Cùm diluuio videri posset repurgatus orbis, statim relapsus est in eadem vitia. Ergo nihil magis exitiale, quàm prudentiæ nostræ inniti. Cæterùm cur passus sit Deus tandiu mundum errare, causa hic à Paulo & Barnaba non redditur. Et certè sola Dei voluntas non secus nobis æstimanda est, ac summa lex æquitatis. Deo quidem optima semper factorum suorum ratio constat: sed quia nobis sæpe est abscondita, nostrum est reuerenter arcana eius consilia mirari. Fatendum quidem est, tali interitu dignum fuisse mundum: sed cur vnius seculi potius quàm aliorũ misertus fuerit Deus, non alia potest adduci ratio, nisi quia sic illi visum est. Ita refellitur Papistarum cauillum, dum fieri nõ posse contendunt, vt Ecclesiam passus sit Deus tam longo tempore errare. Nam vnde, quæso, fluxerunt Gentes nisi ab arca Noe, vbi singularis quædam erat Ecclesiæ puritas? Posteritas etiam sancti Sem vnà cum aliis degenerauit: imò Israel, selectum Dei peculium, ipse quoque ad multum tempus relictus fuit. Quare nihil mirum est, si Deus sub regno Christi, eadem qua olim cæcitatis pœna, verbi sui contemptum vltus est.

NON TAMEN SINE TESTIMONIO.) Tollunt hic Paulus & Barnabas
B Gentibus ignorantiæ prætextum. Quantumuis enim sibi in propriis figmentis placeant homines, tandem erroris conuicti ad hoc asylum confugiunt, nullam sibi debere culpam imputari: sed Deum potius fuisse crudelem, qui ne sibi eos quidem reuocare dignatus sit quos perire cernebat. Hanc friuolam obiectionem Paulus & Barnabas anticipant, cùm admonent Deum ita latuisse, vt testimonium interea sibi ac suæ diuinitati redderet. Videndum tamen quomodo hæc duo inter se conueniant. Nam si de se testatus est Deus, non passus est, quantum in se erat, mundum errare. Respondeo, genus hoc testimonii, cuius fit mentio, tale fuisse, quod homines excusatione priuaret, non autem sufficeret in salutem. Verum enim est illud Apostoli, Fide intelligi aptata fuisse verbo Dei secula. Atqui fides non ex nudo & cæli & terræ intuitu concipitur, sed ex verbi auditu. Vnde sequitur, non posse, nisi verbi directione, ad salutificam Dei notitiam homines adduci. Neque tamen hoc obstat, quo minus etiã absque verbo reddantur inexcusabiles, quemadmodum docet Paulus primo ad Rom. capite.

C DANS PLVVIAS ET TEMPORA FRVCTIFERA.) Deus quidem à principio se per verbum toti generi humano patefecit: Sed Paulus & Barnabas ostendunt nullam fuisse ætatem, quam non prosecutus sit Deus suis beneficiis, quæ testari possent mũdum eius imperio regi. Quia autem pluribus seculis sepulta fuerat lux doctrinæ, ideo tantùm dicunt naturalibus argumẽtis ostẽsum fuisse Deũ. Cæterũ probabile est magnificentiã operũ Dei, quibus decebat elogiis ipsos ornasse. Sed Lucæ summas rerũ attigere satis fuit. Neque tamẽ intelligo subtiliter & Philosophico more disseruisse ipsos de naturæ arcanis. Sermo enim erat apud indoctũ vulgus. Ideo simpliciter ponere oportuit, quod rudissimis quibusq; notũ erat. Sumũt tamẽ pricipiũ hoc, in naturæ ordine certã & clarã esse Dei manifestationẽ: quòd pluuiis irrigatur terra, quòd eã solis calor vegetat, quòd tanta frugum copia quotannis nascitur, inde certò colligi aliquem esse Deum qui omnia gubernat. Neque enim proprio motu aguntur cælum & terra: multò etiam minus fortuito. Restat igitur, vt hoc admirabile naturæ artificium, Dei prouidentiam palàm ostendat: & qui mundum æternum esse dixerunt, non locuti sunt
D ex animi sui sensu, sed maligna & barbara ingratitudine conati sunt obruere Dei gloriam: in quo suam impudentiam prodiderunt.

IMPLENS CIBO ET LAETITIA.) In eo magis conuincitur hominum impietas si Deum non agnoscant, quòd non tantùm oculis eorum subiicit gloriæ suæ testimonia in suis operibus, sed omnia etiam in eorum vsus destinat. Cur enim Sol & stellæ in cælo lucent, nisi vt suum ministerium præbeant hominibus? Cur pluuia è cælo cadit? Cur terra producit fructus suos, nisi vt alimenta hominibus suppetant quibus vescantur? Hominem ergo non posuit Deus in terra, vt sit tanquam in theatro otiosus operum suorum spectator, sed vt omnibus cæli & terræ opibus fruatur. Nunc verò eum non affici tanta Dei bonitate, annon plusquam fœda est prauitas? Implere corda cibo, nihil aliud est quàm alimenta largiri, quæ votis hominum satisfaciant. Lætitiæ nomine significant Paulus & Barnabas, Deum pro immensa sua indulgentia plus largiri hominibus quàm postulet eorum necessitas, ac si dictum esset, cibum dari hominibus non tantùm quo reficiant vires, sed quo etiam corda sua exhilarent. Si quis obiiciat, contingere plerunque, vt homines famelici potius gemant, quàm saturi lætẽtur: Respondeo, id fieri præter naturæ ordinẽ, quãdo scilicet Deus propter homi-

num peccata manum suam restringit. Sponte enim ad nos assiduè flueret Dei liberali- A
tas, qualem hic Barnabas & Paulus prædicant, nisi eam arcerent vitiorum nostrorum
obstacula.

HAEC DICENTES V I X.) Prius dixerat Lucas non verbis tantùm vsos esse,
sed etiam eum impetu irruisse in turbam: nunc addit illa vehementia vix repressum
esse populi furorem. Vnde apparet quàm vesanus & indomitus sit mundi ardor in
idololatriam. Quare non mirum est si Prophetæ sæpe commemorent non secus rapi
homines in cæcum superstitionum affectum, quàm pecudes in libidinem suam feruntur.

Superuenerunt autem Antiochia & Iconio Iudæi, à quibus per-
suasæ turbæ cùm lapidassent Paulum, eiecerunt eum extra vrbem,
existimantes mortuum esse. Circundatus autem à discipulis surre-
xit, & ingressus est vrbem: & postridie cum Barnaba exiuit Der- B
ben: & cùm euangelizassent illi ciuitati, & multos formassent di-
scipulos, reuersi sunt Lystram & Iconium & Antiochiam, confirman
tes animas discipulorum, & exhortantes vt in fide manerēt, & quòd
per multas afflictiones oporteat nos ingredi in regnum Dei.

SVPERVENERVNT.) Difficile est Paulo & Barnabæ compescere populum,
quominus sacrificet. Nebulones autem statim nullo negotio persuadent vt lapide-
tur Paulus. Vnde apparet, quanto propensior sit ad superstitionem mundus, quàm
ad veram Dei obedientiam. Serui Domini non aliud quærunt, nisi vt in eius obse-
quium homines adducant, quæ vnica est salus & felicitas. Nullam sibi dominatio-
nem vendicant, lucrum non venantur: eos tamen mundus ferre nequit. Nam omnes
ferè obstrepunt: subinde etiam oriuntur tumultus. Qui tantoperè sunt in Deum
contumaces, plusquàm credulos se præbent impostoribus, seque eorum tyrannidi
subiiciunt. Sic Papæ permissum fuit pro suo arbitrio illudere, non modò seruili-
ter premere miseras animas, sed crudeliter etiam torquere. Quidquid præciperet, C
obedienter receptum fuit. Et hodie quantumuis impossibiles ferat leges, nemo ta-
men mussitare audet. Suaue interea Christi iugum pauci admittunt. Ergo in hac hi-
storia graphicè nobis pingitur mundi prauitas. Poterat cum omnium plausu regnare
Paulus sub Mercurii titulo. Nō vult esse Deus: quia fideliter Christo seruit, lapidatur.
Laudatur autem eius constantia, vt eam imitemur. Mirabiliter quidem à Domino
seruatus est: sed quantum ad ipsum spectat, crudelissimum mortis genus pertulit. Er-
go perinde habenda est hæc lapidatio, & duæ aliæ, quas in secunda ad Corinth. Epistola
commemorat, ac si ter occisus esset. Porrò non dubium est, quin tumultuosè in eum
insurrexerit vulgus. Ita quidquid violentiæ improbi Christi seruis inferant, nulla ha-
betur quæstio. Silent leges: iudicia cessant: magistratus torpet.

QVVM CIRCVNDEDISSENT.) Tametsi Paulum nemo defenderit, Lu-
cas tamen ostendit pios fuisse de eius vita solicitos: verùm sibi temperasse, ne quid ma
gno cum periculo sine profectu tentarent. Et sanè videndū semper est quid nobis Do- D
minus in manum dederit. Si quem ego ex ripa videam in medio gurgite, nec possim
manum porrigere naufrago, quid mihi restat, nisi vt Domino commendem? Si autem
spes aliqua sit iuuādi, tunc periculum subire oportet. Non dicemus ergo per ignauiam
desertum fuisse Paulum à discipulis, cùm nihil opis vel subsidii in illis positum esset.
Amorem verò & curam testantur, cùm proiectum circundant.

PROFECTI SVNT DERBEN.) Hinc palàm apparet, non sine miraculo ser-
uatum esse Paulum, quòd postridie quàm eiectus pro mortuo fuerat, quasi recens & in
teger viam arripit. Vnde etiam colligitur, quàm inuictum cōtra mala omnia fuerit eius
pectus. Neque enim secessum petit, vbi instar emeriti militis otio fruatur: sed eadem re
petit loca, in quibus paulò antè malè tractatus fuerat. Primum tamen narrat Lucas plā-
tatam fuisse apud Derbenses Ecclesiam. Postea subiicit Paulum & Barnabam ad Ec-
clesias, quas instituerant, reuersos esse, vt confirmarent discipulos. Quo significat non
consistere verbi vsum in simplici doctrina: sed valere etiam ad confirmationem fidei.
Nec verò suis Ministris tantùm mandat Christus vt doceant, sed etiam vt hortentur:

&

A & Paulus vtilem esse Scripturam prædicat, non modò ad docẽdum, sed etiam ad exhor
tandum. Quare ne se defunctos putent pastores, cùm probè imbuerint populum recta
scientia, nisi in hanc quoque partem incũbant. Rursum fideles verbum Dei non negli-
gant, quasi superuacua esset eius lectio vel prædicatio: quia nemo est, qui non assidua
confirmatione opus habeat.

ET EXHORTANTES.) Hæc præcipua fuit confirmandi ratio, quòd discipu-
los, qui Euangelium amplexi erant & profitebantur, exhortando incitant ad pergen-
dum. Multùm enim abest, quin prompti & strenui ad officium simus, vt decebat. Ideo
stimulis opus habet nostra pigritia, & frigus nostrum calefieri necesse est. Cæterũ quia
suos exerceri vult Dominus variis certaminibus, admonent Paulus & Barnabas disci-
pulos, vt parati sint ad ferendas tribulationes. Admonitio valde necessaria, militandũ
esse in hoc mũdo, vt piè sanctéque viuamus. Si nihil negotii facesseret nobis caro, si nihil
machinaretur Satan, si nullis offendiculis nos improbi turbarent, non adeò mole-
stum esset perseuerare: quoniam illa suauis esset ambulatio per mollẽ & amœnam viã.
B Sed quia vndique & singulis momentis innumeri surgũt insultus, qui nos ad defectio-
nem solicitent: inde nascitur difficultas, & ideo tam rara constantiæ virtus. Ergo vt in
finem vsque perstemus, cõparatos esse nos ad militiam decet. Cæterùm non solùm hîc
mẽtio fit de persecutionibus, quas nobis hostes exertis gladiis & ignibus accensis inten
tant: sed nomine tribulationũ complectitur Lucas omnes ærumnas, quibus obnoxia est
piorum vita. Non quòd soli fideles miseri sint: quia hæc communis est bonorũ & malo-
rum conditio. Vnde celebre illud prouerbium, Optimum esse non nasci: proximum ve
rò, quám citissimè mori. Sed quum sæpe impiis parcat Deus, & eos rebus prosperis sagi
net, erga filios suos austerior est ac durior. Nam præter communes molestias, multis in-
commodis peculiariter vrgentur: ac talibus exercitiis ipsos Dominus humiliat, carnem
eorum ne lasciuiat sub ferula continens. Accedunt deinde probra & contumeliæ im-
piorum: nam oportet esse quasi mundi catharmata. Ridetur eorum simplicitas: impiis
verò in Deum ludibriis maximè vtuntur. Postremo improborũ libido in apertam vio-
C lentiam erumpit. Ita cum multis tribulationibus luctari necesse habẽt. Nec fieri potest
quin tota eorum vita inter tot hostes valde infesta sit & inquieta. Sed hæc optima con-
solatio est, & quæ ad confirmãdos animos abunde sufficit, Hac via licet difficili & aspe
ra transitum esse in regnum Dei. Nam hinc colligimus feliciores esse piorum miserias
quàm sint omnes mundi delitiæ. Meminerimus ergò primùm hanc legem nobis esse po
sitam vt multas ærumnas feramus: sed addamus simul & hoc ad mitigandam acerbitatẽ,
quòd per eas deducimur in regnum Dei. Porrò futilis & stulta est eorum garrulitas, qui
hinc colligunt patientiam esse opus salutis ęternæ meritorium, quando hîc non disputa
tur de salutis causa, sed qualiter suos in hoc mũdo tractare Deus soleat. Consolatio au-
tem addita est, non quæ operum dignitatem vel meritum extollat, sed tantùm ad erigen
das piorum mentes, ne sub crucis onere deficiant. Promiscuè, vt dictum est, multis malis
subiectum est hominum genus. Atqui reprobis suæ afflictiones nihil aliud sunt quã in-
ferorum atrium, Sanctis verò in faustum lætúmque finem cedũt: quia cõmunicant cum
Christo. Notandũ est quòd Paulus & Lucas plurali numero non contenti, disertè expri
mut Multas tribulationes, ne quis vna & altera vel saltem paucis defunctum se putans,
D tandem succumbat. Statuant ergo fideles sibi per continuas ærumnas pergendum esse.
Deinde parati sint non ad vnũ modò persecutionis genus, sed ad diuersas species. Nam
etsi cum quibusdam mitius agit Deus: nemini tamen suorum ita indulget vt à tribula-
tionibus sit prorsus immunis.

Quum autem suffragiis creassent presbyteros per singulas Eccle-
sias, precati cum ieiuniis commendarũt eos Domino, in quem credi
derant: & transeuntes per Pisidiam venerunt in Pamphiliam. Et
quum loquuti essent Pergæ sermonem, descenderũt in Nathaliam:
atque inde nauigarunt Antiochiam, vnde fuerant commissi gratiæ
Dei ad opus quod impleuerãt. Quum autem illuc venissent, cõgre-
gata Ecclesia narrarũt quanta fecisset illis Deus, & quòd Gentibus
aperuisset ostium fidei. Versati autem sunt illic non exiguum tem-
pus cum discipulis.

A fuiſſe dimiſſos, nec eos propriæ virtutis fiducia quicquam aggreſſos eſſe. Eorum ergo
prædicatio non fuit humanũ opus, ſed diuinæ gratiæ. Et nomen Gratiæ pro Spiritus
virtute & efficacia accipitur: quia gratuitum eſt quicquid donorum in ſeruos ſuos
confert Deus.

CONVOCATA ECCLESIA NARRARVNT.) Quemadmodũ ſolent qui
ex legatione reuerſi ſunt rationem actorum reddere, ita Paulus & Barnabas Eccleſiæ
referunt totam profectionis ſuæ ſummam, vt inde pateat, quàm fideliter verſati ſint in
officio: ſimul vt ad gratias Deo agendas, ſicut res ipſa amplam materiam dabat, horten
tur fideles. Ideò non dicit Lucas ipſos celebraſſe res ſuas geſtas: ſed quæcunque Domi-
nus per ipſos geſſerat. Ad verbũ eſt, Cum ipſis: ſed iuxta phraſin linguæ Hebraicæ tan-
tundem valet, acſi dictum eſſet, In illis, vel Per illos, vel Erga illos: vel ſimpliciter Illis,
in datiuo. Ideò non dicit Lucas σὺν αὐτοῖς, ſed μετ' αὐτῶν. Quod ideò admoneo, ne quis
imperitus partem laudis Paulo & Barnabæ aſcribat, quaſi in opere fuerint Dei ſocii:
cùm potius vnicum faciant omnium, quæ præclarè egerant, authorẽ. Subiicit cõtinuò
B pòſt Lucas, Quòd aperuiſſet Dominus Gentib⁹ oſtium fidei. Quanuis enim ad gentes
miſſi eſſent, rei tamẽ nouitas admiratione non carebat. Nec ſubita tantùm mutatio Iu-
dæos reddebat attonitos: ſed quia portentum illis erat, impuros & alienos à regno Dei
homines ſancto ſemini Abrahæ miſceri, vt pariter vnam Dei Eccleſiam conſtituerent:
nunc ipſo euentu docentur, non fruſtra illis datos fuiſſe Apoſtolos. Porrò oſtium fidei
Gentibus apertum dicitur, non tantùm quia externa voce prædicatũ illis fuerit Euan-
gelium: ſed quia Spiritu Dei illuminatæ efficaciter ad fidem vocatæ ſint. Aperitur qui-
dem nobis regnum cœlorum externa Euangelii prædicatione: ſed nemo ingreditur, niſi
cui manum Deus porrigit: nemo accedit, niſi intus à Spiritu trahatur. Ergo ab effectu
demonſtrant Paulus & Barnabas probatam Deo fuiſſe & ratam ſuam vocationẽ: quia
Gentium fides perinde ac ſigillum foret manu Dei inſculptum, eius ſanciendæ cauſa:
quemadmodum Paulus loquitur 16. ad Rom. capite: & 3. ſecundæ ad Corinth.

C

CAPVT XV.

ET quidam qui deſcenderant à Iudæa, docebant fra-
tres, niſi circunciderentur ſecundũ ritum Moſis, non
poſſe ſaluos fieri. Quũ autẽ orta eſſet ſeditio, & diſce
ptatio non modica Paulo & Barnabæ cõtra eos, ordi
narunt vt Paulus & Barnabas, & quidã alii ex ipſis a-
ſcenderẽt ad Apoſtolos & Preſbyteros Ieroſolimam, ſuper quęſtio-
ne hac. Ac illi quidẽ miſſi ab Eccleſia tranſierunt Phœnicem, & Sa-
mariam, narrantes conuerſionẽ Gentium: & attulerunt gaudiũ ma-
D gnũ omnibus fratribus. Cũ autem veniſſent Ieruſalem, excepti fue-
runt ab Eccleſia & Apoſtolis & Preſbyteris, ac nuntiarunt quęcun-
que fecerat Deus cum ipſis. Surrexerunt autẽ quidam ex ſecta Pha-
riſęorum qui crediderãt, dicentes quòd oporteret circuncidi ipſos,
& annuntiare ſeruandam eſſe Legem Moſis.

Cùm Paulus & Barnabas variis pugnis contra profeſſos Euangelii hoſtes ſtrenuè
defuncti eſſent: iam narrare incipit Lucas domeſtico bello fuiſſe tentatos. Ita oportuit
modis omnibus probari eorum doctrinam & miniſterium, quo melius conſtaret diui-
nitus eſſe inſtructos contra omnes ſatanæ & mundi inſultus. Neque enim vulgaris
accedit eorum doctrinæ confirmatio, quòd tot machinis concuſſa, nihilominus ſteterit,
nec abrumpi potuerit tot obſtaculis eius curſus. Itaque Paulus in hunc finem magnifi-
cè prædicat Se foris pugnas, intus verò terrores eſſe expertum. Præcipuè hæc hiſtoria
notatu digna eſt. Tametſi enim natura omnes crucem, & quanuis perſecutionis ſpeciẽ
horremus, plus tamen ab inteſtinis diſſidiis eſt periculi, ne animos noſtros frangant
vel debilitent. Cùm violento impetu Tyranni ruunt, metuit quidem caro, & quicun-

que spiritu fortitudinis prædîti non sunt, trepidant toto corde: sed tunc conscientias A nulla tentatio propriè attingit. Agnoscitur enim quasi fatalis Ecclesiæ conditio. Sed dum contingit fratres simul confligere, & Ecclesiam intra se tumultuari, fieri non potest quin turbentur, atque etiam labascant infirmæ mentes: Ac præsertim vbi certamen est de doctrina, quæ vna sacrum est vinculum fraternæ vnitatis. Denique nihil est, quod Euangelio magis incommodet, quàm intestinæ discordiæ: quia non modò percellunt debiles conscientias, sed ansam maledicendi impiis porrigunt. Quare diligēter notanda est hæc historia, vt sciamus non esse nouum exemplum, si inter eos qui idem profitentur Euangelium, exoriuntur tamen aliquæ concertationes de doctrina. Certum quidem est, sicuti vnus est Deus, ita vnam esse eius veritatē. Ideò Paulus, dū hortari vult fideles ad mutuum consensum, hoc vtitur argumēto, Vnus Deus, vna fides, vnū baptisma, &c. Ephes. 4. Sed quū videmus emergere improbos homines, qui & Ecclesiam factionibus scindere conantur, & Euangelium ipsum adulterinis commentis aut vitiare, aut suspectum reddere, notum esse nobis debet satanæ artificium. Ideò Paulus alibi hereses in medium prodire dicit, vt qui probati sunt, manifesti fiant. Et certè Dominus miro consilio eludit satanæ vafritiem, quòd talibus experimentis suorum fidem examinat, & verbum suum ornat præclara victoria. Sed omnes historiæ circunstantias, quæ à Luca notantur, expendere conuenit. B

QVI DESCENDERANT A IVDAEA.) Hic prætextus plurimum etiam apud bonos valebat tunc ad fallendū. Ierosolyma non abs re in summo honore apud omnes Ecclesias erat: quia non secus ac matrem colebant, ac reuerebantur. Nam ex eo fonte Euangelium quasi per riuos deductum fuerat. Veniunt isti impostores: Apostolos obtendunt: se nihil afferre iactant, quod non ab illis didicerint. Hoc fumo saltem perstringunt oculos imperitis. Leues & improbi cupidè oblatū colorē arripiunt. Perturbatio Ecclesiæ, quasi tēpestas, bonos alioqui & moderatos cōcutit, vt cogātur titubare. Notāda igitur hæc Satanæ vafrities, quòd Sanctorū nominibus abutitur, vt fucū simplicibus faciat: qui hominū reuerentia occupati, de re ipsa inquirere non audent. Non exprimit quidē Lucas quo affectu impulsi fuerint isti nebulones: verisimile tamen est κακοζηλίαν in causa fuisse, vt se Paulo & Barnabæ opponerent. Sunt enim morosa quædā ingenia, quibus nihil placet, nisi suum. Ierosolymæ circuncisionem, & alios Legis ritus viderāt seruari: quocunque veniant, nihil possunt nouum aut diuersum ferre: quasi vnius Ecclesiæ exemplū reliquas omnes certa lege obstringat. Etsi autem tales præpostero zelo feruntur ad mouendas turbas: intus tamen sua eos solicitat ambitio, & contumacia quædam instigat. Interea habet satan quod cupit, vt fumorum obiectu confusæ piorū mentes vix nigrum ab albo discernant. Cauenda igitur primùm hæc pestis, ne legem alii aliis ex suo more præscribant: ne vnius Ecclesiæ exemplum, communis regulæ præiudicium sit. Deinde adhibenda altera cautio, ne hominum personæ, rei & causæ disquisitionem vel impediant, vel obscurent. Nam si satan se transfigurat in Angelum lucis, & si sanctum Dei nomen sacrilega audacia sæpe vsurpat: quid mirum est, si eadem improbitate sanctorum virorum nominibus illudat? Exitus tandem ostendet, Apostolis nihil minus fuisse in animo, quàm vt iugum Legis imponerēt Gentibus. Hac tamen fallacia obrepere tentabat satan. Sic plerunque contingit, vt qui oppugnant Christi doctrinam, seruorum eius titulo se insinuent. Vnum itaque remedium est, integris iudiciis ad rem ipsam quærendam accedere: scandalo etiam occurrere nos decet, ne fideles Dei seruos ideò inter se confligere putemus, quia eorum nomina mentitur satan, vt vmbras quasdam errendis simplicibus in certamen committat. C D

QVVM ORTA ESSET SEDITIO.) Hæc non leuis tentatio fuit, quòd tracti sunt Paulus & Barnabas in tumultuosum certamen. Iam in solo dissidio plus satis erat mali: sed longè atrocius malum est, dum eousque feruere incipit cōtentio, vt hostiliter pugnare cogantur cum fratribus. Adde infamiam, qua se grauari videbant apud imperitos & simplices, acsi pacem Ecclesiæ turbarent sua peruicacia. Sic enim fieri solet, vt serui Christi postquam iniustè vexati fuerint, quicquid est inuidiæ sustineāt. Inuicta igitur animi magnitudine præditos esse oportet, vt sinistros rumores, qui de illis spargūtur, despiciant. Ideò gloriatur alibi Paulus, se per seditiones progressum esse. Cæterùm tenenda est ea moderatio Christi seruis, vt ab omni discordia, quantum in se est, abhorreant: si quando turbas & contentiones excitat satan, sedare eas conentur: nihil denique non agant, fouendæ vnitatis causa. Sed rursum vbi impetitur Dei veritas, nullum

A lum pro eius defensione certamen refugiant: nec dubitēt se fortiter opponere, quamuis cælum terræ misceatur. Nos verò hoc exemplo moniti, quoties oriuntur in Ecclesia tumultus, discamus prudenter quorum culpa id accidat discernere, ne fideles Christi ministros temere damnemus: quorum potius laudanda est grauitas, quòd tam violentos satanæ impetus interriti excipiūt. Deinde, succurrat mirabili Dei prouidentia cohibitum fuisse satanam, ne Pauli doctrinam pessundaret. Nam si permissum illi esset nocere quantum volebat, diruta & euersa Gentium fide, concidisset prædicatum à Paulo Euangelium. Tertiò discamus, maturè obuiam eundum esse dissidiis quibuslibet, ne in contentionum flammam erumpant: quia nihil aliud captat satan dissentionum flabellis, quàm vt totidem incendia excitet. Sed rursus, cùm videmus primam Ecclesiam tumultuatam, & optimos quosque Christi ministros seditionibus exercitos fuisse, si nunc idem nobis vsu veniat, ne trepidemus quasi in re noua, & inopinata: sed exitum à Domino petentes, qualem tunc dedit, per turbulentos motus eodem fidei tenore pergamus.

NISI CIRCVNCIDAMINI.) His verbis Lucas statum quæstionis breuiter B definit: nempè, quòd impostores illi conscientias obstringere vellent necessitate seruādæ Legis. Sola quidem Circuncisio hîc nominatur: sed ex contextu facilè patet, eos de tota Lege seruanda mouisse controuersiam. Cæterùm quia Circūcisio velut solennis erat initiatio in alios omnes Legis ritus, ideo per Synecdochen tota Lex sub vna parte cōprehenditur. Non negabant isti Pauli hostes, Christum esse Messiam: sed eùm illi nomen darēt, simul retinebant veteres Legis ceremonias. Prima specie videri poterat error tolerabilis. Cur ergo non dissimulat Paulus, saltem ad exiguum tempus, ne conflictu Ecclesiam quatefaciat? De rebus externis erat disceptatio, de quibus nimis acriter litigare Paulus ipse alibi vetat. Verùm tres fuerunt graues causæ, quæ eum ad reclamandum cogerent. Nam si necessaria est Legis obseruatio, operibus alligatur salus hominum, quam in sola Christi gratia fundatam esse oportet. Cùm ergò videret Paulus gratuitæ fidei iustitiæ legalem cultum opponi, silere fas non erat, nisi vellet Christum prodere. Nam cùm aduersarii negarēt, saluum fore quemquam, nisi qui Legem Moysis C seruaret, hoc modo salutis gloriam Christo ereptam ad opera transferebant. Deinde, non erat res parui momenti, spoliare fideles animas libertate per Christi sanguinē partā. Tametsi interior spiritus libertas Patribus nobiscum fuit communis, scimus tamen quid Paulus dicat, nempe inclusos fuisse sub puerili Legis custodia, vt à seruis parum differrent, nos verò post Christum manifestatum, solutos Legis pædagogia quasi finito tutelæ tempore liberius agere. Tertium huius doctrinæ vitium fuit, quòd tenebras offunderet Euangelii luci, vel saltem interponeret velut obscuras nubes, ne plenum fulgorem emitteret sol iustitiæ Christus. In summa, breui actum fuisset de Christianismo, si talibus initiis cessisset Paulus. Certamen ergo suscipit, non pro externo carnis præputio: sed pro gratuita hominū salute. Deinde, vt pias conscientias à maledictione Legis, & æternæ mortis reatu absoluat. Postremò, vt remotis omnibus obstaculis, quasi liquido & sereno cælo refulgeat claritas gratiæ Christi. Adde quòd grauem Legi iniuriam faciebant nebulones illi, quum rectum ipsius vsum impiè corrumperent. Genuinū Legis officium fuit, pædagogi instar pueros ad Christum manu ducere. Ergo non po- D terat peius adulterari, quàm dum eius prætextu minuebatur Christi virtus & gratia. Hoc modo inspiciendi sunt nobis omniū quæstionum fontes, ne silentio nostro prodamus Dei veritatem, quoties eam rectà peti satanæ insidiis videmus. Nec flectamur vllis periculis: quia constanter asserenda est pura religio, etiam si cælum terræ misceri debeat. Seruos quidem Christi minimè pugnaces esse decet. Itaque si qua exorta fuerit contentio, eam sedare & componere sua moderatione potius studebunt, quàm vt classicū protinus canant. Deinde, sedulò cauebunt à superuacuis, & inanibus pugnis: nec exagitabunt leuis momenti controuersias. Sed vbi viderint satanam eousque insolescere, vt integra iam religio manere nequeat nisi obuiam eatur, colligant animos necesse est, & surgant ad resistendum. Plausibile quidem est nomen pacis: sed maledicta est pax, quæ tanta iactura redimitur, vt nobis pereat Christi doctrina: qua sola in piam & sanctam vnitatem coalescimus. Papistæ hodie magnam nobis inuidiam conflant, quasi per nos excitati fuerint exitiales tumultus, quibus mundus concutitur. Sed nobis prompta est defensio, Atrociores fuisse in Deum blasphemias, quibus coarguendis operam dedimus, quàm vt fas fuerit tacere. Proinde nos minimè esse culpandos: quia certamē de ea causa suscepimus aduersus homines, pro qua bellandum esset cum ipsis Angelis.

Clamitent ipſi, vt libuerit, nobis ſufficit Pauli exemplũ, ne frigidi ſimus in tuenda pie- A
tatis doctrina, cùm eam labefactant ſatanæ miniſtri. Neque enim veſana eorum intem-
peries conſtãtiam ſeruorum Dei ſuperare debet. Cùm ſe feruenter opponeret Paulus
pſeudoapoſtolis, ex conflictu demum exarſit ſeditio. Neque tamen propterea ſugillat
eum Spiritus Dei: quin potius fortitudinem, quã Paulo contulerat, laude proſequitur.

STATVERVNT VT ASCENDERENT.) Remedium hoc ſuggeſſit Spiri-
tus Dei ad tumultum pacandum, qui latius magna cum pernicie alioqui graſſari pote
rat. Vnde etiam docemur, quærendas ſemper eſſe rationes diſcordiis ſedandis aptas &
commodas. Quia tantopere pacem commendat Deus, re ipſa oſtendant fideles per ſe
non ſtare, quo minus tranquilla ſit Eccleſia. Prior quidem ordine apud eos ſemper erit
veritas, pro qua aſſerenda nullos horrebunt tumultus. Feruorem tamen ſuum ita
temperabunt, ne quem recuſent probæ concordiæ modum. Imo vltro excogitent quaſ
cunque poterunt vias, & ingenioſi ſint in illis quærendis. Hæc nobis mediocritas tenen
da eſt: ne immodica zeli vehementia abrepti, vltra iuſtos limites efferamur. Animoſos
enim eſſe nos decet in patrocinio veræ doctrinæ, non præfractos, nec temerarios. Diſca B
mus ergo duas iſtas virtutes, quas in Paulo laudat Spiritus Dei, coniungere: dum in a-
renam pertrahitur ab improbis. Cordatè ſe offerre non dubitat: ſed oblatum remediũ
placidè admittens, facilè demonſtrat, quàm non ſit pugnandi cupidus. Alioqui enim ia-
ctare licebat, nihil ſe morari Apoſtolos. Sed non permiſit ſtudium pacis, illorum iudi-
cium fugere. Adde quòd rudibus, & infirmis iniecta fuiſſet ſiniſtra opinio, ſi præciſè
duos homines ab omnibus Chriſti ſeruis diſiunctos eſſe vidiſſent. Minimè autem ne-
gligenda eſt piis doctoribus iſta fouendæ fidei ratio, vt ſibi conſenſum cum Eccleſia eſ-
ſe oſtendant. Non pendebat quidem Paulus à nutu Apoſtolorum, vt ſententiam muta-
ret, ſi illos expertus eſſet ſibi aduerſos: vt qui ne Angelis quidem ceſſurus erat, quẽad-
modum gloriatur primo ad Galatas capite. Sed ne calumniarẽtur impii hominem eſſe
nimis ſibi addictum & ſuperbum, & cum indigno omnium contemptu ſibi placentem,
ſe, vt æquum erat, & toti Eccleſiæ vtile, ad reddendam doctrinæ ſuæ rationem obtulit.
Deinde, certa victoriæ fiducia coram Apoſtolis ſe ſiſtebat, quòd probè teneret, quale
futurum eſſet eorum iudicium: nempe qui eodem regebantur Spiritu. Quæri tamen
poteſt, quonam conſilio Antiocheni Paulum, & Barnabam ad reliquos Apoſtolos C
miſerint. Nam ſi apud ipſos tantùm valebat horum reuerentia, vt dubii penderent, do-
nec pronuntiaſſent in hanc vel illam partem, euanida & prorſus nulla hactenus fuerat
eorum fides. Sed facilis eſt reſponſio: Cùm ſcirent omnes pariter Apoſtolos ab vno
Chriſto cum iiſdem mandatis eſſe miſſos, & eodem Spiritu donatos eſſe, certò fuiſſe
perſuaſos de ſucceſſu. Nec dubium eſt, quin profectum ſit hoc conſilium à viris probis
& cordatis, quos minimè latebat Petri & Iacobi nomen falſo à nebulonibus obtendi.
Quare ab illis nihil fuit aliud quæſitum, niſi vt bonam cauſam ſuo ſuffragio iuuarent
Apoſtoli. In eundem finem collectæ ſunt omnes ſanctæ Synodi ab initio, vt graues & in
Dei uerbo rite exercitati homines controuerſias dirimerent, non pro ſuo arbitrio, ſed
ex Dei authoritate. Hoc notare operæpretium eſt, ne quẽ Papiſtæ ventoſis ſuis clamo-
ribus percellant, qui vt Chriſtum obruant cum ſuo Euangelio, & totam extingant pie-
tatis lucem, nobis obtrudunt Concilia: quaſi quælibet hominum definitio pro cæleſti
oraculo habenda ſit. Atqui, ſi hodie ſuos conſeſſus haberent ſancti Patres, vno ore cla- D
marent, nihil ſibi minus licuiſſe, vel etiam fuiſſe in animo, quàm tradere quicquam, niſi
Chriſto verba præeunte, qui illis vnicus, ſicut & nobis, magiſter fuit. Omitto quòd a-
bortiuis tantum Conciliis nituntur Papiſtæ, quæ nihil præter craſſam inſcitiam, & bar-
bariem ſpirant. Sed optima quæque & ſelectiſſima in eum ordinem cogi neceſſe eſt, vt
ſubiaceant verbo Domini. Extat dura Gregorii Nazanzeni querimonia, quòd nullius
vnquam Concilii bonus fuiſſet exitus. Quicquid vnquam excellentiæ floruit & viguit
in Eccleſia, negari non poteſt, quin centum pòſt annis peſſum ire cœperit. Ergo ſi nunc
ſuperſtes eſſet ſanctus iſte vir, quàm ſtomachoſè repelleret Papiſtarum nenias? qui ſine
vllo pudore laruarum præſtigias ingerunt pro legitimis Conciliis: & quidem in eum fi-
nem, vt faceſſat verbum Dei, ſimul ac definierint pauci homines quod ipſis libuit.

DEDVCTI AB ECCLESIA.) Quòd communi Eccleſiæ nomine adiuncti fue
runt Paulo & Barnabæ comites, qui eos officii cauſa deducerent, colligere inde licet
pios omnes ab eorum parte ſtetiſſe: nec aliter ſtatuiſſe, quàm ſibi communem eſſe cum
illis cauſam. Quare eodem animo decreta fuit ab illis Pauli & Barnabæ profectio: quo
ab

A ab his suscepta est, vt scilicet turbulentos istos spiritus compescerent, qui falsò Apostolos iactabant. Quòd paulò pòst subiicit, Narrasse in transitu fratribus de admirabili Gentiũ cõuersione, testimonio est nõ timidè venisse Ierosolimã: sed quod antea docuerant, tunc quoque securè fuisse professos. Non ergo veniunt tãquam causam dicturi apud suos iudices: sed vt communi sententia vtrinque comprobent, quod diuinitus mãdatum erat de abrogandis ceremoniis. Huc accedit gaudium piorum, quo & Pauli doctrinæ, & Gentium vocationi subscribunt.

SVSCEPTI SVNT AB ECCLESIA.) Ecclesiæ nomine intelligit plebem ipsam, & totum corpus. Deinde peculiarẽ locũ Apostolis & Presbyteris assignat, à quibus præsertim excepti fuerũt Barnabas & Paulus. Porrò quoniam Apostolis non erat fixa statio Ierosolimæ: sed huc vel illuc subinde migrabant, quocũque eos vocabat occasio, habebat Ecclesia illa suos Presbyteros, quibus commissum erat ordinarium Ecclesiæ regimen. Quid autem differat munus vnum ab altero, alibi exposuimus. Apparet autem, quàm fraterna in Apostolis & Presbyteris fuerit humanitas, quòd non tantùm B comiter excipiunt Paulum & Barnabam: sed audito laboris eorum successu, Dei gratiam prædicant. Formam loquendi iterum repetit Lucas, quam proximo capite habuimus, quum dicit eos narrasse quæcunque Deus cum illis fecisset. In qua tenendum est memoria quod prius dixi, Deum non statui cooperarium: sed illi ascribi solidam operis laudem. Fecisse ergo dicitur cum Paulo & Barnaba, quod per ipsos fecit.

QVIDAM DE FACTIONE PHARISAEORVM.) Non temerè exprimit Lucas genus hominum, qui Paulum etiam Ierosolimæ turbare conati sunt. Probabile autem est, malum ex illo fonte ortum esse, & nunc clarius exprimi à Luca, ex eadem secta vnde prodierant prauæ illius dissensionis authores, nunc quoque flabella erumpere. Quanuis enim nomen dedissent Christo: manebant tamen prioris ingenii reliquiæ. Scimus quantus in Pharisæis fastus esset, quanta confidentia, quale supercilium: quorum omnium fuissent obliti, si verè Christum induissent: quemadmodum in Paulo nihil pharisaismi residuum erat. Sed bona pars habitum contraxerat ex longua consuetudine, quem protinus excutere non ita facile erat. Quum C maximè inter illos regnaret hypocrisis, in externos ritus plus iusto intenti erant. Inflabat etiam eos superbia, vt tyrannicè alios omnes subiicere cuperent suis placitis. Vtroque morbo quàm impotenter laborent monachi, plus satis notũ est. Vnde etiam nihil illis ferocius ad opprimendam Ecclesiam, nihil ad spernandum Dei verbum improbius vel proteruius. Quin etiam multos videmus ex antris illis egressos abiecta cuculla, nunquam tamen dedicere quos illic imbiberunt mores.

Conuenerúntque Apostoli ac Presbyteri, vt dispicerent de hoc negotio. Quum autem magna disceptatio fuisset, surgens Petrus dixit ad eos, Viri fratres, vos scitis quòd ab antiquis diebus Deus in nobis elegit, vt per os meum audirent Gentes verD bum Euangelii, & crederent. Et qui cordium cognitor est Deus, testimonium præbuit illis, dans eis Spiritum sanctum sicut & nobis: nihilque discreuit inter nos, & illos, quum fide purificasset corda illorum. Nunc ergo quid tentatis Deum, vt imponatur iugum super ceruices discipulorum, quod neque Patres nostri, neque nos portare potuimus? Sed per gratiam Domini nostri Iesu Christi credimus nos habere salutem, quemadmodum & illi. Tacuit autem tota multitudo, & audiebant Barnabam ac Paulum narrantes quæ Deus edidisset signa & prodigia inter Gentes per ipsos.

CONVENERVNT APOSTOLI ET PRESBYTERI.) Non dicit Lucas totam Ecclesiam congregatam, sed eos qui doctrina & iudicio pollebant, & qui ex ra-

tione officii, huius causæ legitimi erant iudices. Fieri quidem potest, vt coram plebe habita fuerit disputatio. Sed ne ad tractandam causam vulgus promiscuè fuisse admissum quispiam putaret, Lucas disertè Apostolos & Presbyteros nominat: sicut magis idonei erant cognitores. Cæterùm sciamus formam hic & ordinem in cogendis Synodis diuinitus præscribi, cùm exorta est aliqua controuersia, quæ aliter componi nequit. Nam cùm multi quotidie insurgerent aduersus Paulum, sola hæc disceptatio, ex qua ingentis ruinæ periculum instabat, & quæ iam progressa erat vsque ad hostiles pugnas, eum Ierosolymam pertraxit. A

QVVM AVTEM MAGNA DISCEPTATIO.) Quum delecti essent graues viri & publici Ecclesiæ doctores, ne inter eos quidem statim conuenire potuit. Vnde apparet, quomodo iam tunc per hominum infirmitatem Dominus Ecclesiam suam exercuerit, quo humiliter sapere disceret. Adde quòd in cœtu illo, cui præerat, passus est variè agitari præcipuum doctrinæ Christianæ caput: ne miremur si quãdo pios alioqui & doctos homines imperitia labi in errorem contingat. Quidam enim non ita acuti erant, vt perspicerent causæ magnitudinem. Ita cùm Legem seruandam iudicant, Legis zelo inconsideratè abrepti, non vident in quàm profundum labyrinthum conscientias præcipitent. Circuncisionem esse putabant æternum & inuiolabile symbolũ diuini fœderis: eadem erat de tota Lege opinio. Quare in hoc maximè insistit Petrus, vt statum quæstionis demonstret, qui plerisque erat incognitus. Est autẽ bimembris eius oratio. Nam primùm ex authoritate Dei ostendit, non esse cogendas Gentes ad seruandã Legem. Secũdo loco docet euerti totam hominũ salutẽ, si laqueus hic cõscientiis iniectus fuerit. Prior ergo pars, in qua recitat se diuinitus fuisse missum ad docendas Gentes, & Spiritum sanctum super illas delapsum esse, huc spectat, non temerè ab hominibus abrogatas fuisse Legis ceremonias: sed eius abrogationis Deum esse authorẽ. Vbi autẽ in medium adducta est Dei authoritas, omnis exempta est dubitatio: quia hæc tota nostra sapiẽtia est, Dei imperio acquiescere, & eius nutũ pluris facere quàm omnes rationes. Nunc Petri verba expendere conuenit, quibus probat diuinitus hoc Gentibus esse datum, vt liberæ sint à iugo Legis. B

VOS SCITIS.) Testes illos appellat, ne de re obscura vel ambigua quispiã putet eum verba facturum. Nota omnibus historia erat. Quod reliquum erat, eos in clara luce cæcutire ostendit, quòd opus Dei ritè non considerent. Antiquos dies vocat initiũ Euangelii prædicati: ac si diceret, Pridem, quasi à prima Ecclesiæ origine, ex quo Christus populum aliquem colligere sibi cœpit. C

ELEGIT DEVS IN NOBIS.) Verbum eligendi, statuere & decernere significat. Quanquam simul complectitur Petrus tam gratuitam Dei electionem, quàm delectum, quo Gentes in populũ suum cooptabat. Elegit ergo, hoc est, quasi habito delectu, vt gratuitæ adoptionis specimen ederet in Gentibus, voluit vt per os meum audirẽt Euãgelii doctrinã. Particula, In nobis, tantundẽ valet, atque in cõspectu nostro, vel nobis testibus, vel in medio nostri. Significat enim se nihil narrare, nisi familiariter illis cognitum, vtpote quod coram ipsis gestum esset. Locutio est tam Græcis, quàm Hebræis satis trita.

ET CREDERENT.) Hoc sigillũ fuit sanciendæ Gentiũ vocationi. Oraculo iniunctũ erat Petro docẽdi munus: sed fructus qui prouenit ex doctrina, ministeriũ eius nobilitat, & authenticũ, vt loquuntur, reddit. Nam cùm peculiaris Spiritus gratia in fidẽ illuminẽtur electi, nullus erit doctrinæ profectus, nisi quatenus virtutẽ suã Dominus in ministris exerat: intus eorũ qui audiunt mẽtes docẽdo, & intus trahendo corda. Ergo cùm iuberet Deus ad Gẽtes perferri Euãgelii doctrinã, eas sibi dicauit, ne amplius profanæ essent. Sed tunc demũ numeris omnibus perfecta fuit solẽnis cõsecratio, dum earũ cordibus per fidẽ insculpsit adoptionis suæ notã. Quæ cõtinuò pòst sequitur sententia, exegeticẽ sumẽda est. Visibiles enim Spiritus gratias, quarũ meminit, fidei annectit Petrus: vt certè nihil aliud erãt, quàm eius accessio. Ergo cũ Gẽtes absque Circunsione & ceremoniis in populũ Dei insertæ sint, colligit Petrus perperã illis necessitatẽ seruãdæ Legis imponi. Videtur tamẽ minus firmũ esse electionis argumentũ, quòd Spiritus sanctus super eas delapsus sit. Erãt enim eius generis dona, ex quibus ratiocinari nõ liceret, illos in ordine piorũ cẽseri. Solus est regenerationis Spiritus, qui filios Dei ab alienis discernit. Respõdeo, Quãuis dono linguarum, & similibus vani alioqui homines præditi fuerint: D

A fuerint: Petrum tamen sumere pro confesso, quod notum erat, Deum in Cornelio & eius cognatis gratuitam suam adoptionem visibili Spiritus gratia obsignasse.

COGNITOR CORDIVM.) Hoc epitheton ex præsentis causæ circunstantia Deo accómodat: subéstque tacita antbitesis, quòd homines externæ puritati magis addicti sunt: quia iudicant ex crasso & terreno suo sensu: Deus autem corda inspicit. Admonet igitur Petrus præposterè humano sensu iudiciú fieri de bac causa, cùm sola interior cordiú puritas hîc æstimanda sit, quæ nobis occulta est. Hoc modo frenum iniicit nostræ temeritati, ne plus nobis, quàm par sit, sumentes, Dei iudicio obstrepamus. Ac si diceret, Si tibi ratio testimonii, quod illis Deus reddidit, non apparet, cogita quantum inter te & illum intersit. Te enim pro crasso tuo ingenio detinet externus splendor, quem facessere oportet, dum ad cæleste tribunal venitur, vbi spiritualis de cordibus habetur cognitio. Cæterùm generalis interim doctrina tenenda est, quòd oculi Domini non fucosas operum pompas, sed cordis integritatem aspiciant, sicuti habetur Ieremiæ quinto. Quod vetus Interpres & Erasmus transferunt Deum nouisse B corda, non satis exprimit quod Græcè dicit Lucas. Nam Deum vocans καρδιογνώστην, eum opponit hominibus, qui ab externa magis specie vt plurimùm iudicant: ideóque σωματογνώσται vocari possunt, si cum Deo conferantur.

NIHILQVE DISCREVIT.) Discrimen quidem erat, quòd Gentiles repentè ex præputio admissi essent in fœdus vitæ æternæ: cùm Iudæos Circuncisio præparasset ad fidem. Sed intelligit Petrus vtrosque pariter allectos esse à Deo in spem eiusdem hæreditatis, & in parem honoris gradum fuisse electos, vt Dei filii essent ac Christi membra, sanctum denique Abrahæ semen, genúsque sacerdotale ac regium. Vnde sequitur non sine sacrilegio immundos posse haberi, ex quo sibi in peculium elegit Deus, & in sacra templi sui vasa dicauit. Diruta enim maceria, qua inter se diuisi erant, Gentes adiunxit Iudæis, vt in corpus vnum coalescerent, atque, vt ita loquar, Circuncisionem miscuit præputio, vt tam domestici quàm extranei vnum sint in Christo, & vnam Ecclesiam efficiant.

C QVVM FIDE PVRIFICASSET.) Respondet hoc membrum superiori epitheto quod Deo aptauit: ac si diceret, Deum, qui cordium est cognitor, intus purgasse Gentes, quum eas dignatus est sua adoptione, vt spirituali munditia præditæ essent. Sed addit præterea puritatem hanc in fide sitam esse. Docet ergo primùm Gentibus absque ceremoniis constare veram sanctitatem, quæ Deo sufficiat. Deinde hanc docet fide obtineri, & ex ea manare. Eodem modo colligit Paulus, non obstare homini præputium, quin iustus & sanctus reputetur coram Deo: quia in Abrahæ persona iustitiam secuta est Circuncisio, & ordine tẽporis fuit posterior. Verùm hîc exoritur quæstio, An diuersa fuerit olim Patrum puritas, ab ea quam nunc Deus Gentibus contulit. Videtur enim disertè Petrus hac nota discernere Gentes à Iudæis, quòd sola cordis munditia contentæ, nullo Legis subsidio indigeant. Respondeo, non substantia, sed forma duntaxat alteros ab alteris differre. Interior enim cordis mundities semper à Deo respecta fuit. Tantùm in hoc datæ fuerunt ceremoniæ veteri populo, vt fidẽ eius adiuuarent. Ita mundities, quoad figuras & exercitia, temporalis fuit vsque D ad Christi aduentum, cui nunc inter nos non est locus. Quemadmodum idem ab initio ipso mundi vsque ad finem manet verus Dei cultus, nempe spiritualis: in forma tamen visibili magnum est discrimen. Nunc videmus non ceremoniis consecutos fuisse patres iustitiam, aut puros fuisse coram Deo: sed cordis munditia. Ceremoniæ enim per se ad eos iustificandos nihil habebant momenti: sed adminicula erant duntaxat, quæ per accidens, vt ita loquar, purgabant: vt tamen eadem veteribus fuerit nobiscum veritas. Iam Christi aduentu quicquid aduentitium erat, euanuit. Ideóque discussis vmbris superest nuda & simplex cordis puritas. Hoc modo facilè soluitur nodus, quem Iudæi inexplicabilem esse putant. Circuncisio vocatur fœdus æternum, aut seculi. Negant igitur fuisse abolendam. Si quis excipiat, non referri hoc ad visibile symbolum, sed potius ad rem signatam, probè responsum fuerit. Sed alia est solutio, quam dixi. Quum Christi regnum quædam fuerit mundi renouatio, nihil esse absurdi, si finem omnibus Legis vmbris imposuerit. Quandoquidem Legis perpetuitas in Christo fundata est. Venio nunc ad secundum membrum, vbi Petrus Gentium puritatem in fide constituit. Cur non dicit, perfectione virtutum, aut vitæ sanctimonia? nisi quia aliunde hominibus contingit iustitia, quàm

ex se ipsis. Nam si rectè iustéque viuendo homines sibi iustitiam acquirerent, vel natura mundi essent coram Deo, concideret hæc Petri sententia. His ergo verbis palàm Spiritus pronuntiat, totum humanum genus pollutum & sordibus inquinatum esse. Deinde non posse aliter abstergi sordes, quàm per Christi gratiam. Nam quum fides remedium sit quo nobis gratis succurrit Deus, tam communi omnium naturæ, quàm propriis cuiusque meritis opponitur. Quum dico pollutionis damnari totum humanum genus, intelligo nos ex vtero nihil afferre præter meras sordes, nec quicquam esse in natura nostra rectitudinis, quod nos Deo conciliet. Egregiis quidem dotibus ornata fuit hominis anima in prima sua origine: sed peccato sic vitiatæ sunt omnes eius partes, vt ne gutta quidem puritatis amplius in ea resideat. Quærenda est igitur extra nos munditiec. Nam si quis excipiat, Operum meritis recuperari posse: nihil absurdius est, quàm peruersæ naturæ affingi merendi facultatem. Superest ergo vt alibi quærant homines, quod intus apud se nunquam inuenient. Et certè fidei officium est, quod proprium habet Christus in nos transferre, & gratuita communicatione efficere nostrum. Ita inter fidem & Christi gratiam mutua est relatio. Neque enim nos purificat fides tanquam virtus, aut qualitas animis infusa: sed quia munditiem in Christo oblatam percipit. Notanda est etiam locutio, quòd Deus corda purificauerit: qua & Deum fidei authorem facit Lucas, & munditiem docet eius esse beneficium. In summa, conferri hominibus per Dei gratiam significat, quod sibi dare ipsi nequeunt. Sed quum dictum sit, fidem à Christo sumere quod in nos transfundat: nune videndum est quomodo nos purificet Christi gratia, vt Deo placeamus. Duplex autem est purgandi modus, quòd Christus peccata nostra, quæ semel sanguine suo expiauit, quotidie delendo, puros iustósque in Patris conspectum nos offert ac sistit. Deinde, quòd carnis cupiditates Spiritu suo mortificans, nos in sanctitatem reformat. Vtrunque sub his verbis libenter amplector: quia non vnam tantùm purgationis speciem attingit Lucas: sed totam eius perfectionem absque Legis ceremoniis constare docet. A B

NVNC ERGO QVID TENTATIS.) Altera pars concionis, qua demonstrat Petrus, quàm exitialis sit illa doctrina, quam ingerere volebant Pauli hostes: nempe quæ desperatione obrueret pias omnes animas. Infert quidem ac colligit ex priore membro tentari Deum, si cogantur Gentes ad necessitatem seruandæ Legis: sed altius prouehitur, & ad ipsum causæ fontem penetrat. Hactenus enim ratiocinatus est, fieri Gentibus iniuriam, si plus ab illis exigatur, quam velit Deus. Et quum eas sancto populo æquauerit, & adoptionis honore dignatus sit, indignum esse & absurdum eas reiici. Vnam denique fidem illis satis esse, quanuis ceremoniis careant. Nunc verò altius principium sumit, Qui hominum salutem alligant Legis operibus, nihil eis bonæ spei reliquum facere: quin potius in horribilem interitum præcipitari totum mundum, si non aliter quàm Legem seruando salutem consequi possit. Quibus hoc argumentis probet, mox suo loco videbimus. Quantùm ad verba spectat, quum variis modis tentari Deum Scriptura dicat, significat hoc loco Petrus, Deum quasi data opera prouocari, dum plus oneris imponitur hominibus, quàm sint ferendo: quia nihil aliud sit, quàm naturæ repugnando, vt loquuntur, gigantes æmulari. C D

VT IMPONATVR IVGVM CERVICIBVS.) Simplex est sensus verborum, tentari Deum quum plus imponitur oneris conscientiis, quàm ferre queant. Quandoquidem hoc modo necesse est ipsas desperatione obrui, quod sine exitio fieri nequit. Cæterùm de solis ceremoniis eum non loqui, ex re ipsa facile colligitur. Erat, fateor, dura & laboriosa veteris pædagogiæ seruitus: sed nimis absurdum foret vocari iugum importabile: & scimus externa rituum obseruatione non sanctos modò, sed etiam hypocritas plerosque rite, exactéque esse defunctos. Quinetiam Legi morali satisfacere non vsqueadeò difficile foret, si corporali tantùm obsequio contenta, non exigeret spiritualem iustitiam. Manus enim & pedes frenare multis datum est: sed ita moderari omnes affectus, vt tam in anima quàm in corpore perfecta regnet abstinentia & puritas, hoc verò plusquam est arduum. Quare ridiculi sunt qui Petri verba restringunt ad ceremonias, quibus exprimitur hominum imbecillitas ad præstandam cordis iustitiam, quæ non modò longè

A gè superior est eorum viribus: sed naturæ prorsus contraria. Fefellit scilicet eos qui sic sentiunt vna ratio, quòd de solis ceremoniis mota quæstio fuerat: sed non venit illis in mentem Petrû attentius, vt decebat, prudentiúsque considerasse, qualem secum labyrinthum error in speciem leuis traheret. Negabant pseudoapostoli, quenquam salutem consequi posse, nisi qui ceremonias seruaret. Si operibus alligatur hominum salus, non amplius in Christi gratia fundata erit. Atque ita concidet gratuita reconciliatio. Iam cùm impares sint hominum vires seruandæ Legi, omnibus incumbit maledictio, quam illic Deus transgressoribus denuntiat. Atque ita desperatio omnes manebit, cùm se videant reos æternæ mortis à Lege peragi. Hæc fortè pseudoapostoli callidè tegebant. Sed Petrus ad fontem ipsum penetrat, vt mortiferum doctrinæ illius venenum eruat in lucem. Atque ita nobis agendum est, quoties impios errores obliquè insinuat Satan. Hodie quibusdam videmur nimis contentiosi, cùm tantoperè pugnamus non esse pro mortuis orandû. Nam & mos vetustissimus est, nec multûm apparet in speciem periculi, quanuis superuacuæ fundantur preces. Imò plau-
B sibile est dogma, quia prætextum habet humanæ pietatis. Ita iudicât imperiti homines, quia fontem ipsum non inquirût. Nam si admittimus pro mortuis orandum esse, simul hoc recipiendum erit, pœnas nunc soluere Dei iudicio, quòd in hac vita pro peccatis non satisfecerint. Atqui hoc modo vis expiationis per Christum peractæ ad hominum opera transfertur. Deinde euertitur ritè precandi regula, si hominibus licet fortuitò precari absque Dei verbo. Hæc etiam maior est absurditas, quàm vt præteriri debeat. In summa, nunquam rectum de vlla quæstione iudiciû feretur, nisi fonte penitus excusso deductæ fuerint omnes consequentiæ, quas secum trahit quæ in controuersiam venit doctrina. Ideò non mirum si Petrus, vt pseudoapostolos extrahat è suis latebris, generaliter disputat de tota Lege: quia nihil quàm rem ipsam, quæ occulta erat simplicibus, aperit, vt videant omnes, quàm exitialis sit doctrina, quæ & Christi gratiam extinguit, & animas demergit in horrendæ desperationis abyssum.

NEQVE NOS, NEQVE PATRES NOSTRI.) Non disputat tantùm Petrus quid opere ipso præstiterint homines, sed quid præstare potuerint. Nec de vulgo ho-
C minum loquitur, sed de sanctis Patribus. Quum ab istis neget potuisse ferri Legis iugum: constat Legem obseruatu impossibilem esse. Scio dictum Hieronymi passim ita receptum esse, vt sit quasi indubium axioma, Si quis dixerit impossibile esse seruare Legem, anathema sit. Sed nulla hominis vox audienda est, quæ Spiritus Dei sententiæ repugnet. Audimus quid hic per os Petri Spiritus pronuntiet, non de hominum voluntate & operibus: sed de facultate & potentia. Consentit & Paulus, affirmans fuisse Legi impoßibile nobis conferre vitam, quatenus infirma erat per carnem. Certè si quis Legem implere possit, promissam illic vitam reperiet. Quum neget Paulus vitam posse haberi ex Lege, sequitur altiorem illic requiri iustitiam, quàm quæ ab homine præstari possit. Fateor quidem Hieronymum facultatem implendæ Legis non dare in solidum naturæ viribus, sed partim etiam Dei gratiæ: quemadmodum se postea explicat, vt homo fidelis Spiritus gratia adiutus, dicatur posse Legem implere. Sed neque illa mitigatio vera est. Nam si naturæ vires tantùm expendimus,
D non tantùm impares erunt homines ferendo Legis iugo: sed ne vnum quidem digitum mouere poterunt ad præstandam minimam Legis partem. Nam si verum est illud, Cogitationes omnes humanæ mentis prauas esse à pueritia: Omnes carnis sensus Deo esse inimicos: Neminem esse qui Deum requirat: & quæ in eandem sentêtiam frequêter in Scriptura occurrût: præsertim quæ Paulus adducit 3. ad Romanos capite: non debilis tantùm & mutila erit hominis facultas ad Legem implendã, sed ad inchoãdam prorsus nulla. Statuendum igitur est, etiam fideles, postquam spiritu Dei regeniti, iustitiæ Legis student, dimidium tamen præstare, non totû. Neque enim de Epicuro, vel profanis hominibus hic Petrus verba facit: sed de Abrahã, de Moyse, alijsque sanctis Patribus quotquot vnquã fuerunt in mundo perfectissimi. Et tamen istos dicit Legis oneri succubuisse: quia vires eorum opprimeret. Odiosè obiicitur, affici Spiritum Dei contumelia, quum eius gratiæ & auxilio detrahitur implendæ Legis facultas. Sed prompta est solutio: quia non differimus quid valeat Spiritus gratia: sed quid valeat gratiæ mensura, quam Deus vnicuique suorum in hac vita partitur. Semper enim reputare conuenit quid se facturum promittat Deus. Nec temerè quæramus an fieri possit, quod ipse nunquam fore, & quod se nolle fieri testatur. Promittit fidelibus Spiritus gratiam, qua

repugnent concupiscentiis carnis,& ipsas subigant,non tamen penitus aboleant. Promittit gratiam,qua ambulent in vitæ nouitate: non tamen currant, sicut Lex postulat. Vult enim tota vita sibi esse obnoxios,vt ad veniam petendam confugiant. Si Dei consilium & præscriptum ab eo ordinem ab eius virtute disiungere fas non est, stultum est ac futile cauillum, quo nos grauare conantur aduersarii, quum nos iactant Dei potentiæ detrahere. Potius Deum ipsi transformant, cùm eius consilium contendunt posse mutari. Olim quoque eadem calúnia premebant Augustinum Pelagiani. Respondet; etiam si possibile sit Legem impleri, sibi tamẽ sufficere, quòd à nemine vnquam impletam fuisse,neque ad finem vsque mũdi impletum iri Scriptura testetur. Quibus verbis se ab importuna eorum argutia explicat. Sed non fuit hæsitandi causa,quin liberè & disertè concederet,quod Spiritu sancto authore poterat. Limitãda enim est Spiritus gratia,vt cum promissionibus conueniat. Porrò iam ostendimus quousque se promissiones extendant. De eo certè controuersiam nullus mouet, possitne Deus si velit, homines reddere perfectos: sed impiè delirant quicunque eius potentiam separant à consilio,cuius clarum habent testimonium in Scriptura. Quid velit Deus & quid statuerit facere,cẽties palàm demonstrat. Vltrà progredi,sacrilegium est. Hieronymũ,vt sui anathematis fulmen Petro & Paulo infligeret, philosophica ratio impulit: quòd leges attemperari debeãt ad eorum facultatem,quibus feruntur: quam vt locum habere fateor in legibus humanis: ita quoad Dei Legem valere nego, quæ in exigenda iustitia non respicit quid valeat homo,sed quid debeat. Quanquam hîc difficilior occurrit quæstio, Annon in hunc finem lata fuerit Lex,vt homines cogeret ad Dei obsequium. Frustra autem hoc fieret,nisi ad eam seruandam dirigeret fideles Spiritus Dei. Et scrupulum eximit solennis illa Moysis cõtestatio,cùm se præcepta Iudæis dare admonet,non quæ legant, sed quæ opere compleant, Deuteronomii tricesimo. Vnde colligimus iugum, data Lege,fuisse Iudæis impositum,quod eos Deo subiiceret,ne viuerent suo arbitrio. Respondeo, Legem duobus modis censeri iugum. Quatenus enim frenat carnis libidines,& normam tradit piè rectéque viuendi,æquum est vt filii Dei ceruices huic iugo subiiciant. Sed quatenus exactè præscribit quidnam debeamus Deo, nec vitam promittit, nisi addita conditione perfecti obsequii, rursus maledictionem denuntiat, si qua in parte erratum fuerit: iugum est importabile. Dicam paulò clarius. Simplex bene viuendi doctrina, qua nos ad se Deus inuitat, iugum est quod vltrò subire nos omnes decet. Nihil enim magis absurdum, quàm Deum non præesse hominum vitæ: sed eos absque freno vagari vt libuerit. Minimè ergo recusandum est Legis iugum, si simplex eius doctrina consyderetur. Sed Legem aliter, vt ita dicam, qualificant istæ sententiæ Qui fecerit hæc, viuet in ipsis. Item, Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt: vt iugum importabile esse incipiat. Quandiu enim non promittitur salus nisi perfectæ Legis obseruantiæ, & in iudicium vocatur quæuis transgressio, de genere humano prorsus actum est. Secundum hanc rationem Petrus tentari Deum asserit, quum Legis onus conscientiis imponitur. Non enim vult negare, quin regendi sint homines Legis doctrina, & ita iugo subesse: sed quia Legis officium est, non simpliciter docere, sed etiam æternæ mortis reatu humiliare homines, qualitatem illam doctrinæ annexam reputans, contendit non debere Legis iugo constringi piorum animas: quia hoc modo necesse foret in æternum interitum demergi. Cæterùm vbi non modò adest Spiritus sancti gratia, quæ nos gubernet,sed gratuita peccatorum remissio, quæ nos liberet à maledictione Legis & absoluat: tunc impletur illud Moysis, Mandatum non esse supra nos: tunc sentimus, quàm suaue sit iugum Christi,& onus eius leue. Quia enim Dei indulgentia nobis remitti scimus quod pro carnis infirmitate deest, alacriter & sine molestia suscipimus quod iniungit. Quare modò exemptus sit Legis rigor,non tolerabilis solùm erit Legis doctrina, sed læta quoque & suauis: nec recusandum erit frenum, quod placidè nos moderatur: non autem durius vrget, quàm expediat.

PER GRATIAM IESV CHRISTI.) Duo ista inter se vt contraria comparat Petrus: spem habere salutis in Christi gratia, & sub iugo Legis esse. Quæ comparatio Christi iustificationem maximè illustrat. Nam inde colligimus fide iustificari quì liberi & soluti à Legis iugo, salutem in Christi gratia quærunt. Porrò iugum Legis ex duplici fine complexum esse prius dixit. Prior est, Qui fecerit hæc, viuet in ipsis. Alter, Maledictus omnis qui nõ permãserit in omnibus præceptis. Redeamus ad membrum

A brũ contrariũ. Si nõ aliter salutẽ cõsequimur ex Christi gratia quàm ablato Legis iugo, sequitur nec salutem nobis in Legis obseruãtia sitam esse, nec Legis maledictioni obnoxios esse quicunque in Christum credũt. Nam si gratia saluus esse posset, qui iugo Legis adhuc est implicitus, inepta esset Petri ratiocinatio, quam constat à repugnantibus deductam esse, hoc sensu, Salutem speramus ex Christi gratia: ergò Legis iugo non sumus subiecti. Nisi dissidium esset inter Christi gratiam & eius iugum, fucum faceret Petrus. Quare necesse est discedere à Legis iustitia, quicunque vitã in Christo quærunt: neque enim repugnantia hæc ad doctrinam spectat: sed ad iustificandi causam. Quo etiam refellitur eorum commẽtum, qui Christi gratia nos iustificari exponunt, quia nos Spiritu suo regenerans, vires ad implendam Legem conferat. Qui hoc imaginantur, etsi videntur paululùm laxare Legis iugum, vtroque tamen eius fune ligatas tenent animas. Semper enim vigebit hæc promissio, Qui fecerit hæc, viuet in ipsis. Ab altera parte maledictio incumbet omnibus qui Legem nõ exactè impleuerint. Quare longè aliter definiẽda est Christi gratia, in quam salutis fides recumbit, quàm illi somnient: nempe vt sit gratuita
B reconciliatio, sacrificio mortis eius parta, vel quod idem valet, gratuita peccatorum remissio, quæ Deum placando, ex hoste propicium Patrem nobis reddit. Fateor quidem nos Christi gratia regenerari in vitæ nouitatem: sed vbi de salutis fiducia agitur, sola in mentem venire debet gratuita adoptio, quæ cum peccatorum expiatione & venia coniuncta est. Nam si in rationem veniunt opera, & iustitiam nobis aliqua saltem ex parte conficiant, minimè ruptum erit Legis iugum. Atque ita concidet Petri antithesis.

SICVT ET ILLI.) Hic testatur Petrus, licet Patribus imposita esset, quoad externam speciem seruitus Legis, solutas tamen & liberas fuisse cõscientias. Quo diluitur absurditas, quæ pias mentes non parum alioqui turbare poterat. Nam cùm æternũ sit & idem vitæ fœdus, quod Deus ab initio ad finem vsque mũdi cum seruis suis pepigit, absurdum esset & minimè tolerabile, diuersam & aliam salutis obtinendæ rationem hodie tradi, quàm quæ olim Patribus fuerit. Affirmat ergo Petrus optimum nobis esse cum Patribus consensum: quia illi non minus quàm nos, spem salutis reposuerint in Christi
C gratia. Atque ita Legem Euangelio, quod ad finem doctrinæ spectat, concilians, Iudæis tollit offendiculum, quod sibi ex dissidio fingebant. Vnde apparet Legem nõ fuisse datam Patribus, ex qua salutem quærerent, nec additas fuisse ceremonias, quarum obseruatio iustitiam in illis acquireret: sed totius Legis vnicum fuisse finem, vt abiecta operũ fiducia, spes suas omnes in Christi gratiam conferrent. Quo etiam clarè refellitur eorum delirium, qui veterem populum terrenis bonis contentum, putãt de cælesti vita nihil cogitasse. Atqui Petrus socios eiusdem fidei nobis Patres facit, & communem vtrisque salutem assignat. Et sunt tamẽ quibus fanaticus homo Seruetus cum tam fœdis sacrilegiis arrideat. Notandum præterea est, quòd veterum fidem semper fuisse in Christo fundatam docet Petrus, quando neque alibi vnquam inueniri vita potuit, neque alia fuit ratio, qua peruenirent homines ad Deum. Conuenit ergo hic locus cum illo Apostoli dicto, Christus heri, & hodie, & in secula.

Tacuit autem tota multitudo, & audiebant Barnabam & Pau-
D lum narrantes quæ Deus edidisset signa & prodigia inter Gentes per ipsos. Postquam verò conticuerunt illi, respondit Iacobus dicens, Viri fratres audite me, Simeon narrauit quemadmodum primùm Deus visitauerit vt sumeret ex Gentibus populum in nomine suo. Et huic consonant verba Prophetarum, sicut scriptum est, Post hæc reuertar, ac rursus ædificabo tabernaculum Dauid, quod collapsum est, & diruta eius instaurabo, & erigam illud, vt requirant qui reliqui sunt homines Dominum, & omnes Gentes super quas inuocatum est nomen meum, dicit Dominus qui facit hæc omnia. Nota à seculo sunt omnia opera sua.

TACVIT TOTA MVLTITVDO.) His verbis significat Lucas Spiritũ Dei sic regnasse in cœtu illo, vt rationi protinus cesserint. Feruebat prius inter illos discer-

tatio: nunc postquam Dei consilium exposuit Petrus, & de quæstione ipsa disseruit secũdum Scripturæ doctrinam, sedato protinus omni strepitu, quiescũt & silent, qui nuper inconsideratè errorem tuebantur. Hæc viua est legitimi Concilii effigies, vbi sola Dei veritas simul ac in medium prodiit, finem affert omnibus controuersiis. Ad sedãdas omnes discordias satis est efficax vbi Spiritus præsidet, tam ad gubernandas eorum linguas qui præire aliis debẽt, quàm ad reliquos in obsequiũ cogẽdos, ne sibi nimiũ addicti sint: sed deposita pertinacia morigeros se Deo præbeant. Nec dubium est, quin fuerint pauci aliqui præfracti, vt in magna turba fieri solet. Præualuit tamen Dei veritas, vt silentium, cuius meminit Lucas, illustre fuerit testimonium communis obedientiæ. Fuerat autem hæc non vulgaris Petri moderatio, quòd singulos in medium afferre passus quidquid habebant, sententiam suam, ne aliis præiudicio foret, eousque distulit, donec vltrò citróque agitata esset disceptatio. A

AVDIEBANT BARNABAM ET PAVLVM.) Colligere ex his verbis licet nõ antè fuisse cum silẽtio auditos. Nam cùm maior pars perperam admissas fuisse ab illis in Ecclesiam profanas Gentes persuasa esset, nihil quod dixissent, nisi correcta hac falsa opinione, exceptum fuisset æquis auribus: sed omnia in sinistrã partem rapta. Videmus quantum venenum sit alienatio de nihilo concepta, quæ sic occupat hominum mentes, vt aditus omnes obstruat veritati. Hinc discimus quàm verum sit illud, Omnia sana sanis. Nihil enim tam salubre est, quod non vitiosi affectus conuertant in noxam. Cæterùm huc spectat Pauli & Barnabæ narratio, vt suum inter Gentes Apostolatum Deo probatum fuisse demonstrent: quandoquidem miraculis, quæ sunt eius velut sigilla, confirmatus ac sancitus fuerat. B

RESPONDIT IACOBVS DICENS.) Pleriq; ex vetustis Ecclesiæ scriptoribus, Iacobum hunc vnum ex discipulis fuisse putant, cognomine Iustum & Obliam, cuius indignam cædem refert Iosephus lib. Antiquit. 20. Sed vtinam in cognoscẽdo homine magis laborassent veteres, quàm in celebrãda fabulosis encomiis ignoti hominis sanctimonia. Puerile commentum est, quòd soli fas fuisse dicunt, ingredi in Sancta Sanctorum. Nam si in illo ingressu aliqua suberat religio, fecisset præter Dei Legẽ, qui nõ erat summus Sacerdos. Deinde hoc modo vmbratilem tẽpli cultum fouere superstitiosum erat. Alias similes nænias omitto. Plurimùm autem falluntur, quod vnum ex duodecim Apostolis fuisse negant. Fateri enim coguntur eum esse, quem tam honorificè Paulus celebrat, vt primũ illi tribuat locum inter tres Ecclesiæ columnas, Galat. primo. Certè nunquam ita excelluisset supra Apostolos quispiam ordine inferior. Iam eum Paulus ornat Apostoli titulo. Nec auditu dignũ est quod affert Hieronymus, generale illic esse nomen: cùm ex professo tractetur ordinis dignitas, quatenus aliis Ecclesiæ doctoribus Christus Apostolos prætulit. Ad hæc, colligere ex hoc loco promptum est, nõ vulgari in pretio fuisse habitum: quandoquidem Petri verba suo suffragio sic confirmat, vt in eius sententiam omnes discedant. Et infra cap. 21. iterum videbimus quantum Hierosolymæ valuerit eius authoritas. Id factum esse putant veteres, quòd loci esset Episcopus. Atqui probabile nõ est, fideles ordinem à Christo positum suo arbitrio mutasse. Quare non dubito quin fuerit Alphæi filius, & consanguineus Christi: quo sensu etiam vocatur frater. Episcopus Hierosolymæ fuerit néc ne, in medio relinquo, neque ad rem magnoperè facit, nisi quod hinc clarè refellitur Papæ impudentia, quòd ex Iacobi potius quàm Petri authoritate Concilii decretũ statuitur. Et certè Eusebius initio secũdi libri Iacobum, quisquis ille tandem fuerit, Apostolorum Episcopum vocare non dubitat. Eant nũc Romanenses, & Papam suum vniuersæ Ecclesiæ caput esse iactent, quia Petri successor est, qui alterum sibi præesse passus est, si Eusebio creditur. C D

VIRI FRATRES AVDITE ME.) Duobus præcipuis membris constat Iacobi oratio. Nam primùm confirmat Gentiũ vocationem testimonio Prophetæ Amos. Deinde admonet quid factu vtile sit ad fouendam inter fideles pacem & concordiam, vt tamen salua maneat Gẽtibus libertas, nec Christi gratia obscuretur. Quòd Petrus hîc vocatur Simeon, fieri potest vt nomen hoc variè tunc pronuntiatum fuerit. Quòd dicit Deum visitasse vt sumeret populum ex Gẽtibus, refertur ad Dei misericordiam, qua dignatus est in suam familiã asciscere extraneos. Dura quidem est locutio, sed quæ vtilem continet doctrinam: quia Deum authorem vocationis Gentium facit, & eius beneficiũ esse pronuntiat, quòd cẽteri in eius populo cœperint, vbi dicit ab eo susceptas. Sed vlterius progreditur, dum visitasse dicit, vt susciperet. Sẽsus enim est, Quo tempore auersæ

erant

A erant Gentes à Deo, clementer fuisse ab eo respectas: quia nihil aliud possumus quàm longius subinde ab eo recedere, donec nos paternus eius aspectus vltrò præueniat.

IN NOMINE SVO.) Vetus Interpres habet Nomini suo, quod ferè idem valet: quanquã Præpositio ἐπὶ transferri aliter potest: nempe Propter nomen suum, vel Super nomine suo. Nec malè quadrabit sensus, fundatam in Dei nomine, aut virtute esse Gentium salutem, nec Deo fuisse aliud propositum in earum vocatione quàm sui nominis gloriam. Quod tamen magis vsitatum erat retinui: nempe quod illas annumerãs populo suo, censeri nomine suo voluerit: quemadmodum paulò pòst dicetur inuocari eius nomen super omnes, quos in Ecclesiam suam aggregat. Aduerbium temporis πρῶτον bifariam exponi potest. Si legas primùm, vt habent vetus Interpres & Erasmus, sensus erit, Cornelium, & alios fuisse quasi primitias, à quibus exorsus sit Deus Gentiũ vocationem. Sed potest comparatiuè etiam sumi, quòd iam editum fuerat specimen adoptionis Gentium in Cornelio & eius cognatis, priusquam Barnabas & Paulus Euangelium Gentibus publicarent. Atque hic posterior sensus magis mihi probatur.

B HVIC CONSONANT VERBA PROPHETARVM.) Videm⁹ nunc, vt nihil sibi sumpserint Apostoli pro imperio, sed reuerenter secuti sint quod verbo Dei præscriptũ erat. Prophetas plurali numero testes citans, cùm vnũ dũtaxat locũ adducat, talẽ significat inter eos consensũ esse, vt quod ab vno dictũ est, cõmune sit omniũ testimoniũ quia vno omnes ore & singuli quasi in omnium persona loquãtur, vel potius Spiritus Dei loquatur in omnibus. Adde quòd simul collecta erant Prophetarũ omnium oracula, vt corpus vnum efficerent. Quare meritò, & aptè Prophetis communiter ascribi potuit, quod ex parte aliqua libri vniuersi sumptum erat.

POST HAEC REVERTAR.) Quia nõ citatur ad verbũ locus qualis extat apud Prophetã, videndũ est quid discrepet: quanquam necesse non est anxiè excutere quid sit in verbis diuersum, modò constet vaticinium appositè ad rem præsentem congruere. Postquam instaurationem tabernaculi Dauidis promisit Deus, se quoque facturum addit, vt possideant Iudæi reliquias Edom. In toto illo contextu nihil dum apparet, vnde elici queat Gentium vocatio: sed quod continuò pòst sequitur apud Prophetam de reliquiis Gentium, super quas inuocabitur Dei nomen, apertè ostendit vnam fore
C ex Iudæis & Gentibus Ecclesiam. Quia quod tunc solis Iudæis peculiare erat, promiscuè vtrisque datur. In eodem enim honoris gradu Gentes collocat Deus cum Iudæis, dum super illas inuocari vult nomen suum. Olim sub Dauide Idumæi, viciní que populi Iudæis subiecti erãt: Sed cùm tributarij essent populo Dei, extranei nihilominus erant ab Ecclesia. Hoc igitur nouum & insolitum, quòd illos Deus sancto populo accẽset, vt pariter vocetur omnium Deus. Nam ita omnes inter se honore æquari certum est. Vnde facile patet quàm bene præsenti instituto conueniat Prophetæ testimonium. Nam instaurationem collapsi tabernaculi promittit Deus, in qua Gentes obediant regno Dauidis, non modò vt tributum pendant, vel arma induant ad regis imperium: sed vt communem habeant Deum, & sint vna eius familia. Moueri tamen potest quæstio, cur vaticinium hoc citare maluerit, quàm multa alia, quæ magis luculentam rei, de qua agitur, probationem continent: cuius generis multa à Paulo citãtur. Respõdeo primùm Apostolos in congerendis Scripturæ locis minimè ambitiosos fuisse: sed in hoc
D vnum simpliciter fuisse intentos, quod illis satis supérque erat: nempe vt suam doctrinã probarent ex verbo Dei sumptam esse. Deinde, illustrius hoc esse vaticinium Amos dico, quàm vulgò putetur. De instauratiõe domus agitur, quæ collapsa erat. Miserabilem eius ruinam describit Propheta. Ergo quæ mox subijcitur promissio, erigendum esse rursus soliũ, ex quo Reges ex posteris David Gẽtibus imperent, propriè ad Christũ spectat. Itaque erecto Christi regno, sequi necesse est quod a Propheta simul dicitur, inuocandũ esse Dei nomẽ super Gentes. Iam videmus nõ temerè selectum fuisse hunc locũ à Iacobo. Nam si aliter non potest constitui Christi regnum, quàm si Deus passim inuocetur per totũ orbem, & Gẽtes coalescant in sanctũ eius populũ, absurdum est eas arceri à spe salutis. Et mediũ parietem cõcidere oportet, quo separati alij ab alijs sub Lege fuerant. Hũc enim finem inter alios habebãt ceremoniæ, vt sanctum Dei populũ à profanis Gentibus discernerent. Nunc sublato discrimine, ceremonias quoque abrogari cõuenit. Primum verbum Reuertar non habetur apud Prophetam: sed mutatio status, quam denuntiat, ita optimè exprimitur.

TABERNACVLVM DAVID QVOD COLLAPSVM EST.) Non abs re A
deformis illa regiæ domus vastitas & ruina ante oculos ponitur à Propheta. Nisi enim
persuasum fuisset piis, regno Dauidis in nihilum redacto venturum tamen esse Christū,
qui res perditas non modò restitueret in suū ordinem pristinum: sed regni gloriam in-
comparabili successu ad cælos vsque eueheret, centies quotidie desperassent. Reuersi
ab exilio Babyloniço assiduis & innumeris cladibus propè ad interitū cōfecti fuerant.
Postea quod residuū erat, paulatim intestinis discordiis absumptū fuit. Imò cùm Deus
miseris rebus succurreret, species opis quam ferebat, quædam erat desperationis mate-
ria. Nam imperium, quod sibi sumpserunt Machabæi, tunc ablatum fuit à tribu Iuda.
Has ob causas sedulò inculcat Spiritus Dei per Prophetam, non antè venturū esse Chri
stum, quàm vbi perierit regnum Dauidis, ne salutem in rebus afflictissimis desperēt. Sic
Iesaias exoriturum surculum pronuntiat ex contempto & ignobili trunco. Et nos etiā
meminerimus, mirificam hanc rationem Deum tenere in restituenda Ecclesia, vt eam ex
ruinis ædificet. Docet præterea hic locus, quænam vera sit & proba Ecclesiæ cōstitutio: B
nempe cùm in sublime euectū est solium Dauidis, & eminet solus Christus, vt omnes in
eius obsequium conueniant. Cùm sacrilega sua tyrannide Ecclesiam oppresserit Papa,
se tamen Ecclesiæ titulo venditat. Imò ad obruendam sanæ doctrinæ lucem, fucū ex ina-
ni Ecclesiæ titulo facit. Verùm si ad iustam inspectionem ventum fuerit, facilis est tam
crassi ludibrii refutatio: quia deiecto Christo, solus ipse imperiū occupat. Verbo qui-
dem fatetur se Christi vicarium: sed re ipsa Christum in cælos specioso exilio ablegans,
totam eius potestatem ad se trahit. Neque enim aliter regnat Christus, quàm Euangelii
sui doctrina, quæ ab hoc execrabili idolo pedibus nefariè calcatùr. Nos verò memine-
rimus hunc fore legitimū inter nos Ecclesiæ statum, si omnes ad vnum summo regi Chri
sto pareamus, vt sit vnum ouile & vnus pastor.

VT REQVIRANT QVI RELIQVI SVNT.) Exegeticè addidit Iacobus istud
Requirere, quod apud Prophetam non legitur. Nec tamen superuacuū est: quia vt cen
seamur in Dei populo, & ipse nos pro suis agnoscat, vicissim nos ad eum quærēdum ani
matos esse oportet. Et probabile est, quæ Iacobus natiua lingua inter Iudæos disserue-
rat, Lucam summatim complexum esse: vnde factum est, vt Prophetæ verbis admixta sit
rei expositio. Pro Gentium reliquiis, quas ponit Amos, Lucas ex Græca translatione, C
quæ magis familiaris erat, substituit, reliquos hominum, eodem sensu: nempe quòd
purgandis mundi sordibus præcessura sit resectio: quemadmodum accidit. Atque hæc
doctrina ad nostram quoque ætatem accommodanda est. Nam quia deterior est mundi
corruptio, quàm vt in Christi obsequium totus concedat, variis tribulationum flabel-
lis euentilat quisquilias & zizania, vt ad se tandem colligat quod residuum manebit.

NOTA A SECVLO SVNT.) Prolepsis ad diluendum nouitatis odiū. Subi-
ta enim mutatio suspecta esse poterat: eáque occasione turbabat infirmas mentes. Ita-
que occurrit Iacobus, admonens hoc non fuisse nouum Deo, tametsi repēte præter ho-
minum opinionem acciderit. Quoniam Deus ante mundum creatum præuiderat quid
facturus esset, Gētiúmque vocatio in arcano eius consilio recōdita fuerat. Vnde sequi-
tur, non esse æstimādam ex hominum sensu. Porrò Iacobus ad Prophetæ verba respicit,
vbi asserit Deum, qui hæc omnia facturus erat, esse Prophetiæ quoque authorem.
Sensus ergo est, Cùm loquatur Deus per Prophetam: tunc certè, imò ab vltima æterni- D
tate præuidit, nec præputium nec quicquam aliud sibi fore obstaculo, quin Gentes in
suam familiam allegeret. Interea subest generalis exhortatio, ne ingenii sui modulo me-
tiantur homines Dei opera, quorum ratio sæpe illi soli nota est. Quin potius exclament
cum stupore vias eius esse inuestigabiles, & iudicia eius nimis profundam esse abyssum.

Propter quod ego censeo non esse obturbandū his qui ex Genti-
bus conuertuntur ad Deum: sed scribendum ad eos, vt abstineant
ab inquinamentis simulacrorum & scortatione & suffocato & san-
guine. Moses enim ab ætatibus antiquis habet in singulis ciuitati-
bus qui ipsum prædicent, cùm in synagogis per omne Sabbatum
legitur.

NON

A NON OBTVRBANDVM ESSE.) Negat ceremoniarum dissidio arcendas ab Ecclesia esse Gentes, quæ diuinitus admissæ erant. Videtur tamen secum pugnare, cùm negat exhibendam illis esse molestiam, & tamen certos quosdam ritus præscribit. Facilis solutio est, quam fusius deinde persequar. Primùm nihil ab illis exigit, quod nō fraternæ concordiæ deberent: deinde, nihil eorū conscientiis turbæ vel inquietudinis afferre poterāt hæc præcepta, postquā sciebant se corā Deo esse liberos: & sublata erat falsa illa, & peruersa religio, quam iniicere conati fuerāt pseudoapostoli. Quæritur nunc, cur hæc solùm quatuor Iacobus Gentibus iniungat. Tradunt quidam ex vetusto Patrum more fuisse id petitum, qui non solebant fœdus percutere cum vllo populo, quem possent cogere in suum obsequiū, nisi sub hac pactione. Sed quia eius rei non profertur idoneus aliquis author, ego dubiam ac suspensam relinquo. Cæterùm, probabilis ratio apparet, cur de idolothytis, sanguine, & suffocato peculiariter mandarint. Res quidem erant per se mediæ: sed quæ speciale aliquid haberent præter alios Legis ritus. Seimus quàm seuerè Dominus fugere iubeat, quæ cū externa fidei professione pugnāt, & quibus aliqua inest idololatriæ species vel suspicio. Ergo ne qua in Gētibus hæreret superstitionis macula, & ne quid in illis cernerent Iudæi cum puro Dei cultu minus consentaneum, non mirum est, si cauendi scandali gratia iubentur ab idolothytis abstinere. Verbum quo vtitur Lucas. ἀλίσγημα, quanuis profanationem significat: sed interdum pro victimis capitur. Et fortè simplicius erit ac magis genuinum, ita exponere in præsenti loco: quia vbi paulò pòst idem decretum repetet Lucas, ponet idolothyta. Quod ad sanguinem & suffocatum pertinet, ab illorum esu non tantum Moysis Lege prohibiti erāt Iudæi: sed statim post diluuium lex toti mundo lata fuerat. Vnde factum est, vt qui non prorsus erant degeneres, abhorrerent à sanguine. Non Iudæos tantùm dico, sed multos ex Gētibus. Fateor quidem & illud temporale fuisse præceptum: sed tamen quod latius, quàm ad populum vnum patebat. Nihil ergo mirum, si maior inde offensio nasci potuerit, cui mederi Apostolis visum est. Sed de scortatione difficilior nascitur quæstio: quia eam videtur Iacobus numerare inter res medias, à quibus scandali tantùm respectu cauendum sit. Sed alia fuit causa, cur scortationem reiiceret in eorum ordinem, quæ per se non erant illicita. Quàm effrenis passim grassata sit licētia scortandi, plus satis notū est.

C Præsertim apud Orientales nimis inualuerat hic morbus: vt sunt magis ad libidinē propensi. Certè nusquam alibi minus sanctè culta fuit coniugii fides & pudicitia. Adhæc nō de qualibet scortatione indifferenter, meo iudicio, hic agitur, vt sunt adulteria & vagæ indomitæque libidines, quibus publicè violatur & corrumpitur omnis castitas: sed concubinatum, vt loquuntur, notari puto: cuius tātam consuetudinem sibi fecerant Gētes, vt propemodū instar legis foret. Quòd ergo vulgarem corruptelam rebus per se nō vitiosis adnumerat Iacobus, in eo nihil absurdi, modò sciamus nequaquam fuisse eius cōsilium, in eodem ordine locare quæ longè inter se distant. Nam quòd impuri homines suæ fœditati inde prætextum captant, facilis est refutatio. Copulat, inquiunt, Iacobus cum scortatione esum sanguinis: sed an inter se comparat, vt res similes: saltem quæ nihil habeant diuersum? Imò tantùm respicit prauum & corruptum hominum morem, qui à prima naturæ lege & ordine diuinitus cōstituto desciuerat. Quantùm ad Dei iudiciū pertinet, ex perpetua Scripturæ doctrina petēda est eius cognitio. Quid autem Scriptura pronūtiet, minimè ambiguum est, scortationem scilicet maledictam esse coram Deo:

D & per eam fœdari hominis animam & corpus, pollui sacrum Dei templum, & Christum lacerari: Deum quotidie de scortatoribus pœnas sumere, & horrendum semel fore vltorem. Nullis certè lenociniis à scortationis patronis, quanlibet ingeniosi sint & facundi, tegetur eius fœditas tam grauiter à cælesti iudice damnata.

MOYSES ENIM HABET.) Malè hic locus, meo iudicio, expositus fuit, ac tractus in contrarium sensum. Putant enim Interpretes additum hoc fuisse à Iacobo, quia superuacuum esset quicquā præscribere Iudæis, quibus familiaris erat Legis doctrina, & singulis Sabbatis legebatur: atque hunc sensum eliciunt, Hæc pauca à Gentibus exigere contenti simus, quæ ferendo Legis iugo assuetæ non sunt. Quantū ad Iudæos pertinet, habent Moysen, ex quo plura discant. Nonnulli etiam colligunt ex hoc loco, Circumcisionem cum suis appendicibus hodie quoque seruandam esse Iudæis. Sed inscitè ratiocinantur, etiam si vera esset illa, quam retuli, expositio. Verùm longè aliud voluit Iacobus: nempe fieri non posse admonet, vt tam citò, quasi vno impetu, aboleantur ceremoniæ: quia iam à multis seculis assueti essent Iudæi Legis doctrinæ, & Moyses suos

haberet præcones, ideò redimendam ad breue tempus concordiam esse, donec paulatim A
clarius innotesceret libertas per Christum parta: hoc est, quod vulgari prouerbio dici-
tur, Ceremonias veteres sepeliendas fuisse cum aliquo honore. In trãslatione agnoscẽt
Græcæ linguæ periti postremum illud membrũ, Cùm in Synagogis per omne Sabbatũ
legatur, à me non temerè fuisse mutatum.

Tunc visum est Apostolis & Presbyteris cum tota Ecclesia, dele-
ctos viros ex ipsis mittere Antiochiam cum Paulo & Barnaba, Iu-
dam cognomine Barsabam, & Silam, viros primarios inter fratres:
missis per manus eorum literis in hanc formam. Apostoli & Presby-
teri & fratres, his qui sunt Antiochiæ & in Syria & Cilicia fratribus
qui sunt ex Gentibus, Salutem. Quoniam audiuimus, quòd quidam
ex nobis egressi turbarunt vos verbis, labefactantes animas vestras, B
iubentes vos circuncidi & seruare Legem, quibus non mandaueramus:
visum est nobis vnanimiter congregatis, delectos viros mittere
ad vos, cum dilectis nostris Barnaba & Paulo, hominibus qui expo
suerunt animas suas pro nomine Domini nostri Iesu Christi. Missi-
mus ergo Iudam & Silam, qui & ipsi vobis sermone referent eadem.
Visum est enim Spiritui sancto & nobis, ne quid amplius impone-
remus vobis oneris, quàm hæc necessaria, vt abstineatis ab his quæ
immolata sunt simulachris & sanguine & suffocato & scortatio-
ne: à quibus si conseruaueritis vos ipsos, bene facietis. Valete.

PLACVIT APOSTOLIS.) Non absque singulari Dei gratia sedata fuit illa
tempestas, vt causa probè discussa, in consensum veræ doctrinæ omnes descẽderent. Ple C
bis etiam modestia hinc colligitur, quòd postquam Apostolis & reliquis doctoribus iu-
dicium permisit, nũc quoque subscribit eorum decreto. Vicissim quoque Apostoli suæ
æquitatis specimen dederunt, quòd nihil statuerunt de communi piorum omnium cau-
sa, nisi adhibito populo. Nam certè ex pastorum superbia nata est hæc tyrannis, vt quæ
ad communem totius Ecclesiæ statum pertinent, excluso populo, paucorum arbitrio, ne
dicam libidini, subiecta sint. Prudenter verò Apostoli & Presbyteri Iudam & Silã mit-
tendos censuerunt, quò res minus suspecta esset. Scimus quàm difficile sit compescere
improborum calumnias, satisfacere plerisque nimium morosis, leues & imperitos conti
nere. Dixissent fortè Pauli & Barnabæ hostes, elicitas blanditiis esse literas, nouum ali-
quod cauillum excogitassent: Turbati protinus fuissent rudes & infirmi. Vbi verò cum
literis adsunt viri primarii, qui grauiter de tota re coram disserant, eximitur omnis sini-
stra suspicio.

QVIDAM A NOBIS EGRESSI.) Videmus vt nulla fuerit apud sanctos ho- D
mines personarum acceptio, quæ sana rectáque iudicia semper corrumpit. Fatentur ne-
bulones ex suo grege fuisse: neque tamen illis indulgent, vel prauo fauore inclinant ad
tegendum eorum errorem. Quin potius illos liberè damnãdo, ne sibi ipsis quidem par-
cunt. Ac primùm detrahunt illis laruam illam, qua abusi fuerant ad fallendum. Iactabant
se Apostolorũ mentem tenere: eos Apostoli in fallaci isto prætextu vanitatis coarguũt.
Negant se quicquam tale mandasse: deinde multo seuerius ac durius eos accusant, quòd
turbauerint Ecclesiam, & animas labefactarint. Hoc enim modo exosos & detestabiles
reddunt piis omnibus: quia admitti nequeant nisi in exitium. Cæterùm, ideò labefacta-
re dicuntur animas falsi doctores, quoniam eas veritas Dei ædificat: atque ita generalem
doctrinam continet ista locutio, Nisi sponte animas nostras velimus trahi præcipites, ne
amplius templa sint Spiritus sancti, & earum ruinam appetamus, summoperè cauendos
esse qui nos à puro Euangelio abducere moliuntur. Quod dicunt de seruanda Lege, nõ
nisi ad ceremonias spectat. Quanquam memoria semper tenẽdum est, de ceremoniis ita
fuisse tractatum, vt in eo cardine, & iustitia & salus hominum verteretur. Illas enim ser-

seruari

A uari pſeudoapoſtoli iubebãt, quaſi iuſtitiã Lex cõferret, ſalúſque pẽderet ex operibus.
DILECTIS NOSTRIS BARNABA ET PAVLO.) Laudes iſtas opponunt
calumniis, quas Paulo & Barnabæ aſpergere pſeudoapoſtoli tentarant. Ac primũ ad tol
lendã diſsidii opinionẽ, quæ multorũ animos occupauerat, conſenſum ſibi eſſe teſtãtur.
Deinde Paulũ & Barnabam à feruore zeli, ac pluſquã virili magnitudine cõmendant,
quòd non dubitauerint animas ſuas pro Chriſto exponere. Atque hæc eximia eſt virtus
in Euangelii miniſtro, & quæ non parum laudis meretur, ſi non modò ad exequendũ do-
cendi munus gnauus fuerit & impiger: ſed oblatũ quoque mortis diſcrimẽ pro aſſeren-
da doctrina ſubire paratus fuerit. Sicuti talibus documẽtis probat Dominus ſuorũ fidẽ
& conſtantiã: ita quaſi virtutis inſignibus eos nobilitat, vt in Eccleſia ſua excellant. Ideò
Paulus ſtigmata Chriſti, quæ in corpore ſuo geſtabat, inſtar clypei præfert ad repellẽdos
nebulones, qui eius doctrinæ moleſti erant. Tametſi autem plerìſque ſtrenuis & corda-
tis Euãgelii doctoribus nõ cõtingit pro Euãgelio vſq; ad vitæ periculũ certare, quia res
nõ poſtulat: hoc tamẽ nõ obſtat, quin ſuis martyribus authoritatẽ Chriſtus cõciliet, quo-
B ties ĩ memorabiles cõflictus eos producit. Interea quibus nulla eſt bellãdi neceſsitas, pa-
rati tamẽ ſint ad fundendũ ſanguinẽ, ſiquãdo ita Deo viſũ fuerit. Cæterũ Pauli & Barna
bę fortitudinẽ nõ prædicãt Apoſtoli, niſi in bona cauſa: quia ſi ſatis eſſet intrepidè adire
pericula, nihil à tumultuoſis & phreneticis, nihil à gladiatoribus differrent Chriſti Mar
tyres. Laudãtur ergo Paulus & Barnabas, nõ quòd ſimpliciter ſe obiecerint periculis:
ſed quòd mortẽ pro Chriſti nomine non refugerint. Fortè etiam Apoſtolis conſiliũ fuit
obliquè perſtringere nebulones illos, qui nihil vnquã pro Chriſto paſsi, ex vmbra ſua &
deliciis prodierãt ad turbãdas Eccleſias, quæ animoſis Chriſti militibus tanti cõſtiterãt.
VISVM EST SPIRITVI SANCTO AC NOBIS.) Quòd ſe adiungũt Apo-
ſtoli & Preſbyteri Spiritui ſancto comites, in eo nihil ſibi ſeorſũ attribuũt: ſed perinde
valet hæc locutio, ac ſi dicerent ſibi ducẽ ac præſidẽ fuiſſe Spiritũ: ſeq; eo dictãte ſtatuiſſe
quod ſcribunt. Hæc enim loquẽdi ratio ſatis vſitata eſt Scripturæ: vt poſt expreſſum Dei
nomen, miniſtros quoque ſecũdo loco ſubiiciat. Cũ dicitur populus credidiſſe Deo ac
C Moyſi ſeruo eius, non laceratur fides, vt partim Deo, partim homini mortali ſe addicat.
Quid ergo? nempe cũ populus Deum haberet vnicũ fidei ſuæ authorem, miniſtro eius
fidem adhibuit. Nec verò aliter credere Deo poterat, quàm doctrinã à Moyſe propoſitã
amplexando: ſicuti prius repudiato ſpretóq; Moyſe, Dei iugum excuſſerant. Quo etiã
refellitur eorũ improbitas, qui fidem plenis buccis iactantes, Eccleſiæ miniſterium im-
piè non minus quàm ſuperbè cõtemnunt. Nam vt ſacriliga eſſet partitio, ſi fides vel in mi
nimo articulo ſeparatim ab homine penderet: ſic ludibrio Deũ palàm habent, qui præ-
teritis miniſtris, per quos loquitur, illũ ſe magiſtrũ recipere ſimulant. Negãt igitur Apo
ſtoli ſe ex ſuo cerebro fabricaſſe quod Gentibus tradunt decretũ: ſed tantùm fuiſſe Spi-
ritus miniſtros, vt Dei authoritate commendent quod ab ipſo profectũ fideliter per ma-
nus tradunt. Ita Paulus cùm Euangelii ſui meminit, non obtrudit nouum Euangelium,
cuius ipſe ſit architectus: ſed quod ſibi cõmiſſum ſit à Chriſto prædicat. Inſulſi verò Pa-
piſtæ, qui ex his verbis probare volunt penes Eccleſiã reſidere aliquid propriæ authori-
tatis: imò ſecum ipſi apertè pugnant. Quo enim prætextu errare Eccleſiã nõ poſſe con-
D tendunt, niſi quia immediatè à Spiritu ſancto regitur? Ideò clamoſè iactant Spiritus eſſe
oracula, quæ nos eorũ figmenta eſſe coarguimus. Stultè ergo vrgent particulã hanc, Vi-
ſum eſt nobis. Quia ſi quicquã cenſuerint Apoſtoli ſeorſum à Spiritu, cõcidet primum
illud axioma, Nihil à Conciliis decerni, præter Spiritus dictata.
PRAETER HAEC NECESSARIA.) Hui⁹ vocis prætextu ſuperbè triũphant
Papiſtæ: quaſi hominibus liceat ferre leges, quæ neceſsitatem cõſcientiis imponãt. Sub
pœna, inquiũt, peccati mortalis ſeruandũ eſt quicquid mãdat ac præcipit Eccleſia: quia
quod decernũt Apoſtoli, neceſſario ſeruandũ eſſe pronũtiant. Atqui expedita eſt tã futi
lis cauilli ſolutio. Neque enim vltrà viguit hæc neceſsitas, quàm periculũ erat ſcinden-
dæ vnitatis. Ita propriè loquendo accidẽtalis fuit iſta neceſsitas, vel extrinſeca: quæ ſci-
licet nõ in re, ſed tantùm in cauendo offendiculo ſita erat. Quod ex decreto ſtatim abro
gato clarius patet. Nam de rebus per ſe neceſſariis leges oportet eſſe perpetuas. At-
qui legem hanc, ſimulac ceſſauit tumultus & contentio, ſcimus à Paulo refixam eſſe,
vbi docet nihil eſſe immundum, & quibuslibet veſci cibis, etiam qui idolis eſſent im-
molati, liberum ac licitum facit. Quare ex hac voce inanem prætextum captant
ad ligandas conſcientias, cùm neceſsitas, de qua nunc agitur, non niſi ad homines

respectum habuerit in externo vsu, ne scãdalum inde nasceretur: corã Deo autem inta- A
cta constaret libertas. Frustra etiam ex toto loco conficere nituntur datam esse Ecclesiæ
potestatem, quicquam præter Dei verbum statuendi. Leges, quas visum est, præter Dei
verbum cõdidit Papa, quibus Ecclesiam regeret: nec eas decem aut viginti, sed immen-
sa congerie: vt nõ modò tyrannicè animas premant: sed dira sint ad eas excutiendas tor-
menta. Vt eiusmodi sæuitiam excusent conductitii Papæ rabulæ, obiiciunt Apostolos
quoque vetuisse Gentibus quod Dei verbo vetitum non erat. Ego verò Apostolos ne-
go quicquã ad verbum Dei addidisse. Quod minimè obscurum erit, si modò ad eorum
cõsilium attẽdere libeat. Nuper admonui, nihil minus in animo illis fuisse, quã perpetuã
figere legem, qua obstrictos haberẽt fideles. Quid igitur? Nẽpe quod fouẽdæ inter Ec-
clesias fraternæ paci & cõcordiæ aptum erat, remedium adhibent: vt se ad tempus accõ-
modent Gẽtes Iudæis. Atqui si aliud quicquam, hoc certè ex Dei verbo esse fatebimur,
vt in rebus mediis dominetur inter nos charitas: hoc est, vt earum rerum, quæ per se libe
ræ sunt, externus vsus ad charitatis regulam flectatur. In summa, si charitas est perfectio-
nis vinculum & finis Legis, si Dei mandatum est vt mutuæ vnitati studeant fideles, & B
quisque proximis seruiat in ædificationem: nemo tam rudis est, qui Dei verbo contine-
ri non prospiciat, quod hic præcipiunt Apostoli. Tantùm suo tempori accommodant
vniuersalem regulam. Succurrat præterea quod prius attigi, politicam fuisse legem, quæ
nullum conscientiis laqueum iniiceret, nullum induceret fictitium Dei cultum. Quæ
duo vitia in humanis traditionibus Scriptura passim damnat. Atque vt demus, quod ta-
men vanissimum est, nõ esse ex Dei verbo, quod in illo Cõcilio decretũ fuit: nihil tamen
id Papistis suffragatur. Liceat Cõciliis aliquid præter expressum Dei verbũ, ex Spiritus
reuelatione decernere. Nẽpe non nisi legitimis Cõciliis tribuenda erit hæc authoritas.
Concilia ergo pia & sancta fuisse probent, quorũ nos decretis volũt subiicere. Sed partẽ
hanc, quia initio capitis tractata fuit, nunc lõgius nõ prosequar. Quod ad præsentem lo
cum abũdè sufficit, teneãt Lectores, Apostolos ex verbi Dei finibus minimè egredi, dum
externam pro temporis ratione legem statuunt, qua Ecclesias inter se concilient.

Illi ergo dimissi venerunt Antiochiam: & congregata multitu-
dine reddiderunt epistolam. Quam quum legissent, gauisi sunt su- C
per consolatione. Iudas autem & Silas, quum essent & ipsi Prophe-
tæ, multo sermone * adhortati sunt Fratres, & confirmauerunt.
Commorati autem illic ad tẽpus, dimissi sunt cum pace à Fratribus
ad Apostolos. Visum est autem Silæ ibidem manere. Paulus verò &
Barnabas demorabantur Antiochiæ, docentes & euangelizantes
cum aliis etiam compluribus sermonen Domini.

* vel, consolati sũt.

CONGREGATA MVLTITVDINE.) Hæc fuit legitima agendi ratio, vt totã
plebem ad audiendam Epistolæ lectionem admitterent. Nam si quid controuersiæ acci-
derit in fidei doctrina, iudicium quidem doctis & peritis & in Scriptura exercitatis de-
ferri æquum est: quia tamen omnium pariter interest, quid tenẽdum sit certò cognosce-
re, cum tota Ecclesia fraternè communicare debẽt ipsi doctores, quid ex verbo Dei sta-
tuerint. Nihil enim sancto & christiano ordini minus consentaneum, quàm populi cor-
pus, non secus ac porcorum gregem à communi doctrina arcere: vt fieri solet sub tyran- D
nide Papatus. Quia enim Papa & cornuti Episcopi populũ non sperabant fore vnquam
satis morigerum, donec in crassam inscitiam reductus esset, hoc finxerunt optimum esse
fidei compendium, nihil sciendo pendere ex eorum placitis.

GAVISI SVNT SVPER CONSOLATIONE.) Cũ adeò breuis sit epistola, &
nihil præter nudam narrationẽ contineat, qualis inde consolatio redire potuit ad fide-
les? Atqui notandum est, non paruam in eo consolationis materiam fuisse, quòd agnito
Apostolorum consensu, tum singuli pacati fuerunt, tum omnes ex dissidio redierunt in
gratiam. Cùm falsò sparsus esset rumor, Apostolos omnes Paulo & Barnabæ aduersos
esse, quosdam nimis credulos concusserat: multi dubiis animis fluctuabantur: alii etiam
ab aliis diuisi erant. Nunc dum primæ Ecclesiæ iudicium congruere vident cum Pauli
& Barnabæ doctrina, quod filiis Dei maximè optabile est, obtinent, vt stabiliti in recta
fide ac inter se vnanimes, quietis mentibus mutuò pacem colant.

A IVDAS QVOQVE ET SILAS.) Hac de causa missi fuerant duo isti fratres, vt vocis quoq; suæ testimoniũ literis adderẽt. Iam narrat Lucas plus aliquid præstitisses nempe quòd dono prophetiæ instructi, Ecclesiã in genere ædificauerint. Ac si diceret, nõ tantũ in præsenti causa fideliter officio suo esse defũctos: sed docẽdo etiã & hortãdo, vtilem impẽdisse Ecclesiæ operã. Notandũ autẽ est quòd Ecclesiã hortatos esse dicit, quia Prophetæ erant: neque enim id omnibus datum est. Itaque cauendũ est, ne quis temerè fines suos trãsiliat: quẽadmodum admonet Paulus. 1. Cor. 12. & Ephes. 4. vt se intra acceptæ gratiæ mensurã singuli cõtineant. Quare nõ frustra peculiare docẽdi munus esse cõmemorat Lucas: ne quis vel ambitionẽ, cũ facultas desit, vel incõsiderato zelo, vel stulta alia cupiditate emergere cupiens, Ecclesię ordinem turbet.

PROPHETAE ERANT.) Cũ varias significationes habeat hoc nomẽ, nõ sumitur hoc loco pro vatibus, quibus res futuras prædicere datum esset: sed intelligit Lucas eximia mysteriorũ Dei intelligentia Iudam & Silam fuisse præditos: vt essent probi Dei interpretes: quemadmodũ & Paulus prioris ad Corinth. 14. cũ de prophetia disserit, &

B aliis omnibus donis præfert, nõ adducit in mediũ vaticinia vel prædictiones: sed ab hoc fructu commendat, quòd doctrina, exhortatione, & consolatione Ecclesiam ædificet. In hunc modum Lucas exhortationẽ assignat Prophetis, quasi præcipuam officii partem.

DIMISSI SVNT CVM PACE.) Hoc est, cùm discederẽt, fratres vale dicendo bene illis precati sunt, vt fieri inter amicos solet. Est autem synecdoche in hoc membro: quia ex duobus alter tantum Hierosolymam reuersus est. Et in cõtextu mox subiicitur correctio, quòd visum Silæ fuerit illic manere. Sed cùm ambos cõiungit Lucas, tantùm docere vult antè pacatam fuisse Ecclesiam, quàm illi de reditu cogitarint. Tandem addit Paulum & Barnabam, quandiu Antiochiæ fuerunt, intentos fuisse ad docẽdum, & in hoc opere assiduos: & tamen locũ aliis compluribus simul dedisse. Ex quo apparet idem sine emulatione omnibus fuisse studium, & in mediũ contulisse suas operas vt prodessent. Quanquam de aliis cõpluribus consultò videtur facta mentio, ne putemus Ecclesiam illam Pauli & Barnabæ discessu fuisse desertam, quæ doctorum copia florebat.

C Post aliquot autem dies dixit ad Barnabã Paulus, Reuertẽtes iam visitemus fratres nostros per omnes ciuitates, in quibus annuntiauimus sermonem Domini, quomodo se habeãt. Barnabas autem consulebat vt assumerent Ioannem cognomento Marcum: Paulus autẽ deprecabatur, ne is, qui defecisset ab ipsis ex Pamphylia, nec iuisset cum eis in opus, simul assumeretur. Tam acris autem fuit inter eos disceptatio, vt alter ab altero discederet: & Barnabas quidem assumpto Marco, nauigaret in Cyprum: Paulus autẽ allecto Sila profectus est, traditus gratiæ Dei à Fratribus. Perambulabat autem Syriam ac Ciliciam, confirmans Ecclesias.

D INVISAMVS FRATRES.) In hac historia primò notandum est, quã sedulò Paulus pro Ecclesiis quas instituit, fit solicitus. Vtiliter quidẽ Antiochiæ laborat: sed quia Apostolũ se diuinitus ordinatũ meminit, non vnius tãtum loci pastorẽ, vocationis suæ cursum tenet. Deinde, sicuti minimè decebat vni loco esse affixum: ita omnibus quos ĩ Domino genuit, se obstrictũ esse cogitat: ideò sua opera eos fraudare nõ vult. Adde quòd inchoatũ in illis locis opus negligi nõ poterat, quin paulò pòst difflueret. Colligere tamen promptũ est, in Antiochena Ecclesia Paulũ hæsisse, donec cõpositum ritè videret eius statum. Experimur enim quãtum habeãt momenti primariæ Ecclesiæ ad alias minores retinẽdas. Si quis in obscuro pago oriatur tumultus, vel si quid offendiculi incidat, nõ tam latè spargitur rumor, nec vicini vsque adeò mouentur. Verùm si quis locus excellit, nunquã labascet sine magna ruina: vel saltem quin lõgè latéque minora ædificia cõcutiat. Ergo Paulus Antiochiæ ad tẽpus subsistens, aliis Ecclesiis prospexit. Atque ita in hoc exemplo non minus eius prudentia, quàm sedulitas nobis spectanda est: quia non minus sæpe nocet immodicus satagendi feruor, quàm ignauia pastorum.

QVOMODO SE HABEANT.) Nouerat Paulus in tanta hominum leuitate, atque vt eorum ingeniũ in vitia procliue est, raròstabile & diuturnũ manere, si quid rectè

inter illos constitutum fuerit: præsertim verò facilè collabi Ecclesias vel degenerare, nisi A
assiduè excolantur. Nihil quidem æquè firmum sub cælo esse decebat, ac spirituale fidei
ædificium: vtpote cuius stabilitas in cælo ipso fundata est: sed pauci sunt, in quorum ani
mis viuas penitus radices agat verbũ Domini: ideò rara in hominibus firmitas. Deinde
etiam qui anchoram suam in Dei veritate fixam habent, non desinunt tamẽ variis iacta-
tionibus esse obnoxii: quibus etsi non euertitur eorum fides, cõfirmatione tamen opus
habet. Ad hæc videmus, quibus machinis impetat satan, & quibus artificiis clàm dirue-
re conetur, nunc totas Ecclesias, nunc fidelium vnũquenque. Nõ ergo abs re Paulus an-
xiè de suis discipulis metuit: ne se aliter gerant, quàm optandum sit.

BARNABAS AVTEM CONSVLEBAT.) Triste hìc dissidium narrat Lucas,
& quod horrorẽ piis omnibus incutere meritò debeat. Sacrata erat cælesti oraculo Pau-
li & Barnabæ societas. Sub hoc iugo, cui Dominus eos alligauerat, diu cõcordes labora-
uerant: multis documẽtis præclarũ experti erant Dei fauorem. Imò admirabilis ille suc-
cessus, cuius antehac meminit Lucas, illustris erat Dei benedictio. Cũ tot persecutionũ
tẽpestatibus toties fuissent propè obruti, & innumeri hostes tã acriter subinde illos vr- B
gerent: quũ intestina etiã seditio passim cõtra eos arderet: adeò nõ fuerant diuulsi, vt tũc
maximè probatus fuerit eorũ cõsensus. Nũc leui de causa, & quæ nullo negotio transigi
poterat, sacrũ illud vocationis diuinæ vinculum abrumpunt. Hoc certè accidere nõ po-
tuit sine ingenti piorũ omniũ perturbatione. Cũ tam violẽtus fuerit in sanctis istis viris
cõtentionis impetus, qui per multos annos se ad rerũ omniũ tolerantiã assuefecerãt: no-
bis quid accidet, quorũ affect⁹ nondũ ita in Dei obsequiũ subacti, absque modestia sub-
inde lasciuiũt? Quũ leuis occasio eos distraxerit, qui inter tot aduersas tẽtationes vnitatẽ
sanctè coluerãt, quã facilis erit satanæ aditus ad eos distrahẽdos, quibus vel nullũ, vel fri-
gidũ est fouendæ pacis studiũ? Monemur itaque hoc exẽplo, nisi acriter intenti sint serui
Christi ad cauendũ, multas patere satanæ rimas, quibus ad turbandã inter eos cõcordiã
obrepat. Sed iam causa ipsa discutiẽda est. Sũt enim qui dissidii culpã nimio Pauli rigo-
ri ascribãt: & primo auditu probabiles sunt quas adferũt rationes. Reiicitur Ioannes
Marcus, quia se à Pauli comitatu subduxerat. Atqui nõ desciuerat à Christo. Iuuenis ad
crucis tolerantiã nõdum assuefactus, domũ ex itinere reuersus erat. Aetati dandum erat
aliquid veniæ. Tyro molestiis inter initia succubuerat: nõ propterea futurus erat tota vi C
ta ignauus miles. Iam cùm reditus ad Paulũ insigne pœnitentiæ testimoniũ sit, minimè
humanũ videtur eum reiicere. Indulgẽtius enim tractãdi sunt, qui vltrò pœnas sumũt de
suis delictis. Erãt etiã aliæ causæ, quæ Paulũ ad clementiã flectere deberent. Domus Ioã-
nis Marci celebre erat Ecclesiæ hospitiũ. Mater in grauissima persecutione fideles exce-
perat. Cũ sæuiret Herodes, & fureret totus populus, illic haberi solebãt sacri cõuentus:
vt antea retulit Lucas. Certè parcendũ tam sanctæ & cordatæ mulieri fuerat, ne eã immo
dicus rigor alienaret. Filiũ optabat Euãgelio prædicãdo addictũ esse: nunc ob vnum le-
ue erratũ, eius operã respui quantoperè illi acerbũ esse potuit? Nunc vbi nõ solùm cul-
pam deprecatur Ioannes Marcus, sed re ipsa corrigit: speciosum colorem habet Barna-
bas cur ignoscat. Colligere tamen ex cõtextu licet, probatum Ecclesiæ fuisse Pauli cõsi-
liũ. Proripit enim se Barnabas, & cũ suo comite in Cyprũ nauigat. Fratrũ nulla fit mẽtio:
ac si furtim illis insalutatis abiisset. Paulum autẽ fratres suis votis cõmendãt gratiæ Dei:
vnde apparet stetisse ab eius parte Ecclesiã. Quòd deinde virtutẽ sui Spiritus in benedi-
cendo Paulo Deus exerit, felicisque gratiæ suæ successu prosequitur eius labores, Barna
bã verò relinquit quasi sepultũ, probabile inde argumentũ sumi potest, illi placuisse tale D
seueritatis exemplũ edi. Et certè lõgè grauius erat Ioãnis Marci peccatũ, quã vulgo pu-
tetur. Nõ defecerat quidẽ à fide Christi: vocationis tamen suæ desertor erat & apostata.
Res ergo erat pessimi exẽpli, si mox in vocationẽ iterũ receptus esset, à qua desciuerat.
Hac lege suã operã Christo deuouerat, vt amplius liber nõ esset, nec sui iuris. Nihilo illi
magis licuit fallere hac in parte fidẽ datam, quàm vxori maritũ, vel filio patrẽ relinquere
licet. Nec verò infirmitas perfidiã excusat, qua violata fuerat vocationis sanctitas. Ac no
tãdum est, nõ prorsus fuisse reiectum à Paulo. Fratris loco eum habebat, modò plebeio
ordine cõtentus esset. Ad publicum docendi munus admittere recusabat: vnde turpiter
exciderat sua culpa. Multum autem interest, præcisè ne arceatur à venia qui peccauit: an
illi tantùm publicus honos negetur. Quãquam fieri potest vt modum vterque exces-
serit: vt bonam alioqui causam sæpe accidentia vitiant. Rectè Paulus & pro iure disci-
plinæ vtiliter, comitem admittere nolebat, cuius semel expertus fuerat inconstantiam.

Sed

A Sed cùm Barnabam pertinacius videret instare, cedere poterat eius voto. Pluris quidē esse nobis debet veritas, quàm totius mundi gratia: sed prudenter expendere conuenit, quantum ponderis sit in re de qua agitur. Nam si in re nihili, vel nullius ædificationis, suam constantiam quis ostētet, acuat se ad certamen, nec tueri ad extremū desinat quod semel placuit: stulta erit & peruersa obstinatio. Fuit etiam media aliqua ratio, qua Paulus aliquid daret collegæ sui importunitati: nec tamē à veritate deflecteret. Non debuit Marco blandiri, nec dissimulare eius peccatum: sed religio nulla obstabat, quin liberè sententiam suam professus, vinci tamen se pateretur in ea causa, quæ nec sanæ doctrinæ, nec salutis hominum iacturam secum trahebat. Quod ideo admoneo, vt discamus etiā in optimis causis studio nostro moderari: ne vltra modum efferueat.

CAPVT XVI.

PEruenit autem Derben & Lystram: & ecce discipulus quidam erat ibi nomine Timotheus, filius cuiusdam mulieris Iudææ fidelis, patre autem Græco. B Hic testimonium bonū habebat à fratribus, qui Lystris erant & Iconii. Hunc voluit Paulus secum proficisci: & assumptum circuncidit propter Iudæos qui erant in illis locis. Sciebant enim omnes, quòd pater eius esset Græcus. Cùm autem pertrāsirent ciuitates, seruanda illis tradebant placita, quæ decreta erant ab Apostolis & Presbyteris, qui erant Hierosolimæ. Itaque Ecclesiæ cōfirmabantur fide, & abundabant numero quotidie.

Narrare iam incipit Lucas, quales Pauli fuerint progressus, post eius & Barnabæ diuortium. A e primò quidem refert Lystris assumptum ab eo fuisse Timotheum comitē. Verùm vt sciamus nihil temerè vel minus consultò fecisse Paulum, disertè exprimit Lu C cas, probatum fuisse Timotheum fratribus, eiúsque pietatem fuisse testatam. Sic enim ad verbum loquitur. Atque ita quem alibi delectū Paulus in cooptandis ministris haberi iubet, nunc ipse obseruat. Sed videtur in eo aliquod esse discrimen, quòd Lucas dicit Timotheum boni inter fratres fuisse nominis: Paulus autem vult eum bene audire apud extraneos, qui in episcopū eligitur. Respondeo, præcipuè spectandum esse piorum iudicium: vt soli sunt idonei testes, & soli ex Dei Spiritu rectè & prudēter discernunt: impiis verò nihilo plus tribuendùm esse, quàm cæcis. Ergo pietatis sanctæque vitæ æstimationē ex Sāctorum arbitrio & suffragiis fieri debere: vt dignus episcopatu cēseatur, quem suis elogiis commēdant. Hoc tamen etiam secundo loco requiri, vt eundem laudare cogantur increduli: ne eorum probris & maledicentiæ obnoxia sit Dei Ecclesia, si turpis famæ hominibus regendam se permittat.

CIRCVNCIDIT PROPTER IVDAEOS.) Disertè exprimit Lucas nō fuisse circūcisum Timotheū: quia necesse foret, vel quia signi illius duraret adhuc religio: sed D vt Paulus scandalū vitaret. Habitus ergo fuit hominū respectus, cùm res corā Deo libera esset. Quare Circūcisio Timothei nō fuit Sacramentū, quale datū fuerat Abrahæ, & eius posteris: sed ceremonia media & indifferens, quæ tantū ad fouendam charitatē, non ad pietatis exercitiū valebat. Iam quæritur, an Paulo symbolum inane vsurpare licuerit, cuius significatio & vis abolita erat. Videtur enim res esse lusoria, vbi ab instituto Dei disceditur. Atqui Circūcisio diuinitus tantū ad Christi vsque aduētum mādata erat. Ad hanc quæstionem respōdeo, Circuncisionē ita cessasse Christi aduentu, vt tamen vsus nō statim planè abolitus fuerit: sed liber maneret, donec clarius patefacta Euāgelii luce oēs agnoscerēt Christum esse finem Legis. Atque hic tres gradus notādi sunt. Primus est, sic abrogatas fuisse Legis ceremonias exhibito Christo, vt neque amplius spectarēt ad Dei cultū, nec rerū spiritualiū figuræ essent, nec vlla esset vtēdi necessitas. Secūdus verò, liberū fuisse earū vsum, donec clarius innotesceret Euāgelii veritas. Tertius, non licuisse fidelibus eas retinere, nisi quatenus earum vsus in ædificationē faceret, nec inde foueretur superstitio. Quanquā libera illa, quam dixi, vtēdi facultas exceptione nō caret: quia ceremoniarū diuersa erat ratio. Neque enim eodem Circūcisio loco erat, quo sacrificia, quæ expiādis peccatis ordinata erāt. Quare Paulo circūcidere Timotheū licuit: victimā

pro peccato offerre fas minimè fuisset. Hoc quidem generale est, totum legalem cultum, A
quia tēporalis erat, cessasse Christi aduentu, quò ad fidem & cōscientiā. De vsu autem sic
habendum est, medium & in piorũ libertate relictum esse ad breue tempus: quatenus fi-
dei confessioni aduersus nō erat. Notanda est temporis breuitas, de qua loquor, nempe
vsque ad claram Euangelii manifestationem: quia crassè hallucinātur hac in parte docti
quidam homines, quibus videtur Circũcisio locum adhuc habere apud Iudæos: cùm do
ceat Paulus superuacuam esse, vbi per Baptismum consepulti sumus Christo. Rectius
veteri prouerbio dictum fuit, Sepeliendam Synagogam cum honore. Nũc superest di-
cendum, quatenus indifferens fuerit Circũcisionis vsus. Nam cũ Titum circũcidere no
luerit Paulus, idque rectè factum esse prædicet, sequitur hāc ceremoniam nō promiscuè,
nec sine delectu fuisse liberā. Ergo spectanda fuit ædificatio, & publica Ecclesiæ vtilitas.
Quia Titum circũcidere nō poterat, quin purā Euāgelii doctrinā proderet, séque expo
neret hostiũ calumniis, abstinuit à libero ceremoniæ vsu, quem sibi in Timotheo permi
sit, cùm Ecclesiæ vtilē esse cerneret. Hinc facilè perspicitur, quā horrēda in Papatu gras-
setur confusio. Immēnsus illic est ceremoniarũ aceruus. Quorsum id, nisi vt pro vno ve- B
teris templi velo centũ obtendāt? Deus quas præceperat ceremonias abrogauit, quo il-
lustrior fulgeret Euāgelii veritas. Homines nouas inducere ausi sunt: & quidem nullo
seruato modo. Accessit deinde prauum cōmentum, Valere eas omnes ad cultum Dei.
Tandem secuta est diabolica meriti fiducia. Nũc cùm satis cōstet tales ceremonias nec
vela esse nec sepulchra, quibus tegitur Christus: sed fœtida potius stercora, quibus ob-
ruta est syncera fides & religio: qui promiscuè faciunt liberum eorum vsum, longè plus
Papæ arrogant, quàm Deus Legi suæ concedat. De Missa & similibus spurcissimis, quæ
manifestam in se idololatriam continent, dicere nihil attinet.

SCIEBANT HOC OMNES.) Hoc fuisse Pauli consiliũ admonet Lucas, Timo
theo accessum patefacere ad Iudæos, ne ab eo tanquam ab homine profano abhorrerēt.
Nouerant, inquit, omnes patrem eius esse Græcum. Ergo quia nulla erat matrum po-
testas in liberos, satis persuasi erant non fuisse circuncisum. Hic obiter obseruēt Lecto-
res, quàm misera tunc fuerit populi Dei seruitus. Eunica Timothei mater ex tenui-
bus reliquiis erat, quas Iudæi quoque ipsi prodigii loco habebant: & tamen homini
incredulo in coniugium data, liberos suos Deo sacrare non audebat: saltem vt illis ex- C
ternum gratiæ symbolum daret. Nec tamē propterea destitit filium suum à puero sanctè
in Dei timore, veróque cultu instituere. Exemplum sanè fœminis imitandum, quas ty-
rannico imperio deterrent mariti, ne liberos & familiā castè in vera pietate contineant.
Græcus hìc pro gentili, trito Scipturæ more sumitur.

TRADEBANT SERVANDA PLACITA.) His verbis significat Lucas, quàm
studiosus pacis fuerit Paulus. Optimũ tunc fouēdæ inter Ecclesias cōcordiæ vinculum
erat, seruare quod per Apostolos fuerat transactũ. In eo cùm diligēs est Paulus, bona fide
cauet, ne quid oriatur turbæ sua culpa. Meminerimus autē id fuisse tēporale: quia vbi vi
det cessare scādali periculũ, penitus Ecclesias exonerat, & posthabito decreto liberũ fa-
cit, quod illic vetuerāt Apostoli. Neque tamē ea abrogatione quod statuerāt Apostoli
rescindit ac violat, vel cōtemnit ipsos authores: quia minimè illis consiliũ fuerat, sancire
perpetuā legem: sed tantũ mitigare ad breue tēpus quod infirmas cōscientias lædere po-
terat: quēadmodũ superiori capi. fusius disserui. Quo satis arguitur Papistarũ stultitia.
Grauiter nos accusant quòd Paulo simus longè dissimiles: quia cōtemptis, vt loquũtur,
Ecclesiæ decretis, solo Dei verbo regi volumus piorũ cōscientias, non autē subiici arbi- D
trio hominũ. Sed quēadmodũ iam dixi, nihil minus Paulo venit in mentē, quā necessita-
tis laqueũ cōscientiis iniicere. Nō enim à se ipso dissentit, cũ alibi clamat, Oīa mũda mũ
dis. Itē, Qui firmus est, vescitur quibuslibet. Itē, Regnũ Dei nō est esca & potus. Item,
Esca nos nō cōmendat Deo. Itē, Quicquid vobis apponitur edite, nihil propter cōscien
tias interrogātes. Sed vno verbo cōciliat quæ possent aliâs videri parũ cōsentanea, cùm
abstinere ab idolothytis iubet propter alterius cōscientiā. Interea sedulò cauet, ne ho-
minũ legibus pias animas obstringat. Nos ergo hodie nihil à Paulo diuersũ tētamus. Cæ
terũ, nimis crassè illudũt Papistæ, leges suas cũ Apostolorũ decretis cōparando. Nullũ
finxerāt Apostoli nouum Dei cultũ, nullũ nouũ spirituale regimen erexerāt: sed pacis stu
dio hortati fuerant Gentes, vt Iudæis aliquid concederent. Vt leges suas isto prætex-
tu excuset Papa, prius totas mutari necesse erit. Nos verò, cùm spiritualem Dei cultum
statuant Papistæ in humanis commentis, & ius vnius Dei ad homines transferant qui

dominen-

A dominentur in animas: fortiter repugnare cogimur, nisi perfido silentio prodere velimus partā Christi sanguine gratiam. Iam quid cum tribus decretis, ad subleuandos infirmos positis, simile habet immensa legū congeries, quæ non tantùm miseras animas obruit sua mole, sed fidē quoque absorbet? Nota est Augustini querimonia ad Ianuariū: quòd iam tunc nimio traditionum onere perperam grauata esset Ecclesia. An illi, obsecro, tolerabilis esset hodierna seruitus, quæ ferè centuplo durior est?

ECCLESIAE CONFIRMABANTVR.) Hinc colligimus fuisse veluti parergon & accessorium, vt vocant, quod de Apostolorum placitis attigit Lucas. Nam longè alium Paulinæ doctrinæ profectū & fructum commendat, quum Ecclesias dicit confirmatas fuisse fide. Sic ergo res externas composuit Paulus, vt præcipuè in Regnum Dei, quod Euangelii doctrina constat, & externo ordine altius est ac præstātius, intentus foret. Ergo de placitis illis facta est mentio, quatenus ad concordiam intererat: sed superiore gradu locatur religio, & pietas: cuius vnicum fundamentū est fides: quæ rursus ipsa in purum Dei verbum recumbit, nec pendet ab hominum legibus. Iam hoc

B exemplo nos incitat Lucas ad continuos fidei progressus: ne inter principia torpor, aut proficiendi neglectus obrepat. Exprimitur etiam augendæ fidei ratio, quum nos scilicet Dominus seruorum suorum opera solicitat: sicuti tunc Pauli & eius comitum opera vsus est. Cùm mox subiicit, numero quoque auctas esse: alterum quidem prædicationis fructum commendat: simul tamen innuit, quatenus fide proficiunt qui primi sunt vocati, plures ad Christum adducere.

Quum autem peragrassent Phrygiam & Galaticam regionem, vetiti à Spiritu sancto loqui sermonem in Asia, profecti in Mysiam tentabant ire in Bithyniam: & non permisit eis Spiritus. Quum autem pertransissent Mysiam, descenderunt Troadem. Et visio per

C noctem conspecta est Paulo, Vir Macedo quidam erat stans, & deprecans eum ac dicens, Profectus in Macedoniam succurre nobis. Vt autem visionē vidit, statim quæsiuimus ire in Macedoniā, certò cōfirmati, quòd nos vocasset Dominus ad Euangelizandum ipsis.

QVVM PERAGRASSENT PHRYGIAM.) Hic recitat Lucas, quàm sedulò & gnauiter incubuerit Paulus cum suis comitibus in officium docendi. Dicit enim per varias regiones Asiæ minoris iter fecisse, spargendi Euangelii causa. Sed rem vnam imprimis memoratu dignam refert, quòd vetiti fuerint à Spiritu Dei in quibusdam locis verbum de Christo facere. Quod ad ornandum Pauli Apostolatum non parum valet: sicuti proculdubio ipse ad pergendum non vulgariter animatus fuit, cùm Spiritū Dei sibi viæ & actionum ducem esse agnosceret. Quòd autem sine discrimine, quo-

D cunque ventum erat, se ad docendum parabant, id faciebant pro sua vocatione, & ex Dei mandato. Nam sine exceptione ad promulgandum inter Gentes Euangelium missi erant. Sed Dominus consilium suum in gubernando eorum cursu, quod prius occultū erat, in ipsis temporum articulis patefecit. Quæritur tamen, si nusquam docuit Paulus nisi manuducente Spiritu, qualis hodie erit Ecclesiæ ministris vocationis suæ certitudo, qui nullis oraculis redduntur certiores quādo loquendū sit vel tacendum. Respondeo, Cùm tam latè pateret prouincia Pauli, opus illi fuisse singulari directione Spiritus. Non vnius loci vel paucarum vrbium creatus erat Apostolus. sed mandatum acceperat promulgandi per Asiam & Europam Euangelii. Quare non est quod miremur in illa confusa amplitudine Deum quasi porrecta manu signum illi dedisse, quorsum tēdere eum, vel quousque progredi vellet. Sed altera hic nascitur magis difficilis quæstio, Cur Dominus in Asia vetuerit Paulum loqui, & in Bithyniam venire passus non sit. Nam si responsum fuerit indignas fuisse Gentes istas salutis doctrina: rursum excipere licebit, Cur Macedonia dignior? Qui nimium sapere appetunt, causas huius discriminis assignant in hominibus: quòd Dominus quosque dignetur suo Euangelio, vt ad fidei obsequium propensos videt. Sed ipse longè aliter pronuntiat: nempe se palàm apparuisse his, à quibus non fuit quæsitus, & his locutum esse, qui de eo non interrogabant. Vnde enim docilitas, & obsequendi animus, nisi ex eius Spiritu? Certum igitur est

alios aliis suo merito non præferri, cùm natura peræquè omnes à fide auersi sint. Ideò A nihil melius quàm liberam Deo potestatem relinquere, vt gratia sua dignetur aut priuet quos visum est. Et certè vt gratuita est æterna eius electio, sic & gratuita vocatio cẽsenda est, quæ illinc fluit, ac minimè in hominibus fundata est. Quare sciamus ex vno meræ gratiæ fonte prodire nobis Euangelium. Neque tamen Deo ipsi iusta ratio deest, cur certis quibusdam offerat suum Euangelium, alios autem prætereat. Sed rationem illam dico in arcano eius consilio latere. Interim sciant fideles, aliis posthabitis gratis se fuisse vocatos: ne quod vnius Dei misericordiæ est, ad se trahant. In reliquis autem, quos nulla manifesta causa Deus reiicit, profundam iudicii eius abyssum, quam inquirere fas non est, mirari discant. Cæterùm, Asiæ nomen hic pro ea parte capitur, quæ sic propriè dicta est. Quum dicit Lucas tentasse Paulum & eius comites in Bithyniam venire, donec prohibiti sunt à Spiritu, ostendit non fuisse oraculis directos, nisi quum necesse foret, vt in rebus dubiis & perplexis Dominus suis adesse solet.

VISIO PER NOCTEM.) Noluit Dominus Paulum in Asia diutius morari: B quia eum in Macedoniam trahere volebat. Trahendi autem modus exprimitur à Luca, quòd illi vir Macedo nocte apparuerit. Vbi notandum est non eundem semper reuelationis modum fuisse à Domino seruatum: quia diuersæ species ad confirmationẽ melius cõueniunt. Non dicitur autem hæc visio oblata fuisse per somnium: sed tantùm nocte. Sunt enim nocturnæ quædam visiones, quæ tamen vigilantibus occurrunt.

SVCCVRRE NOBIS.) Hæc locutio commendat ministerium, quod Paulo iniunctum erat. Nam quum Euangelium sit potentia Dei in salutem, dicuntur eius ministri auxilium pereuntibus ferre: vt à morte ereptos, in vitæ æternæ hæreditatem abducant. Atque hic non leuis stimulus esse debet piis doctoribus ad incitandum studii ardorem: dum se miseras animas reuocare audiunt ab interitu, & opem ferre aliàs perditis, vt salui fiant. Rursum docentur populi omnes, ad quos Euangelium perfertur, eius ministros non secus ac liberatores reuerenter amplecti: nisi Dei gratiam malignè respuere velint. Neque tamẽ sic ad homines transfertur hoc elogium, vt vel minima laudis suæ parte spolietur Deus: quia etsi per ministros salutem confert, vnius tamen eius author est.

CERTO CONFIRMATI.) Hinc colligimus non fuisse nudam visionem, sed C confirmatam Spiritus testimonio. Spectris enim & visionibus sæpè ad suas præstigias abutitur satan, vt incredulis illudat. Ita fit vt nuda visio suspensam relinquat hominis mentem. Sed quæ verè diuinæ sunt, eas Spiritus certa nota obsignat, ne vacillent, vel hæsitent, quos Dominus vult habere certò sibi addictos. Bruto apparuit cacodæmon, eum ad infelix illud prælium inuitans, quod Philippis transegit: eodem scilicet in loco, ad quem postea vocatus fuit Paulus. Verùm vt longè dissimilis fuit causa: ita prorsus aliter Dominus cum seruo suo egit, vt illi scrupulum omnem eximeret. Iam in Paulo & comitibus certitudinem mox secutum est parendi studium. Nam simul ac tenent acciri se à Domino, ad profectionem se accingunt. Participii, quod hic ponitur, actiua est terminatio. Quum autẽ multa significet: non dubito quin Lucas hoc loco intelligat Paulum & reliquos, quum hanc visionem adiungerent superioribus oraculis, certò persuasos esse, diuinitus in Macedoniam se vocari.

Quum ergo soluissemus à Troade, recto cursu venimus in Samothraciam, & postero die Neapolim, & inde Philippos, quæ prima est partis Macedoniæ ciuitas, colonia. Eramus autem in eadem vrbe diebus aliquot commorantes: & die Sabbatorum egressi sumus ex vrbe iuxta flumen, vbi solebat esse precatio: & sedentes loquebamur mulieribus, quæ conuenerant. Quædam autem mulier nomine Lydia, purpurarum venditrix, ciuitatis Thiatirorũ, colens Deum audiuit, cuius Dominus aperuit cor, vt intenderet his quę dicebantur à Paulo. Cùm autẽ baptizata esset & domus eius, deprecata est dicens, Si iudicastis me fidelem Domino esse, introite in domũ meam, & manete. Et adegit nos. D

Hæc

A Hæc historia quaſi in ſpeculo demonſtrat, quàm acriter fidem & patientiam ſuorũ Dominus exercuerit. Talis enim refertur Pauli ingreſſus in Macedoniã, qui viſioni fidē abrogare potuerit. Sancti homines relicto, quod habebāt in manibus, opere, celeriter mare traiiciunt, ac ſi tota gens Macedonũ opis petēdæ cauſa cupidè obuiam ventura eſſet. Nunc adeò non reſpōdet ſpei ſucceſſus, vt omnes ferè loquendi aditus præcluſi ſint. Primam vrbem ingreſſi, neminem illic reperiunt, cui operam ſuam impendant. Coguntur ergo in agrum exire, vt in receſſu & ſolitudine loquantur. Ne illic quoque virum vnum nancisci poſſunt, qui aurem præbeat ipſorum doctrinæ. vnam tantum mulierem acquirunt diſcipulam Chriſto: & eam quidem alienigenam. Quis non dixiſſet profectionem illam ſtultè & malis auſpiciis ſuſceptã, quæ tam infeliciter cedebat? Sed ita Dominus ſub humili infirmáque ſpecie opera ſua peragit: quò illuſtrior tandem ipſius potētia eniteat. Præſertim exordia Regni Chriſti ſic exponi oportuit, vt crucis humilitatem ſaperent. Obſeruanda autem eſt Pauli & comitum eius conſtantia, qui tam aduerſis initiis non perculſi, tentant nihilominus, ſi qua ſe præter ſpem vel minima

B occaſio offerat. Et certè cõtra quæuis obſtacula luctari oportet ſeruos Chriſti, nec cedere difficultatibus, quin pergant in craſtinum, ſi hodie nullus laboris fructus apparet. Non enim eſt, cur feliciores Paulo eſſe poſtulent. Quum dicit Lucas in ea vrbe fuiſſe commoratos, quibuſdam magis placet, quòd contulerint vel diſputauerint. Sed altera verſio ſimplicior eſt, & cōtextus eò nos ducit. Quia paulò pòſt oſtendet Lucas, Lydiam fuiſſe primitias Eccleſiæ. Et coniicere promptum eſt Apoſtolos egreſſos eſſe, quòd nulla in vrbe ianua illis aperta erat.

DIE SABBATORVM.) Non dubium eſt quin ſeceſſum quæſierint Iudæi, cùm precari vellent: quia tunc paſſim eorum religio in ſummo odio eſſet. Deus autem eorũ exemplo docere nos voluit, quanti nobis eſſe debeat fidei profeſſio: ne ſcilicet eam inuidiæ aut periculi metu deſeramus. Habebant quidem multis in locis Synagogas: ſed Philippis, quæ Colonia Romana erat, publicos agere conuentus non licuit. Ergo in ſe-

C cretum angulum confugiunt, vt procul arbitris Deum precentur. Neque hoc tamen ipſum inuidia carebat, quæ moleſtiam illis & diſcrimen poterat creare: ſed Dei cultum otio ſuo & commodo præferunt. Porrò Lucam de Iudæis loqui, ex Sabbati nomine colligitur. Deinde, quum Lydiæ pietatem commendet, Iudæam oportet fuiſſe. Nec verò longa diſputatione opus eſt, cùm ſciamus capitale fuiſſe Græcis & Romanis Sabbatum celebrare, vel ſuſcipere ritus Iudaicos. Iam tenemus non ſuperſtitionis cauſa delectam fuiſſe fluminis ripam à Iudæis, in qua precarentur: ſed frequentiam hominum, & populi oculos fugiſſe. Si obiiciat quiſpiam, Cur non domi ſuæ priuatim quiſque orabat? Reſponſio in promptu eſt, Solennem hunc fuiſſe precandi ritum, teſtandæ pietatis cauſa: atque vt à Gentiũ ſuperſtitionibus remoti mutuò ſe hortarentur ad vnius Dei cultum, & acceptam à patribus religionem inter ſe fouerent. Quantùm ad Paulum & eius comites ſpectat qui noui hoſpites erant, non tam precandi cauſa veniſſe illuc credibile eſt, quàm quòd profectum aliquem ſperabant. Erat enim opportunus docendi locus procul à ſtrepitu: & attentiores ad Dei verbum eſſe decebat, qui precandi cauſa illuc conuenerant. Diem Sabbatorũ pro Sabbato poſuit Lucas. Vbi Eraſmum ſecutus

D tranſtuli, ſolebat eſſe precatio, vetus Interpres habet, Videbatur. Et verbum νομίζεσθαι, Græcis vtrunque ſignificat. Senſus tamen præſenti loco aptior eſt, ex more habitam illic fuiſſe precationem.

LOQVEBAMVR MVLIERIBVS.) Vel ad cœtus tantùm muliebres deſtinatus erat locus ille: vel apud viros frigebat religio, vt ſaltem tardius adeſſent. Vtcunque res habeat, videmus ſanctos homines nullam occaſionem negligere: quia non grauãtur ſolis mulieribus offerre Euangelium.

MVLIER NOMINE LYDIA.) Si à paucis mulieribus auditi eſſent, hoc tamen erat quaſi per anguſtam rimam penetrare. Nunc verò dum vna tantùm audit, an non videri potuit obſtructus eſſe Chriſto ingreſſus? Atqui poſtea ex illo tenui ſurculo prodiit nobilis Eccleſia, quam Paulus præclaris encomiis celebrat. Quòd autem vna hæc mulier ſe docilem præbuit, Lucas cauſam non aſſignat quòd acutiori fuerit ingenio quàm aliæ, vel aliquam à ſe ipſa præparationem habuerit: ſed dicit cor eius apertum fuiſſe à Domino, vt Pauli ſermoni intenderet. Laudauerat nuper eius pietatem: & tamen non potuiſſe comprehendere Euangelii doctrinam oſtendit, niſi illuminatione Spiritus. Quare videmus non fidem modò, ſed omnem intelligentiam ſpiritualium

rerum peculiare esse donum Dei, nec quicquam proficere ministros loquendo, nisi A
interior Dei vocatio simul accedat. Cordis nomine interdum Scriptura mentem intel
ligit: sicuti cùm Moyses dicit, Non dedit tibi Dominus hactenus cor ad intelligẽdum.
Ita & hoc loco non modò significat Lucas instinctu Spiritus adductã fuisse Lydiam, vt
cordis affectu amplecteretur Euangelium: sed illustratam fuisse eius mentem, vt intelli-
geret. Hinc discamus eum esse stuporem, eámque cæcitatem hominũ, vt audiendo non
audiant, vidẽdo non videãt, donec nouas aures & nouos oculos illis formet. Cæterùm,
notanda est locutio, Apertum fuisse cor Lydiæ, vt voci externæ doctoris intenderet.
Nam vt sola prædicatio nihil aliud est, quàm mortua litera: ita vicissim cauendum
est ne falsa imaginatio, aut species arcanæ illuminationis à verbo nos abducat, vnde
fides pendet, & in quo recumbit. Multi enim, vt gratiam Spiritus amplificent, ἐνθουσι-
ασμοὺς nescio quos sibi fingunt, vt nullus supersit externi verbi vsus. Atqui tale di-
uortium fieri non patitur Scriptura, quæ hominum ministerium cum arcano Spiritus
afflatu coniungit. Nisi aperta fuisset mens Lydiæ, literalis futura erat Pauli prædica- B
tio: Deus tamen non illi nudas tantùm reuelationes inspirat, sed reuerẽtiam verbi sui,
vt vox hominis, quæ alioqui in aerem euanuisset, in mẽtem cælesti luce donatam pene-
tret. Facessant ergo fanatici homines, qui prætextu Spiritus externam doctrinam re-
spuunt. Tenendum est enim temperamentum, quod hîc statuit Lucas, nihil nos ex solo
verbi auditu consequi absque Spiritus gratia: & Spiritum nobis conferri, non qui ver-
bi contemptum pariat. sed potius qui eius fidem mentibus nostris instillet, ac cordibus
inscribat. Iam si causa quæritur, cur vnius tantùm mulieris cor aperuerit Deus, ad il-
lud principium redire necesse est, Credere quotquot præordinati sunt ad vitam. Nam
timor Dei qui Christi notitiam præcesserat in Lydia, ipse quoque gratuitæ electionis
fructus fuit. Thyatira Geographi vrbem Lydiæ esse tradunt, sitam in ripa Hermi flumi-
nis, & illi quondam nomen fuisse Pelopiæ. Sunt tamen qui Phrygiæ attribuant, alii
Mysiæ.

QVVM ESSET BAPTIZATA.) Hinc apparet, quàm efficaciter breui tem-
poris momento Deus operatus sit in Lydia. Neque enim dubium est, quin verè ample-
xa fuerit Christi fidem, eíque nomen dederit, antequàm Paulus ipsam ad Baptismum
admitteret. Sanctus etiam zelus & pietas in eo se proferunt, quòd suam familiam si- C
mul Domino consecrat. Et certè commune hoc piis omnibus studiũ esse debet, vt eius-
dem fidei socios habeant, quibus præsunt. Nam indignus est qui censeatur inter Dei fi-
lios, quisquis regnare domi suæ volens in vxorem, liberos, seruos & ancillas, Christo
nullum dare locum curabit. Sic ergo domum suam instituere quisque fidelium studeat,
vt sit Ecclesiæ imago. Non habuit, fateor, Lydia in manu suorum omnium corda, vt
quoscunque vellet suo arbitrio cõuerteret ad Christum: sed Dominus pio eius studio
benedixit, vt morigeros haberet domesticos. In hoc quidem, sicuti iam diximus, incum-
bere decet pios omnes, vt arceant à suis domibus omne superstitionum genus. Dein-
de, ne profanas habeant familias: sed eas contineant sub timore Domini. Sic Abraham
fidelium pater, secum omnes seruos circuncidere iussus est. Porrò si officium hoc à pa-
trefamilias exigitur, multò magis à principe, ne sinat, quantùm in se est, Dei nomen in
ditione sua profanari.

DEPRECATA EST DICENS.) Vim adiurationis habet quod dicit, Si me D
iudicastis fidelem. Cæterùm, testata quidem est Lydia tam ardenti voto, quàm seriò &
cupidè Euangelium amaret. Interea non dubium est, quin talem illi affectum Dominus
indiderit, quò magis animaretur Paulus ad pergendum: nõ tam quia liberaliter & beni-
gnè excepisse videret, quàm quòd inde iudicium facere licebat de profectu doctrinæ.
Fuit ergo ista non mulieris solùm, sed Dei inuitatio, ad Paulum eiúsque comites reti-
nendos. Quò etiam pertinet quod sequitur, Coactos fuisse à Lydia: quasi Deus in mu
lieris persona manum illis iniiceret.

Accidit autem euntibus nobis ad precationem, vt puella quædã
habens spiritũ Pythonis occurreret nobis, quæ quęstũ magnũ præ-
stabat dominis suis diuinãdo. Hæc subsecuta Paulũ ac nos, clamabat
dicens, Isti homines serui Dei excelsissimi sunt, qui annũtiant nobis
viam salutis. Hoc autem faciebat multis diebus. Paulus autem ægrè
ferens

A ferens, & conuersus spiritui dixit, Præcipio tibi in nomine Iesu Christi, vt exeas ab ea. Et exiit eadem hora. Videntes autem domini eius, quòd abiisset spes quæstus sui, apprehensum Paulum & Silam traxerunt in forum ad Principes: & offerētes eos magistratibus dixerunt, Hi homines cōturbant vrbem nostram, quum sint Iudæi: & annuntiant instituta, quæ non licet nobis suscipere, neque seruare, quum Romani simus. Et concurrit turba aduersus eos: ac magistratus scissis vestibus eorum iusserunt virgis cædi.

Prosequitur Lucas Ecclesiæ incremēta. Etsi enim non statim verbo id exprimat, facilè tamē colligitur ex cōtextu, adductos fuisse complures ad fidē, vel saltē auctam aliquò
B numero fuisse Ecclesiam. Nec verò frustra cœtus frequentabat Paulus precationis tempore. Simul tamen refert Lucas abruptum fuisse hunc cursum à satana. Nempe quia Apostoli, postquam virgis cæsi fuerant & in carcerem coniecti, vrbe tandem coacti fuerint migrare. Quicquid tamen machinatus fuerit satan, videbimus in fine capitis collectum fuisse aliquod Ecclesiæ corpus antequam discederent.

HABENS SPIRITVM PYTHONIS.) Fabulati sunt Poetæ serpentem, cui Pythonis nomen erat, confectum fuisse Phœbi sagittis. Ex hoc figmēto natum est aliud, vt arreptitios Pythonis spiritu afflari dicerent. Fortè etiam in honorem Apollinis sic vocatæ sunt Phœbades. Et Lucas receptū loquendi morem sequitur: quia vulgi errorem tradit, non autem quo instinctu diuinauerit puella. Certum enim est, sub larua Apollinis diabolum lusisse. Atqui mirari posset quispiam, diabolum cuius impulsu puella clamabat, tam honorifici præconii fuisse authorem, quo Paulum & Silam & alios ornabat. Nam cùm sit mendacii pater, quomodo ab eo prodire potuit veritas? De-
C inde, qui factum est vt sponte locum daret Christi seruis, à quibus regnum eius destruebatur? Quomodo consentaneum est plebis animos ad audiendum Euangelium præparasse, cuius tam infestus est hostis? Nihil illi magis proprium est, quàm auertere mundum à Dei verbo, cui nunc audientiā conciliat. Verùm diabolus sic mendacii pater est, vt fallaci veritatis prætextu seipsum tegat. Egit igitur callido artificio aliam personam, quàm ferret eius natura, vt occultè penetrando magis noceret. Ergo quod mēdacii pater vocatur, non ita accipere cōuenit, quasi semper apertè & sine fuco mentiatur. Quinpotius ab eius obliquis insidiis cauendum est, ne veri colorem obtendens, inani specie nos decipiat. Videmus etiam vt quotidie simili artificio vtatur. Quid enim magis speciosum Papæ titulis, quibus se non aduersarium Christi, sed vicarium iactat? Quid solenni ista præfatione magis plausibile, In nomine Domini, Amen? Scimus tamen veritatem, dum ita obtenditur à falsariis satanæ ministris, esse corruptam. Duplex cùm sit satanæ ratio oppugnandi Euangelii: nempe quòd aliquando via aperta
D grassatur, interdum verò mendaciis se insinuat, duas quoque habet mentiendi species: vel dum falsis doctrinis & crassis superstitionibus verbum Dei euertit: vel dum se amicum verbi astutè simulans, quasi per cuniculos obrepit. Imò nunquam est nocentior hostis, quàm dum se transformat in angelum lucis. Iam tenemus quorsum spectaret tam splendidum elogium, quo Paulum & eius comites extulit: nempe quia non tam commodum illi erat, bellum ex professo gerere cum Euangelio, occultis artibus tentauit labefactare eius fidem. Nam si admissum fuisset à Paulo illud testimonium, nullum amplius discrimen inter saluificam Christi doctrinam, & satanæ ludibria fuisset. Implicitus mendacii tenebris fuisset Euāgelii fulgor, atque ita extinctus. Sed quæritur, cur tātum licentiæ Deus satanæ permittat, vt veris quoque diuinationibus deludat ac fascinet miseros homines. Nam omissis argutis disputationibus, hoc pro confesso sumo, Non nisi Dei permissu vaticinia de rebus occultis vel futuris proferre. Videtur autem hoc modo Deus homines exponere ad eius fallacias, vt sibi cauere nequeant. Nam cùm diuinam virtutem spirent vaticinia, necesse est quoties in mediū prodeunt, reuerentia tangi hominum animos, nisi Deum contemnant. Respondeo, Nunquā satanæ tantū diuinitus permitti, nisi vt pœna de ingrato mundo sumatur, qui tam cupidè mendacium appetit, vt sponte malit decipi, quàm veritati obedire. Est enim vniuersale illud malum, de quo cōqueritur Paulus, primo ad Romanos capite, Quòd homines Deum natura-

liter ex mundi opificio cognitum non glorificent, ac veritatem eius iniustè supprimant. A
Tantæ ingratitudinis iusta est merces, quòd satanæ frenum laxatur, vt varijs præstigijs eos in ruinam præcipitet, qui malignè se à Dei luce auertũt. Quoties ergo satanæ diuinationes legis, cogita iustam Dei vindictam. Iam si tam seuerè vlciscitur Deus lucis suæ contemptum in Gentibus profanis, quæ non alio quàm cæli & terræ magisterio edoctæ sunt, quanto atrociorem merentur pœnam, qui patefactam sibi in Lege & Euangelio puram salutis doctrinam, scientes ac volentes suffocant? Quare nihil mirum, si tam licentiosè satan suis fallacijs per tot secula mundum dementauerit, ex quo impiè contempta fuit Euangelij veritas, quæ perspicuè innotuerat. Sed obijcitur rursum, Nullos eximi periculo, quum falsæ diuinationes ita volitant. Neque enim boni minus, quàm mali obnoxij esse videntur satanæ decipulis. Responsio facilis est, Etiam si promiscuè omnibus laqueos tendat satan, pios tamen seruari Dei gratia, ne irretiantur vnà cum alijs. Clarior etiam distinctio in Scriptura traditur, quòd Dominus hoc modo probat suorum fidem & pietatem: reprobos autem excæcat, vt pereant, quemadmodum digni sunt. Ideò Paulus disertè exprimit non dari satanæ efficaciam erroris, nisi in eos qui B
Deo obsequi, & veritatem amplecti recusant. 2. ad Thessalo. 2. Quo etiam satis coarguitur scelerata eorum impietas, qui profanum omnis doctrinæ contemptum hoc prætextu excusant. Quo nos vertemus, inquiunt, cùm tot ac tam varijs artibus ad fallendum polleat satan? Præstat igitur omni religione solutos viuere, quàm exitium nobis accersere religionis studio. Nec verò hunc metum seriò causantur. Sed cùm nihil magis cupiant, quàm sine vllo Dei metu securè pecudum more vagari, quoduis illis effugium placet modò ne qua eos religio obstrictos teneat. Equidem fateor satanam innumeris modis sacro Dei nomine non minus callidè, quàm improbè abuti, nimisque verum esse prouerbium illud, quod peperit nobis Papatus, In nomine Domini incipit omne malum. Sed quum Dominus pronũtiet se doctorem esse humilium, & pollicitus sit propinquum se fore rectis corde: quum Paulus doceat Verbum Dei esse gladium Spiritus: cùm testetur eos, qui probè fundati sunt in fide Euangelij, non esse amplius obnoxios hominum imposturis: cùm Petrus Scripturam vocet lucernam ardentem in loco caliginoso: quum nos minimè frustrari queat benigna ista Christi inuitatio, Quærite, inuenietis: pulsate, aperietur vobis: quicquid moliatur satan, & quascunque tenebras offundere conentur pseudoprophetæ, timendum non est, ne Spiritu prudentiæ & discretionis nos deserat, qui satanam suo arbitrio compescit, & nos per verbi sui fidem de illo facit triumphare. C

PAVLVS AEGRE FERENS.) Fieri potest, vt initio Paulus neglexerit puellæ clamorem: quia sperabat pro nihilo habendum. Sed continua repetitio tædium illi demum attert: quia amplius dissimulare non poterat, quin eius silentio & patientia magis insolesceret satan: deinde non temerè in hanc prohibitionem erumpere debuit, donec certò sciret Dei virtute se esse instructum. Nam sine Dei imperio futilis & irrita Pauli imprecatio fuisset. Atque id notandum est, ne quis Paulum nimiæ festinationis damnare audeat, quòd tam feruidè cõgressus est cum immundo spiritu. Neque enim molestiam concepit, nisi quia videbat satanæ æstum inualescere, nisi maturè occurreret: nec quicquam tentauit, nisi Spiritus impulsu: nec manum conseruit, nisi cælesti virtute armatam. Videtur tamen sibi non constare, cùm alibi prædicet se lætari quacunque tandem occasione promoueri Euangelium videat, etiam per improbos homines, & qui data opera studebant ipsum reddere exosum. Respondeo hic diuersam fuisse rationem: quia putassent omnes colludere puellæ dæmonium cum Paulo. Ita non modò suspecta fuisset Euangelij doctrina, sed recidisset in merum ludibriũ. In hunc finem etiam Christus iussit dæmonium obmutescere, cùm tamen passus interdum fuerit nomen suum per homines indignos celebrari. D

PRAECIPIO TIBI IN NOMINE.) Notanda est loquẽdi forma. Nam sicuti futurus erat duplex miraculi vsus: nempe vt innotesceret virtus Christi: deinde vt testatum fieret nihil ei commune esse cum satanæ præstigijs: ita Paulus imperium & potestatem soli Christo deferens, non nisi ministrum se esse declarat. Deinde palàm opponit Christum dæmonio, vt ex conflictu omnes agnoscant hostile esse inter ipsos dissidiũ.

VIDENTES AVTEM.) Idem diabolus, qui nuper suis illecebris blandè Paulum captabat per os puellæ, nunc in rabiem eius dominos concitat, vt eum ad mortem rapiant: ita scilicet noua persona indutus tragœdiam agit: quia prior lusus successu caruerat.

A ruerat. Quantùm ad homines ſpectat,cauſam exprimit Lucas cur ita in Paulũ inſanierint:nempe quia ſpes turpis lucri euanuerat. Cæterùm,quanuis ſola auaritia perciti, Euangelium eiúſque miniſtros oderint: obtendunt tamen pulchrum colorem, quòd illis doleat conuelli publicum ſtatum, violari leges receptas, & pacem turbari. Ita quanuis improbè & nequiter ſe gerãt hoſtes Chriſti, aliquas ſemper peccãdi cauſas excogitant. Imò etiam ſi clarè appareat praua eorum cupiditas,ferrea tamen fronte ſemper aliquid ingerunt ad tegendam ſuam turpitudinem. Ita hodie quicunque ex Papiſtis ſunt acerrimi zelotæ legis ſuæ, nihil tamen in animo habent præter ſuum quæſtum vel dominationem. Deierent per omnia ſacra licet pio affectu ſe cogi: res tamen ipſa clamitat zelum eorum accendi ex frigore culinæ, & eius flabellum eſſe ambitionem. Nam ſunt vel famelici canes vel leones, qui nihil præter ſæuitiam ſpirant.

ISTI HOMINES TVRBANT VRBEM.) Verſutè compoſita fuit hæc criminatio,ad grauandos Chriſti ſeruos. Nam ab vna parte obtendunt Romanũ nomen,quo B nihil erat magis fauorabile. Rurſum ex nomine Iudaico,quod tunc infame erat,conflãt illis inuidiam: nam quantũ ad religionem,plus habebãt Romani affinitatis cũ aliis quibuslibet,quàm cum gente Iudaica. Homini enim Romano licebat ſacra facere vel in Iudæa vel in Aſia. Scilicet ſecum facilè conſentiebat ſatan, quanuis varias formas indueret. Quæ autem ſola erat religio in mũdo, Romanis habebatur deteſtabilis. Tertiam calumniam ex crimine ſeditionis concinnant: turbari enim pacem publicam obtendunt à Paulo & eius comitibus. Eodẽ titulo odioſè traductus fuit Chriſtus: & nũc ad creandum nobis odium,nihil magis plauſibile habent Papiſtæ,quàm dum clamitant non aliò ſpectare doctrinã noſtrã,quã ad turbas miſcendas,vt tandẽ fœda ſequatur rerũ omnium cõfuſio. Sed hãc falſam infamiã,Chriſti & Pauli exẽplo fortiter nos ſpernere decet: donec malitiam hoſtium noſtrorum in lucem producat Dominus,& impudẽtiam refellat.

INSTITVTA QVAE NON LICET.) Præiudicio nituntur,ne cauſa veniat in diſputationem: qualiter & Papiſtæ hodie nobiſcum agunt, Hoc in generali Cõcilio de- C cretum eſt: magis recepta eſt opinio, quàm vt fas ſit dubitare: hoc diutinus vſus approbauit: hoc plus quàm ſeculorum conſenſu ſancitum eſt. Sed quorſum hæc omnia, niſi vt Dei verbo nihil authoritatis relinquant? Iactantur hominum placita,interim Dei Legibus ne extremus quidem locus conceditur. Quatenus valere debeant hæc præiudicia,ex præſenti loco ſtatuere licet. Præclaræ erant leges Romanæ: ſed religio non aliunde quàm ex ſolo Dei verbo pendet: ideò in hac cauſa ſemper attentè videndũ, vt hominibus in ordinem coactis,vna præualeat Dei authoritas.

CONCVRRIT PLEBS.) Quum narrat Lucas factum eſſe populi concurſum ſimulac tumultuati ſunt pauci homines nihili, & quorum ſordes plus ſatis notæ erant: admonet quanta intemperie feratur mundus aduerſus Chriſtum. Eſt quidem commune omnibus populis ac ferè perpetuum vitium, ſtultitia & leuitas. Sed in eo ſe prodit mira vis ſatanæ, quòd qui modeſti ſunt & ſedati in aliis cauſis, de nihilo repente efferuent vbi oppugnanda eſt Dei veritas. Nihilo plus moderationis in ipſis iudicibus fuit: ſiquidem reputamus quęnam fuerint illorum partes. Debebant enim ſua grauitate cõpeſce- D re populi furorem,& violentię acriter ſe opponere. Debebant ſuo pręſidio tegere innoxios. Atqui eos tumultuoſè arripiunt, & laceratis veſtib⁹ indicta cauſa nudos virgis cædi iubent. Deplorãda ſanè hominũ prauitas, qua factũ eſt vt omnia ferè mundi tribunalia,quæ iuſtitiæ ſacraria eſſe debebant,impia & ſacrilega Euangelii oppugnatione polluta fuerint. Quæritur tamen quorſum fuerint in carcerem coniecti, quum iam de illis ſumpta eſſet pœna: carcer enim cuſtodiæ cauſa inſtitutus eſt. Nempe hoc genere correctionis vſi fuerũt,donec amplius cognoſcerent. Atque ita videmus inhumanius tractari ſeruos Chriſti,quàm adulteros,latrones,& alios quoſuis ſceleratos. Vnde clari⁹ perſpicitur vis illa ſatanæ in concitandis hominum animis, vt nullam iudicii ſpeciẽ colant in perſequendo Euangelio. Etſi autem durior eſt piorum conditio in tuẽda Chriſti veritate,quàm impiorum in ſuis ſceleribus: præclarè tamẽ cum illis agitur,quòd in omnibus quas perferũt iniuriis, glorioſè coram Deo & Angelis triumphant. Suſtinent probra & ignominias: ſed quia nouerũt Chriſti ſtigmata plus habere pretii & dignitatis in cælo,quàm vanas & fumoſas terræ põpas,quò magis contumelioſè eos vexat mũdus,eò vberior illis ſuppetit gloriãdi materia. Nã ſi Themiſtocli tantum honoris habitum eſt à profanis ſcriptoribus, vt prætulerint eius carcerẽ iudicũ tribunali & curiæ, quanto-magis honorificè ſentire nos decet de Filio Dei, cuius cauſa agitur, quoties Euangelii

causa persecutionē sustinet fideles? Tametsi ergo plagas Dominus infligi Paulo & Silæ A
ab iniquis iudicibus passus est: nō tamē dedecus illis inuri permisit, quod nō cederet in
maiorem gloriam. Nam cùm reliquiæ sint passionum Christi quæcunque pro Euangelii
testimonio ferendæ nobis sunt persecutiones: quemadmodum princeps noster crucem
quæ maledicta erat, conuertit in currum triūphalem: sic etiam carceres & patibula suo-
rum ornabit, vt illic de satana & impiis omnibus triumphent.

LACERATIS VESTIBVS.) Vetus Interpres malè transtulit, & post eum E-
rasmus, quòd suas vestes lacerarint magistratus. Hoc enim tantùm voluit Lucas, tumul-
tuosè cæsos fuisse sanctos homines, neglecto iudicii legitimo ordine. Hoc autem nimis
alienum fuisset à more Romano, Iudices publicè conscindere vestes suas in foro: præ-
sertim quum de ignota tantùm religione quæstio esset, cuius cura non magnoperè eos
tangebat.

Cúmque multas plagas eis imposuissent, coniecerunt eos in car-
cerem, præcipiētes custodi carceris vt in tuto custodiret eos. Qui cùm B
tale præceptum accepisset, coniecit eos in carcerem interiorem, & pe
des eorum strinxit ligno. Media autem nocte Paulus & Silas orantes
laudabant Deum. Exaudiebant autem eos qui vincti erāt. Subito ve-
ro terræmotus factus est magnus, ita vt concuterentur fundamenta
carceris. Et statim aperta sunt omnia ostia, & omnium vincula solu-
ta sunt. Experrectus autem custos carceris, quum videret ianuas car-
ceris apertas, euaginato gladio seipsum erat interfecturus, existimās
aufugisse vinctos. Clamauit autem Paulus voce magna, dicēs, Ne
quid feceris tibiipsi mali: vniuersi enim hic sumus. C

VT IN TVTO CVSTODIRET.) Quòd tam sedulò iubent magistratus Paulū
& Silam seruari, factum est eo consilio, vt cognoscerent amplius de causa. Motus enim
sedādi causa virgis eos ceciderāt. Atque hoc est quod nuper dixi, tā cæco impetu mūdū
furere contra Euāgelii ministros, vt nullum seueritatis modum seruet. Cæterùm, vt no
bis ad exemplum valde prodest cognoscere, quàm indignis modis olim excepti fuerint
Christi testes; ita non minus cognitu vtile est quod statim subiicit Lucas de eorum for-
titudine & tolerantia. Nam quum vincti erant compedibus, dicit eos orando laudasse
Deum: vnde apparet neque contumeliam qua affecti fuerant: neque plagas quæ vre-
bant ipsorum carnem, neque periculum mortis quod instabat, obstitisse, quo minus ala-
criter & lætis animis gratias agerent Domino. Tenenda quidem est generalis regula,
Non posse nos rite precari vt decet, quin simul Deum laudemus. Nam etsi nascitur pre
candi studium ex sensu nostræ inopiæ vel malorum, ideóque cum dolore & anxietate
animi ferè coniunctum est: sic tamen fideles moderari oportet suos affectus, vt Deo non
obstrepant. Sic legitima precandi ratio duos affectus coniungit in speciem contrarios,
solicitudinem & tristitiam ex sensu necessitatis quæ nos premit, & lætitiam ex obedien- D
tia, qua nos subiicimus Deo. Talem formam nobis præscribit Paulus 4. ad Philip. capi-
te, Petitiones inquit vestræ cum gratiarum actione innotescant apud Deum. Sed in hac
historia notandæ sunt circunstantiæ. Quanuis enim acerbus esset plagarum dolor,
quanuis molestus esset carcer, quanuis graue esset periculum: quando non desinunt Pau
lus & Silas Deum laudare, hinc colligimus quàm constanter animati fuerint ad crucē
ferendam. Sic capite quarto retulit Lucas gauisos fuisse Apostolos, quòd digni essent
habiti, pro nomine Domini contumeliam pati.

EXAVDIEBANT EOS.) Sciendū est clara voce precatos esse Paulū & Silā, vt fi
duciam bonæ conscientiæ testatam aliis facerent, qui in eodem carcere inclusi erant.
Poterant enim vel tacito cordis gemitu vota cōcipere, vel submissis verbis orare Domi
nū. Cur igitur vocē extollūt? Certè nō id faciūt ambitiosè: sed vt profiteātur se causæ bo-
nitate fretos, intrepidè cōfugere ad Deū. Ergo in eorū precib⁹ inclusa fuit fidei cōfessio.

TERRAEMOTVS FACTVS EST.) In hoc visibili signo edendo primùm voluit
Dominus seruis suis cōsulere, vt clarius agnoscerēt exauditas fuisse suas preces: aliorum
tamē respectū quoq; habuit. Poterat sine terræmotu eximere Paulum & Silā cōpedib⁹,

A & ianuas aperire. Verùm accesſio illa non parum ad confirmationẽ eorum valuit, quòd Deus in eorum gratiam aerem & terram concuteret. Deinde oportuit custodem carceris & alios ſentire Dei præſentiam, ne fortuitum eſſe miraculum putarent. Nec verò dubium eſt, quin Dominus ſpecimen tunc virtutis ſuæ ediderit, quod ſeculis omnibus prodeſſet, vt ſibi propinquum fore certò ſtatuãt fideles, quoties ſubeunda erunt certamina & pericula pro defenſione Euangelii. Interea neque eũdem ſemper tenorem ſeruat, vt ſe præſentem eſſe teſtetur manifeſtis ſignis, neque legem illi præſcribere fas eſt. Nam & ideò manifeſtis miraculis tũc adiuuit ſuos, vt nos hodie occulta eius gratia contenti ſimus: qua de re plura diximus in caput ſecundum.

EXCITATVS CVSTOS CARCERIS.) Mortem ſibi conſciſcere volebat, vt ſupplicium anteuerteret. Ridicula enim fuiſſet defenſio, ſpõte apertas fuiſſe ianuas carceris. Sed quæri poteſt, Quum videat Paulus in eo ſpem fugæ eſſe poſitam ſi ſe ille occidat, cur obſiſtit? Videtur enim hoc modo liberationẽ diuinitus oblatam reſpuere: imò videtur merum fuiſſe ludicrũ, quòd Deus cuſtodem expergefieri voluit, ne quis eſſet vſus miraculi.
B Reſpõdeo, ſpectandũ hìc eſſe eius conſiliũ. Neque enim Paulum, Silam & reliquos ſoluit cõpedibus, nec ideò ianuas aperuit, vt liberos inde ſtatim emitteret: ſed vt patefacta manus ſuæ virtute, obſignaret Pauli & Silæ fidẽ: apud alios verò illuſtre redderet nomen Chriſti. Si ergo Pauli & Silæ votis reſpondet, vt ſe demõſtret ſatis potentem eſſe ad eos liberãdos quoties viſum fuerit: nec quicquam ſibi poſſe obſtare quin penetret, nõ modò vſque in carceres, ſed etiã in ſepulchra, vt ſuos à morte eripiat. Petro ianuas carceris aperuit in aliũ finẽ, vt viſum fuit cap. 12. Sed nunc quũ alia illi ratio ad manum eſſet ſeruandi Paulum & Silam, nõn tam in præſentia eos educere voluit per miraculum, quàm in poſterum cõfirmare. Deinde memoria repetẽdum eſt quod nuper dixi, pertinuiſſe carceris apertionem ad alios, vt multis teſtibus notũ eſſet Deum fauere doctrinæ, quæ iam iniuſto præiudicio grauata erat. Senſit hoc proculdubio Paulus: ideóque ſolutus ex vinculis, pedem loco nõ mouit. Liberum erat illi effugere: cur ceſſat? An quia cõtemnit Dei gratiam? An quia irritum facere velit miraculum ſua pigritia? Nihil horũ
C probabile eſt: vnde colligimus fuiſſe à Domino retentum: ſicuti Dominus animos ſuorum dirigere ſolet in rebus perplexis, vt ſequantur quod facto opus eſt, nec metas ſuas tranſiliant.

Poſtulatóque lumine irrupit, ac tremefactus procidit Paulo & Silæ ad pedes: & productis illis foras ait, Domini, quid me oportet facere vt ſaluus fiam? Illi verò dixerunt, Crede in Dominum Ieſum Chriſtum, & ſaluus eris tu & domus tua. Et locuti ſunt ei ſermonem & omnibus qui erãt in domo eius. Et aſſũptis illis in illa hora noctis, abluit plagas: & baptizatus eſt ipſe & omnes domeſtici illius continuo. Cúmque perduxiſſet eos in domum ſuam, appoſuit eis mẽſam,
D & exultauit quòd cum vniuerſa domo ſua crediſſet Deo.

TREMEFACTVS PROCIDIT.) Non minus timore ſubactus fuit hic cuſtos ad præſtandum Deo obſequium, quàm miraculo præparatus. Hinc apparet quàm vtile ſit hominibus deiici ex ſua ſuperbia, vt ſe Deo ſubiicere diſcant. Obduruerat in ſuis ſuperſtitionibus: ſpreuiſſet igitur alto animo quicquid à Paulo & Sila dictum foret: nunc timor docilem ipſum reddit ac mãſuetum. Quoties ergo nos percellet Dominus, vel aliqua conſternatione tanget, hoc ſciamus fieri, vt in ordinem ex nimia altitudine cogamur. Sed mirum eſt, non reprehendi quòd prociderit ad illorum pedes. Quî fit enim vt diſſimulet Paulus quod Lucas prius retulit, Petrum in Cornelio minimè tuliſſe? Reſpõdeo, Paulum ideò parcere cuſtodi, quia ſcit non ſuperſtitione, ſed diuini iudicii metu inductũ vt ſe ita humiliet. Erat ſpecies venerationis ſatis trita: præſertim verò Romanis ſolẽne erat quũ vellẽt ſuppliciter aliquid petere, vel deprecari veniã, ad eorũ genua procũbere, quibus erãt ſupplices. Nulla ergo fuit cauſa cur excãdeſceret Paulus cõtra hominem ſimpliciter à Deo humiliatum. Nam ſi quid fuiſſet cõtra Dei gloriam admiſſum, non erat oblitus eius zeli, quem prius apud Lycaones oſtẽderat. Itaque ex eius ſilentio colligimus, in hac ſpecie adorationis nihil pietati vel Dei gloriæ fuiſſe cõtrariũ.

DOMINI QVID ME OPORTET FACERE.) Ita consilium petit, vt simul A testetur se fore obedientem. Hinc videmus seriò fuisse tactum. Sæpe impii visis miraculis, etsi ad momentum expauescunt, statim tamen redduntur obstinatiores, vt Pharaoni contigit: saltem minimè domantur, vt se Deo addicant. Hic autem custos non modò agnita Dei potentia paulisper territus fuit, vt mox ad priorem ferociam rediret: sed se Deo obedientem, & sanæ doctrinæ cupidum ostendit. Sciscitatur de modo obtinendæ salutis: vnde clarius apparet, non euanido Dei timore fuisse subitò cōcussum duntaxat: sed verè humiliatum, vt eius Ministris discipulum se offerret. Sciebat non alia de causa fuisse coniectos in carcerem, nisi quia vulgarem religionis statum cōuellerent. Nunc ad eorum doctrinam paratus est attendere, quam prius contempserat.

CREDE IN DOMINVM IESVM.) Breuis & in speciem ieiuna, sed tamen plena est hæc salutis definitio, vt in Christum credatur. Habet enim vnus Christus omnes beatitudinis & æternæ vitæ partes in se inclusas, quas nobis per Euangelium offert: fide autem recipimus, quemadmodum disserui cap. 15. Duo autem hic notanda sunt: primo, Christum esse vnicum fidei scopum: ideò nihil quàm vagari hominum mentes, quum ab eo declinant. Itaque nihil mirū, si tota Papatus Theologia immane sit chaos & horribilis labyrinthus, quia neglecto Christo sibi in vanis & ventosis speculationib⁹ indulgent. B Deinde notandum est, postquam fide amplexi sumus Christum, id vnum sufficere ad salutem. Sed posterius membrum quod mox subnectit Lucas, melius fidei naturam exprimit. Iubent Paulus & Silas custodem carceris in filium Dei credere. An præcisè in hac vna voce subsistunt? Imò sequitur apud Lucam in contextu, ipsos annūtiasse sermonem Domini. Videmus ergo vt fides non leuis sit vel arida opinio de rebus ignotis, sed liquida distinctáque Christi cognitio ex Euangelio concepta. Absit rursum Euangelii prædicatio, nulla iam restabit fides. In summa, Lucas fidem cum prædicatione & doctrina coniungit. Et postquam de fide breuiter locutus est, exegeticè refert verum & legitimum credendi modum. Ideò pro figmēto implicitæ fidei, de quo balbutiunt Papistæ, teneamus fidem verbo Dei implicitam, quæ nobis Christi virtutem explicet. C

BAPTIZATVS EST IPSE ET OMNES QVI DOMI ERANT.) Iterum cōmendat Lucas pium zelum custodis, quòd totam suam domū consecrauerit Domino. Simul verò notanda est insignis mutatio. Nuper sibi mortem consciscere volebat, quòd putaret Paulum & alios fugisse: nunc deposito metu sponte domum illos adducit. Ita videmus vt fides ad strenuè agendum illos animat, quibus prius nihil erat cordis. Et sanè nulla est melior fiduciæ materia, quàm posse omnes curas in sinum Dei conicere, vt nullum nos periculum ab officio præstando deterreat.

EXVLTAVIT QVOD CREDIDISSET.) Prius externa fidei prædicatio laudata fuit in custode: nūc interior fidei fructus describitur. Cùm hospitaliter excepit Apostolos, nec pœnam exhorruit, quin benignè eos domi suæ tractaret, cōtra quàm iniunctū fuerat à magistratu, testatus est non otiosam esse suam fidem. Gaudium autem, de quo loquitur hic Lucas, singulare bonum est, quod singuli ex sua fide percipiunt. Nullum mala conscientia grauius est tormentum: nam incredulos, tametsi stuporē sibi modis omnibus inducere conantur, quia tamen cum Deo pacem non habent, trepidare necesse est. Quòd si præsentes cruciatus non sentiunt, imò vesana & effreni lætitia bacchantur: nūquam tamen tranquilli sunt, nec sereno gaudio potiūtur. Syncerum ergo & stabile gaudium nōnisi ex fide est, quum fruimur Deo propitio. Hac ratione dicit Zacharias, Gaude & exulta filia Syon, Ecce rex tuus venit. Imò passim in Scriptura hic tribuitur fidei effectus, quòd animas exhilaret. Sciamus ergo fidem, nō inanem nec mortuā imaginationem esse: sed viuum gratiç Dei sensum, qui solidum ex certitudine salutis gaudiū affert. D

Quum verò dies ortus esset, miserunt magistratus apparitores, dicentes, Dimitte homines illos. Nuntiauit autem custos carceris sermones hos Paulo, Miserunt magistratus vt dimittamini. Nunc igitur exeuntes, ite in pace. Paulus autem dixit eis, Cæsos nos publicè indicta causa, quum simus Romani, coniecerunt in carcerem: & nūc occultè nos eiiciunt? Non profectò: sed veniant ipsi, ac nos educant. Nuntiauerunt autem magistratibus apparitores verba hæc. Qui timuerunt

A muerunt, audito quòd Romani essent. Et venientes deprecati sunt
eos: & eductos rogabant vt egrederentur ex vrbe. Egressi autem è
carcere, introierunt ad Lydiam: & visis fratribus consolati sunt eos,
& profecti sunt.

QVVM DIES ORTVS ESSET.) Quæritur vnde tam subita consilii mutatio
in iudicibus. Pridie iusserant Paulum & Silam vinciri compedibus, quasi atroces de il-
lis pœnas sumpturi: nunc impunè abire permittunt. Saltem si eos audiissent, poterat eos
causæ cognitio ad mansuetudinem & sanam mentem reducere. Apparet autem quum
res adhuc in eodem esset statu, spontè ad pœnitentiam fuisse adductos. Respondeo, hîc
nihil aliud narrari, quàm quod ferè accidere solet, vbi semel mota est seditio. Non enim
plebis tantùm animi ebulliunt, sed rectores quoque abripit tempestas: peruersè id qui-
dem: notum est enim illud Virgilii,

Ac veluti magno in populo quum sæpe coorta est
B *Seditio, sæuitque animis ignobile vulgus:*
Iámque faces & saxa volant, furor arma ministrat.
Tum pietate grauem ac meritis si fortè virum quem
Conspexere, silent, arrectísque auribus adstant.
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Ergo nihil minus decet, quàm feruente tumultu, iudices vnà cũ populo excãdescere: sed
ita fieri solet. Ergo cũ viderent plebis motum Decuriones illi, satis putarunt esse causæ,
cur Apostolos virgis cæderent. Nunc verò coguntur cum pudore & dedecoris nota, le-
uitatis suæ pœnas dare. Quo exemplo monentur quicunque præsunt, quantoperè cauẽ-
da sit nimia festinatio. Rursum videmus, quàm securè sibi delicta condonẽt magistratus,
quorum tamen satis sibi conscii sunt, præsertim vbi negotium est cum ignotis & obscu
ris hominibus. Dum liberum exitum Paulo & Silæ concedunt isti, non ignorant factam
C illis prius esse iniuriam: sufficere tamen putant, si non pergant ad extremum vsque in il-
los esse iniusti & crudeles. Ῥαβδοῦχοι nominantur apparitores, à bacillis quos gestabãt:
quum lictorum insignia essent secures virgis alligatæ.

CAESOS NOS PVBLICE.) Duo sunt defẽsionis capita, Quòd sæuitũ sit in corpus
hominis Romani: deinde, quòd id factum sit præter iuris ordinem. Paulum fuisse ciuẽ
Romanum, postea videbimus. Erat autẽ lege Valeria, deinde multis aliis legibus seuerè
cautum, ne cui vitæ & necis in ciuem Romanum potestas esset, nisi Populo. Mirũ tamen
videri posset, quòd non ius suum Paulus asseruerit, antequam virgis cæsus esset: nã iudi-
cibus honestum excusationis colorẽ prætendere licebat ex eius silentio. Verùm proba-
bile est in medio tumultus feruore non fuisse auditũ. Si quis excipiat nunc serũ & intẽ-
pestiuũ remediũ ab ipso quæri: imò stultũ & inane captare solatiũ, quũ postulat vt veniãt
ipsi magistrat⁹: hîc quoq; in promptu est respõsio. Nõ erat quidẽ Pauli cõditio inde futura
melior: sed notandum est, nihil minus illi fuisse propositũ, quàm vt cõsuleret priuato suo
cõmodo: sed vt piis omnibus aliquid leuationis in posterũ afferret: ne tãta licẽtia aude-
D rẽt grassari magistratus in bonos & innoxios Fratres. Quia illos iam sibi tenebat obno-
xios, ius suũ ad Fratres iuuãdos trãstulit, vt ipsis parceretur. Hæc fuit expostulãdi causa.
Atque ita Paulus oblata occasione prudẽter vsus est: sicuti nihil negligendum, quod ad
frenãdos hostes valeat: quando neque frustra nobis Dominus eiusmodi adminicula ad
manum porrigit. Meminerimus tamen si qua in re læsi fuerimus, non retaliandas esse in-
iurias: sed tãtùm dandã esse operã, vt cohibeamus eorũ libidinẽ, ne aliis similiter noceãt.

TIMVERVNT QVOD ROMANI ESSENT.) Non mouẽtur altero capite, quòd
perperã in homines innoxios sæuierint, & tamẽ grauior erat illa exprobratio. Sed quia
nullũ vindicẽ timebãt ex hominibus, Dei iudicio nõ mouebãtur: hinc fit vt securè præ-
tereãt quod de iniustitia obiectũ erat: tantũ sibi metuunt à securibus Romanis, propter
violatã libertatẽ in ciuis corpore. Talis est impiorũ metus: quia stupidã habẽt cõsciẽtiã
corã Deo, sibi in omnibus peccatis ꝓlixè indulgẽt, donec immineat vltio ab hominib⁹.

VISIS FRATRIBVS.) Rogati fuerant vt statim abirẽt: sed habẽda fuit Fratrũ ra-
tio, ne tenerũ adhuc Euãgelii semen periret. Nec dubiũ est, quin diutius mãsuri fuerint,
si fuisset illis permissũ: sed imperiosę erãt & armatę magistratuũ preces, quibus parere cõ-
gũtur. Interea necessariũ officiũ nõ negligũt, quin Fratres cohortentur ad constantiam.

CAPVT XVII. A

VVM autem iter fecissēt per Amphipolim & Apolloniam, venerunt Thessalonicam, vbi erat Synagoga Iudæorum. Secundum consuetudinem autē suam Paulus introiuit ad eos, & per Sabbata tria disserebat eis è Scripturis, adaperiens & allegans quòd Christum oportuerit pati & resurgere à mortuis, & quòd hic sit Christus, quē ego, inquit, annuntio vobis. Et quidam ex eis crediderūt, & adiūcti sūt Paulo & Silæ, & religiosorū Græcorū multitudo magna, mulierésque primariæ non paucæ.

VENERVNT THESSALONICAM.) Cur Amphipoli & Apolloniæ, quæ tamen erant vrbes non obscuræ, sicuti ex Plinio constat, nihil tentarit Paulus, incertum nobis est, nisi quòd Dei Spiritum secutus est ducem: atque ex re etiam præsenti, prout se occasio dabat, loquendi vel tacendi consilium cepit. Quòd autem Philippis cæsus, & vix elapsus è magno periculo, Thessalonicæ Christum prædicat, inde apparet quàm infracto fuerit corde ad tenendum vocationis suæ cursū, & quàm intrepidus fuerit ad noua subinde pericula obeunda. Hæc tam inuicta animi fortitudo & infatigabilis crucis tolerantia, satis demōstrat non humanitus Paulum laborasse, sed cælesti Spiritus virtute fuisse instructum. Hæc quoque admirabilis eius patientia fuit, quòd ingressus est ad Iudæos, quorum tamē indomitam peruicaciam toties expertus erat. Sed quia sciebat Christum Iudæis datum esse in salutem, & se hac lege creatum Apostolum, vt Iudæis primùm, deinde & Gentibus pœnitentiā & fidem prædicaret, successum laboris sui Domino commendans, eius mandato (quanuis non magna spe profectus) obtemperat. Prius quidē visus est dixisse vltimū vale Iudæis, quum dicebat, Vobis quidē oportebat primū indicare C regnum Dei: sed quia non recipitis, ecce cōuertimur ad Gentes: Sed illa durior sentētia restringi debet ad eum cœtum, qui impiè repulerat oblatum sibi Euangelium, séque indignum Dei gratia reddiderat. Erga gentem verò ipsam non desinit Paulus legatione sibi commissa fungi: quo exemplo docemur, tanti debere nobis esse Dei vocationem, ne qua hominū ingratitudo impediat, quin pergamus eorum salutem curare, quandiu nos illis Dominus destinat ministros. Credibile autem est, fuisse iam statim primo Sabbato aliquos qui respuerent sanam doctrinam: sed non obstitit illorum prauitas quin rediret aliis Sabbatis.

DISSEREBAT E SCRIPTVRIS.) Primò refert Lucas, quænam fuerit disputationis summa, nempe Iesum filium Mariæ, Christum esse olim promissum in Lege & Prophetis, qui mortis suæ sacrificio expiauit peccata mundi, & resurrectione sua iustitiam ac vitam attulit: deinde quomodo probauerit quod docebat. Hoc secundum membrum priore loco tractandum sumamus. Dicit Lucas ipsum disputasse ex Scripturis: ergo non nisi ex ore Dei petendæ sunt fidei probationes. Si de rebus humanis sit D disceptatio, tunc habeant humanæ rationes locum: In fidei verò doctrina, sola Dei authoritas regnare debet, atque ab ea pendere nos conuenit. Fatentur quidem hoc omnes, acquiescendum esse vni Deo: sed interea pauci sunt qui loquentem in Scripturis audiant. Atqui si valet inter nos istud axioma, Scripturam à Deo profectam esse, non aliunde sumenda erat vel docendi vel discendi regula. Vnde etiam apparet quàm diabolico furore agantur Papistæ, cùm negant ex Scripturis posse quicquam certi colligi: atque ideò standum esse hominum placitis. Quæro enim an legitima fuerit necne disputandi ratio, quā tenuit Paulus. Pudeat saltem eos, plus reuerentiæ habitum fuisse verbo Domini in gente incredula, quàm hodie apud eos obtineat. Iudæi Paulum admittunt, & ferunt è Scripturis disputātem: hoc pro mero ludibrio ducit Papa cum suis omnibus, dum Scriptura in medium adducitur, quasi flexiloquus sit illic Deus, & vanis ambagibus ludat. Huc accedit quòd hodie multo plus lucis in Scripturis extat, & illic certior refulget Dei veritas, quàm in Lege & Prophetis. Nam in Euangelio sol iustitiæ Christus pleno fulgore nos irradiat: quo minus tolerabilis est blasphemia, dum certitudinem adhuc detrahunt Papistæ verbo Dei. Nos verò sciamus, vt non alibi fundata es-

A se potest fides, quàm in verbo Domini, ita in omnibus controuersiis non nisi eius testimonio standum esse.

ADAPERIENS.) Hic summam vel subiectum, vt loquuntur, disputationis describit: ac duo membra ponit de Christo, Quòd cum oportuerit mori & resurgere, & quòd sit filius Mariæ qui crucifixus erat. Quum de Christo agitur, tria in quæstionem veniunt, An sit, quis sit, & qualis sit. Si Paulo negotium fuisset cum Gentibus, necesse fuisset altius sumere exordium: quia de Christo nihil audierant: nec profani homines concipiūt sibi opus esse aliquo Mediatore. Apud Iudæos verò, quibus promissus erat Mediator, caput hoc dubitatione carebat: quare Paulus quod omnium consensu receptum erat, quasi superuacuum omittit. Cæterùm, quia nihil difficilius erat, quàm Redemptorē agnosci à Iudæis Iesum crucifixum: ideò incipit Paulus ab hac parte, Christum oportuisse mori: vt crucis offendiculum è medio tollat. Neque tamen putandum est, eum recitasse nudam historiam: sed causas sumit fuisse monstratas, cur Christum oportuerit pati & resurgere: nempe de ruina generis humani, de peccato & eius pœna, de iudicio Dei, B & æterna, qua impliciti sumus omnes, maledictione concionatus est. Nam & huc nos Scriptura reuocat, quū mortem Christi prædicit. Sicut Isaias nō simpliciter moriturum esse Christum dicit, sed disertè exprimēs, Quia omnes errauimus, & quisq; in viā suam declinauit, mortis causam assignat, Quòd posuerit Deus super ipsum nostras omnium iniquitates. quòd castigatio pacis nostræ sit super eum, vt liuore eius sanemur: quòd peccata expiando, acquisierit nobis iustitiam. Ita & Daniel vim & fructum mortis commemorat capite nono, quum dicit Obsignandum esse peccatum, vt succedat æterna iustitia. Et certè nulla aptior vel efficacior ratio est ad probandum Christi officium, quàm dum homines malorum suorum sensu humiliati, nihil spei reliquū esse vident, nisi Christi sacrificio reconcilientur. Tunc deposita superbia suppliciter amplexantur eius crucem, cuius antè eos pudebat. Ergo ad eosdem hodie fontes venire nos decet, ex quibus Paulus mortis & resurrectionis Christi probationem deduxit. Illa autē definitio pluri-C mum lucis attulit secundo capiti. Non tam facile erat Paulo euincere, & certò colligere filium Mariæ esse Christum, nisi prius edocti essent Iudæi, qualis Redemptor sperandus foret. Vbi verò illud constat, tantùm superest ad Christū applicare quæ Scriptura Mediatori tribuit. Cæterùm, hæc fidei nostræ summa est, vt filium Mariæ sciamus Christum & Mediatorem illum esse, quem Deus ab initio promisit. Deinde teneamus quorsum mortuus sit & resurrexerit: ne fingamus nobis terrenum aliquem Regem: sed in eo spiritualem iustitiam, & omnes salutis partes quæramus. Quod vtrunque dicitur Paulus ex Scripturis probasse, sciendum est Iudæos nondum ita fuisse stupidos, nec tanta etiā impudentia præditos, vt hodie sunt. Potuit ex sacrificiis & toto Legali cultu Paulus argumenta sumere, quæ hodie Iudæi canino rictu excipiunt. Quàm indignè lacerent ac corrumpant alios Scripturæ locos, satis notum est. Tunc verò aliqua illis restabat ingenuitas: aliqua etiam Scripturæ reuerentia eos tenebat: vt non prorsus essent indociles. Hodie velamen super cor eorum positū est, vt in clara luce nihilo plus quàm talpæ videant.

D QVIDAM EX EIS CREDIDERVNT.) Hic videmus fructum Paulinæ disputationis. Palàm quidem omnibus probauit Iesum esse Christum, qui Patrem nobis sua morte placauit, & cuius resurrectio vita est mundi. Aliqui tamen solùm ex Iudæis credunt: reliqui cæcutiunt in clara luce, & surdis auribus repellunt certam & testatam veritatem. Hoc quoque notatu dignum est, quòd quum ex Iudæis pauci crediderint, magna Græcorum multitudo, qui longè remotiores erant, ad fidem accessit. Quorsum à pueritia dicas imbutos fuisse doctrina Legis, nisi vt à Deo ipso magis alieni forent? Iam ergo documēta eius cæcitatis, quam illis sæpius denuntiant Prophetæ, in illis Deus ederе cœperat. Fœdus tamen suum non esse irritum in eo declarat, quòd saltē aliquos ex illo populo ad se colligit. Docet etiam Lucas non eatenus tantùm fidem habuisse Pauli verbis, vt frigido tantùm assensu subscriberent: sed serium affectum testatos fuisse, quòd Paulo & Silæ sese adiunxerunt tanquam comites. Quid enim sibi vult hæc adiunctio, nisi quòd professi sunt sibi probari quam tradebat doctrinam, & se à partibus eius stare? Nihil enim fidei magis aduersum, quàm si agnita Dei veritate, suspensi tamen & medii hæremus. Si quis exponere malit, quòd Paulo & Silæ adhæserint discendi studio, vt domi familiarius institui possent: inde etiam vivus fidei ardor apparet. Et semper illud maneat fixum, Neminem verè Christo credere, nisi qui se illi addicit.

RELIGIOSORVM HOMINVM GRAECORVM MVLTITVDO.) Quæri-

tur vnde religio Græcis, qui impiis superstitionibus fascinati, Deo prorsus carebant, A quemadmodum Paulus docet 2. ad Ephes. capite. Sed sciendum est, quocunque locorũ expulsi fuerant Iudæi, dispersum fuisse aliquod pietatis semen, & odorem purioris doctrinæ fuisse diffusum. Sic enim admirabili Dei consilio, misera eorum dissipatio in contrariũ finẽ versa erat, vt vagos & palantes in erroribus ad rectam fidem aggregaret. Græcos ergo religiosos intellige, qui aliquẽ veri & legitimi cultus Dei habebãt gustũ, vt crassis idololatriis non ãplius essent dediti. Quanquã probabile est leuẽ dũtaxat fuisse gustũ, qui à vera institutione procul distaret. Quare impropriè Lucas tam honorificum titulum illis tribuit. Sed quemadmodum Spiritus Dei interdum fidei nomine dignatur rude aliquod fidei tyrocinium, vel solam præparationem: ita hîc vocantur religiosi, qui idolis valere iussis vnum Deum agnoscere cœperant. Etsi autem cõfusa illa vel obscura persuasio, minimè per se religio censeri meretur: quia tamen gradus est per quem ad Deum propius acceditur, à consequenti, vt loquuntur, nomen sumit. Imò cæcus & superstitiosus Dei timor interdũ vocatur religio: non quia sit, κατα χρηστικῶς, ad notandum discrimen inter qualencumque Dei cultum, & crassum & Epicureum contemptum. Interea B sciamus veritatem & sanam verbi Dei doctrinam, pietatis regulam esse, vt nulla sit sine vera intelligentiæ luce religio.

Zelo autem commoti Iudæi increduli, & assumptis quibusdã circunforaneis viris peruersis, & coacta turba concitauerunt vrbem: & cingentes domum Iasonis, quærebant eos producere ad populum. Illis autem non inuentis, trahebant Iasonẽ & quosdam Fratres ad principes ciuitatis, clamantes, Hi qui terrarum orbem turbarũt, huc etiam venerunt, quos clanculum excepit Iason: & hi omnes contra Cæsaris decreta faciunt, regem alium dicentes esse Iesum. Concitauerunt autem turbam & magistratus ciuitatis audientes hæc. Et accepta satisfactione ab Iasone & à cæteris, dimiserunt eos. Fratres C verò confestim per noctem emiserunt Paulum simul & Silam in Berrhœam, qui cũ aduenissent, abierunt in Synagogam Iudæorum.

ZELO AVTEM COMMOTI.) Videmus vt nusquam sine certamine Paulus regnum Christi erexerit. Simul enim atque aliquis emersit doctrinæ fructus, subortæ sunt persecutiones. Sed quia cum satana & mundi prauitate bellandum sibi esse nouerat, non tantùm ad omnes insultus obduruerat: sed magis acuebatur, vt animosius pergeret. Proinde eius exemplo contentos hoc vno esse decet Christi seruos, si laborẽ suũ vident non infructuosum prorsus esse, vt hac mercede quasuis persequutiones cõpensent. Cæterùm, docet hic locus zelum quo feruntur & ardent increduli, nihil quàm rabiosum esse impetum: quia nõ regitur Spiritus prudentia. Etsi autem increduli præpostero suo zelo semper obtendunt Dei nomen: clarè tamen demonstrat hæc historia D intus regnare meram hypocrisim, & omnes cordis eorum recessus virulenta malitia refertos esse. Iactabant isti Pauli hostes, se vindices esse diuinæ Legis: nec sibi nisi pro eius defensione odium vel contentionem esse cum Paulo. Cur ergo improbos omnes armant, & cum illis conspirant ad mouendum tumultum? Talis certè factio clarè demonstrat, nihil minus quàm Dei studio adductos, in Paulum excanduisse. Quorsum enim obsident domum Iasonis, & tumultuosè contendunt Paulum inde extrahere, nisi vt lapidandum populo obiiciant? Sciamus ergo cacozeliam quæ in superstitiosis hominibus feruet, semper hypocrisi & malitia infectã esse. Inde etiam fit, vt ad sæuitiam sine vllo modo prorumpat.

ASSVMPTIS QVIBVSDAM CIRCVNFORANEIS.) Græcum nomen, quo vtitur Lucas, ignauos & nihili homines significat, qui nihil habentes quod domi agãt vel curẽt, per forũ otiosi vagãtur: vel homines audaces & famelicos, qui ad periuria, ad miscẽdas turbas, & quoduis facinus operam suam locare parati sunt. Describit autem Lucas quomodo à talibus flabellis excitata fuerit seditio: nempe quòd turmatim plebem concitauerint, & quasi per circulos sparserint suum venenum, donec ad vim inferendam sufficerent.

A HI QVI TERRARVM ORBEM.) Hæc est Euangelii conditio, vt illi imputētur tumultus quos satã concitat. Hæc quoque hostiũ Christi improbitas est, vt in sanctos & modestos doctores regerãt turbarum culpã, quarum ipsi sunt authores. Certè nõ in hunc finem prædicatur Euangelium, vt homines ad mutuos conflictus accendat: sed potius vt Deo recõciliatos in pace cõtineat. Cũ nos illic Christus ad se benignè inuitet, satan & impii tumultuantur. Paulo igitur & Silæ in promptu erat defensio: sed oportuit hanc falsam infamiam ipsos ad tempus subire. Et Dominus eorum exemplo monere nos voluit, non cedendum esse calumniis nec sinistris rumoribus, quin fortiter in asserenda veritate perstemus. Quare facessat peruersa quorundam sapientia, qui vt falsum crimen refugiant, Christum & Euangelium non dubitant perfida sua moderatione prodere.

HI OMNES CONTRA DECRETA CAESARIS.) Secundum accusationis caput, quòd maiestatem imperii Romani violent. Graue & odiosum crimen: sed nimis impudenter confictum. Christi regnum, quod spirituale est, erigere studebant
B Paulus & Silas. Hoc Iudæi sciebant fieri sine vlla Romani imperii iniuria. Sciebant nihil illis minus fuisse propositum, quàm vt publicum statum labefactarent, vel ius suũ eriperent Cæsari. Sed colorem hunc malitiosè obtendunt quærẽdæ inuidiæ causa. Non tanti erat apud Macedones religio, præsertim Iudaica, vt eius causa homines ignotos protinus ad cædem raperent. Prætextum igitur læsæ maiestatis arripiunt Iudæi, vt sola criminis inuidia innoxios obruãt. Nec hodie desinit satan stringendis hominum oculis tales fumos spargere. Optimè norunt Papistæ, & coram Deo satis superque conuicti sunt, plusquam vanum esse quod nobis obiectant, conuelli à nobis totam politiam: dissipari leges ac iudicia: Regum potestatem euerti. Non tamen eos pudet, vt totum mũdum nobis infensum reddant, nos publici ordinis hostes mentiri. Notandum enim est, quòd non tantùm insimulant Iudæi violata fuisse Cæsaris edicta, quòd aliquid in religione ausi fuerint nouare Paulus & Silas: sed quia alium dixerint esse Regem. Hoc cri-
C mẽ prorsus fictitium erat. Cæterùm, si quando tyrannicis edictis, quæ debitum Christo honorem, & cultum Deo præstare vetant, resistere nos cogit religio, tunc quoque iure testari licet, non violari à nobis Regum potestatem. Neque enim ita in sublime euecti sunt, vt gigantum more Deum ex suo solio detrahere moliantur. Vera erat illa Danielis excusatio, Aduersus Regem nihil deliqui: cùm tamẽ nefario edicto nõ paruisset. Neque enim iniuriam fecerat homini mortali, quia illi Deum prætulerat. Sic nos bona fide principibus soluamus sua tributa: ad eiusile quoduis obsequiũ paratissimus: verùm, si suo gradu non contenti, excutere nobis velint Dei timorem & cultum, non est cur illos à nobis sperni quisquam dicat: quia pluris est nobis Dei imperium & maiestas.

CONCITAVERVNT TVRBAM.) Videmus quàm iniquè actum sit cum sanctis viris. Quia nullus defensioni locus dabatur, facile fuit eos quanuis insontes opprimi. Videmus etiam nõ esse nouum, vt popularis impetus quasi tempestas ipsos quoque magistratus abripiat. Neque enim curatur ratio vel æquitas, nec suscipitur causæ
D cognitio: sed alius alium impellit, sicuti dum ad incendium aliquod curritur. Cæterùm factũ est singulari Dei beneficio, vt mox sedatus fuerit tãtus ardor. Nã simulac magistratus profitẽtur sede causa cognituros, plebs residet, accipitur satisdatio: tãdẽ res euanescit.

EMISERVNT BERRHOEAM.) Hinc apparet exiguo tempore frugiferum fuisse laborem Pauli. Quanuis enim ipsum & Silam, Fratres emittant: hoc tamen officio se periculo eorum & cruci voluntarios adiungũt comites. Incredibilis autem Pauli constantia, quòd toties gentis suæ cõtumaciam & malitiam expertus: nunquam tamen tentare desinit an aliquos ad Christum adducere liceat. Nempe cùm se Iudæis & Gentibus obstrictum esse sciret, nulla hominum iniquitas à sua vocatione eum abducere potuit. Sic omnibus Christi seruis contra mundi malitiam luctandum est, ne iugum excutiant quibuscunque prouocentur iniuriis.

Hi autem nobilitate præstabant inter Thessalonicenses, qui receperant sermonem cum omni animi promptitudine, quotidie scrutantes Scripturas an hæc ita se haberent. Et multi quidem ex illis crediderunt, & Græcæ mulieres honestæ, & viri non pauci. Cùm autem cognouissent Thessalonicẽses Iudæi, quòd & Berrhœæ annuntiatus

esset à Paulo sermo Dei, venerũt & illuc cõmouẽtes turbas. Statimq; A
tunc Paulum emiserunt Fratres, vt iret velut ad mare: Silas autem &
Timotheus remanserunt ibi. Porrò qui prosequebantur Paulum,
deduxerunt eum Athenas vsque. Et accepto mandato ad Silam &
Timotheum, vt quàm celerrimè ad ipsum venirent, profecti sunt.

NOBILITATE PRAESTABANT.) Redit Lucas iterum ad Thessalonicenses. Discessu Pauli videri poterat sepulta esse Christi memoria. Et certè mirum est illud pauxillum lucis quod vix emicuerat, non fuisse prorsus extinctum, & non exaruisse sanæ doctrinæ semen, quod assidua irrigatione opus habebat vt surgeret. Atqui post digressum Pauli, apparuit quàm efficax & fœcunda fuisset eius prædicatio. Nam qui pietatis tantùm rudimenta gustauerant, proficiunt nihilominus eo absente, & se in continua Scripturę lectione exercẽt. Primò autem dicit Lucas fuisse eos ex primariis familiis.
Nobilitas enim cuius meminit, non ad animum, sed ad gentem refertur. Triplex au- B
tem ratio est cur generis præstantiam in illis commemoret Lucas. Scimus quàm ægrè ex alto descendant homines, quàm rarum sit magnis qui in mundo excellunt, deposito fastu subire crucis ignominiam, & in humilitate gloriari, sicuti Iacobus præcipit. Raram ergo Spiritus Dei efficaciam commendat Lucas, cùm istis nobilibus, carnis dignitatem obstaculo fuisse negat, quin Euãgelium amplexi, sese ad ferendam crucem pararent, & Christi opprobrium præferrent mundi gloriæ. Secundò, testatum nobis facere voluit Lucas, Christi gratiam ad quosuis ordines patere. Quo sensu dicit Paulus, Deum velle omnes homines saluos fieri: ne pauperes & obscuri (quanuis dignatus eos fuerit Christus priore loco) ianuã diuitibus pręcludãt. Videmus ergo simul aggregari nobiles & plebeios, honoris gradu præstantes & contemptos in vnum Ecclesiæ corpus coalescere: vt omnes ad vnum sese humilient, Dei verò gratiam extollant. Tertiò, videtur Lucas causam notare cur tam multi accesserint: atque ita breui propagatũ fuerit Thessalonicæ Christi regnum. Nempe quia istud non vulgare adminiculũ fuit, quòd homines primarii & genere illustres viam aliis monstrarent. C

RECEPERANT SERMONEM.) Hoc primũ nomine Thessalonicenses laudat, quòd prõpto & alacri studio Euãgelium receperint. Deinde, quòd sedula inquisitione quotidie fidem suam confirmarent. Ita ipsorum pietas & fides, initio à promptitudine laudatur: in suo autem progressu à constantia & feruenti proficiendi studio. Et certè hic primus est ad fidẽ ingressus, vt prompti simus ad sequendum, & abdicato proprio carnis sensu, dociles nos Christo & morigeros prębeamus. Hoc etiam elogio Paulus Thessalonicenses ornat. Quantùm ad secundum membrum attinet, non spernenda est virtus hæc sedulitas, ad quam intentos fuisse prædicat Lucas fideles in fidei suæ confirmationem. Multi enim qui principio ebulliunt, statim se ignauiæ dedentes, dum nulla profectus cura tanguntur, qualecunque fidei semen perdunt. Sed duo hic obiici possunt absurda. Nam arrogantiæ esse videtur, quod inquirunt vt diiudicent, & à promptitudine cuius nuper meminit, valde alienum. Deinde cùm inquisitio dubitationis signum sit, se-
quitur nulla fide antè fuisse præditos, cui semper est annexa πληροφορία & certitudo. Ad D
primam obiectionem respondeo, Non sic debere accipi Lucæ verba, quasi iudicium sibi sumpserint Thessalonicenses, vel disceptauerint an recipienda esset Dei veritas: Tantùm Pauli doctrinam exigebãt ad Scripturæ amussim, non secus atque aurum igne probatur. Scriptura enim verè Lydius est lapis, ad quẽ examinãdæ sunt omnes doctrinę. Si quis excipiat, hoc genus examinis fore ambiguum, cùm sæpe obscura sit Scriptura, & in varios sensus flectatur: dico simul adhibendum esse iudicium Spiritus, qui non abs re vocatur Spiritus discretionis. Cæterùm, duce ac directore Spiritu, non aliunde quàm ex Scripturis iudicium facient fideles de qualibet doctrina. Atque hoc modo refellitur sacrilegũ illud Papistarum dicteriũ, Quia nihil certò colligi possit ex Scripturis, fidem ex sola Ecclesiæ determinatione pendere. Nam cùm Thessalonicenses laudat Spiritus Dei, in eorum exẽplo regulã nobis præscribit. Frustra autem inquisitio fieret ex Scripturis, nisi satis haberẽt lucis ad nos docẽdos. Stet igitur fixum axioma, Nullã doctrinã fide esse dignam, nisi quam in Scripturis fundatam esse deprehendimus. Quicquid pro sua libidine effutiuerit Papa, vult sine cõtrouersia ab omnibus recipi. Atqui, an superior censebitur Paulo, in cuius disciplinam inquirere discipulis licuit? Ac notemus nõ de lar-

uato

A uato aliquo Cōcilio hoc dici, ſed de paruo hominū cœtu: vnde melius apparet ſingulos ad legendam Scripturā vocari. Sic etiam cum fidei prōptitudine nō pugnat diſquiſitio. Nam ſimulac auſcultat quiſpiam,& diſcendi cupidus ſe attentum præbet:iam propenſus ac docilis eſt,etiam ſi non ſtatim planè aſſentiatur. Exempli gratia, Profitebitur ignotus doctor veram ſe doctrinam afferre:accedam ad audiendum paratus,& animus in obedientiam veritatis compoſitus erit:expendam nihilominus interea qualis ſit doctrina, neque amplectar niſi certam & à me agnitam veritatem. Atque hoc optimum eſt temperamentum, vbi Dei reuerētia deuincti, libenter & placidè audimus quod nobis proponitur,tanquam ab ipſo profectum. Interea tamen cauemus ab hominum impoſturis:nec ſe animi noſtri cæco leuitatis impetu ad quiduis temerè credendum præcipitant. Ergo inquiſitio cuius meminit Lucas, non eò tendit vt lenti ſimus & difficiles ad credendum: ſed potius promptitudo cum iudicio, media inter leuitatem & contumaciam ſtatuitur. Nunc ſoluenda eſt ſecūda obiectio, Dubitationi cōtraria eſt fides: qui inquirit dubitat: ergo ſequitur Theſſalonicenſes, cùm de Pauli doctrina inquirunt, fide adhuc fuiſſe vacuos. Atqui fidei certitudo confirmationem non impedit. Confirmationem voco, dum

B magis ac magis cordibus noſtris obſignatur Dei veritas, quæ tamē prius dubia non erat. Exempli gratia, Audiam ex Euangelio me Chriſti gratia Deo reconciliatum eſſe,& peccata mea ſacro eius ſanguine expiata: proferetur teſtimonium quod mihi fidem faciat. Poſtea ſi penitius excutiam Scripturas,occurrēt ſubinde alia teſtimonia,quę non modò iuuabunt fidem meā,ſed augebunt ac ſtabilient,vt accedat plenior certitudo. Similiter quo ad intelligētiam,ex Scripturæ lectione proficit fides. Si quis rurſum excipiat, Parum authoritatis tribuere eos doctrinæ Pauli,qui ex Scripturis diſquirūt an ita res habeat: reſpondeo, Tales eſſe fidei profectus,vt interdum ex Scripturis quęrant,de quo iam diuinitus perſuaſi ſunt, & habent interius Spiritus teſtimonium. Et Lucas non fidem omnibus numeris abſolutam in Theſſalonicenſibus prædicat:ſed tantùm commemorat qualiter initiati fuerint Chriſto, & quales in fide fecerint progreſſus,donec ſolidum pietatis ædificium inter eos extaret.

C ET MVLTI QVIDEM CREDIDERVNT.) Non refertur ad proximam ſententiam, quaſi illi quorum meminit, delectu habito credere cœperint: eſſet enim illud abſurdum. Sed intelligit Lucas quia multi illorum exemplo acceſſerint, auctam fuiſſe in illa vrbe Eccleſiam.

CVM COGNOVISSENT IVDAEI.) Videmus quàm implacabile Euangelii odium Iudæos huc illuc rapuerit. Neque enim ſolùm cùm illis coràm offertur Chriſtus domi, rabioſè ipſum eiiciunt: ſed cùm alibi audiunt prædicari, tanquam furiis perciti illuc aduolant. Sed non tam vnius gentis furor hic nobis conſiderandus eſt,quàm deſperata ſatanæ malitia,qui ſuos ad turbandum Chriſti regnum, perdendámque hominum ſalutem inſtigat, & illis quaſi flabellis ad excitandos motus vtitur. Quare ſciamus, cùm tot hodie fidis Chriſti miniſtris furioſi hoſtes ſe opponunt, non bellum ab hominibus moueri,ſed ſatanā mendacii patrem hæc omnia machinari, vt Chriſti regnum euertat. Quòd ſi non eadem ſemper erit præliādi forma,nunquam tamen deſinet ſatan,quos fideliter Chriſto ſeruire nouit, vel aperto marte vel inſidiis vel domeſticis etiam certa-

D minibus fatigare.

Paulus autem cùm Athenis eos expectaret, incādeſcebat ſpiritus eius in ipſo, cum videret idololatriæ deditā ciuitatē. Diſputabat igitur in Synagoga cum Iudæis & religioſis, & in foro quotidie cū his qui in ipſum inciderant. Quidam autem Epicurei, & Stoici philoſophi diſceptabāt cum eo,& quidam dicebāt, Quid ſibi vult hic ſpermologus dicere? Alii vero, Nouorum dæmoniorum videtur annuntiator eſſe, quod Ieſum & reſurrectionem annūtiaret eis. Et eum apprehenſum ad Martium vicum duxerunt, dicētes, Poſſumúſne ſcire quæ ſit iſta noua, quæ à te profertur doctrina? Noua enim quædam ingeris auribus noſtris. Volumus ergo ſcire quidnā velint hæc eſſe. Athenienſes autem omnes & qui illic verſabantur hoſpites, ad nihil

aliud vacabant, nisi ad dicendum vel audiendum aliquid noui. A

INCANDESCEBAT) Tametsi Paulus quocunque venerat, strenuè exeque-
batur quod sibi iniunctum sciebat esse docēdi munus: Lucas tamē Athenis magis fuisse
accēsum refe●: quia videbat idololatriam magis illic, quàm vulgò in aliis locis regnare.
Erat quidem totus mundus idolis tūc refertus: nusquam purus Dei cultus: vbique ve-
rò innumera superstitionum portenta. Sed Athenas satan dementauerat præ aliis vrbi-
bus, vt maiore insania ferrentur homines ad impios suos & peruersos ●tus. Atque
hoc notatu dignū est exemplū, Vrbem quæ sedes ac domicilium erat sapientiæ, fons om-
nium artiū, mater humanitatis, cæcitate & dementia alias omnes superasse. Scimus qui-
bus encomiis vno consensu acuti doctíque homines eam celebrauerint. Et ipsa sibi vs-
queadeò placebat, vt barbaros duceret quoscunque non expoliuerat. Atqui Spiritus
sanctus totum mundum ignorantiæ damnans ac stuporis, illos omnes liberalis scientiæ
magistros insolito furore fascinatos fuisse dicit. Vnde colligimus, quid in rebus diuinis
valeat hominum acumen. Nec dubium est, quin Deus Athenienses passus fuerit ● ex-
tremam vecordiam prolabi, vt documento essent omnibus seculis, totā humanæ men- B
tis perspicaciam literis & doctrina adiutam, vbi ad Dei regnū ventū est, nihil quàm desi-
pere. Habebāt haud dubiè suos prætextus, quibus fictitios suos cultus, quantūuis præpo
steros ac vitiosos excusarēt. Et tamē certū est, non modò puerilib⁹ & friuolis nugis lusis-
se, sed crassis fœdísque præstigiis, pudēdum in modū fuisse delusos, non secus ac si è com-
muni sensu priuati, prorsúsque hebetes ac bruti forent. Sicuti autem discimus qualis ab
humano sensu religio prodeat, ac hominū sapientiam nihil aliud quàm errorū omnium
officinā esse: ita sciam⁹ Atheniēses sua superbia ebrios turpius reliquis errasse. Vetustas
vrbis illos inflabat, amœnitas & pulchritudo, vt deos inde genitos esse iactarēt. Quū er
go Deum è cęlo detraherent, vt facerent vrbis suæ indigenam: æquum fuit vsque ad vl-
timos inferos demergi. Quicquid sit, æterna infamia hìc à Spiritu Dei notatur humanæ
sapientiæ vanitas: quia vbi præcipuam habuit sedē, illic densiores fuerūt tenebræ: gras-
sata est maximè idololatria: & satan maiore licentia mentes hominum suis ludibriis cir-
cumegit. Nunc veniamus ad Paulum. Dicit Lucas, cùm vrbem cerneret idololatriæ sic
addictam, spiritū eius fuisse accensum. Non simplicem indignationē illi tribuit, nec tan- C
tùm dicit offensum tali spectaculo: sed exprimit insolitum feruorē piæ sanctæque iracun
diæ, qui zelum eius acuit, vt se animosius ad opus accingeret. Atque hìc duo obseruāda
sunt. Nam quòd excanduit Paulus cùm videret impiè prophanari Dei nomē, & purum
eius cultum corrūpi: eo testatus est sibi nihil esse pretiosius Dei gloria. Atque hunc zelū
magis inter nos vigere decebat: quēadmodū habetur in Psalmo, Zelus domus tuæ co-
medit me. Est enim communis piorum omniū regula, vt quoties patrem suum cælestem
dedecore affici vident, grauiter vrantur. Doctores autem præ aliis feruere decet: quem-
admodum Paulus se zelotypūm esse dicit, vt Ecclesiam in vera castitate retineat. Qui
verò Dei contumeliis non tanguntur, nec eas securè modò dissimulant, sed prorsus ne-
gligunt, inter eius filios minimè censeri merētur: cui non saltem tantū honoris deferūt
atque terreno patri. Secundò notādum est, non ita excanduisse vt desperatione fractus
concideret: qualiter videmus plerosque adeò non incalescere, si quādo vidēt Dei gloriā
impiè violari, vt magis profanescāt cum reliquis. Interim obtēdunt ignauiæ suæ specio- D
sum colorem, quòd nolint sine profectu tumultuari. Irritos enim putant fore suos co-
natus, si contra violentam populi conspirationem luctentur. Paulus verò non solum tæ-
dio non frangitur, vel difficultati succūbit vt docendi munus abiiciat: sed acriore stimu
lo pungitur ad pietatem asserendam.

CVM IVDAEIS ET RELIGIOSIS.) Ordinarium Paulo erat vbicunque
Synagogas habebant Iudæi, illinc facere exordium, & Christum suæ genti offerre. Secū-
dus inde gradus ad Gētiles erat, qui gustata Legis doctrina, quanuis nōdum vera pieta-
te rite imbuti essent, colebant tamen Deum Israel, & discendi cupidi, non respuebant
quę ex Mose & Prophetis scirēt desumpta esse. Quia autē talis docilitas ingressus erat
ad fidem, imò quoddā fidei initium, honorifico titulo eos dignatur Spiritus, qui primis
tantùm rudimentis leuiter aspersi, propius ad verum Deum accesserant: religiosi enim
vocātur. Sed meminerimus hac nota discerni ab aliis, vt in nihilū redigatur tota mundi
religio. Vocantur specialiter Dei cultores, qui nomen dederunt Deo Israel: illis solis tri
buitur religio. Ergo nihil aliis fit reliquum, præter ignominiam atheismi, vtcunque in
superstitionibus anxiè se torqueāt. Et meritò: quicquid enim splendoris ostentent ido-
lolatræ

A Iolatræ, si excutiatur interior eorum affectus, nihil illic reperietur, præter horribilem
Dei contemptum: merúmque esse fucum patebit, quod se idolis blandiri simulant.

DISCEPTABANT CVM EO.) Nunc subiicit Lucas certamen fuisse Paulo
cum Philosophis: non quòd data opera eos fuerit aggressus, cùm sciret ad rixas tantùm
& cauillationes natos esse. Sed præter animi sui consilium, ad talem conflictum raptus
fuit: sicuti pios doctores Paulus ipse armis spiritualibus instructos esse iubet, quibus
veritatē fortiter defendant, si qui se hostes contra opponunt. Neque enim semper in ar
bitrio nostro est, eligere quibuscum agamus. Sed Dominus sæpe homines præfractos
& importunos surgere patitur, qui nos exerceāt. Nec dubium est quin Epicuræi, pro
solita sua proteruia, vexarint sanctū virum: Stoici etiam cōtumaciter insultauerint.
Exitus tamen ostendet eum sophisticè non disputasse: nec abreptū fuisse ad inutiles λο-
γομαχίας: sed modestiam, quam alibi præcipit, seruasse. Ac nobis omnino sic agendū est,
B vt futiles argutias parcè & grauiter refutando, quod solidū est proferamus: sempérque
cauendum est periculum, ne ambitio vel ostentandi ingenii libido, nos superfluis &
prophanis contentionibus inuoluat. Porrò duas sectas commemorat Lucas, quæ cùm
ex diametro inter se essent oppositæ, contrariis tamē vitiis laborabant. Epicuræi non
tantùm spernebant bonas & ingenuas artes, sed ex professo oderant. Eorum philoso-
phia erat Solem fingere bipedalem, mundum ex atomis conflatum: atque ita ludendo
admirabile artificium, quod in mundi fabrica cernitur, delere. Si centies conuicti
forent, nihilò plus verecundiæ erat, quàm in canibus. Quanuis vno verbo concede-
rent esse deos: fingebant tamen otiari in cælo, & vacare lautitiis, soláque ignauia bea-
tos esse. Mundum sicuti diuinitus creatū esse negabāt, quemadmodum nuper attigi: ita
res humanas temerè volui fingebant, non gubernari cælesti prouidentia. Voluptas illis
erat summum bonum, non obscæna quidē & effrenis: sed tamen quæ suis illecebris ho-
mines iam sponte ad carnis indulgentiam propensos, magis ac magis corrumperet. A-
nimarum immortalitas instar fabulæ illis erat. Ita fiebat, vt liberaliter corporibus
C indulgere permitterent. Stoici, quanuis Dei prouidentiæ mundum subesse dicerent,
postea tamen absurdo figmento, vel potius delirio, adulterabant illud suæ doctrinæ
caput. Neque enim fatebantur Deum consilio, iustitia & virtute mundum regere: sed
labyrinthum fabricabant ex causarum complexu, vt Deus ipse fati necessitate constri-
ctus, cum cæli machina violenter ferretur: qualiter Poetæ Iouem suum aureis compe-
dibus alligant: quia ipso aliud agente dominentur fata. Quanuis summū bonum loca-
rent in virtute, quid esset vera virtus minimè tenebant. Et homines inflabant superba
confidentia, vt se Dei spoliis ornarent. Etsi enim ab omnibus exinanita est Spiritus san
cti gratia: nullius tamē sectæ fastuosior iactantia fuit. Non alia illis fortitudo, quā ferrea
immanitas. Ergo admirabilis vis Spiritus in Paulo fuit, qui medius inter tales beluas,
quæ illum huc & illuc distrahere tentabāt, firmus in solida Euangelii synceritate stetit:
& fixo pede tam caninam petulantiam prioris sectæ, quàm fastū & subdolas alterius ca-
ptiones sustinuit. Cæterùm, hinc clarius adhuc perspicimus, quàm malè cum cælesti
D sapientia carnis prudentiæ conueniat. Etsi enim totum vulgus Euangelio infen-
sum erat: Philosophi tamen in eius oppugnatione duces vel antesignani fuerunt. Nam
in illis præcipuè extitit, quod Paulus ipse de carnis sapientia prædicat, Crucis Christi
esse inimicam: vt nemo idoneus ad discenda Euangelii rudimenta esse queat, nisi qui
se illa prius abdicauerit.

ALII DICEBANT.) Duas hominum species proponit Lucas: ambas qui-
dem valde remotas à pietate: quarum tamen vna est longè deterior. Qui iterum audi-
re cupiunt quod nouum appellant: primùm non recto discendi studio, sed vana curiosi-
tate aguntur. Deinde parum honorificè sentiunt de verbo Dei, quod prophanæ noui-
tatis loco habent. Quia tamen aures præbent, & quidem animis suspensi, donec res me-
lius comperta fuerit, non prorsus sunt desperati. Alii verò superbè respuendo quod of-
fertur, imò contumeliosè damnando, ianuam salutis sibi præcludunt. Nam ex ingenti fa
stu erupit hoc conuitium, Quid sibi vult spermologus iste? Quia neque audire dignan-
tur Paulum, & contumeliosè repudiāt, acsi quispiam triuialis esset nugator. Adde quòd
non inconsiderato zelo abhorrent ab eius doctrina: sed ex professo calcant quod de
religione affertur, licet adhuc incognitum.

NOVORVM DAEMONIORVM ANNVNTIATOR.) Dæmonia non in malā
partē accipiūt, vt Scriptura solet: sed pro diis minoribus aut Geniis, quos cēsebāt inter

ſummum Deum,& homines eſſe medios. Quorum multa ſubinde fit mẽtio apud Pla- A
tonem. Quantùm ad ſummam rei ſpectat,notandum eſt noua illis dæmonia videri,quæ
Paulus de Chriſto & reſurrectione dixerat. Vnde colligimus his maximè notis diſcer-
ni fidem noſtram à Gentium ſuperſtitionibus,quòd proponit Chriſtum vnum Media-
torem,quòd ab eo ſolo petendam eſſe ſalutem docet, quòd in eius morte expiationem
quærere iubet,qua reconciliemur Deo: quòd Spiritu eius renouari ac refingi homi-
nes docet,qui antè prophani erant & peccato mancipati, vt iuſtè ſanctéque viuere in-
cipiant. Deinde quòd à talibus exordiis,quibus ſpirituale eſſe Dei regnum conſtat,tan
dem in ſpem futuræ reſurrectionis mẽtes noſtras attollit. Nam de aliis etſi non purè diſ-
ſerant Philoſophi, aliquid tamen attingunt. Quinetiam de vita æterna,& immortalita-
te animæ multus apud eos ſermo. De fide verò quæ gratuitam in Chriſto recõciliatio-
nem oſtendit,& regeneratione, qua Spiritus ſanctus imaginem Dei in nobis inſtaurat,
de inuocatione Dei,de vltima reſurrectione,perpetuum ſilentium.

AD MARTIVM VICVM DVXERVNT.) Tametſi iudiciale forum erat,non
tamen ſignificat Lucas tractum in ius fuiſſe Paulum, vt cauſam diceret coram Areopa-
gitis: ſed illuc fuiſſe adductum, vbi maior ſolebat eſſe populi frequentia, vt publicè in B
celebri cõuentu ſeria haberetur diſputatio. Atque vt demus ductum fuiſſe Paulum ad
tribunal: exitus tamen oſtendit non fuiſſe oblatum iudicibus: ſed liberè quaſi pro con-
cione locutum eſſe. Cæterùm,quod paulò pòſt ſubiicitur de natura & moribus Atheni
enſium,ſatis oſtendit curioſitatem eorum fuiſſe in cauſa,vt talis audientia daretur Pau
lo: vt tam celebris locus illi ad prædicandum Chriſtum pateret: vt tam multi accurre-
rent. Nam alibi crimen fuiſſet capitale, coacto populi cœtu concionari in foro vel loco
publico.

AD NIHIL ALIVD VACABANT.) Duo vitia quæ recenſet Lucas, perpe-
tuò ferè ſimul cohærent. Rarò enim contingit, vt qui rerum nouarum cupidi ſunt,non
ſint iidem & garruli. Veriſſimum enim eſt illud Horatii, Percunctatorem fugito: nam
garrulus idem eſt. Et certè videmus curioſos ſimiles eſſe doliis pertuſis. Vtrunque por
rò vitium ex otio natum erat: non tantùm quia Philoſophi diſputando totos dies te-
rebant: ſed quia vulgus ipſum nimis ad res nouas procliue erat: nec quiſquam erat tam C
ſordidus illic opifex,qui non ſe ingereret ad ordinãdum Græciæ ſtatum. Et certè quod
hic dicit Lucas, vno conſenſu teſtantur omnes ferè Græci Latiníque ſcriptores, nihil
vel cupidius vel leuius vel proteruius illo populo. Itaque nunquam in ea vrbe, quæ ta-
men ſcientiarum omnium magiſtra erat, certum potuit conſtitui regimen. Itaque in
ſumma potentia non tamen diuturna fuit libertas, neque vnquam ſatagendi & tumul-
tuandi modum fecerunt, donec ſe & totam Græciam perderent. Rebus etiam collapſis
non deſtiterunt à ſua audacia. Ideò Cicero eorum ſtultitiam ridet,quòd non minus fe-
rociter decreta ſua tunc edebant, quàm cùm Græciæ imperio potiebantur. Iam etſi in-
ter homines curioſos exigua erat ſpes profectus: Paulus tamen occaſionem non negle-
xit,ſi quos fortè ex magna turba lucrifacere Chriſto poſſet. Nec verò hæc vulgaris fuit
Euangelii gloria,in loco vrbis nobiliſſimo, & quaſi theatro communi, refellere & pa-
làm coarguere fictitios omnes cultus,qui ad hunc vſque diem illic regnauerant.

Stans autẽ Paulus in medio Martii vici ait, Viri Athenienſes per D
omnia quaſi ſuperſtitioſiores vos video. Præteriẽs enim, & contem
plãs religiones veſtras, inueni & aram, in qua ſcriptum erat, Ignoto
Deo. Quem igitur ignorantes colitis, hunc ego annuntio vobis.
Deus qui fecit mundum & omnia quæ in eo ſunt, hic cæli & terræ
quum ſit Dominus, non in manu factis templis habitat, nec mani-
bus humanis colitur, indigens aliquo: cùm ipſe det omnibus vitam
& halitum per omnia.

VIRI ATHENIENSES.) Concionem hanc Pauli in quinque membra parti-
ri licet. Tametſi enim breuiter tantùm attigit Lucas, quæ ille multis verbis diſſe-
ruit: ſummam tamen complexum fuiſſe non dubito: vt nullum ex præcipuis capitibus
prætermiſerit. Primùm, ſuperſtitionis inſimulat Paulus Athenienſes, quòd deos ſuos
fortuito

A fortuito colant. Deinde naturalibus argumentis quis & qualis sit Deus ostendit, & quomodo rite colatur. Tertio, inuehitur in hominum stuporem, qui cùm in hunc finẽ creati sint, vt opificem ac factorem suum agnoscant, oberrant tamen quasi cæci in tenebris. Quarto, admonet nihil esse absurdius, quàm Deum statuis vel picturis figurare, cùm mens hominis vera sit eius imago. Tãdem ad Christum & mortuorum resurrectionem quinto loco descendit.

QVASI SVPERSTITIOSIORES.) δεισιδαιμονίας Græci sæpe in bonam partem accipiunt. Interdum tamen immodicum metum significat, quo se anxiè torquent superstitiosi homines, dum sibi fabricant inanes scrupulos. Sensus autem huius loci videtur hic esse, Quòd modum excedãt Athenięses in colendo Deo, vel quale opus esset temperamẽtum non teneant. Hoc quantùm ad vocem spectat. De re sic habendum est, Omnes Atheniensium cultus hac vna ratione vitiosos esse probat, quia incerti quósnam colere deos debeant, fortuito & temerè suscipiant varios ritus. Nam
B quòd ignotis diis altare erexerant, signum erat nihil ipsos tenere certi. Habebant quidem ingentem deorum turbam, de quibus multa fabulabantur: sed dum illis permiscẽt ignotos deos, hoc ipso fatentur nihil de vera Diuinitate se habere compertum. Porrò quisquis sine vlla certitudine Deum colit, sua tantùm figmenta colit Dei loco. Quantunuis sibi placeant increduli: nulla tamẽ sine scientia & veritate religio vel Deo probatur, vel sancta & legitima censeri debet. Imò quantunuis superbiant, quia tamẽ perplexi hærent in suis conscientiis, necesse est suo ipsorum iudicio conuictos teneri. Superstitio enim semper trepida est, ac subinde aliquid noui excudit. Videmus ergo quã misera sit eorum conditio, qui certã veritatis lucem non habent: quia & apud se semper fluctuantur, & coram Deo ludunt operam. Notandum tamen est incredulos, dum nunc voluntaria pertinacia se excæcant, nunc inter varios & multiplices æstus feruntur, secum ipsos pugnare. Sæpe non modò sibi delitias faciunt: verũ si quis contra eorum ineptias mutire audeat, crudeliter in eum sæuiunt. Sic eos fascinat diabolus, vt nihil putent esse melius, quàm quod ipsis arridet. Interea si quis obiectus sit scrupulus, si
C quis surgat impostor, si quod nouum delirium emergat, non modò dubii alternant, sed sponte huc & illuc se raptandos offerunt. Vnde apparet, neque iudicio, neque trãquillo mẽtis statu, in recepto colẽdi Dei vsu acquiescere: sed torpere ebriis similes. Atqui tali stupore magis tolerabilis est anxietas, quæ incredulos sibi placere non patitur. Denique quanquam non semper meticulosa est superstitio: variis tamen erroribus implicita, mentes inquietat, & cæcis tormentis pungit. Hinc factum erat, vt Athenienses deos ignotos cum domesticis miscerent, quos sibi putabant notos esse: quia vana opinione eos finxerant. Inde enim apparet inquietudo, quòd se nondum defunctos fatentur. Ideò Paulus vt conuellat quicquid falsæ persuasionis infixum erat eorum animis, hoc axioma sumit, Nescire ipsos quid colant, nec habere certum aliquod numen. Nam si quem omnino Deum nouissent, nunquam delapsi fuissent ad ignotos: quandoquidem vna veri Dei cognitio abolendis omnibus idolis sufficit.

IGNOTO DEO.) Facilè quidem recipio aram hanc diis omnibus peregri-
D nis dicatam fuisse: non tamen concedo quod dicit Hieronymus, Paulum sancta vafritie quod de pluribus scriptum erat, traxisse ad vnum Deum. Nam cùm passim vulgata esset inscriptio, non fuit certè astutiæ locus. Cur ergo pluralem numerum mutauit? Certè non vt circumueniret Athenienses: sed quia res ita ferebat, dixit se afferre doctrinam de quodam Deo ignoto. Postquam autem eos falli præfatus est, quòd nescirent quisnam colendus esset Deus, & in magna deorum congerie, non haberent certum aliquod numen: nunc se insinuat, & fauorem conciliat suæ doctrinæ: quia iniquum erat reiici vel respui quod in mediũ proferebatur de nouo deo, cui iam sese addixerant: & longè præstaret prius habere cognitum, quàm temerè adorare. Hoc modo iterum redit Paulus ad principium illud, Non posse Deum rite ac piè coli, donec patefactus fuerit. Sed hic moueri potest quæstio, Quomodo cultum Athenis Deum fuisse dicat, qui omnes cultus repudiat à Legis suæ præscripto alienos: imò idololatriam esse pronuntiat, quicquid absque verbo suo comminiscuntur homines? Si nullum cultum Deus ratũ habet, nisi consentaneum verbo suo, quomodo hãc laudẽ Paulus hominibus sine modo deliris tribuit, quòd Deum coluerint? Nam Christus Samaritanos damnans, hoc vno contentus est, quòd sine scientia Deum adorent: tamen Deum se Abrahæ colere iactabant. Quid ergo de Atheniensibus dicendũ erit, qui sepulta extinctáque veri

Dei memoria, in eius locum Iouem, Mercurium, Palladem, totámque illam colluuiem A
ſubſtituerant? Reſpondeo, Paulum hîc minimè laudare quod fecerant Athenienſes:
ſed ex eorum affectu, quanuis vitioſus fuerit, liberam docendi materiam captare.

DEVS QVI FECIT MVNDVM.) Conſiliũ Pauli eſt, docere qualis ſit Deus. Por-
rò, quia illi negotiũ eſt ac ſermo cum hominib⁹ prophanis, probationẽ ſumit ab ipſa na-
tura: Scripturæ enim teſtimoniis fruſta pugnaſſet. Hoc propoſitũ ſancto Apoſtolo fuiſ-
ſe dixi, vt Athenienſes ad verũ Deũ adduceret: nam Diuinitatẽ aliquã eſſe perſuaſi erãt:
tantùm corrigenda erat præpoſtera religio. Vnde colligimus per fluxuoſas ambages er
rare mundum: imò in labyrintho verſari, quandiu regnat cõfuſa de natura Dei opinio.
Nam hæc demũ vera pietatis regula eſt, diſtinctè tenere quisnam ſit Deus quẽ colimus.
Si quis de religione in genere tractare velit, hoc erit primũ caput, Eſſe aliquod numen,
cui debetur cultus ab hominibus. Sed quia id controuerſia carebat, Paulus ad ſecũdum
caput deſcendit, Debere ab omnibus figmẽtis diſcerni verum Deum. Ita exordiũ facit
à definitione Dei, vt inde probet quomodo ſit colendus: quia alterũ ex altero depẽdet.
Vnde enim tot præpoſteri cultus, tantáque in illis ſubinde augendi temeritas, niſi quia
Deum ſibi proprio arbitrio homines fabricarunt? Nihil autem magis procliue, quàm B
adulterare purum Dei cultũ, vbi homines ex ſuo ſenſu & ingenio Deũ æſtimant. Qua-
re ad deſtruẽdos omnes vitioſos cultus nihil aptius eſt, quàm hoc exordiũ ſumere, Qua
lis ſit Dei natura. Sic etiam ratiocinatur Chriſtus, Ioãn. 4. cap. Deus ſpiritus eſt: ergo
cultores non alios probat, niſi qui ſpiritualiter eum colunt. Et ſanè non ſubtiliter diſpu
tat de arcana Dei eſſentia: ſed ab operibus demonſtrat quænam vtilis ſit eius cognitio.
Quid autem inde colligit Paulus, quòd Deus creator eſt mũdi opifex & dominus? Nẽ-
pe eum non habitare in templis manu factis. Nam cùm ex creatione mundi conſtet vltra
cæli & terræ fines diffuſam eſſe iuſtitiam Dei, ſapientiam, bonitatem, & potentiam: ſe-
quitur nullis locorum ſpatiis includi ipſum poſſe. Videtur tamẽ ſuperuacua fuiſſe hæc
demonſtratio, quòd exceptio in promptu foret, ſtatuas & imagines locari in templis ad
teſtãdã Dei præſentiã: neminẽ verò tam craſſum eſſe, quin Deum omnia implere ſciret.
Reſpondeo, verũ eſſe quod paulò antè admonui, Idololatriam ſecum pugnare. Deos ſe
precari dicebant increduli ad eorum ſimulachra: ſed niſi Dei numen ac virtutem alli- C
gaſſent ſimulachris, an inde ſperaſſent auxiliũ? an illuc ſuas preces & vota direxiſſent?
Hinc etiam factum eſt, vt templum vnum aliis eſſet ſanctius. Delphos currebãt vt inde
peterent Apollinis oracula. Minerua Athenis ſedem & domicilium habebat. Vide-
mus nunc Pauli verbis falſam opinionem perſtringi, qua ſemper ferè deluſi fuerunt ho-
mines, quòd Deũ carnalem fingebant. Hic primus eſt aditus in rectam Dei notitiam, ſi
extra nos egredimur, nec ipſum metimur mẽtis noſtræ captu. Imò nihil de eo pro ſenſu
carnis noſtrę imaginamur: ſed ſtatuimus eum ſupra mũdum, & à creaturis diſcernimus.
A qua ſobrietate totus ſemper mundus procul abfuit: quia ingenita eſt hominibus hæc
prauitas, vt Dei gloriam ſuis figmentis deforment. Nam vt ſunt carnales & terreni, ha-
bere volunt qui naturæ ſuæ reſpondeat. Deinde pro ſua audacia figurant qualẽ poſſunt
capere. Talibus figmentis corrũpitur ſyncera & liquida Dei cognitio: imò eius veritas,
ſicut dicit Paulus, vertitur in mendacium. Quiſquis enim ſupra mũdum non conſcen-
dit, inanes vmbras & ſpectra apprehendit Dei loco. Porrò niſi fidei alis euehimur in cæ-
lum, nos in propriis cogitationibus euaneſcere neceſſe eſt. Nec mirũ eſt Gentiles craſ-
ſis iſtis præſtigiis fuiſſe deluſos, vt Deum è cæleſti ſuo ſolio detractum mundi elementis D
includerent: quum idem Iudæis acciderit, quibus tamen Deus ſpiritualem ſuam glo-
riam patefecerat. Neque enim fruſtra eos obiurgat Iſaias, quòd Deum includant tem-
pli parietibus. Et hoc vitium ſeculis omnibus inter eos graſſatum eſſe colligitur ex con-
cione Stephani, quam Lucas 7. capite retulit. Si quis Iudæos, quorũ craſſitiem exagi-
tat Spiritus ſanctus, rogaſſet, nũquid putarent Deum ſuo templo eſſe incluſum, fortiter
negaſſent tam craſſo errore ſe teneri. Sed quia neque ſupra ocularem templi conſpectũ
mentibus ſurgebant, & templo confiſi, Deum quaſi ſibi deuinctum eſſe gloriabãtur: me-
ritò Spiritus eos arguit, quòd eum templo non ſecus ac hominem mortalem alligent.
Eſt enim illud verum quod iam dixi, ſuperſtitionẽ ſibi eſſe contrariam, & in varias ima
ginationes diffluere. Nec verò hodie alia ſuppetit Papiſtis defẽſio, quã qua olim Gẽti-
les & Iudęi ſuos errores vtcũque fucare vel tegere conati ſunt. In ſũma, ſuperſtitio Deũ
in tẽplis manu factis habitare fingit, nõ quòd tãquã in ergaſtulis captiuũ tenere velit: ſed
quia Deũ carnalẽ ſõmniãs, numẽ idolis affingit, & Dei gloriã ad externas ſpecies trãſfert.

Verùm

A Verùm si Deus in templis manu factis non habitat, quorsum tot Scripturæ locis testatus est Deus se inter Cherubim sedere,& templum sibi esse æternam quietem? Respondeo, sicuti loco affixus non erat, ita nihil illi fuisse minus propositum, quàm populum suum terrenis symbolis affigere. Quin potius ad eos descēdit,vt sursum ad se attolleret. Ideò perperam templo & arca abusi sunt, quos earum rerum intuitus sic occupauit, vt subsisterent in terra, & à spirituali Dei cultu discederent. Hinc videmus longum fuisse discrimen inter præsentiæ diuinæ symbola quæ sibi homines temerè finxerunt, & quæ fuerunt diuinitus ordinata: quia deorsum semper inclinant homines, vt Deum apprehendant carnali modo: Deus autem verbi sui ductu sursum eos attollit.

NEC MANIBVS HVMANIS.) Eadem quæ nuper de templo soluta est quæstio, nunc de ceremoniis obiici potest. Videtur enim quod Paulus damnat in Gentium ritibus, ad cultus Legis Mosaicæ posse transferri. Sed non difficilis est solutio, quòd Dei cultum fideles nunquam in ceremoniis propriè constituerint: sed tantùm adminicula esse duxerint, quibus pro sua infirmitate se exercerēt. Quum Deo mactarent pecudes, B offerrent panem & libamina, luminaria accenderent, pietatem in his rebus sciuerunt non esse positam: sed talibus rudimentis adiuti ad spiritualem Dei cultum semper inuiti sunt, & illum vnum habuerunt in pretio. Et Deus pluribus locis apertè clamitat nihil externum aut visibile se morari, ceremonias per se nullius momenti habendas, nec se aliter quàm fide, pura conscientia, precibus & gratitudine coli. Quid porrò Gentiles? nempe cùm erigerent statuas, thus adolerent, ludos ederent, ac sternerent puluinaria sua idolis, se optimè pietatis officiis defunctos putarunt. Subsannāt quidem non modò interdum Philosophi, sed etiam Poetæ vulgi ineptias, quòd perperàm in ceremoniarum pompa & splendore Dei cultum statuat. Vt innumera testimonia omittam, notum est illud Persii.

Dicite Pontifices in sacro quid facit aurum?
Nempe hoc quod Veneri donatæ à virgine puppæ.
C *Quin damus id superis de magna quod dare lance*
Non possit magni Messalæ lippa propago,
Compositum ius, fásque animi, sanctósque recessus
Mentis, & incoctum generoso pectus honesto?
Hoc cedo vt admoueam templis, & farre litabo.

Nec dubium est, quin Deus tales voces prophanis hominibus expresserit, quæ ignorantiæ prætextum tollerent. Sed facilè apparet eos qui sic loqnebantur, ad communem insaniam statim relapsos esse: imò nunquam penetrasse in eorum animos quid hoc sibi vellet. Nam etsi fateri cogūtur homines, nudas ceremonias nullo esse in pretio: hæc tamen illis fiducia nunquam excutitur, quin sibi persuadeant illas partem esse diuini cultus. Proinde quò diligentius talibus ludicris incumbunt, se pietatis officiis probè defungi non dubitant. Quòd ergo ceremoniis, aliísque externis rebus Deum placari existimāt homines, propriísque operibus erga eum defungi volunt, id refutat Paulus. Ratio D etiam additur, quòd cùm sit cæli & terræ Dominus, nulla re indiget, quòd cùm vitam & halitum largiatur hominibus, nihil vicissim recipere ab ipsis possit. Quid enim de suo afferant, qui nihil habent nisi ex gratuita eius beneficētia? Imò qui nihil sunt, nisi ex mera eius gratia: mox in nihilum redigendi, si spiritum quo viuunt, subducat. Vnde sequitur non modò socordes, sed nimis superbos esse, si se cum operibus manuum suarum ad Deum colendum ingerunt. Nam quòd eleemosynas & charitatis officia pronuntiat sacrificia esse boni odoris, à præsenti causa discerni debet, vbi tantùm de ceremoniis agitur, quas increduli Deo spiritualis cultus vice obtēdunt. Per vitam & flatum notatur vita spirabilis vel animalis, vt loquuntur. In clausula sententiæ tametsi hodie Græci codices in hanc lectionem consentiunt, κατὰ πάντα, hoc est, per omnia: mihi tamē videtur melius quadrare quod reddidit vetus Interpres: quia & clarius est, & pleniorem doctrinam continet. Inde enim melius colligitur homines nihil habere proprium.

Fecitque ex vno sanguine omne genus hominum, vt inhabitaret super vniuersam faciē terræ, definiuitque præstituta tempora, & terminos habitationis eorum, vt quærerent Deū, si fortè palpēt eum &

inueniant: quanuis non longè absit ab vnoquoque nostrum. In ipso A
enim viuimus, mouemur, & sumus: sicut & quidam vestratum poe-
tarum dixerunt, Nam huius progenies etiam sumus. Genus ergo cũ
simus Dei, non debemus æstimare auro, vel argento, vel lapidi scul
pto arte & cogitatione hominis numen esse simile.

FECITQVE EX VNO SANGVINE.) Iam Paulus quorsum conditum fue-
rit humanum genus Athenienses admonet, vt hoc modo inuitet atque horretur ad con
siderandum vitæ suæ finem. Hæc sanè turpis est hominum ingratitudo, quum vita com-
muni fruantur omnes, non reputare quorsum Deus illis viuere dederit. Atqui beluinus
hic stupor maiorem partem occupat, vt minimè reputent cur in mundo locati sint, nec
illis in mentem veniat cæli terræque opifex, cuius bona ingurgitant. Ergo Paulus post-
quàm disseruit de natura Dei, hanc admonitionem opportunè inserit, Debere homines
sedulò ad Dei notitiam attendere: quia ideò conditi sunt, & ad hunc finem nati. Breui-
ter enim hanc illis viuendi causam assignat, vt Deum quærant. Porrò quia non vna in B
mundo religio vigebat, sed distractæ erãt Gentes in varias sectas, varietatẽ istam ex cor-
ruptela natam esse admonet. Huc enim spectat meo iudicio quod dicit Ex vno sanguine
fuisse omnes creatos. Debuerat enim cõsanguinitas & eadẽ generis origo, vinculũ esse
mutui inter eos consensus. Atqui religio est quæ maximè cõciliat homines vel dissociat:
vnde sequitur à natura desciuisse, qui ita in religione & Dei cultu sũt discordes. In sum-
ma docere voluit naturæ ordinem fuisse violatum, quum religio inter eos diuulsa fuit,
ac dissipationem, quæ inter eos apparet, testimoniũ esse euersæ pietatis: quia à Deo com
muni patre defecerint, ex quo omnis cognatio dependet.

VT INHABITARET.) Perstringit suo more Lucas cõcionis Paulinę summam.
Cæterùm, minimè dubium est, quin Paulus ostenderit primùm homines quasi in thea-
tro hic esse positos, vt sint operum Dei spectatores: deinde verba fecerit de prouiden-
tia Dei, quæ in tota mundi gubernatione se profert. Nam cùm dicit Deum præordina- C
ta tempora definire, & terminos habitationis, intelligit eius manu & consilio hunc mun
dum regi, non autem fortuito volui res humanas, sicuti prophani homines somniant.
Atque ita ex paucis Lucæ verbis colligimus Paulum res maximas cõplexum esse. Nam
quum dicit Prius ordinata fuisse ab eo tempora: testatur illi fuisse decretum ante cõdi-
tos homines, qualis futura esset eorum conditio. Quum varias fieri in terra inclinatio-
nes cernimus, cùm occurrunt regnorum interitus, terrarum mutationes, orbium ruinæ,
Gentium excidia, vel fatum vel fortunam imaginamur in his rebus dominari. Atqui
Deus hoc loco per os Pauli testatur prius suo consilio fuisse fixum, quàm diuturnum cu
iusque populi statum esse vellet, & quibus finibus singulos continere. Quòd si certum
illis tempus statuit, & fixit regionum limites: non dubium est, quin totum vitæ ipsorum
cursum disposuerit. Notandum autem quòd Paulus non modò nudam præscientiam &
frigidam speculationem, vt inscitè faciunt plerique, Deo tribuit: sed eorum quę accidũt
causam statuit in eius consilio & nutu. Non enim dicit solùm præuisa tempora, sed προ-
τεταγμένα, hoc est, disposita quo placuit ordine. Quum verò simul addit Deum ab initio
definisse quæ ante ordinauerat, sensus est, ipsum manus suæ virtute exequi quæ concilio D
suo decreuit, iuxta illud, Deus noster in cælo omnia quæ voluit fecit. Nunc videmus si-
cuti in castris sua cuiq; turmæ & decuriæ distĩcta est statio, ita in terra locatos esse homi
nes, vt singuli populi suis finibus contenti sint, & in ipsis populis suũ quisq; domicilium
incolat. Cæterùm, quanuis grassata subinde fuerit ambitio, & multi praua cupidine in-
censi, fines suos transilierint: nunquàm tamen effecit hominum libido, quin Deus ex ar-
cano suo sanctuario omnes euentus moderatus sit. Nam etsi tumultuando in terra vidẽ-
tur cælum aggredi vt Dei prouidentiam euertant: coguntur tamen, velint nolint, eam
potius stabilire. Sciamus ergo per varios turbarum circuitus ita volui mũdum, vt Deus
in finem quem statuit omnia tandem referat.

VT QVAERERENT DEVM.) Duo sunt huius sentẽtiæ mẽbra: nempe quòd
hominis officium sit Deum quærere: deinde, quòd Deus ipse obuiam prodeat, & se
tam manifestis signis conspicuum reddat, vt nulla sit nobis ignorantiæ excusatio. Me-
minerimus ergo vita hac perperam abuti, & terræ habitatione indignos esse, quicun-
que ad Deum quærendum studia sua non applicant. Et certè nihil absurdius est, quàm
vt

A vt authorem suum ignorent. Præcipuè verò notanda est Dei bonitas, quòd tam familiariter se insinuat, vt palpari à cæcis quoque possit. Quò magis pudenda est & minus tolerabilis hominum cæcitas, qui in tam clara & perspicua manifestatione, nullo præsentiæ Dei sensu tanguntur. Quocunque vertant oculos sursum ac deorsum, necesse est vt in viuas, & quidem innumeras diuinæ potentiæ, sapientiæ, bonitatis imagines incurrant. Neque enim obscurè suam gloriam adumbrauit Deus in mundi opificio: sed tam illustres notas vbique insculpsit, vt à cæcis quoque palpando agnosci possent. Vnde colligimus homines non cæcos modò esse sed stupidos, quando tam præclaris documentis adiuti nihil proficiunt. Hìc tamen suboritur quæstio, nunquid naturaliter ad veram & liquidam Dei notitiam peruenire queant homines. Innuit enim Paulus non nisi per eorum ignauiam stare, quo minus sentiant Deum præsentem: quia vt oculos claudant, ipse tamen sit quasi palpabilis. Respondeo talem eorum ignorantiæ & stupori prauitatem mixtam esse, vt sine vero sensu prætereat quæcunque in cælo & terra gloriæ Dei signa palàm refulgent. Imò cùm vera Dei cognitio singulare sit ipsius donum,
B & fides qua sola rite cognoscitur, non nisi ex Spiritus illuminatione procedat: sequitur sola natura duce non posse illuc penetrare mentes nostras. Nec sanè Paulus de hominum facultate hìc disserit: sed tantùm admonet esse inexcusabiles, dum in tam clara luce excutiunt, sicuti loquitur primo ad Romanos capite. Quanuis ergo in Deo inuestigando deficiant hominum sensus, nullum tamē culpæ prætextum habent, quòd cùm se attrectandum præbeat, manent tamen attoniti. Qua de re plura diximus cap. 14.

QVANVIS NON LONGE ABSIT.) Quò magis constringat hominum prauitatem, Deum longis ambagibus vel laborioso itinere quærendum esse negat: quia illum quisque in seipso inueniet, si modò attendere velit. Quanuis enim nullus mundi angulus aliquo gloriæ Dei testimonio vacuus sit: nihil tamen opus est extra nos egredi, vt eum apprehendamus. Sua enim virtute intus vnunquenque nostrùm sic afficit, vt prodigio similis sit nostra stupiditas, quòd eum sentiendo non sentimus. Hac ratione quidam ex Philosophis hominem vocarunt μικρόκοσμον: quòd præ aliis omnibus creatu-
C ris specimen sit gloriæ Dei, innumeris miraculis refertum.

IN IPSO ENIM.) Fateor Apostolos iuxta Hebraicam phrasim, particulam IN sæpe accipere loco PER: sed quia locutio hæc, Quòd in Deo viuamus, magis emphatica est ac plus exprimit, eam mutare non placuit. Neque enim dubito quin significet Paulus nos in Deo quodammodo contineri, quia sua in nobis virtute habitat. Atqui ideò sese à creaturis omnibus Deus ipse nomine Iehouæ separat, vt sciamus propriè loquendo ipsum esse solum: nos verò in eo subsistere quatenus suo nos Spiritu vegetat & sustinet. Nam per omnes mundi partes diffusa est vis Spiritus, quæ tueatur eas in suo statu, cælo & terræ vigorem quem cernimus, animantibus etiam motum suppeditet. Sed hìc peculiariter fit hominum mentio, quia dixerat Paulus non procul illis quærendum esse Deum, quem intus habent. Porrò cùm vita hominum excellentior sit motu, & motus essentiæ præstet, quod præcipuum erat Paulus summo loco posuit, vt gradatim ad essentiam descenderet, hoc sensu, Non modò nulla nobis nisi in Deo vita suppetit, sed ne motus quidem: imò nec essentia, quæ vtroque est inferior. Dico vitam in hominibus
D præcellere: quia non modò sensum & motum habent cum brutis pecudibus communē, sed ratione & intelligentia præditi sunt. Quare meritò Scriptura singulare istud donum quo nos Deus ornauit, proprio elogio seorsum celebrat. Nunc videmus omnes qui Deum ignorant seipsos nescire: quia Deum non modò in eximiis mentis suæ dotibus præsentem habent, sed in ipsa essentia: quia non nisi in Deum competit esse, reliqua omnia in eo subsistunt. Hic etiam locus docet non ita semel conditum fuisse mundum à Deo, vt postea ab opere suo discederet: sed virtute eius stare, & eundē esse perpetuum gubernatorem qui semel creator fuit. Hæc nobis assidua vegetatio probè meditanda est, vt singulis momentis veniat Deus nobis in mentem.

QVIDAM VESTRATIVM POETARVM.) Citat hemistichion ex Arato, non tam authoritatis causa, quàm vt pudorē Atheniensibus incutiat. Tales enim poetarum sententiæ non ex alio fonte, quàm à natura & communi ratione fluxerunt. Nec verò mirum est Paulum, cui sermo erat apud homines incredulos & veræ pietatis ignaros, poetæ testimonio vti, in quo extabat eius notitiæ confessio, quæ naturaliter humanis mentibus indita est ac insculpta. Longè dissimilis est Papistarum ratio. Sic enim hominum testimoniis nituntur, vt Dei oraculis opponant: nec modò Hieronymum, vel Ambro-

ſium & reliquos ſanctos Patres fidei magiſtros ſtatuunt : ſed putidis ſuorum Paparum A
reſponſis non ſecus obſtringere nos volunt,acſi Deus loquutus foret.Quinetiam Ari-
ſtoteli tantum dare authoritatis veriti non ſunt, vt in ſcholis præ illo ſilerent Apoſtoli
& Prophetæ. Nunc vt ad pręſentem ſententiam reuertar,non dubium eſt quin de Ioue
loquutus fuerit Aratus:nec tamen Paulus quod ille inſcitè dixerat de ſuo Ioue, ad ve-
rum Deum accõmodans,in alium ſenſum detorquet.Nam quia naturaliter aliquo Dei
ſenſu imbuti ſunt homines,ex illo fonte vera principia hauriũt. Tametſi autem ſimulac
eorum mentibus obrepit Dei cogitatio, mox in prauis figmentis euaneſcit: atque ita
purum ſemen degenerat in corruptelas : prima tamen generalis Dei notitia interim in
ipſis manet.In hunc modũ quod de Ioue fictitio habetur apud Vergilium, Iouis omnia
plena,ad verum Deum transferre nemo ſanæ mentis dubitet.Imò Vergilius, cùm expri
mere vellet Dei potentiam,errore falſum nomen ſuppoſuit. Quòd attinet ad ſenſum
verborũ,fieri poteſt quòd finxerit Aratus particulam aliquam Diuinitatis ineſſe homi-
nũ mẽtibus,qualiter fabricati ſunt Manichęi animas ex Dei traduce.Sic cùm dicit Ver-
gilius de mundo, Spiritus intus alit,totóſque infuſa per artus Mens agitat molem: ma- B
gis Platonico more philoſophatur,quàm purè intelligat,arcana Dei inſpiratione mun-
dum ſuſtineri. Sed hoc commẽtum obſtare Paulo non debuit, quominus verum axio-
ma retineret,quanuis corruptum eſſet hominum fabulis, Homines eſſe genus Dei:quia
naturæ præſtantia diuinum aliquid referant:hoc eſt quod Scriptura docet, nos ad ima-
ginem Dei ac ſimilitudinem creatos eſſe. Docet quidem eadem Scriptura multis locis,
fide nos & gratuita adoptione effici Dei filios,cùm in corp⁹ Chriſti inſerimur,& Spiri-
tu regeniti incipim⁹ eſſe nouæ creaturæ. Sed quẽadmodũ Spiritũ ipſum, propter mul-
tiplices eius gratias variis nominibus inſignit,ita non mirum eſt diuerſis modis filiorum
nomen accipi.Promiſcuè vocantur omnes mortales filii,quia mẽte & intelligentia pro-
pius ad Deum accedunt:ſed quoniam ferè deleta eſt in ipſis Dei imago, vt vix tenues
lineæ appareant: iure hoc nomen ad fideles reſtringitur, qui Spiritu adoptionis donati
cæleſtem patrem rationis luce, iuſtitia & ſanctitate referunt.

GENVS ERGO QVVM SIMVS.) Colligit Deum non poſſe pictura vel ſcul- C
ptura figurari:cùm extare in nobis voluerit ſuam effigiem. Anima enim,in qua propriè
inſculpta eſt imago Dei,pingi nõ poteſt. Tantò igitur abſurdius eſt velle Deum pinge-
re. Nunc videmus quantam Deo iniuriam faciant,quicunque corpoream illi faciem af-
fingunt: quando hominis anima, quæ vix exiguam ſcintillam immenſæ Dei gloriæ re-
fert,nihil tale admittit. Porrò cùm certum ſit Paulum hìc in communem Gentium o-
mnium ſuperſtitionem inuehi, quia Deum ſub corporeis figuris colere voluerint: te-
nenda eſt generalis doctrina, perperam & impiè transfigurari Deum, & eius veritatem
in mendacium conuerti,quoties viſibili aliqua ſpecie repræſentatur eius maieſtas:ſicu-
ti docet idem Paulus primo ad Romanos capite. Tametſi autem omnium ætatum ido
lolatris non defuerint ſui prætextus : non tamen illis temerè à Prophetis ſemper obie-
ctum eſt,quod nunc obiicitur à Paulo, Deum fieri ſimilem ligno & lapidi vel auro,cùm
ex mortua & corruptibili materia imago illi fabricatur.Simulachris vſæ ſunt Gẽtes,vt
pro ſua ruditate propinquum ſibi Deum melius conciperent. Atqui cùm immenſo ſpa- D
tio ſupra mentis noſtræ captum emineat Deus, quiſquis eum tentat mente ſua appre-
hẽdere,praua & fallaci imaginatione deformat eius gloriam. Quare nefas eſt, quicquã
de eo proprio ſenſu comminiſci. Deinde ſatis conſtat, non alia de cauſa erigi Deo ſta-
tuas ab hominibus,niſi quia carnale aliquid de ipſo concipiunt, in quo ignominia affi-
citur. Hodie quoque nihilo magis excuſabiles ſunt Papiſtæ. Quoſcunque enim fucos
inducant ad colorandas imagines quibus Deum exprimere conantur, quia tamen eodẽ
ſunt impliciti errore quo veteres, vrgẽtur Prophetarum teſtimoniis. Quòd autẽ eaſdẽ
olim excuſationes obtẽderint Ethnici,quibus hodie ſe tegere conãtur Papiſtæ, ex illorũ
libris ſatis notum eſt. Vbi cum Eraſmo nos vertimus Numen, Lucas τὸ θεῖον in neutro
genere poſuit,pro Diuinitate ſcilicet. Cùm Paulus Deũ ſimilem eſſe negat auro vel ar-
gento vel lapidi, & deinde ſubiicit Sculpturæ artis vel inuentionis humanæ, excludit
materiam & formam, & ſimul damnat quæuis hominum figmenta,quæ veram Dei na-
turam deformant.

Et tempora quidem huius ignorantiæ cùm hactenus diſſimula-
uerit Deus, nunc denuntiat omnibus hominibus, vt vbique reſipi-
ſcant, eò quòd ſtatuit diem in quo iudicaturus eſt orbem terrarum
in

A in iustitia, per eum virũ quem definiuit, fide omnibus præstita, cùm eum excitauit à mortuis. Cùm autem audissent resurrectionem mortuorum, alii quidem ridebant: alii verò dixerunt, Audiemus te de hoc iterum. Sic Paulus exiuit de medio eorum. Quidam tamen viri adhærentes ei crediderunt: in quibus & Dionysius Areopagita, & mulier nomine Damaris, & alii cum eis.

ET TEMPORA QVIDEM HVIVS IGNORANTIAE.) Quia rectum esse vulgò creditur, quod & longo vsu receptum est, & publico omnium cõsensu approbatum: poterat obiici Paulo, Quid tu nunc conuellis quæ vsque ab initio mũdi continua tot ætatum serie recepta fuerunt? & cui persuadeas totum mundum fuisse tandiu deceptum? Hanc quæstionem anticipat Paulus, ideò homines tandiu errasse admonens, quia manũ è cœlo Deus non porrexerit, vt in viam reduceret. Videri absurdũ potest, homines ratione & iudicio præditos, in re maxima tã crassè & turpiter hallucinari. Atqui Paulus significat, nullũ fore hominib⁹ errandi modũ, donec illis subueniat Deus. Iam verò cur non citius adhibuerit remedium, non aliam causam assignat, quàm eius beneplacitum, vt loquutur. Et certè cur Deus lucem doctrinæ suæ repente accenderit, cum quatuor annorũ milibus passus esset homines in tenebris vagari, ratio à nobis comprehendi non potest: saltem cum eam taceat Scriptura, pluris hic sit sobrietas, quàm præpostera sapientia. Deum enim cogere in ordinem nituntur, quod plusquam indignũ est & cum natura ipsa pugnat, quicunque illi non permittunt suo vnius arbitrio tacere vel loqui. Deinde qui eius prudẽtia arcanóque consilio non erunt contenti, eos obstrepere Paulo necesse est, qui apertè docet ignorantiam in mundo grassatam esse, quandiu eam dissimulare Deo placuit. Alii secus interpretantur Deum ignorantiæ pepercisse, quasi conniueret punire nolens: Sed tale commentum prorsus alienum est à mente Pauli, & ex aliis locis falsum esse coarguitur: quia qui sine lege peccauerint sine lege nihilominus peribunt. In summa, nihil aliud sibi volunt verba Pauli, quàm cæcitati addictos fuisse homines, donec se illis patefecit Deus: cur autem non citius tenebras discusserit, non esse nimis audacter vel curiosè exigendam causam: sed quicquid illi placuit, rectum & æquum debere nobis sine controuersia videri. Etsi enim dura est ista loquutio, dissimulãte Deo homines multis seculis misere fuisse delusos: eius tamen prouidentiæ acquiescere nos decet. Quòd si quando obrepet inanis & peruersa plusquàm fas est sciendi cupiditas, statim veniat in mẽtem quod pluribus locis docet Paulus, Mysterium fuisse à seculis abscõditum, quòd Gentibus lux Euangelii subitò affulsit: atque hoc specimen esse multiplicis Dei sapientiæ, quæ omnes hominum sensus absorbet. Meminerimus deinde non leuari hominum culpam, quia Deus eorum errores sanare noluerit. Nam eos semper conuictos tenebit propria conscientia, ne iustam damnationẽ effugiant. Et Paulus non vt crimen in Deum trãsferret, sed vt ansam præcideret curiosis & noxiis quæstionibus, dixit cõniuente Deo mundum errasse. Atque hinc discimus quàm reuerenter & modestè cogitandum sit de prouidentia Dei: ne quis scilicet audeat, vt superba est hominum natura, exigere à Deo D operum suorum rationem. Porrò hæc admonitio nõ minus hodie nobis vtilis est, quàm illius seculi hominibus. Pro magno absurdo habent renascentis Euangelii hostes, quòd Deus sub Papæ apostasia tandiu passus fuerit homines errare: quasi verò, vt nulla ratio appareat, non perinde ad hominum inscitiam nunc illi dissimulare licitum fuerit atque olim. Maximè verò notandum est in quẽ finem hoc dicatur, ne scilicet nos impediat superioris temporis ignorãtia, quominus loquenti Deo statim obsequamur. Putãt plerique speciosum se habere errandi colorem, modò Patres habeant socios, vel patrociniũ captent ex longa consuetudine: imò libenter & cupidè hoc captant effugiũ, ne Dei verbo obediãt. Paulus verò petẽdam à Patrum ignorãtia excusationem esse negat, vbi nos Deus alloquitur: quia etsi illi eoram Deo non sunt innoxii, socordia tamen nostra minus est tolerabilis, si in meridie cæcutimus.

NVNC DENVNTIAT OMNIBVS.) His verbis admonet Paulus, præbendas esse aures Deo simulac loquitur: quemadmodum scriptum est, Hodie si vocẽ eius audieritis, nolite obdurare corda vestra. Minimè enim excusabilis est eorum contumacia, qui dum eos benignè ad se Deus inuitat, hanc occasionem prætereunt. Interea colligimus ex hoc loco in quem finem prædicetur Euangelium: nempe vt Deus à prioris vitæ erro-

ribus nos ad se colligat. Ergo quoties auribus nostris insonat vox Euangelii, sciamus A
Deum nos hortari ad pœnitentiam. Notandum etiam, quòd Deo loquentis personam
tribuit: quanquam id faciat per homines. Neque enim plena aliter Euangelio authori-
tas constat, quàm cælestis veritas meretur, nisi dum illum respicit fides nostra, & ab
eius ore pendet.

QVIA STATVIT DIEM.) Additur mentio extremi iudicii ad excutiẽdum tor-
porem. Scimus enim quàm difficile sit hominibus abnegare seipsos. Itaque violenter ad
pœnitentiam cogi necesse est. Quod melius fieri non potest, quàm dum citatur ad Dei
tribunal, & proponitur horribile illud iudicium, quod nec contemnere, nec effugere li-
cet. Meminerimus ergo tunc demum vigere pœnitentiæ doctrinam, cùm homines, qui
naturaliter sibi blandiri cuperent, diuini iudicii metu expergefiunt: nec alios esse ido-
neos Euãgelii doctores, nisi qui præcones sunt summi Iudicis vel apparitores, qui reos
ad dicendam causam pertrahunt. Nec frustra additur particula, IN IVSTITIA, vel
iustè. Tametsi enim verbotenus fatentur omnes Deum esse iustum Iudicem: videmus
tamen quas sibi vt plurimùm delicias faciant. Neque enim vltra suam notitiam vel sen- B
sum, rationem exigere Deo permittunt. Significat igitur Paulus nihil vanis blanditiis
proficere homines: quia non præiudicabunt hoc modo Dei iustitiæ.

PER VIRVM QVEM DEFINIVIT. Non dubium est, quin Paulus plura de
Christo verba fecerit: vt scirent Athenienses ipsum esse filium Dei, per quem allata fue-
rat salus mundo, & cui data erat omnis potestas in cælo & in terra. Sed Lucas summam
concionis breuiter perstringere satis habuit. Probabile tamẽ est prius de gratia Christi
locutũ esse Paulũ, ac hominũ redemptorẽ ante prædicasse, quàm Iudicẽ constitueret. Ve-
rùm quia sæpe contemptui habetur Christus, dum se redemptorem offert, nunc denun-
tiat Paulus semel vltorem fore tam impii contemptus: quia per eum iudicandus sit ter-
rarum orbis. Verbum ὁρίζειν, tam ad arcanum Dei consilium, quàm ad externam mani-
festationem potest referri. Quia tamẽ prior expositio magis recepta est, ego eam libẽter
amplector, quòd scilicet Deus æterno suo decreto filium mundi Iudicem ordinauerit.
Cæterùm, quia nihil magis remotum est à communi hominum sensu, quàm Deum iudi- C
caturum in hominis persona, subiicit Paulus hanc Christi dignitatem, quæ difficilis es-
set creditu, resurrectione eius fuisse approbatam. Debet quidem ea reuerentia apud nos
pollere vnica Dei volũtas, vt eius decretis sine mora quisque pro se subscribat: sed quia
sæpe obiici solet ignorantiæ prætextus, ideò Paulus disertè admonet, Christum sua re-
surrectione ostẽsum palàm fuisse mundi Iudicem, & patefactum fuisse hominum oculis
quod Deus antè apud se de illo decreuerat. Caput enim hoc doctrinæ, quod paucis ver-
bis cõcisè attingit Lucàs, copiosè à Paulo tractatũ fuit. Nõ vno verbo tantũ retulit Chri-
stum à morte resurrexisse, sed de resurrectionis eius virtute, vt par erat, simul disseruit.
Quorsum enim resurrexit Christus, nisi vt primitiæ esset resurgẽtium? Et nos quorsum
resurgemus, nisi in vitam aut mortem? Vnde sequitur Christum sua resurrectione decla
ratum esse ac probatum mundi Iudicem.

ALII RIDEBANT.) Hinc videmus quàm supina sit hominum securitas, quos
nec Dei tribunal, nec ipsa summi Iudicis maiestas vllo metu percellit. Diximus quidem D
hunc acerrimũ esse stimulum, quo pungũtur hominũ animi ad Deum timendum, vbi an-
te oculos iudicium eius ponitur: sed tam ferrea est in contemptoribus durities, vt quod
dicitur de reddenda semel vitæ ratione, quasi fabulosum ludibrio habere non dubitent.
Non est tamen cur à iudicii præconio, quod illis iniunctum est, supersedeant Euangelii
ministri. Rideant licet impii: hæc tamen quã eludere conantur doctrina ipsos constrin-
get, vt tandem cum suo laqueo frustra se luctatos esse sentiant. Nec verò mirum est de-
risam fuisse Athenis hanc Paulinæ concionis partem. Est enim mysteriũ humanis mẽti-
bus absconditũ, de quo ne summis quidẽ Philosophis aliquid vnquã in mẽtẽ venit. Nec
aliter comprehendi à nobis potest, quàm dum fidei oculos ad immensam Dei potentiã
attollimus. Nec tamẽ infructuosa fuit Pauli cõcio: quia ex auditoribus aliqui fuerũt qui
proficere cuperent. Nã cùm profitentur se velle iterũ audire, significant, licet nondũ pla
nè sint persuasi, tamen gustũ se aliquem habere, qui ad proficiendi studium eos solicitet.

IN QVIBVS ET DIONYSIVS.) Quum tantùm vnum virum & mulierem
nominet Lucas, apparet exiguum initio numerum fuisse credentium. Alii enim quo-
rum meminit, manebant velut medii. Non aspernabantur in totum Pauli doctrinam:
sed neque tam seriò tacti erant, vt se illi discipulos adiungerent. Dionysium præ aliis no

minat

A minat Lucas, quia non vulgari inter suos ciues authoritate erat præditus. Proinde verisimile est Damarim quoque fuisse primariam fœminam. Porrò ridiculum est, quòd ex iudice fecerunt astrologum. Sed hoc eorum partim inscitiæ, partim audaciæ imputandum est, quibus cùm ignotus esset Areopagus, quiduis fingendi licentiam sibi sumpserunt. Nimis verò crassa est eorum barbaries, qui libros de Cælesti, & Ecclesiastica hierarchia, ac Diuinis nominibus huic Dionysio ascribunt. Cælestis enim hierarchia, non modò multis insulsis & monachalibus nugis referta est: sed etiam multis absurdis commētis & impiis speculationibus scatet. Libri autem de Ecclesiastica hierarchia, se multis postea seculis compositos fuisse clamitant: quum iam ceremoniarū congerie adulterata esset Christianismi puritas. Liber autē de Diuinis nominibus, licet quædam non prorsus aspernanda contineat, argutias tamen magis spirat, quàm solidam pietatem.

CAPVT XVIII.

Post hæc Paulus digressus Athenis venit Corinthū.
B Et nactus quendā Iudæum nomine Aquilam, Pōticum genere, qui nuper venerat ab Italia, & Priscillam vxorē eius (eò quòd præcepisset Claudius omnes Iudæos Roma decedere) accessit ad eos: & quia eiusdē erat artificii, māsit apud eos, & operatus est: erāt autem tabernaculorum opifices. Disputabat autem in Synagoga per omne sabbathū, suadebātque Iudæis pariter & Græcis. Quū autem venissent è Macedonia Silas & Timotheus, coarctabatur spiritu Paulus, testificans Iudæis Christum esse Iesum.

C Hæc historia vel vno isto nomine memorabilis est, quòd primordia continet Ecclesiæ Corinthiacæ, quæ sicuti meritò celebris fuit, tum propter hominum multitudinem, tum propter eximias dotes quibus ornati erāt, ita crassis pudendísque vitiis laborauit. Porrò hic Lucas ostendit quanto eam labore quātísque periculis & difficultatibus Paulus acquisierit Christo. Quàm populosa vrbs fuerit Corinthus, quàm propter nobile emporiū opulēta, deliciisq; addicta fuerit, satis notū est. Sūptuosam verò & luxu refertā fuisse testatur vetus prouerbium, Non omnibus adire Corinthum datum est. Cùm illuc ingreditur Paulus, quid obsecro spei cōcipere potest? Homuncio est incognitus, nullius facundiæ vel splendoris, nihil opum vel potentiæ ostendens. Quòd immensus ille gurges fiduciam eius & propagandi Euangelii studium non absorbet, hinc colligimus mirifica Spiritus Dei virtute fuisse instructum. Et simul Deum cælesti non humano modo, per eius manum operatum esse. Quare non frustra iactat Corinthios sigillum esse apostolatus sui. Bis enim cæci sunt, qui non agnoscunt in tam humili & contempta agendi ratione clarius refulsisse Dei gloriam. Et ipse non ambiguum inuictæ constantiæ specimen edidit, quum omniū ludibriis vexatus, vt erat contemptibilis apud superbos, recū-
D buit tamen in vnius Dei præsidium. Sed operepretium est singulas circunstātias notare, vt eas ordine Lucas prosequitur.

IVDAEVM NOMINE AQVILAM.) Hæc non leuis fuit tentatio, quòd neminem inuenit Paulus Corinthi qui eum hospitio exciperet, præter Aquilam bis exulem. Nam cùm oriūdus esset ex Ponto, relicta patria mare traiecerat, vt Romæ habitaret. Illinc rursū abire coactus fuerat Claudii Cęsaris edicto. Cùm tanta inquā esset vrbis cōmoditas, tāta copia, tā amœnus situs, tam multi etiā illic essent Iudæi, Paulus nō magis idoneū reperit hospitē, quàm hominē ex patria simul & alieno solo profugū. Si cum ingressu tam sordido conferimus ingentem fructum, qui statim ex eius prædicatione emersit, longè illustrior reddetur Spiritus Dei potentia. Perspicere etiam licet, quomodo singulari cōsilio Dominus in suam gloriam & piorū salutem vertat, quæ videtur carni aduersa & infausta. Nihil exilio miserius secundū carnis sensum. Atqui longè optabilius Aquilæ fuit, fieri Pauli sociū, quàm vel Romæ vel in patria summos quosque magistratus gerere. Felix igitur ista Aquilæ calamitas nos admonet, Dominum melius sæpe nobis consulere, dum nos durius affligit, quàm si nobiscum summa indulgentia ageret.

IVDAEOS OMNES ROMA DECEDERE.) Valde acerba illius gentis cõditio tunc fuit, vt mirũ sit nõ omnes ferè discessisse à cultu Dei. Sed hoc magis mirũ, quòd cõtra Cæsaris tyrannidem prçualuit religio, in qua educati fuerant. Vbi verò Christus sol iustitiæ luxit, pauci ad eum conuersi sunt. Neque tamen dubito, quin Dominus consultò huc illuc per varias molestias agitari passus fuerit, quò libentius, imò auidius redemptionis oblatæ gratiam reciperent. Sed maior pars, vt fieri solet, in suis malis obstupuit. Pauci vt Aquila & eius vxor se dociles præbuerunt sub Dei ferulis. A

EIVSDEM ERANT ARTIFICII.) Docet hic locus Paulum antequàm Corinthum veniret, solitum fuisse manibus operari: neque id animi gratia, sed vt victum sibi labore manuario quæreret. Vbi artẽ primùm didicerit, nescitur. Corinthi tamẽ præcipuè laborasse ex eius testimonio constat. Rationem verò exprimit, quòd pseudoapostoli vt astutè se insinuarent gratis docebant. Noluit igitur sanctus vir vlla in parte illis cedere, ne Christi Euangelium probro subiiceret. Cæterùm colligere ex hoc loco promptum est, quocunque venisset, donec in assiduo docendi labore occuparetur, artem suã factitasse, vt inde victum quæreret. B Chrysostomus dum Paulum sutorem fuisse tradit, nihil affert dissentaneum à Luca, quoniam tunc ex pellibus confici tentoria solebant.

DISPVTABAT IN SYNAGOGA.) Mirũ est vnde obrepserit quod vulgo legitur in Latinis codicibus, Interpositũ fuisse à Paulo Christi nomen. Duo enim hîc Lucas distinctè ponit: nempe quòd disputauerit Paulus apud Iudæos: deinde quòd post Silæ & Timothei aduentum, apertius Christum profiteri cœperit. Etsi autem probabile est statim ab initio de Christo verba fecisse, quia omittere nõ potuit præcipuũ cælestis doctrinç caput: id tamẽ nõ obstat quo minus diuersa illi fuerit disputãdi ratio. πείθειν igitur, hoc est suadere, accipio pro eo quod est paulatim inducere. Significat enim meo iudicio Lucas cùm Iudæi frigidè & insulsè Legẽ captarent, Paulũ de corrupta perditáque hominis natura, de necessitate gratiæ, de Redemptore promisso, de modo obtinẽdæ salutis loquutum esse, vt illos expergefaceret: hæc enim apta est & cõcinna ad Christum præparatio. Deinde cùm subiicit Coarctatũ fuisse Spiritu vt Iesum doceret Christum esse: sensus est maiore vehementia fuisse inpulsum, vt liberè palámque de Christo dissereret. C Ita videmus Paulum non semel omnia, neque eodem momento protulisse: sed temperasse suam doctrinam, prout occasio ferebat. Et quoniam vtilis hodie quoque est ea moderatio, fidos doctores prudenter expendere conuenit vnde exordium faciant, ne præpostera cõfusáque ratio impediat ipsius doctrinæ progressum. Cæterùm, coarctatio Spiritus non accipitur pro violento impulsu & extrinseco, vt loquuntur, quemadmodum Phœbades & homines phanatici diabolico furore abripi solebant: sed ad solitum Spiritus Dei instinctum qui in Paulo vigebat, plus accessit feruoris, vt noua Dei virtute impulsus fuerit, & tamen sponte sequutus sit Spiritum ducem. Quòd Paulus testatus est Iesum esse Christum, sic interpretor, Cùm de redẽptoris officio probè docuisset Iudæos, Scripturæ testimoniis palàm fecisse hunc esse qui sperandus erat: quoniam in eum competerent quæcunque Lex & Prophetæ Christo tribuunt. Non ergo simpliciter asseruit, sed quasi solenni testificatione interposita, Iesum filium Mariæ euicit esse illum Christum, qui futurus erat Dei & hominum Mediator, vt mundum ab interitu in vitam restitueret. D

Contradicentibus autẽ illis & blasphemantibus, excutiens vestimenta dixit ad eos, Sanguis vester super caput vestrum. Mundus ego posthac ad Gentes vadam. Et migrans inde, intrauit in domũ cuiusdam nomine Iusti colentis Deum, cuius domus contigua erat Synagogæ. Crispus autem archisynagogus credidit Domino cum tota domo sua: multíque Corinthiorum audiẽtes credebant & baptizabantur. Dixit autem Dominus nocte per visionẽ Paulo, Noli timere: sed loquere & ne taceas, propterea quòd ego sum tecum, & nullus manũ tibi iniiciet vt noceat: quoniã populus est mihi multus in hac vrbe. Sedit autẽ ibi annũ & sex menses, docẽs eos sermonẽ Domini.

CONTRADICENTIBVS.) Ferebant vtcunque Paulum Iudæi, donec ad claram Christi prædicationẽ ventum esset. Hîc verò erupit rabies. Ac notanda est loqu-

A tio, quod scilicet à contradictione ad blasphemias vsque prosiliunt. Sic enim vt plurimùm accidit, dum sibi tantum licentiæ permittunt homines, vt gradatim diabolus ad maiorem eos amentiam inflammet, quò magis solicitè cauendum est, ne qua nos praua libido ad oppugnandam veritatem solicitet: præsertim nos horribile istud iudicium terreat, quo aduersus omnes rebelles fulminat Spiritus sanctus per os Pauli. Neque enim quod Paulus excussis vestibus signum detestationis protulit, humana vel priuata fuit indignatio, sed zelus à Deo in corde eius accensus: imò Deus eum excitauit vindicæ suæ præconem, vt scirent hostes verbi non impunè sibi cessuram cõtumaciam. De hoc execrationis symbolo aliquid dictum fuit 13. capite. Illinc petant Lectores. Summa est, grauius Deum offendi verbi sui contemptu, quàm vllis sceleribus. Et certè deplorati sunt prorsus homines, vbi vnicum malorum omnium remedium conculcant. Iam sicut tolerabilis Deo non est rebellio contra verbum suum, ita nos maximè exacerbare debet. Hoc intelligo, dum velut ex professo impii in certamen cùm Deo descendũt, & quasi se ad resistendum armant.

SANGVIS VESTER.) Denuntiat illis Dei vindictam: quia sint inexcusabiles. Ne-
B que enim vllam culpæ partem aliò transferre queunt, postquàm conati sunt extinguere vitæ lumen. Cùm igitur exitii sui culpam sustineant, simul pœnam daturos asserit. Se verò mundum fore dicens, officio defunctum se esse testatur. Notum est quid Dominus apud Ezechielem ministris suis omnibus præcipiat, Si non annuntiaueris impio vt se conuertat, sanguinem eius è manu tua requiram. Paulus ergo, quia per ipsum minimè steterat quominus resipiscerent Iudæi, se omni reatu securè liberat. His autem verbis monentur doctores, nisi rei sanguinis esse velint coram Domino, pro virili satagendum esse vt errantes in viam reducant.

AD GENTES VADAM.) Quanuis summa fuisset in Iudæis docilitas, debuit tamen Paulus docẽdis Gentibus operam impendere, quibus ordinatus erat Apostolus & minister. Sed hic transitum exprimit, quo se Iudæis cõtumacibus prorsus subduceret. Hæc enim illi docendi ratio fuit, vt à Iudæis exordium faciens, Gentes in fidei societatem il-
C lis coniungeret: atque ita promiscuè ex vtrisque vnũ efficeret Ecclesiæ corpus. Vbi inter Iudæos ablata erat spes profectus, solæ Gentes restabãt. Sensus est igitur, propria hæreditate spoliãdos esse ac priuandos, vt ad Gentes transferatur: atque ita vulnerari, partim vt metu perculsi, imò cõfusi redirent ad sanam mentem: partim vt Gentium æmulatio ad pœnitentiam eos stimularet. Verùm quia insanabiles erant, in hoc tantùm valuit ignominia, vt in desperationem ruerent.

MIGRANS INDE INTRAVIT.) Non ideò mutauit Paulus domiciliũ quod habebat cũ Priscilla & Aquila, quòd eum cõtubernii tęderet: sed quò se familiarius insinuaret Gentibus. Nam hunc Iustũ, cuius meminit Lucas, hominẽ gentilẽ potius quàm Iudæum fuisse suspicor. Nec obstat Synagogæ vicinitas: dispersi enim erãt Iudæi, vt illis minimè daretur certa vrbis regio ad habitãdum. Imò videtur data opera domum Synagogæ contiguam elegisse Paulus, quò magis pungeret Iudæos. Hanc sententiam confirmat elogium quod Iusto adscribitur, nempe fuisse Dei cultorem. Etsi enim apud Iudæos non ita vigebat syncera religio: quia tamẽ Dei cultum omnes profitebãtur, vide-
D ri poterat pietas communiter locũ habere in tota gente. Quia autẽ apud Gentiles rarũ erat Deũ colere: siquis propius ad verã pietatẽ accesserat, illi tribuitur singulare hoc testimoniũ. Corinthios etiã quos paulò pòst Lucas cõmemorat, è Gẽtibus fuisse existimo. Ne tamẽ prorsus omni fructu caruisse putemus laborẽ Pauli apud Iudæos: ex illis duos recẽset Lucas qui crediderint, Crispum & Sosthenẽ, de quibus etiam Paulus loquitur prioris ad Corinth. 1. capite. Nam in salutatione Sosthenem sibi collegam associat. Crispum deinde à se baptizatum fuisse dicit. Archisynagogum interpretor, non qui solus præesset, quia & Sosthenes eodem paulò pòst titulo ornatur: sed vnum ex primariis.

DIXIT AVTEM DOMINVS.) Etsi Paulum meritò ad pergẽdi constantiã animare poterat doctrinæ suæ fructus, cùm aliquos quotidie Christo lucrifaceret: accedit tamẽ ad eius confirmationẽ cæleste oraculũ. Vnde colligimus proposita illi fuisse magna certamina, & acriter variis modis fuisse agitatum. Neque enim temerè vnquã sua oracula Dominus profudit, nec Paulo quotidianũ fuit habere visiones. Sed hoc remedii genere vsus est Dominus, cùm id necessitas exigeret, & res ipsa ostendit, ingentem negotiorũ molẽ incubuisse sancto viro, sub qua nõ modò sudaret, sed etiã propè fatisceret, nisi fuisset nouo subsidio erectus ac recreatus. Equidẽ sic statuo, mirabilẽ Spiritus efficaciã qua præditus erat Paulus, oraculo fuisse adiutã. Porrò cũ visiones à somniis Scriptura di-

ſtingat, quemadmodũ ex 13. Numer. cap. patet. Viſionis nomine ſignificat Lucas cùm A
in ecſtaſim raptus eſſet Paulus, obiectam illi fuiſſe certam ſpeciem, ex qua Dei præſentiam agnoſceret.

NOLI TIMERE.) Oſtendit hęc exhortatio Paulo fuiſſe timendi cauſam. Nam rebus tranquillis & lætis, ſuperuacuum eſſet metum corrigere. Porrò quum Dominus vt ſeruũ ſuum habeat fideliter & ſtrenuè officio fungentem, à metu cohibendo incipit. Hinc colligimus puræ & liberæ Euangelii prędicationi magis aduerſum nihil eſſe quàm timorẽ. Et ſanè experientia oſtẽdit nullos eſſe fidos & cordatos verbi miniſtros, quibus obſtat hoc vitiũ: eos verò demum rite ad docendum eſſe cõparatos, quibus datũ eſt animi fortitudine ſuperare quoduis diſcrimẽ. Notãda igitur eſt iſta verborũ connexio, Ne timeas, ſed loquere: quæ perinde valet, acſi dictũ eſſet, Non te impediat metus quominus loquaris. Cæterùm quia non prorſus elingues nos reddit timiditas, ſed cõſtrictos tenet ne purè & ingenuè quod opus eſt loquamur: vtrunque Chriſtus breuiter attigit. Loquere, inquit, & nõ taceas: hoc eſt, ne dimidio tantũ ore, vt fertur vulgari prouerbio. Atque his verbis pręſcribitur communis regula verbi miniſtris, vt ſimpliciter & ſine fuco B
vel ſimulatione exponant quicquid Dominus Eccleſiæ ſuæ vult eſſe notum: imò nihil diſſimulent quod ad fidei ædificationem vel profectum valeat.

PROPTEREA QVOD EGO SVM.) Prior ratio quòd Paulus ſubacto metu ſecurè & intrepidè munus ſuũ peragere debeat, quòd Deũ habet ſtantẽ à parte ſua. Quæritur an non alibi quoque Deum prę ſentem ſenſiſſet? ſicuti variis in locis eius auxilium ſæpius expertus erat. Generalis enim & perpetua eſt promiſsio, Ego vobiſcũ ſum vſq; ad cõſummationẽ ſeculi. Nec diffidere fas eſt, quoties eius vocationi obſequimur, quin nobis adfuturus ſit. Sed Domino infrequens nõ eſt, quod ſe in omnibus negotiis facturũ promiſit, ad ſpecies accõmodare, dum res ita poſtulat. Et ſcimus, vbi in rem præſentem ventũ eſt, nos magis affici. Adde quòd iſta duo membra ſimul cohærent, Ego tecũ ſum, & Nemo tibi nocebit. Accidit enim interdum vt nobis auxilietur Deus, & tamen opprimi nos in ſpeciem ſinat: vt Paulum ne in morte quidem ipſa deſeruit. Hic verò peculiarem manus ſuæ tutelã promittit, qua tegatur ab hoſtium impetu. Sed quæritur, an Paulo neceſſaria talis confirmatio fuerit, quem ad pericula quæuis obeunda voluntarium eſ C
ſe decebat? Quid enim ſi fuiſſet moriẽdum? An ideò timori ſuccumbere licuit? Reſpondeo, ſiquando pronũtiet Deus ſaluos & incolumes ad tempus fore ſeruos ſuos, id minimè obſtare, quin ſe ad mortem fortiter obeundam comparent. Sed quemadmodum inter vtile & neceſſarium diſtinguimus, ita notandum eſt promiſſiones quaſdam eſſe, quibus ſi careant fideles penitus deficere neceſſe eſt: alias autem ſuperaddi eùm ita expedit: quibus ſublatis, quia nihilominus conſtat Dei gratia, non concidit piorum fides. In hunc modum ſecurus iubetur eſſe Paulus: quia hoſtes illum non attingent. Quòd ſi opprimendus tunc fuiſſet illorum violentia, trepidationi minimè ceſſiſſet. Verùm hinc quoque illi animũ & audaciã creſcere voluit Deus, quòd periculi expers futurus erat. Siquãdo nobis eouſque indulget Dominus, non ſpernendũ eſſet tale infirmitatis noſtræ ſolatiũ. Interim ad vitioſos omnes carnis metus calcãdos, nobis hoc vnũ ſufficiat, quãdiu ſub eo militamus, non poſſe nos ab eo deſeri. Cùm autẽ dicitur, Nemo inſurget vt tibi noceat, non intelligit Dominus illum à vi & tumultu immunem fore, quẽ deinde capitaliter agreſſi ſunt Iudæi: ſed ſenſus eſt, irritos fore eorum conatus: quia ex illorum D
manibus ſaluum eripere Deus ſtatuerat.

QVONIAM POPVLVS.) Secunda fiduciæ ſumẽdæ ratio, quòd magnam & populoſam Eccleſiam illic excitare Deus velit. Quanquã dubium eſt an hoc membrũ ex proximo pendeat: aptè enim fluet hoc modo contextus, Quoniã Pauli opera & manu Deus magnam Eccleſiam colligere decreuit, minimè paſſurũ vt eius laborẽ hoſtes abrumpãt. Ac ſi dixiſſet, Ego tibi ſuccurram, ne populo meo deſis, cui te miniſtrum deſtinaui. Ego quidem hanc expoſitionem libenter amplector, non adduci in mediũ rationes diuerſas quæ ſeorſum legendæ ſint, ſed ita diſtingui, vt inter ſe cohęreant. Porrò Dominus populum ſuum vocat, qui licet meritò tunc alienus poſſet cenſeri: quia tamen ſcriptus erat in libro vitæ, & mox in familiam cooptandus, non impropriè ornatur hoc titulo. Scimus enim extra gregem ad tẽpus vagari multas oues, ſicut ouibus multi lupi permixti ſunt. Ergo quos Dominus paulò pòſt acquirere ſibi decreuit, reſpectu futuræ eorum fidei, in populo ſuo iam agnoſcit. Sed meminerimus inſeri in Chriſti corpus, qui ęterna Dei adoptione ad illud pertinent, ſicuti ſcriptum eſt, Tui erant, & tu mihi eos dediſti.

SEDIT ILLIC ANNVM.) Nuſquam alibi legimus tam longam moram Paulũ

ſponte

A ſponte traxiſſe: & tamen ex duabus eius Epiſtolis apparet, non modò innumeras mole-
ſtias illi fuiſſe tolerãdas: ſed ex ſuperbia & ingratitudine populi, multa indigna perpeſ-
ſum eſſe. Ita videmus nullã fuiſſe militiæ partẽ, in qua non mirè Dominus eũ exercue-
rit. Colligimus etiam quàm ardua ſit & laborioſa Eccleſiæ ædificatio: cùm in iaciendis
vnius fundamentis, præſtantiſſimus architectus tantum temporis conſumpſerit. Neque
enim opus à ſe completum fuiſſe iactat: ſed alios à Domino ſubmiſſos, qui ſuper funda-
mentum ſuum extruerent: ſicuti poſtea dicit, ſe quidem plantaſſe, Apollon verò rigaſſe.

Porrò cùm Gallio proconſulatum Achaiæ gereret, inſurrexerunt
vno animo Iudæi in Paulum, & adduxerũt eum ad tribunal, dicen-
tes, Contra Legem hic ſuadet hominibus colere Deum. Cùm au-
tem Paulus iam pararet aperire os, dixit Gallio ad Iudæos, Si qua in-
iuria eſſet aut facinus malum, o Iudæi, meritò vos ſuſtinerẽ. Si verò
quæſtio eſt de ſermone & nominibus & lege veſtrate, vos ipſi vide-
B ritis: iudex enim horum nolo eſſe. Et amouit eos à tribunali. Appre-
henſum autẽ omnes Græci Soſthenem principem Synagogæ percu
tiebant ante tribunal: neque quicquam eorum Gallioni curæ erat.

CVM GALLIO.) Vel mutatio Proconſulis Iudæis addidit animos, vt audacius
inſoleſcerẽt: vt improbi ac proterui homines rebus nouis ad tumultuandũ abuti ſolẽt:
vel propitiũ ſibi iudicẽ fore cõfiſi, quietẽ & ſilẽtium integri anni ſubitò ruperunt. Sum-
ma autẽ accuſationis eſt, quòd peruerſum Dei cultũ inducere conetur Paulus cõtra Le-
gẽ. Iã quęritur, Legémne Moyſis, an ritus imperio Romano vſitatos deſignẽt. Quia hoc
poſterius frigidũ mihi videtur & coactũ, illud magis amplector, Paulũ hoc crimine gra-
uaſſe, quòd cultum diuinitus in Lege præſcriptum violaret. Ac iure quidem damnãdus
foret Paulus, ſi tale aliquid tentaſſet. Sed cùm certò certius ſit, perfidè & ſceleſtè ſanctũ
C virum fuiſſe calumniatos, malã cauſam honeſto prætextu tegere ſtuduerũt. Scimus quã
ſeuerè pręcipiat in Lege Dominus, qualiter à ſuis coli velit. Ergo ab ea regula diſcedere
ſacrilegiũ eſt. Sed cùm Legi nihil vnquã addere vel detrahere in animo habuerit Paulus,
iniuſtè trahitur in hoc crimen. Vnde colligimus quanlibet iuſtè & inculpatè ſe gerãt fi-
deles, falſam tamen infamiam non effugere, donec ad ſe purgandos admiſſi fuerint. At-
qui non modò indignè & mẽdaciter traductus fuit Paulus ab aduerſariis: ſed cùm refel-
lere eorum impudentiam, & falſa probra diluere vellet, pręciſus illi fuit ſermo à Procõ-
ſule. Itaque à tribunali ſine vlla defẽſione diſcedere coactus eſt. Cauſæ verò cognitionẽ
repudiat Gallio, non odio Pauli, ſed quia de religione cuiuſque prouinciæ ius dicere nõ
erat ex officio Præſidis. Nam cùm ad ſuos ritus cogere non poſſent Romani gentes ſibi
ſubiectas: ne tamen viderentur probare quod ferebant, ſuos magiſtratus vetabant hanc
iuriſdictionis partẽ attingere. Hinc videm⁹ quid faciat veræ pietatis ignorãtia in ordi-
nando cuiuſque Reipubl. vel imperii ſtatu. Hoc præcipuũ eſſe fatẽtur omnes, vt vigeat
& floreat religio. Iam vbi cognoſcitur verus Deus, certáque tenetur eius colendi re-
D gula, nihil magis æquum eſt, quàm quod in Lege pręcipitur: nempe vt qui pręſunt cum
poteſtate contrariis ſuperſtitionibus abolitis, purum Dei cultum aſſerant. Sed quum
Romani faſtu ſolũ & pertinacia ritus ſuos ſeruarẽt, nulla autem illis cõſtaret certitudo
vbi nulla erat veritas: hoc ſibi optimum compendium fore putarũt, ſi prouincialibus li-
berum viuendi morem permitterent. Atqui nihil magis abſurdum, quàm hominum ar-
bitrio Dei cultũ permittere. Quare non ſine cauſa mandauit Deus per Moyſem, vt Rex
propriũ ſibi Legis volumẽ deſcribi curaret: quo ſcilicet probè edoctus, fideíque ſuæ cer-
tior, maiore animo tuendũ ſuſciperet quod rectum eſſe certò ſciebat.

DE SERMONE ET NOMINIBVS.) Malè digeſta eſt verborum congeries: ſed
Gallio ita de Lege diuina contemptim loquitur, acſi Iudaica religio verbis tan[illegible] & ſu-
peruacuis quæſtionibus conſtaret. Et ſanè vt gens erat rixoſa, minimè dubitandum
eſt quin multi ſeipſos & alios ſuperuacuis nugis turbarent. Imò audimus quid illis ex-
probet Paulus. Excuſatione tamẽ dignus non eſt Gallio, qui vna cum eorum curioſita-
te ſacram Dei Legem ſubſannat. Nam vt friuolis logomachiis anſam pręcidere opor-
tuit: ita rurſum vbi de cultu Dei agitur, ſciendum eſt non de verbis certari, ſed rem

tractari omnium maximè seriam. A

APPREHENSVM OMNES GRAECI SOSTHENEM.) Hic est Sosthenes, quem
Paulus honorificè sociũ sibi adiungit initio prioris Epist. ad Corinth. Quanquam au-
tem nulla eius mentio antea facta fuit inter fideles: probabile tamen est vnũ tunc fuisse
ex Pauli comitibus & aduocatis. Quænam autem furia Græcos impulit vt in eum vio
lenter omnes irruerent, nisi quòd filius Dei quasi fatale est mundũ habere aduersum &
infensum causa incognita? Quare non est cur hodie nos turbet ista indignitas, dũ vide-
mus vndique miseram Ecclesiam oppugnari. Ad hæc humani ingenii prauitas quasi in
tabula nobis pingitur. Vt demus meritò exosos passim fuisse Iudæos: cur tamen iracun
diam suam Græci potius in Sosthenem conuertunt hominem modestum, quàm in au-
thores tumultus, qui Paulo sine causa molesti erant? Nempe hæc ratio est, quòd vbi nõ
reguntur homines Dei Spiritu, quasi arcano naturæ instinctu rapiuntur ad malum.

NEQVE QVICQ. EOR. GALL.) Cessatio ista non tã Proconsulis ignauiæ impu B
tari debet, quàm Iudaicæ religionis odio. Optassent Romani sepultã esse veri Dei me-
moriam. Atque adeò cùm omnibus Asiæ & Græciæ idolis vota nuncupare & soluere
apud eos licitum foret, Deo Israel sacra facere capitale erat. Denique in cõmuni super-
stitionum omniũ licẽtia, non nisi vera religio excipiebatur. Hinc fit vt ad Sosthenis in-
iurias dissimulet Gallio. Professus nuper erat se iniurias, si quæ factæ essent, vindicatu-
rum: nunc hominẽ innoxiũ ante tribunal suum verberari patitur. Vnde ista tolerantia,
nisi quod Iudæos omnes mutuis vulneribus concidere cuperet, vt simul extingueretur
religio? Sed cùm per os Lucæ, Spiritus Gallionis incuriam damnet, quia hominem iniu
stè afflictum suo præsidio non subleuat: longè minus excusabiles se fore sciãt magistra-
tus nostri, si conniueant ad iniurias & maleficia, si malorum petulãtiam non cohibeant,
si non porrigant manum oppressis. Quòd si ignauos & desides manet iusta damnatio,
quàm terribile impendet iudicium perfidis & malignis, qui malis causis fauendo, flabel
la sunt ad incitandam nocendi audaciam?

Paulus verò deinde commoratus dies multos, valedicto fratribus C
abnauigauit in Syriam, comitantibus eum Priscilla & Aquila, cùm
sibi totõdisset caput in Cenchreis: habebat enim votũ. Deueníque
Ephesum, vbi eos reliquit. Ipse verò ingressus Synagogam, disputa-
bat cũ Iudæis. Rogantibus autem eis vt plus temporis maneret apud
eos, non annuit: sed valedixit illis, dicens, Oportet me omnino festũ
quod instat agere Ierosolymis: sed iterum reuertar ad vos Deo volẽ
te. Et soluit Epheso. Quúnque descendisset Cæsareã, ascendissétq; &
salutasset Ecclesiam, descẽdit Antiochiam. Et commoratus illic ali-
quantum temporis, profectus est, perambulans ex ordine Galaticã re D
gionem ac Phrygiam, confirmans omnes discipulos.

COMMORATVS DIES MVLTOS.) In eo se profert Pauli cõstãtia, quòd ter-
rore non fugatur, ne rudes adhuc infirmósque discipulos subito & immaturo discessu
conturbet. Sæpius alibi legimus eùm flagrarent in eum persecutiones, statim fugisse.
Quî fit ergo vt Corinthi subsistat? Nempe cùm videret sua præsentia stimulari hostes vt
in totã Ecclesiam sæuirent, non dubitauit suo discessu pacem & quietem fidelibus redi-
miere. Nunc autẽ vbi frenatam eorum malitiam videt ne gregi Dei noceãt, eos irritare
mauult, quàm cedendo nouam ferociendi occasionem dare. Porrò hæc tertia fuit pro-
fectio, quã Paulus Ierosolymã suscepit. Damasco enim profectus, semel ascendit vt A-
postolis innotesceret. Secundò autem missus est cum Barnaba, vt controuersiam transi-
geret de ceremoniis. Nunc qua de causa tam longum & laboriosum iter confecerit, vn-
de mox reuerti in animo habebat, non refertur à Luca.

QVVM SIBI TOTONDISSET CAPVT.) De Aquila an de Paulo id dica-
tur, incertum est: neque magnopere interest. Quanquã de Paulo libenter interpretor:
quia mihi verisimile est hoc Iudæis, ad quos venturus erat, dedisse. Certè votum cere-
moniale non fuisse priuatim ab eo conceptum vt Deo cultum aliquem præstaret, pro
cõfesso sumo. Sciebat tẽporale fuisse quod sub Lege mandauerat Deus veteri populo.

Nos

A Nos verò scimus quàm sedulò doceat regnum Dei non esse situm in externis illis elementis, & quàm acriter illorum abrogationem vrgeat. Absurdum fuisset ea religione, qua alios omnes soluebat, suam ipsius conscientiam obstringere. Se igitur totondit non alium ob finem, nisi vt Iudæis adhuc rudibus, nec dum rite edoctis se accommodaret: quemadmodum testatur, vt eos qui sub Lege erant lucri faceret, se voluntariam Legis, à qua liber erat, subiectionem obiisse. Si quis obiiciat, non licuisse votum simulare, quod non ex animo conceperat: responsio in promptu est, quò ad purificationis substantiam nihil eum fictè egisse: ceremoniam verò quæ adhuc libera erat, adhibuisse, non quasi Deus talem cultum exigeret, sed vt rudibus aliquid concederet. Ideò ridiculi sunt Papistæ, dum hinc vouendi exemplum eliciunt. Paulum nulla ad vouendum religio induxit: isti verò fictitium Dei cultum in votis locant. Paulum temporis ratio cogebat ad seruandos legales ritus: isti non aliud proficiunt, nisi vt Christianam Ecclesiam, cui pridem sua constat libertas, superstitione implicent. Longè enim aliud est obsoletas ceremonias in vsum reuocare, quàm eas tolerare donec paulatim B in desuetudinem abierint. Omitto quòd clericalem suam tonsurã Papistæ frustra & ineptè cũ purificationis symbolo comparãt, quod Deus in Lege probauerat. Sed quia minimè necessaria est longior refutatio, nobis hoc vnum sufficiat, Paulũ vt infirmos Christo adduceret, saltem ne eos offenderet, voto se obligasse, quod sciebat coram Deo nullius esse momenti.

INGRESSVS SYNAGOGAM.) Quòd vestem suam in signum detestationis Corinthi excusserat, non ideò factum esse docet hic locus, quòd totam gentem abiiceret: sed quos perditæ obstinationis iã expertus erat. Nũc de integro ad Ephesios accedit, periculum facturus an plus apud ipsos obedientiæ reperiet. Porrò mirum est quòd cùm ex Lucæ relatu appareat, in hac Synagoga placidius quàm alibi vsquam fuisse auditum, atque etiam rogatum fuisse vt maneret, eorum tamen precibus morẽ non gesserit. Hinc certò coniicere promptum est quod prius dixi, grauem illi fuisse causam eur Ierosolymam ascenderet. Ipse etiam properandum sibi esse ostendit, dicens, Oportet me festum quòd instat Ierosolymis agere. Cæterùm, notare operæpretium est vbi spes profectus oblata est solitò melior, ad alia negotia trahi: vt discam⁹ nos Dei arbitrio regẽdos tradere.

C FESTVM QVOD INSTAT.) Quod de voto nuper attigi, ad diem quoque festum pertinet. Neque enim pietatis officio erga Deum volebat Paulus defungi: sed eõ uentũ celebrare, in quo plus prodesse poterat quàm aliis anni temporibus. Quãti enim faceret dierum discrimen, vel vna epistola ad Galatas locuples est testis. Notandum verò est, quòd de reditu nihil promittit, nisi hac exceptione interposita, Si Domino placuerit. Fatemur quidem omnes non posse nos nisi eius ductu vel digitum vnum mouere: sed quia tantum arrogantiæ in hominibus passim regnat, vt quiduis præterito Deo statuere, non modò in futurum tempus, sed etiam in multos annos audeant: meditanda nobis sæpe est hæc religio & sobrietas, vt discamus consilia nostra Dei arbitrio & prouidentiæ subiicere.

QVVM DESCENDISSET CAESAREAM.) Quanquam vno verbo recitat Lucas Paulum Ierosolymæ salutasse Ecclesiam: certum est tamen magna aliqua necessitate illuc fuisse pertractum. Et tamen ex contextu colligere licet, non diu substitisse Ierosolymæ: fortè quia successus rerum quas agitabat, spei eius & voto non responD dit. Porrò iter eius in reditu non otiosum nec sterile fuisse declarat, dicens confirmasse omnes discipulos. Habebant quidem illi suos pastores sub quibus proficerẽt: sed quò maior erat Pauli authoritas, & quò excellentiore spiritu pollebat, ex eius transitu non parua accessit confirmatio: præsertim cùm in fundandis omnibus illis Ecclesiis princeps fuisset architectus.

Iudæus autem quidam Apollos nomine, Alexandrinus genere, vir eloquens, deuenit Ephesum, potens in Scripturis. Hic erat institutus in via Domini, & feruens Spiritu loquebatur & docebat diligenter ea quæ sunt Domini: sciens tantũ Baptisma Ioãnis. Atque hic cœpit liberè loqui in Synagoga. Quẽ cùm audissent Priscilla & Aquila assumpserũt illũ, & exactius ei exposuerunt viã Dei. Cũ autem vellet ire in Achaiam, exhortati fratres scripserunt discipulis vt suscipe-

rent illũ. Qui cùm venisset, contulit multùm iis qui crediderant per A
gratiam. Vehementer enim Iudæos reuincebat publicè, ostendens
per Scripturas Iesum esse Christum.

IVDAEVS QVIDEM.) Hoc Dei prouidentiæ meritò tribuendum est, quòd dum Epheso Paulus abire cogitur, in eius locum submissus est Apollos, qui iacturam absentiæ illius sarciret. Huius autem hominis quale fuerit principium tenere refert: quum apud Corinthios etiam fuerit Pauli successor, ac tam præclarè se gesserit, fidelémque & strenuam operam nauarit, vt Paulus eum quasi singularem collegam honorificè celebret. Ego plantaui, inquit, Appollos rigauit. Item, Hæc in me & Apollo transfiguraui. Duobus autem primùm elogiis eum commendat Lucas: quòd eloquens esset ac potens in Scripturis: zelum deinde fidémque & constantiam adiiciet. Et si autem verè negat Paulus regnum Dei in sermone esse positum, & ipse facundiæ laude caruit: non est tamen sermocinandi dexteritas, qualem hic prædicat Lucas spernenda. Præsertim vbi nulla pompa vel ostentatio ex verborum splendore captatur: sed sine fuco & ambitione, sine ampullis & curioso artificio, rem quæ agitur disertè explicare satis habet, qui docendi personam sustinet. Eloquentia caruit Paulus: voluit scilicet Dominus primario Apostolo hanc virtutem deesse, quò splendidior in rudi & incondito eius sermone vis Spiritus fulgeret. Et tamen ea loquendi facultate instructus erat, quæ ad illustrandum Christi nomen, & asserendam salutis doctrinam sufficeret. Cæterùm, vt varia est ac multiplex donorum Spiritus distributio, non obstitit Pauli infantia, si ita vocare libet, quominus disertos sibi ministros Deus eligeret. Porrò ne eloquentiam Apollo profanam vel inanem & futilem fuisse quis putaret, Lucas cum maiori eam virtute coniunctam fuisse dicit: nempe quòd potens fuerit in Scripturis. Quo verbo non tantùm interpretor, probè & solidè fuisse in Scripturis exercitatum: sed vim earum & efficaciam tenuisse. Atque, hoc, meo iudicio, Scripturæ potius quàm hominis laus est, quod tum ad veritatem asserendam, tum ad refellendas satanæ fallacias satis supérque valeat. B

HIC ERAT INSTITVTVS.) Cum hoc elogio parum congruere videtur C quod paulò pòst subiicit Lucas, eum tantũ nouisse Baptisma Ioãnis. Sed posterius hoc membrum vice correctionis additum est. Interea facilè hæc duo inter se conueniunt, quòd tenuerit Euangelii doctrinam, quia & Redemptorem sciebat mundo, esse exhibitum: & de gratia reconciliationis probè syncereque edoctus erat: & tamen non nisi Euangelii rudimentis imbutus fuerit, quatenus ferebat Ioannis institutio. Ioannem enim inter Christum & Prophetas quasi medium fuisse scimus, & de eius officio tum pater Zacharias in suo Cantico, tum Angelus ex Malachiæ vaticinio disserit. Certè cùm facem Christo prætulerit, & eius virtutem magnificè exposuerit, meritò dicuntur eius discipuli habuisse Christi notitiam. Ad hæc obseruatu digna est loquutio, Sciuisse Baptisma Ioannis. Nam inde colligimus quisnam verus sit Sacramẽtorum vsus, vt scilicet nos in certum aliquod doctrinæ genus initient, vel quam semel amplexi sumus fidem sanciant. Certè à doctrina auelli, nefas est & impia profanatio. Quare vt ritè administrentur Sacramenta, vocem cælestis doctrinæ illic resonare necesse est. Quid enim est Baptismus Ioannis? Totum eius ministerium cõplectitur Lucas hoc nomine, non tantùm quia Baptismo annexa est doctrina: sed etiam quia eius fundamentum & caput est D sine qua inanis & mortua ceremonia foret.

FERVENS SPIRITV LOQVEBATVR.) Hic alia laude ornatur Apollos, quòd sancto zelo flagrauerit ad docendum. Doctrina sine zelo, vel gladius est in manu furiosi, vel frigida & sine vsu iacet, vel prauæ ostentationi seruit. Videmus enim ex hominibus doctis, alios ignauos torpere: alios quod deterius est, ambitione iactari: alios quod omnium est pessimum, contentionibus & rixis turbare Ecclesiam. Insipida ergo erit doctrina, in qua non vigebit zelus. Cæterùm, meminerimus Scripturæ scientiam priore loco positam esse à Luca, quæ esset zeli moderatio: scimus enim multos inconsideratè feruere: quemadmodum Iudæi peruerso Legis studio contra Euangelium insaniebant. Et hodie videmus quàm furioso impetu æstuent Papistæ. Adsit ergo scientia moderatrix, quæ zelum regat. Iam verò feruor dicitur fuisse causa diligentiæ, eò quòd Apollos sedulò ad docendum incubuit. Quòd si vir ille nondum exactè perfectéque in Euangelio edoctus, tam sedulò & liberè Christũ prædicauit, quid sibi excusationis forè sperat, quibus clarius & plenius innotuit quod adhuc illũ latebat, ni-

A si conentur pro sua virili Christi regnum promouere? Feruorem Spiritui ideò attribuit Lucas, quod rarum est ac peculiare donum: neque enim interpretor, Apollo mentis suæ instinctu fuisse concitatum, sed Spiritus sancti gratia.

QVEM CVM AVDISSENT.) Quàm sibi addicti non sint Aquila & Priscilla, nec alienæ virtuti inuideãt, hinc apparet, quòd familiariter & priuatim tradũt homini facundo quæ deinde in publicũ proferat. Non pollebãt eadem gratia qua ille, & fortè in cœtu fuissent contempti: quem vidẽt tam eloquentia quàm Scripturæ vsu melius instructum cupidè adiuuant: ita vt sileãt ipsi, solus ille audiatur. Rursum non vulgaris fuit modestia Apollo, qui se non tantùm ab opifice manuario, sed etiam à fœmina doceri & expoliri passus est. Potens erat in Scriptura, & illis longè superior, sed quò ad cõplemẽtum regni Christi, extremam ei manũ apponunt, qui videri poterant non satis idonei ministri. Videmus etiã tunc non tã alienas fuisse à verbo Dei mulieres, vt eas Papistæ habere volũt: quandoquidem vnum ex primis Ecclesiæ doctoribus à fœmina videmus fuisse institutũ. Memoria tamen quod dixi tenendũ est, Priscillã domi & inter priuatos parietes functam fuisse hoc magisterio, vt præscriptum à Deo & à natura ordinem minimè labefactaret.

B QVVM VELLET IN ACHAIAM.) Quo consilio Achaiam petere vellet Apollos nõ exprimit Lucas. Priuato tamẽ commodo nõ fuisse illectũ, sed quòd vberior in propagando Euangelio fructus illic se ostenderet, ex contextu colligimus: eò quòd sua exhortatione ipsum magis incitauerint fratres, & currenti addiderint calcar. Quod profectò non erãt facturi, nisi ex cõmuni Ecclesiæ bono. Erat enim absurdum nisi melior oblata esset compensatio, precibus suis aliò ablegare hominem, cuius fideli opera iam vsi fuerunt, & in posterum sciebant opus sibi fore. Scripsisse autem Ephesios fratres Achaicis intelligo, non tantùm vt hominem hospitaliter exciperent, sed vt ad munus docendi admitterent. Hæc verè sancta est commendatio, dum optimũ quenque testimonio suffragióque nostro euehere studemus.

QVVM VENISSET.) Hoc fratribus, qui iam fecerant experimentum, præuisum fuerat, dum hortati sunt, vt se ad iter animo cõceptum accingeret. Quòd autẽ contulisse dicit fidelibus, duobus modis accipere licet: quòd suppetias tulerit minus bene
C instructis, & eos adiuuerit in frangenda hostiũ peruicacia. Neque enim cuiusuis erat habere in promptu arma, ad subeundum difficile contra veteranos hostes certamen, qui nisi coacti nunquã cessissent: vel quòd illis fuerit subsidio, ne eorum fides contradictione hostium perculsa labasceret: quod plerunque accidere infirmis soleat. Ego vtroque modo adiutos fuisse interpretor, vt ducẽ habẽtes peritũ & exercitatũ, superiores essent in cõflictu. Deinde vt noua fultura stabiliretur eorũ fides, vt esset extra vacillãdi periculũ. Videtur pręterea notare Lucas, strenuitate eius & cõstãtia fratres fuisse adiutos, dũ publicè cum Iudæis disputasse cõmemorat. Erat enim hoc zeli & fiduciæ signũ, lucem non fugere. Quod habetur in sententiæ clausula Per gratiam, vel cum proximo verbo cohęret, vel referri debet ad subsidium quod fratribus attulit. Prior versio nihil habet difficultatis. Sensus enim erit, fideles illuminatos fuisse Dei gratia, vt crederent. Videtur tamen alter contextus magis quadrare, quòd Apollos gratiam, qua præditus erat, cũ fratribus communicando, eos adiuuerit.

IVDAEOS REVINCEBAT.) Hinc apparet quorsum spectaret facultas illa,
D quòd potens esset Apollos in Scripturis: nempe quia valida illi & efficax probatio suppetebat coarguẽdis hostibus. Breuiter etiam exponitur status disputationis, Iesum esse Christum. Controuersia enim apud Iudæos hoc carebat, promissum esse Christum liberatorem: sed illis non facile erat persuadere Iesum filium Mariæ hunc esse Christũ, per quem oblata esset salus. Oportuit igitur Apollo sic differere de officio Christi, vt Scripturæ testimonia probaret in filio Mariæ impleta esse: atque inde Christum esse colligeret. Testis est præterea hic locus vtilem esse Scripturam, non modò ad docendum: sed etiam ad frãgendam eorum obstinationem, qui sponte non sequuntur. Neque enim satis firma esset fides nostra, nisi clara illic extaret eorum demonstratio, quæ ad salutem cognitu necessaria sunt. Certè si Lex & Prophetæ tantum habebant lucis, vt inde perspicuè probauerit Apollos Iesum esse Christum, quasi rem digito mõstraret: hoc saltem efficere debet Euangelii accessio, vt ex tota Scriptura plena Christi cognitio petatur. Quare detestabilis est in Deum contumelia, quòd Papistæ Scripturam obscuram esse & ambiguã insimulant. Quorsum enim loquutus esset Deus, nisi liquida inuictáque in eius verbis se proferret veritas? Quòd autẽ inde inferũt, standum esse Ecclesiæ authori-

tari, neque ex Scriptura disputandum esse cum hæreticis, abundè à Luca refellitur eo- A rum cauillum. Nam cùm nihil Iudæis fuerit pertinacius, minimè timendum est, ne quibus armis fretus illos conuicit, eadem nobis aduersus quoslibet hæreticos sufficiant.

CAPVT XIX.

FActum est autem quum Apollos esset Corinthi, vt Paulus peragratis superioribus partibus veniret Ephesum: & repertis quibusdam discipulis dicit ad eos, An Spiritum sanctum accepistis postquàm credidistis? At illi dixerunt ad eum, Imò neque an sit Spiritus sāctus audiuimus. Et ait ad illos, Quo igi B tur baptizati estis? Illi verò dixerunt, Ioānis Baptismate. Dixit autem Paulus, Ioannes quidem baptizauit Baptismo pœnitentiæ, populo loquens, in eum qui vēturus esset post ipsum vt crederent, hoc est in Christum Iesum. His auditis baptizati sunt in nomen Domini Iesu. Et quum imposuisset illis manus Paulus, venit Spiritus sanctus super eos, & loquebantur linguis, & prophetabant. Erant autem omnes viri ferè duodecim.

Refert hic Lucas Pauli reditu non modò confirmatam & auctam fuisse Ecclesiam apud Ephesios, sed miraculo simul ornatam, quòd illic rudibus & nouitiis quibusdā discipulis collatæ sunt visibiles Spiritus gratiæ. Porrò essentne vrbis incolæ an noui hospites nescitur, nec magnoperè nostra interest. Iudæos quidem fuisse minimè dubium est: C quia Ioannis Baptisma receperant.

AN SPIRITVM SANCTVM.) Clausula historiæ ostendit non de Spiritu regenerationis, sed de specialibus donis, quæ Deus initio Euangelii in communem Ecclesiæ ædificationem quibus visum erat variè distribuit, hîc à Paulo haberi sermonem. Sed iam ex hac Pauli interrogatione oritur quæstio, Fuerítne tunc passim communis omnibus Spiritus. Nam si paucis quibusdam dabatur, cur eum coniūgit cum fide, ac si indiuidua esset connexio? Fortè non gregarii fuerunt homines: vel quia in mediocri numero erant, hoc est duodecim, quærit Paulus an omnes donorum Spiritus sint expertes. Ego tamen sic existimo, oblatos in conspectū Gentium, non fortuna sed Dei consilio fuisse tot Iudæos vno tempore, & quidem discipulos, qui sibi hactenus summam Euāgelii gloriam faterentur fuisse ignotam, vt per eos illustraretur Pauli ministerium. Neque enim probabile est tam paucos Ephesi relictos esse discipulos ab Apollo: & fuissent ab eo rectius instituti, ex quo ipse à Priscilla & Aquila viam Domini exactè didicerat. Quinetiam Fratres quorum prius meminit Lucas, alios ab istis fuisse non dubito. In summa D videt Paulus homines istos profiteri Christi nomen: vt de eorum fide certius habeat examen, rogat an Spiritum sanctum acceperint. Hoc enim fuisse insigne gratiæ Dei ad sanciendam doctrinæ fidem apparet ex Paulo ipso. 4. ad Galat. capite, Velim scire ex vobis, Spiritum sanctum ex Legísne operibus, an ex auditu fidei acceperitis.

AN SPIRITVS SANCTVS SIT NESCIMVS.) Quî fieri potuit, vt homines Iudæi de Spiritu nihil audierint, de quo vbique clamant Prophetæ, & cuius elogiis referta est Scriptura? Certè hinc colligimus neque generaliter loquutū esse Paulum de Spiritu, & istos, vt rogati erant, negare sibi cognitas esse visibiles illas gratias, quibus Deus regnum Filii sui ornauerat. Nescire ergo se fatentur an Deus largiatur eiusmodi dona. Ideò in voce Spiritus metonymia est. Atque hunc sensum confirmat, quòd si prorsus negassent se quicquam scire de Spiritu Dei, tam crassum errorem, imò prodigiosum, Paulus tacitum minimè tulisset. Dum quærit, in quē igitur finem baptizati sint: subindicat vbicūque Christus solidè prædicatus esset, gratias etiam visibiles refulsisse, vt tale decus Ecclesiis omnibus commune foret. Quare non abs re miratur Paulus fideles eius gloriæ Christi esse ignaros, quam tunc volebat Deus vbique esse conspicuam.

A IOANNES QVIDEM.) Huc spectat Pauli admiratio, vt isti homines suæ ruditatis conuicti ad altiores progressus aspirent. Ioannem de Christo venturo concionatum esse dicit. Emisit ergo discipulos ex carceribus, vt in stadio currētes, ad Christū nōdum manifestatum tenderent. Quare ne sibi placeant isti, & fastidiosè vlteriorem profectum recusent, procul adhuc à meta abesse ostendit. Nam homines defectus sui sensus incitat, vt appetant quod sibi deest. Huc redit summa, ac si dixisset Paulus, Priusquàm glorificatus est Christus, non viguit ista eius potentia in mundo: suo tandem in cælum ascensu, voluit vt regnū suum sic floreret. Multò igitur minus, dum adhuc in cursu legationis suæ esset Ioannes, effusæ fuerunt Spiritus gratiæ, quæ nunc sedere ad Patris dexteram Christum testātur. Quandoquidem tunc nondum palàm se mundo Redemptorem patefecerat. Scitote ergo vobis vltrà pergendum esse: quia procul abestis à meta. Ita disertè fidem piorum, qui à Ioanne edocti erant, debuisse in Christum venturum respicere docet, ne isti homines in principiis subsistant. Cæterùm, hinc quoque docemur Baptismum Ioannis, pœnitentiæ & remissionis peccatorū fuisse symbolū, nec aliud hodie Baptismi nostri esse ab illo discrimen, nisi quòd exhibitus est Christus, & in morte eius ac

B resurrectione impleti sunt omnes salutis nostræ numeri: adeóque ad suum effectum perductus fuit Baptismus: quia & illinc manat pœnitētia, & eodem refertur fides, vt gratuitam iustitiam inde petat. In summa, clarè ostendit Paulus, illum fuisse Baptismum regenerationis & renouationis, sicut est noster. Quia autē & purgatio & vitæ nouitas à solo Christo manat, in eius fide fundatū fuisse dicit. Quibus etiam verbis monemur hinc pendere totam vim Baptismi, vt fide in Christo apprehendamus quicquid figurat.

HIS AVDITIS BAPTIZATI SVNT.) Quoniam apud veteres inualuerat opinio, diuersos fuisse Baptismos Ioannis & Christi, non fuit illis absurdum baptizari de integro, qui Baptismo Ioannis tantùm præparati erant. Sed quòd illa diuersitas falsò & perperam ab illis credita fuerit, hinc patet, quòd eiusdem adoptionis, eiusdem vitæ nouitatis, quas hodie in Baptismo nostro percipimus, pignus fuit ac tessera. Itaque non legimus denuò fuisse à Christo baptizatos, qui à Ioanne ad eum transibant. Adde quòd

C Baptismum suscepit Christus in carne sua, vt illo visibili symbolo se nobiscum sociaret. Atqui si fictitia illa diuersitas admittitur, excidet nobis ac peribit singulare hoc beneficium, quòd Baptismū habemus cum filio Dei communem. Nec verò longa refutatione opus est: quia vt diuersos Baptismos esse persuadeāt, in quo differat alter ab altero prius ab illis ostendi necesse est. Atqui vtrinque respondet optima similitudo, quæ fateri cogit eundem esse Baptismum. Nunc verò quæritur an eum repetere fas fuerit. Et furiosi homines nostra ætate hoc testimonio freti, anabaptismum inuehere conati sunt. Quidā Baptismi nomen pro noua institutione accipiūt: quibus ideò nō assentior, quòd eorum expositio vt coacta est, effugium sapit. Alii negant iteratum fuisse Baptismum: quia perperam baptizati forent ab aliquo Ioannis stulto æmulatore. Sed quia nihil habet coloris eorum cōiectura, imò potius innuunt verba Pauli, veros & germanos fuisse Ioannis discipulos, neque huic quoque sententiæ subscribo: & tamen iteratum fuisse nego aquæ Baptismum, quia non aliud sonant verba Lucæ, quàm Spiritu fuisse baptizatos. Primò minimè nouum est Baptismi nomen ad dona Spiritus transferri, sicuti capite 1. & 10. vidimus, vbi dicebat Lucas, cùm Christus visibilem Spiritus missionem Apo-

D stolis promitteret, Baptismū vocasse. Item cùm Spiritus descēderet super Cornelium, Petrum recordatum fuisse verborum Domini, Baptizabimini Spiritu sancto. Deinde videmus hic nominatim agi de donis illis visibilibus, & ea cōferri cum Baptismo. Quòd autem continuò pòst sequitur, vbi manus illis imposuit, venisse Spiritum, exegeticè additū esse interpretor: est enim modus loquēdi Scripturæ frequens & familiaris, rē breuiter proponere, & mox clarius explicare. Quod ergo propter breuitatē erat obscurius, Lucas melius exprimit, dicens impositione manuum Spiritum illis datum fuisse. Porrò vt hanc manuum impositionem Sacramentum fuisse fateor, ita inscitia lapsos esse dico, qui ad perpetuam imitationem traxerunt. Nam cùm inter omnes conueniat temporalē fuisse gratiā, quæ illo symbolo exhibita fuit, peruersum est ac ridiculū, ablata veritate signū retinere. Alia est Baptismi & Cœnæ ratio, quibus Dominus ea dona testatur, quorū fruitio ad finē vsque mūdi Ecclesiæ constabit. Quare perpetua Sacramēta sedulò & prudenter à temporariis discernere oportet, ne inanes & ludicræ laruæ inter Sacramenta locū occupent. Quòd manuū impositione vsi sunt veteres, vt fidei professionem in adultis sancirent, non improbo: modò ne tali ceremoniæ annexam Spiritus gratiam

quis putet: quemadmodum facit Hieronymus contra Luciferianos. Papistæ autẽ nulla venia digni sunt, qui vetusto ritu non cõtenti, putidã vnctionẽ obtrudere ausi sunt, quæ non tantũ esset Baptismi confirmatio: sed dignius etiam Sacramentũ, quo fideles perfici nugantur, qui prius tantùm semipleni erant: quo armantur ad pugnã, quibus tantùm remissa prius erant peccata: has enim execrabiles blasphemias euomere non dubitarunt. A

Introgressus autem Synagogam, liberè loquebatur ad tres menses disputans & suadens de regno Dei. Quum autem quidam indurarentur ne crederent, malè loquentes de via coram multitudine, digressus ab illis, segregauit discipulos, quotidie disputãs in schola Tyranni cuiusdam. Hoc autem factum est per biennium, ita vt omnes qui habitabant in Asia, audirẽt sermonẽ Domini Iesu, Iudæi simul & Græci. Virtutésque nõ vulgares edebat Dominus per manus Pauli: ita vt etiam super infirmos deferrẽtur à corpore eius sudaria & semicinctia: & recederent ab eis morbi, & spiritus mali egrederentur. B

INTROGRESSVS SYNAGOGAM.) Hinc colligimus Paulũ exorsum fuisse à piorum cœtu, qui iam Christo nomen dederant: deinde venisse in Synagogam, vt reliquos Iudæos quibus nondum innotuerat Christus, vel saltem à quibus nondum receptus erat, in vnum Ecclesiæ corpus colligeret. Dicit autem Paulũ liberè egisse, vt sciamus non ideò vsque ad tres menses auditum, quòd astutè tegeret Euangelii doctrinam, vel se insinuaret per obscuras ambages. Mox etiam fiduciæ speciem exprimit Lucas, referens eum disputasse & suasisse de regno Dei. Scimus autẽ hoc nomine sæpe notari instaurationem illam quæ promissa erat Patribus, & præstanda Christi aduẽtu. Nam cùm extra Christum deformis & confusa sit omnium dissipatio, non frustra hoc venturo Messiæ tribuerunt Prophetæ, fore vt regnum Dei in mundo cõstitueret. Iam verò regnum hoc, primùm gratuita peccatorum remissione constat, qua nos sibi reconciliat Deus, & adoptat in populum: deinde vitæ renouatione, qua nos ad imaginem suam conformat. Disputasse & suasisse dicit, significans ita Paulum disseruisse, vt probaret solidis rationibus quæ in medium afferebat. Deinde auditoribus piarum exhortationum stimulos addidisse vt ianuam regno Dei aperirent. C

CVM INDVRARENTVR.) Nusquam tam placidè & æquis auribus auditũ fuisse Paulum legimus à Iudæis, sicut Ephesi priore suo aduentu. Nam cùm alii tumultuosè eum abigerent, ab his rogatus fuit vt diutius maneret. Nunc postquàm ad tres menses regnum Dei apud eos erigere conatus est, prodit se multorũ impietas & cõtumacia. Dicit enim Lucas fuisse induratos. Hæc enim vis est cælestis doctrinæ, vt reprobos vel in furorem conuertat, vel magis obstinatos reddat: non sua id quidem natura, sed per accidens, vt loquũtur: quia dum vrgentur à veritate, erumpit occultum virus. Addit Lucas eos maledixisse viæ coram populo. Nam huc tandem se proiiciunt Euangelii contemptores, vt quod nolunt amplecti, hostiliter apud alios oppugnent. Cupiunt enim, si fieri posset, omnes habere eiusdem impietatis socios. Viæ nomine, quodlibet institutum intelligi satis notum est: hic autem ad Euangelium Christi refertur. Iam dicit Lucas Paulũ ab illis digressum, segregasse discipulos. Quo exemplo monemur, vbi deploratæ & insanabilis peruicaciæ fecimus periculum, non amplius ludendam esse operam. Ideò admonet Paulus ipse Titum, vt hæreticum hominem post vnam vel alteram admonitionem deuitet. Nam indigna contumelia afficitur verbum Dei, si porcis & canibus prostituitur. Simul etiam consulere infirmis decet, ne prauis obtrectationibus & sanæ doctrinæ calumniis labefactetur eorum pietas. Discipulos ergo segregauit Paulus, ne suo fœtore hirci ouium gregem inficerent. D

QVOTIDIE DISPVTANS.) Ostendit hic locus quàm assidua fuerit Pauli sedulitas in docendo: & nimis esse morosos vel delicatos, quibus statim discendi tædiũ obrepit. Videmus enim quàm pauci ad audiendum prompti paratíque quotidie accedant. Scholam Tyrãni vocat, non qui tunc potitus fuerit imperio: nam Romani in tota Asia dominabantur: sed credibile est gymnasium fuisse olim extructum sumptibus Tyranni, & vrbi donatum. Loco igitur publico, qui conditoris nomen habebat, vsi sunt fideles ad conuentus suos agendos.

OMNES

A OMNES QVI HABITABANT.) Non significat Lucas omnes illuc Asiaticos venisse, vt Paulum audirent: sed prædicationis odore perfusam fuisse totam Asiam, vt eius labor non vni tantum vrbi, sed remotis etiam locis fructuosus esset. Atque id sæpe fit, vt Dei veritas, dum vno in loco prædicatur, longè lateque diffusa personet, vbi audiri non potest vox ipsius ministri.

VIRTVTES NON VVLGARES.) Virtutes appellat frequenti Scripturæ vsu miracula, quæ documenta erant extraordinariæ Dei potentiæ. Refert autem Pauli apostolatum istis insignibus fuisse ornatum, quò certior constaret eius doctrinæ authoritas. Trita etiam loquutio est, quòd per manum hominis signa edantur. Ita laus eorum Deo vni ascribitur tanquam authori: homo autem in ordinem cogitur vt minister. Atque vt miracula magis amplificet, dicit sudaria & semicinctia delata fuisse ad ægrotos, quorũ tactu fuerũt sanati. Quorsum hæc Paulo facultas data fuerit non obscurum est: nempe vt se verum Christi Apostolum probaret, fidem conciliaret Euangelio, suúmque ministerium sanciret. Atque hic memoria repetere conuenit, quæ suprà de legitimo miraculorum vsu habuimus. Quòd etiam Pauli sudariis sanauit Deus ægrotos, huc spectabat, vt
B qui nunquam hominem viderant, reuerẽter nihilominus absentis doctrinam amplecterentur. Quò magis insulsi sunt Papistæ, qui locum hunc ad suas reliquias detorquent. Quasi verò sua sudaria miserit Paulus, quæ in eius honorem oscularentur venerabundi homines: sicuti in Papatu caleeos & brachas Francisci, Rosæ cingulum, Sanctæ Margaritæ pectinem, ac similes nugas adorant. Imò potius res vilißimas delegit, ne qua ex pretio vel splendore superstitio nasceretur. Hoc enim fuit eius consilium, integram Christo gloriam in solidum vendicare.

Tentauerunt autem quidam è circumeuntibus Iudæis exorcistis inuocare super eos qui habebant spiritus malos, nomen Domini Iesu, dicentes, Adiuramus vos per Iesum, quem Paulus prædicat. Erant autem quidam filii Sceuæ Iudæi principis Sacerdotum septem, qui hoc faciebãt. Respondens autem spiritus malus dixit, Iesum noui, &
C Paulum scio: vos autem qui estis? Et insiliens in eos homo, in quo erat dæmonium malum, & dominatus eis, inualuit contra eos: ita vt nudi & vulnerati effugerent de domo illa. Hoc autem innotuit omnibus Iudæis simul & Græcis, qui habitabant Ephesi. Et incidit timor super omnes illos, & magnificabatur nomen Domini Iesu.

Quò certius appareat, miraculis illis quorum nuper facta est mentio confirmatum fuisse apostolatum Pauli: docet nunc Lucas, cùm falsò quidam nomen Christi obtenderent, grauem de tali abusu sumptam fuisse pœnam. Vnde agnoscimus non alium in finem editas fuisse virtutes per manum Pauli, nisi vt testatum omnibus fieret, fideliter ab eo Christum prædicari Dei potentiam: quando non solùm Dominus eas à pura Euangelii doctrina separari passus non est: sed tam seuerè vltus est eos qui præposterè eas ad
D suos exorcismos trahebant.

QVIDAM EXORCISTAE.) Non dubito quin munus hoc ex stulta æmulatione prodierit. Deus suam potentiam inter Iudæos variis modis exercere solitus erat. Et Prophetis olim vsus fuerat ministris ad fugandos dæmones: hoc prætextu exorcismos sibi finxerunt. Atque hinc temerè erectum est extraordinarium munus, sine Dei mandato. Sub regno Christi fecit praua ambitio, vt Christiani cum Iudæis certarent. Creati sunt enim hominum arbitrio exorcistæ. Deinde vt semper in deterius prolabi solet superstitio, hoc clericis suis omnibus commune esse voluit Papa, qui ad maiorẽ gradum promouendi erant. Postquàm enim facti sunt ostiarii, extemplo illis cõiuratio dæmonum mandatur: ipsa autem experientia planè se ridiculos faciunt. Fateri enim coguntur inanem & sine effectu se titulũ conferre. Vbi enim facultas qua diabolos adiurent? Et ipsi exorcistæ manifesto ludibrio suscipiunt munus quod nunquam exerceãt. Sed hoc scilicet iure accidit, vt nullus sit errorũ finis, vbi à verbo Dei disceditur. Quãtũ ad istos spectat, colligimus fuisse vagos, errones & homines circũforaneos, quales hodie

multi cernuntur in Papatu: dicit enim circüiuisse, quo verbo significat huc & illuc prout A fallendi occasio dabatur, flexisse iter.

ADIVRAMVS VOS PER IESVM.) Duplex fuit huius inuocationis vitium. Nam cùm alieni sint à Pauli doctrina, sine fide eius prætextu abutuntur quasi ad magicas incantationes. Deinde, quod non est in hominum manu, sibi absque vocatione Dei vsurpant. Legitima autem nominis Dei & Christi inuocatio est, quæ fide dirigitur, nec excedit vocationis metas. Quare monemur hoc exemplo, ne similes demus sacrilegii pœnas, nihil nisi prælucēte Dei verbo esse tētandū. Domin' ipse nos ad preces inuitat. Quicunque miraculorum dono præditi non sunt, se intra istas metas contineant. Nam Apostoli cùm spiritus immundos exire imperio cogebant, Deum habebant authorem, ac sciebant ministerio quod iniunxerat fideliter se defungi.

INSILIENS IN EOS HOMO.) Tribuitur homini quod per ipsum diabolus effecit. Tātæ enim violētiæ par non fuisset, vt septem robustos iuuenes, sauciatos & vestibus nudatos proiiceret. Quomodo autem diabolus in hominibus habitet, certò definire nō licet, nisi quòd statui potest antithesis inter Dei Spiritū & satanæ. Nam quemadmodum Paulus docet nos esse Dei templa, quia Spiritus Dei habitat in nobis: sic rursum dicit satanā efficaciter agere in omnibus incredulis. Sciendum tamē est Lucam hic de singulari habitandi modo agere, cùm scilicet ita satanæ frenum laxatur, vt totum hominem occupet. Porrò tale speciemen edere voluit Deus, vt suam virtutem ostenderet nō esse inclusam in sonitu vocis, nec fas esse Filii sui nomē ad superstitiones trahi. Cùm autem satanæ permittit nobis illudere, sciamus grauius nos puniri quàm si nos in carne vulneraret. Fallax enim miraculorum species, horribile fascinum est ad demētandos incredulos vt in altiores tenebras mergantur, quia Dei lucem respuerunt. B

INCIDIT TIMOR.) Fructus eius vindictæ, quam de impio nominis Christi abusu Deus sumpserat, quòd religio omnib' iniecta est ne doctrinā contēnerēt, cuius se acerrimum fore vindicem Deus insigni documento ostenderat, & in Christi reuerentiam fuerunt adducti. Præterquam enim quòd omnibus suis iudiciis ad hūc profectum nos Deus inuitat, vt peccandi metum nobis incutiant: peculiariter in hoc exēplo commendata fuit maiestas Christi, & Euangelii authoritas sancita. Quòd dicit innotuisse omnibus, tantundem valet atque vulgò aut passim. Significat enim rē fuisse celebratam populi sermone, quò apud plures inclaresceret Christi nomen. C

Multíque ex iis qui crediderant, veniebant, cōfitentes & annuntiantes facta sua. Multi autem ex iis qui curiosas artes exercuerant, comportatos libros exusserunt coram omnibus: & supputatis pretiis illorum, repererunt pecuniæ quinquaginta millia. Ita potenter crescebat sermo Domini & confirmabatur. His autem expletis, proposuit Paulus in Spiritu, transita Macedonia & Achaia ire Ierosolymā, dicens, Postquàm fuero ibi, oportet me & Romam videre. Missis autem in Macedoniam duobus ex ministrantibus sibi, videlicet Timotheo & Erasto, ipse remansit ad tempus in Asia. D

MVLTI QVI CREDIDERANT.) Eius timoris de quo loquutus est, indicium vnū profert Lucas. Re ipsa enim testati sunt serio Dei timore penit' se esse affectos, qui vltrò superioris vitæ delicta confessi sunt, ne sua dissimulatione intus fouerent irā Dei. Scimus quàm ægre extorqueatur ab iis qui peccarunt vera & ingenua confessio. Nam cùm sua existimatione nihil pretiosius habeant homines, pluris semper illis est pudor quàm veritas. Imò quantùm in se est, sua probra tegere conantur. Ergo voluntaria hæc confessio, testis pœnitentiæ ac timoris fuit. Nemo enim nisi diuini iudicii sensu probè tactus, hominum probris & ignominiæ se subiiciet, vt reatu soluatur in cælo. Cùm dicit MVLTOS, hinc colligimus nō eādem fuisse omnium causam. Potest enim fieri vt isti exulceratas diu conscientias habuerint: sicuti multi plerunque occultis & intestinis vitiis laborāt. Quare nō cōmunē omnib' legem præscribit Lucas: sed exēplū proponit, quod sequantur qui simili opus habent medicina. Quorsum enim isti facta sua confessi sunt, nisi vt pœnitentiæ suæ testimonium ederent, & consiliū leuationémq; peterent à Paulo?

A Io. Diuersa fuit eorum ratio, qui etiam peccata sua confessi sunt, cùm ad Baptismũ Ioan-
nis accederent. Nam hoc modo profitebantur se non fictè initiari in pœnitentiam. Hîc
autem ab vna specie docet Lucas, quo modo Dei reuerentia tacti fuerint fideles, vbi
Deus seueritatis suæ exemplum illis proposuit. Quò maior est Papistarum impudentia,
qui hunc suæ tyrannidi fucum induount. Quid enim auricularis eorum confessio, huic
exemplo affine habet? Primùm fideles quàm misere ante susceptam fidem decepti fuis-
sent à Satana, productis in medium quibusdam exemplis cõfessi sunt. Papæ autem lege,
factorũ dictorũque & cogitationũ omniũ enumeratio exigitur. Hos semel legimus con-
fessos esse: Papę lex quotãnis, vt minimùm, repeti iubet. Isti spõte prodierunt: Papa ne-
cessitate omnes obligat. Lucas multos venisse dicit, non omnes: in lege Papæ nulla ex-
ceptio. Isti coram fidelium cœtu se humiliarunt: Papæ longè aliud mandatum: vt clancu
lariis susurris in aurem proprii sacerdotis obmurmuret peccator. En quàm dextrè Scri-
pturam ad probandas suas fallacias accommodent.

QVI CVRIOSAS ARTES.) Non tantùm de magicis præstigiis loquitur
Lucas, sed de friuolis & inanibus studiis, quorum maior pars hominum nimis vt pluri-
B mùm cupida est. περίεργα enim ponit: quo nomine comprehendunt Græci quæcunque
solidam in se vtilitatem non continent: sed per varios circuitus hominum mentes & stu
dia inutiliter abducunt. Talis est astrologia iudiciaria, quam vocant, & quicquid diui-
nationum sibi in futurum tempus fabricant stulti homines. Libros autem exurunt, vt
sibi & aliis in posterum præcidãt ansam errandi. Et quòd eos pretii magnitudo à iactu-
ra non reuocat, eò melius pietatis suæ studium probant. Ergo vt nuper verborum con-
fessio, ita nunc realis, vt ita loquar, à Luca describitur. Cæterùm, cùm ἀργύριον Græci ac-
cipiant pro qualibet monetæ specie, incertum est sestertios an denarios Lucas designet.
Quia tamen certò constat, expressam ab eo summã fuisse, vt sciremus forti animo con-
temptũ fuisse lucrum à fidelibus: non dubito quin denarios, vel aliquod etiam præstã-
tius numismatis genus intelligat. Denariorum verò quinquaginta millia, circiter no-
uem millia librarum Francicæ monetæ efficiunt.

C POTENTER CRESCEBAT.) Particula κατὰ κράτος significat non vulgares fuisse
verbi progressus. Crescendi verbum ad hominum numerum refero, acsi dixisset, nouis
quotidie discipulis collectis auctam fuisse Ecclesiam. Sermonem verò in singulis fuisse
confirmatum interpretor, quòd scilicet in Euangelii obediẽtia & pietate, magis magis-
que proficerent.

PROPOSVIT IN SPIRITV.) Consilium huius profectionis, Spiritus instinctu
susceptum fuisse à Paulo intelligit: vt sciamus totam eius vitam ad Dei arbitrium fuisse
compositam. Ideò autem Spiritum habuit suarum omnium actionum præsidem, quòd
& se Deo regendum addixit, & pependit ex eius ductu. Nec refert quod sequitur paulò
pòst, spe sua fuisse frustratum in ipso itineris successu. Sæpe enim suos fideles modera-
tur Deus, de exitu ipsos celans. Nam eousque vult sibi habere addictos, vt clausis ocu-
lis, dum res perplexæ sunt, quod per Spiritum suum illis dictauit, sequantur.

Accidit autem illo tẽpore tumultus nõ exiguus de via. Nam qui-
dam nomine Demetrius, faber argentarius, qui faciebat delubra ar-
D gentea Dianæ, præstabat artificibus non exiguum quæstum. Qui-
bus conuocatis, & his qui similium rerum erant opifices, dixit, Viri,
scitis quòd ex hoc opificio nobis suppetit facultas: & videtis & audi-
tis quòd non solùm Ephesi, sed pene per totam Asiam Paulus hic
persuasit, & auertit multam turbam, dicens, quòd non sint dii, qui
manibus fiunt. Non solùm autem hæc pars nobis in periculũ venit,
ne reprobetur: verumetiam ne magnæ deæ Dianæ templum pro ni
hilo habeatur, futurúmque sit, vt etiam destruatur maiestas eius, quã
tota Asia & orbis colit. His auditis repleti sunt ira, & exclamaue-
runt dicentes, Magna Diana Ephesiorum.

TVMVLTVS DE VIA.) De viæ nomine admoniti sint Lectores, hîc accipi pro
eo quod Latini sectam vocant: Græci Philosophi hæresin. Sed quia in Ecclesia

Dei,vbi fidei vnitas regnare debet,nihil magis odiosum est vel etiam execrabile, quàm A
suo quenque arbitratu eligere quod sequatur: nomen quod meritò apud pios infame
erat, Lucam fugisse existimo. Quòd verò ad rei summam pertinet,videmus quàm miri-
ficè seruum suum Dominus exercuerit. Sperabat cùm se ad iter accingeret, Ecclesiam
fore in suò discessu tranquillam. Subitò exoritur tumultus,vnde minimè timebat. Cæ-
terùm,in Demetrio patet quàm noxia sit pestis auaritia. Nam vnus homo quæstus sui
priuati causa,magnam vrbem seditione turbare non dubitat. Opifices autem,qui velut
faces ab eo accensæ,incendium vbique spargunt, nobis documēto sunt, quàm facile sit
homines sordidos & vētri deditos ad quoduis facinus impellere: præsertim si ex illibe-
rali quæstu in diem viuunt,& spes lucri illis eripitur. Porrò in hac historia viuam cerni-
mus temporis nostri effigiem. Tumultuatur Demetrius cum sua manu: quia si tollatur
superstitio, ex qua quæstum facere soliti sunt, opificium ipsorum cōcidet. Ergo non se-
cus ac pro vita sua depugnant,ne Demetrius opima præda,alii quotidiano victu priuē-
tur. Hodie quis zelus Papam,cornutos Episcopos, Monachos, & totam Cleri Papalis B
colluuiem instigat? Imò quis eos exagitat furor,vt tam acriter Euangelio resistant? Ia-
ctant quidem se pro fide catholica certare. Nec verò Demetrius honesto prætextu care
bat,cultum Dianæ obtēdens. Verùm res ipsa clamat,non tam pro aris ipsos,quàm pro-
focis pugnare: vt scilicet culinam habeāt bene calentem. Fœdas in Deum blasphemias,
modò nihil minuant ex eorum prouētu,placidè dissimulant. Tantùm in tuendis super-
stitionibus,quæ ad farinas valent,sunt plusquàm animosi. Proinde talibus exemplis ad-
moniti,vitæ genus eligere discamus doctrinæ Christi consentaneum,ne lucri cupiditas
nos ad impium & nefarium certamen armet atque incitet. Qui verò per inscitiam ac
errorem,vel ad aliquod opificium vitiosum delapsi sunt,vel alia praua & impura vitæ ra
tione sunt impliciti: tamen à sacrilega ista temeritate sibi caueant. Quantùm verò ad
pios doctores spectat,discant ab hoc exemplo,nunquam sibi defore aduersarios,donec
sui abnegatione totus mundus pacem offerat: quod scimus nunquam futurum. Quia
Demetrio & argentariis quæstum præripit doctrina Pauli, furiosè prosiliunt ad eam
delendam. An non idem facturi sunt, quibus Euangelium aduersabitur? Atqui nemo C
est, cui non sit bellandi occasio. Nam omnes carnis affectus Deo inimici. Ita fieri ne-
cesse est, vt quotquot in mundo regnant carnis cupiditates, totidem sint armati ho-
stes ad resistendum Christo. Sæpe quidem continget frenum diuinitus iniici, ne im-
probi tumultuentur,vel apertè sæuiant. Quisquis tamen subactus non est ad ferendum
iugum Christi,semper inuisum eius Euangelium habebit. Ita statuendum est, piis & fi-
dis doctoribus cum multiplici hostium copia semper negotium fore. Demetrii cupidi-
tas palàm apparet: interim tamen sciēdum est satanæ fuisse flabellum,qui modis omni-
bus Pauli doctrinam labefactare quærens,hoc idoneum organum reperit. Iam cùm sata-
nam sciamus implacabilem esse Christi & veritatis hostem, putamúsne illi vnquam de-
fore ministros, qui eius impulsu vel aperta sæuitia insaniant, vel clandestinis artibus
moliantur Euangelii ruinam, vel euomant odii sui virus, vel saltem fremendo & ob-
strependo hostile aliquod signum præbeant?

EX HOC OPIFICIO.) Hìc turpiter malitiam suam prodit Demetrius. Priua-
to commodo aliquatenus consulere licet. Verùm eius causa turbare publicam pacem, D
ius & fas peruertere,sese proiicere ad vim & cædes, quod iustum ac rectum est data ope
ra extinguere conari: id verò nimis flagitiosum est. Statum causæ hunc esse fatetur De-
metrius,quòd Paulus deos esse negat qui hominum manibus fiunt. Sítne hoc verum
nécne non inquirit: sed lucrandi cupiditate excæcatus,ad opprimendam veram doctri-
nam fertur. Eadem cæcitas illum ad violenta remedia præcipitat. Opifices quoque
quia sibi ab inopia & fame timent, non minore impetu ruunt. Venter enim surdus ac
cæcus est, vt æquitatem nullam admittat. Quò magis sibi quisque nostrum suspectus es
se debet,vbi de priuata vtilitate & lucro agitur: ne discrimen omne iusti & iniusti, tur-
pis & honesti tollat.

NON SOLVM HAEC PARS.) Primùm hoc præposterè,quòd secundo tan-
dem loco religionis curam habet Demetrius: quia nihil magis absurdum est, quàm
ventrem deæ præferri: sed hoc quoque vanum est, quod cultum Dianæ periclitari ob-
tendit. Nam si ex Pauli doctrina nihil passus esset damni, domi quieuisset: de cultu
Dianæ nec ipse fuisset anxius,nec aliis molestus. Vnde ergo tanta sedulitas, tantúsque
satagendi feruor, nisi ex plaga domestica? Quia verò non satis honestam nec probabi-

lem

A lem sibi ac suis, pugnãdi causam fore videbat, ascititio colore fucare studet. Ergo vt malesicii dedecus tegat, religionis titulum, qui plausibilis est, obducit. Ita impii quantumuis proterue contra Deum insurgant, impudenter tamen hinc inde captant honestos prætextus. Verùm Deus illudi sibi non sinit: quin potius ex suis subterfugiis protrahit eos in lucem. Non alio teste opus est ad refutandam Demetrii hypocrisin: quia seipsum propria voce iugulat. Nec absimilis est hodie Papistarum ratio. Plenis quidem buccis se fidei catholicæ, & sanctæ matris Ecclesiæ patronos esse iactant: sed de suo zelo sic præfati, in ipsa causæ actione culinę nidorem toto gutture spirãt. Nobis verò si animus est pietatis causam purè & seriò agere, nostra commoda obliuiscamur, vt Dei gloria primas teneat. Sic enim sensus omnes perstringit suis illecebris vtilitatis species, vt per quoduis nefas errando, nobis tamen blandiamur.

QVAM TOTA ASIA ET ORBIS.) Indignum Demetrio videtur pessumire Dianæ maiestatem, quam totus orbis suspicit & adorat. Atque hoc superstitiosis omnibus commune perfugium est multitudinis consensum obtendere. Vera autē religio magis solidã fulturam, quàm in hominũ arbitrio postulat. Hodie nihil magis
B simplices ac imperitos retinet, nisi quòd errores passim vsu receptos abiicere non audēt. Quia quod pluribus placuit, quanuis stultè & temere, pro legitimo habendum esse fingunt. Nobis verò longè aliam regulam Dominus præscribit, vt scilicet sua vnius authoritate contenti, nec hominum opinionem, nec vsum nostrum, nec multarum gentium consuetudinem moremur.

Et impleta est ciuitas tota confusione. Et impetũ fecerunt vno animo in theatrum, correpto Gaio & Aristarcho Macedonibus, comitibus Pauli. Paulo autem volente intrare ad populum, non permiserunt discipuli. Quidam autē & ex Asiæ primoribus, qui erant amici
C eius, miserunt ad eum, rogãtes ne se daret in theatrum. Alii quidem igitur aliud clamabant: erat enim concio confusa, & plerique nesciebant qua ex causa conuenissent. De turba autem protraxerunt Alexandrum, propellentibus eum Iudæis. Alexander autem manu silentio postulato, volebat rationem reddere populo. Quem vt cognouerunt Iudæum esse, vox orta est vna omnium ferme ad duas horas clamantium, Magna Diana Ephesiorum.

Hic populi naturam, quasi in tabula depictam nobis Lucas proponit. Quemadmodum si incendium mille simul domos corripiat: ita momento vno totam vrbem seditio peruasit. Vbi autem talis semel concitata est tempestas, non facilè sedatur. Cùm verò malum hoc vitare nequeant Christi serui, inuicta constantia munitos esse decet, vt populares motus intrepidi sustineant, nec turbentur quasi re noua aut insolita, cùm vi-
D dent populũ esse turbulentum. Sic Paulus ipse alibi gloriatur se infracto animo per medias seditiones pergere. Interim optimo solatio verbi sui ministros, dum sic inter varias procellas & æstus iactantur, Dominus sustentat, & optima fiducia stabilit, cùm se gubernacula tenere Ecclesiæ suæ testatur. Neque id modò, sed omniũ turbinum ac fluctuum esse moderatorem, vt eos simul ac visum fuerit componat. Ergo sciamus quasi in mari tempestuoso nobis esse nauigandum: imò hanc infamiam nobis subeundam esse, quasi turbas ipsi concitemus: nec quicquam nos à recto officii cursu abducat. Ira pergēdo diu riter quidem vexabimur: sed naufragio saltem nos submergi Dominus non finet. Videmus præterea, licet confusa sit seditio, populũ tamen semper in deterius ruere: sicuti nunc Ephesiũ Gaium & Aristarchũ rapiunt, Alexandrum repellunt insanis clamoribus. Vnde id, nisi quod regnum occupat in ipsis satan, vt malæ causæ potius faueant?

PAVLO AVTEM VOLENTE.) Pauli constantiam modestiæ coniunctam cernere licet. Quum tutò latere posset, vltrò se in discrimē obiicere paratus est. Neque tamen eorum cõsilium recusat sequi, quibus rerum status melius compertus erat. Si retentus non esset, temeritati imputari non debuit quod facere statuerat. Seditio nulla eius culpa flagrabat: cur vitam suam non opponeret? præsertim de meliore euentu non

desperans. Sed vbi dissuadẽt fratres & amici rerũ periti, modestia est laude digna, quòd A
proposito suo peruicaciter non insistit.

PROTRAXERVNT ALEXANDRVM.) Credibile est Alexandrum hunc non emissum fuisse à Iudæis, vt communem gentis causam ageret: sed quòd eum cuperent populo mactandum obiicere. Interim Iudæi nomen, cum sic inuisum reddidit, vt tumultuosè respuerent quicquid pro re & causa dicturus erat: imò in tanto feruore non procul à mortis discrimine abfuit. Porrò, an is sit Alexander, de quo alibi meminit Paulus, incertum est. Coniectura tamen mihi videtur probabilis. Quòd si credimus eum esse, discamus ipsius exemplo solicitè ambulare, ne in similem defectionem abripiat nos satan. Nam qui martyrio propinquus erat, perfidum & sceleratum apostatam factum esse videmus.

MAGNA DIANA EPHESIORVM.) Clamosa quidem, sed sine vlla soliditate fuit confessio, quæ ex fide cordis non manabat. Vnde enim ista, quam prædicant, Dianæ magna diuinitas, nisi quod tanquam mente alienati, quem semel imbiberunt errorem furenter defendunt? Alia est veræ pietatis ratio, vt corde credamus ad iustitiam: B
deinde sequatur oris confessio ad salutem. In eo differt bacchantium intemperies, & insana omnium fanaticorum peruicacia à Martyrum constantia & zelo. Et tamen pudenda est nostra ignauia, si minus ingenui strenuíque sumus in professione certæ fidei, quàm illi in putido suo errore. Audimus enim quid nobis per Dauidẽ præscribat Dei Spiritus, Credidi, propterea loquar.

Cùm autẽ sedasset Scriba turbã, dixit, Viri Ephesii, quis enim est hominũ, qui nesciat Ephesiorũ ciuitatẽ cultricẽ esse magnę deę Dianæ & à Ioue delapsi simulachri? Cũ autẽ hæc sint extra cõtrouersiã, oportet vos sedatos esse, & nihil præcipitãter agere. Adduxistis enim homines istos, neque sacrilegos, neque contumeliosos in deã vestrã. Quòd si Demetrius & qui cũ eo sunt artifices, habẽt aduersus aliquẽ C
causã, conuentus forenses aguntur, & Proconsules sunt: accusent inuicẽ. Si quid autẽ de rebus aliis quæritis, in legitima concione dirimetur. Nam periculũ est, ne seditionis hodiernæ rei fiamus, cũ nulla subsit causa, vnde poterimus reddere rationẽ concursus istius. Et cũ hæc dixisset, dimisit concionem.

Hic Lucas narrat sedatũ ita fuisse tumultum, vt tamen præualuerit apud insanientem populũ superstitio: neque audita fuerit Dei veritas. Scriba enim, vt solẽt homines politici, satis habet si possit quouis modo incitatã turbã placare. Interim causa ipsa opprimitur. Videbat proculdubio Demetrii malitiã, atque vt religionis prætextu ad priuatũ commodũ abusus, vrbem turbasset: sed vulnus illud quod imperitis occultũ erat, non attingit. Interea extollit fictitium Dianæ numẽ, & superstitiosum eius cultũ asserit. Si tunc in theatro fuisset Paulus, centies morti se obtulisset potius quàm passus fuisset D
hac mercede se à periculo redimi. Etsi enim Scriba non ex eius mandato sic locutus esset: in publico tamen cælestis doctrinę teste & præcone, perfida fuisset dissimulatio. Pronũtiat Scriba simulacrũ quod colebant Ephesii delapsum è cælo esse, & Paulum nihil in ipsorum deam contumeliosè locutum esse. An tacere licuit, quin suo silẽtio fictam excusationem probaret? Hoc autẽ erat manus idololatriæ dare. Ergo non abs re Lucas præfatus est, retentum à fratribus fuisse Paulum ne in theatrum prodiret.

HOMINES NEQVE SACRILEGOS.) Verè quidem & rectè sacrilegos esse negat: sed perperã cõtinuò pòst, speciẽ sacrilegii definit, probrosè loqui aduersus Dianã. Nam cùm omnis superstitio profana sit & polluta, sacrilegos esse cõsequitur, quicũque vnius Dei honorẽ ad idola trãsferunt. Sed hic prudẽtia Scribæ, & ea quidẽ carnalis, laudatur, non pietas. Tantùm enim hoc spectabat, vt seditionis ardorem restingueret: ideò tandẽ cõcludit, Si quam priuatam litem habeat Demetrius, esse iudicia & magistratus. Publica verò negotia, in concione legitima, non turbulenta, quæ magistratuũ edicto conuenerit, non quæ vnius hominis impulsu & libidine temerè accurrerit, tractanda esse. Procõsules plurali numero dicit, non quòd plures vno Asia haberet, sed quòd Legati, Proconsulum loco conuentus interdum agebant.

Postquàm

A POstquàm autem cessauit tumultus, vocatis ad se Paulus discipulis, complexúsque illos, profectus est vt iret in Macedoniam. Quum autem perambulasset partes illas, & exhortatus eos fuisset multo sermone, venit in Græciam. Et ibi peractis mensibus tribus, quum essent illi structæ insidiæ à Iudæis soluturo in Syriam: habebat in animo vt reuerteretur per Macedoniã. Comitatus est autem eum vsque ad Asiam Sopater Bœrrhoensis: Thessalonicensiũ verò Aristarchus & Secundus & Caius Derbæus & Timotheus: Asiani verò Tychicus & Trophimus. Hi quum præ-
B cessissent, expectarunt nos Troade. Nos verò abnauigauimus post diem Azimorũ à Philippis, & venimus ad eos Troadem intra dies quinque: vbi demorati sumus diebus septem.

Narrat hoc capite Lucas quomodo Paulus ex Asia soluens, Ierosolymam rursus traiecerit. Et si autem accurata meditatione dignum est quicquid scribitur, longa tamen expositione non indiget. Mirifica Dei virtute inter tempestuosos illos fluctus seruatam fuisse Ecclesiam apparet. Tenera adhuc & imbecillis erat Ephesi Ecclesia: fideles repentinum motum semel experti, timere meritò poterant, ne subinde exurgerent similes procellæ. Non dubiũ est quin ægre auulsus fuerit ab illis Paulus: quia tamen maior necessitas ipsum aliò trahit: filios nuper genitos, vixdum emersos ab vno naufragio, re-
C linquere in mari æstuoso cogitur. Ipsi vero, licet tristis & acerbus sit Pauli discessus, ne tamen aliis Ecclesiis faciant iniuriam, non retinent eum neque morantur. Ita videmus non sibi fuisse addictos, sed sua cura & studio complexos fuisse Christi regnum, vt in commune tam fratribus quàm sibi consulerent. Hæc exempla diligenter notanda sunt, vt in hac misera dissipatione, alii alios iuuare studeamus. Quòd si quando nos spoliari vtilibus præsidiis contingat, non tamen vacillemus, scientes Deum tenere nauis nostræ gubernacula. Notandum autem quòd Paulus non discedit insalutatis fratribus, quin potius eos in discessu confirmat: sicuti & de Macedonibus statim Lucas dicit Paulum fuisse eos exhortatum multo sermone.

QVVM ESSENT ILLI STRVCTAE.) Ita variis modis & assiduis certaminibus seruum suum Deus exercuit, vt in eo nobis exemplar proponeret infatigabilis constantiæ. Non satis est eum difficilis ac longi itineris labore & molestia confici, nisi vitæ quoque discrimen accedat. Hoc sibi ante oculos speculum ponant omnes Christi serui, ne vnquam difficultatum tædio languescant. Paulus tamen cùm iter alio flectens, paratas sibi insidias declinat, simul ostendit eatenus habendam nobis esse vitæ rationem,
D ne temerè nos proiiciamus in media pericula. Qui verò se illi comites adiungunt, non vulgare reddunt pietatis suæ testimonium: ac videmus quàm pretiosa fuerit eius vita fidelibus, dum ex diuersis Gentibus, complures delecti comites eius causa duram & asperam expeditionem, non sine magnis sumptibus suscipiunt. Dicit Lucas substitisse Paulum Philippis per dies Azimorum: quia tunc melior erat docendi opportunitas. Et cùm adhuc ignota esset Legis abrogatio, cauendum fuit ne festum diem negligendo, à rudibus putaretur Dei contemptor.

Vno autem die Sabbatorũ, quum conuenissent discipuli ad frangendum panem, Paulus disserebat eis, profecturus postridie: protraxitque sermonem vsque ad mediam noctem. Erant autem lucernæ multæ in cœnaculo, vbi erant congregati. Sedens autem quidam adolescens nomine Eutychus in fenestra, quum degrauaretur somno profundo, differente diu Paulo, magis depressus somno decidit ex

tertio cœnaculo deorſum,& ſublatus eſt mortuus. Quum deſcendiſ- A
ſet autem Paulus,incubuit ſuper eum,& complexus dixit, Ne turbemini: anima enim eius in ipſo eſt. Quum verò aſcendiſſet,fregiſſétque panem & deguſtaſſet, diu collocutus, vſque ad diluculum, ita profectus eſt. Adduxerunt autem puerum viuentem, & refocillati ſunt non mediocriter. Nos autem conſcenſa naui ſoluimus Aſſon, inde excepturi Paulum: ſic enim ordinauerat, ipſe per terram iter facturus.

VNO AVTEM DIE.) Vel primum diem hebdomadis, proximum Sabbato intelligit, vel vnũ quodpiam Sabbatũ. Quod poſterius mihi videtur magis probabile. Nam dies ille ad conuentũ habendũ ex more aptior fuit. Porrò de quolibet die hoc expone- B
re,nimis frigidũ eſſet. Quorſum enim Sabbati mentio, niſi vt temporis opportunitatẽ & delectum notet? Veriſimile quoque eſt, expectatum fuiſſe à Paulo Sabbatum, vt pridie diſceſſus ſui, facilius diſcipulos omnes in vnum locũ aggregaret. Eſt autem dignus obſeruatu omnium feruor, quòd neque Paulum ad mediam vſque noctem, quum tamẽ ſe ad iter accingeret, docere piguit, neque alii diſcendi tædio affecti ſunt. Neque enim alia cauſa protrahendi longius ſermonis, quàm ſtudium auditorii & attentio.

AD FRANGENDVM PANEM.) Quanuis interdum Hebræis panis fractio conuiuium domeſticum ſignificet: hoc tamen loco de ſacra Cœna duabus rationibus adductus, interpretor. Nam quum ex ſequẽtibus colligere promptum ſit, non paruam hominum multitudinem illic fuiſſe collectam: Cœnã priuata in domo potuiſſe inſtrui, conſentaneum non eſt. Deinde narrabit poſtea Lucas, Paulũ non cœnæ tempore, ſed poſt mediam demum noctem, panem ſumpſiſſe. Huc accedit, quòd non veſcendi cauſa, cibũ dicit cepiſſe, ſed tantùm vt guſtaret. Sic igitur ſtatuo: ſacræ Domini Cœnæ inter ipſos celebrandæ indictum fuiſſe diem ſolennem, qui futurus erat omnibus commodior. Vt C
autem longioris abſentiæ ſilentium vtcunque ſarciret Paulus, ſolito longius ſermonem extendit. Quod de magno hominum numero dixi, inde colligitur, quòd multæ in cœnaculo accenſæ erant lucernæ: quod certè non pompæ, neque oſtentationis cauſa, ſed neceſſitate fiebat. Vbi enim nullus eſt vſus, ambitio eſt ac vanitas, quæ homines facit ſumptuoſos. Porrò lampadibus fulgere totum locum decuit, ne qua flagitii vel dedecoris ſuſpicio in ſanctum illum cœtum caderet. Adde & alteram coniecturam, ſi vacuum fuiſſet cœnaculum, paſſuros non fuiſſe qui aderant vt ſuper feneſtram ſederet Eutychus. Turpis enim ſpernendæ ac reſpuendæ cæleſtis doctrinæ fuiſſet licentia, quum pateret alibi locus, ad feneſtram ſecedere.

QVVM DEGRAVARETVR SOMNO.) Nihil video eſſe cauſæ, cur adoleſcentis ſomnolẽtiam tantoperè & tã acriter exagitent quidam interpretes, vt dicant torporis ſui pœnam morte luiſſe. Quid enim mirum, ſi nocte intempeſta cum ſomno luctatus tandem ſuccubuit? Quòd autem inuitus & præter ſpem correptus fuerit & oppreſſus ſopore, hinc coniicere licet, quòd ſe ad quietem non compoſuerat. Idoneum ſomno lo- D
cum captare, ignauiæ ſignum fuiſſet. Ad feneſtram verò ſedentem ſomno obrui, quid aliud eſt quàm citra culpam, naturæ infirmitati cedere? Quemadmodum ſi ex inedia deliquium animi, vel ex nimia fatigatione contingat. Qui terrenis curis demerſi contemptim ad verbum accedunt: qui cibo & vino referti ſoporem inde contrahunt: qui in rebus aliis vigiles oſcitanter audiunt verbum, meritò eorum ſomnolẽtia damnabitur. Euthycum verò diſertis verbis Lucas abſoluit, cùm dicit graui ſomno poſt mediã demum noctem depreſſum cecidiſſe. Porrò voluit Dominus non tantùm ſomno, ſed morte huius adoleſcentis expergefacere ſuorum fidem, vt alacrius Pauli doctrinam reciperent, & animis penitus infixam tenerent. Fuit quidem initio non leuis tentatio: ſed quæ vel conſtantiſſimum quenque vehementer percellere potuit. Quis enim Chriſtum præſidere putaret in eo cœtu, ex quo miſer homo ſeſe caſu in mortem præcipitat? Quis non potius diuinæ maledictionis hoc putaret eſſe ſignũ? Sed Dominus ſtatim adhibito remedio, ſuorum mentes omni perturbatione exemit.

INCVBVIT SVPER EVM.) Scimus Apoſtolos in edendis miraculis interdum externos quoſdam ritus interpoſuiſſe, quibus gloriam ad Deum authorem referrent. Quòd autem nũc ſuper adoleſcentem incubuit Paulus, non alio fine factum eſſe exiſti

A mo, nisi vt se ad precandi studiũ incitaret. Perinde agit, ac si se misceret cum mortuo. Ea coniunctio magis eum stimulat, vt toto animi affectu à Domino eius vitam deprecetur. Sic vbi mortui cadauer complectitur, hoc gestu significat se viuificandum Deo offerre. Atque ex textu colligere licet, non prius discessisse à complexu, quàm illi redditam esse vitam cognouit.

NOLITE TVRBARI.) Notandum est hac præcipuè de causa Paulum fuisse solicitum, ne tristis ille euentus piorum fidem concuteret, ac turbaret eorum animos. Interea Dominus extremum, quem Paulus habuit Troade, sermonem, quasi insculpto sigillo apud eos sanciuit. Cùm dicit animam in ipso esse, sensus est vitam illi redditam esse Dei gratia. Neque enim miraculum supprimere voluit. Quòd postea sequitur magna consolatione affectos esse, nõ restringo ad gaudium, quod ex adolescẽte recuperato ceperunt: sed confirmationem fidei simul complector, cùm Deus tam præclarum illis amoris sui specimen dedisset.

NOS CONSCENSA NAVI.) Cur iter terra facere maluerit Paulus, incertum B est, an quia molesta illi foret nauigatio, an vt in transitu fratres viseret. Ego valetudinis causa mare tunc fugisse arbitror. Laudanda verò eius humanitas, quòd comitibus suis pepercit. Cur enim à se dimisit, nisi vt molestia leuaret? Ita videmus comitate & officiis ipsos inter se vicissim certasse. Illi prompti & obsequentes ad ministerium: Paulus autem adeò non rigidus exactor, vt quæ parati erant obsequia præstare, vltrò & benignè remitteret: imò vtilitate sua posthabita, quod illis futurum erat solatio mandaret.

Cùm autem cõuenissemus Asson, recepto eo venimus Mitylenẽ: & inde nauigantes, sequenti die venimus contra Chion. Postridie verò appulimus Samon, & commorati Trogyllii venimus Miletum. Proposuerat enim Paulus præternauigare Ephesum, ne tempus tereret in Asia. Festinabat enim, si posibile sibi esset, vt diem Pentecostes ageret Ierosolymis. A Mileto autẽ missis Ephesũ nũtiis accersiuit C Presbyteros Ecclesiæ, qui cùm peruenissent ad ipsum, dixit eis, Vos scitis à primo die, quo ingressus sum in Asiam, quomodo vobiscum per omne tempus fuerim, seruiens Domino cum omni animi humilitate, cúmque multis lachrymis & tentationibus, quæ mihi acciderunt ex insidiis Iudæorum: vt nihil suffugerim eorum quæ essent in rem vestram, quin vobis annuntiarem, & docerem vos publicè ac per singulas domos, testificãs Iudæis simul & Græcis quæ in Deum est pœnitentiam, & fidem quæ est in Dominum nostrum Iesum Christum.

PROPOSVERAT ENIM PAVLVS.) Dubium nõ est quin magnas & graues habuerit festinandi causas: non quòd diei religio tantum apud illum valeret, sed quia D ad dies festos vndique aduenæ Ierosolymam confluere solebant. Cùm in tanta hominum frequentia se nonnihil profecturum speraret, occasioni deesse noluit. Sciamus ergo Legalem cultum non fuisse in causa, vt tantoperè properaret: sed Ecclesiæ ædificationem fuisse illi propositam: partim vt fidelibus narraret propagatum fuisse Christi regnum: partim vt improborum hominum calumnias refelleret. Notandum tamen est, ipsum interea reliquis Ecclesiis consulere. Presbyteros enim Ephesinos Miletum accersens, se Asiam non negligere ostendit. Quòd autem vocati conueniunt, non modò concordiæ, sed modestiæ quoque signum est. Etsi enim plures erãt: vni tamen Christi Apostolo, quem singularibus donis sciebant excellere, morem gerere ipsos non piget. Porrò seniores dici, non qui prouectæ essent ætatis, sed qui præessent Ecclesiæ, ex contextu clarius patebit. Est autem vsitatum ferè omnibus linguis, vt senes ac patres vocẽtur qui ad alios regendos præfecti sunt.

VOS SCITIS.) In hac concione præcipuè huc insistit Paulus, vt quos Ephesi creauerat pastores, suo exemplo hortetur ad munus suum fideliter peragẽdum. Sic enim

rite agitur cenſura, & ſic doctrinæ acquiritur authoritas, cùm nihil verbis præſcribit A
doctor, quod non reipſa ante præſtiterit. Nihil minus tolerabile eſt in Chriſti ſeruis
quàm ambitio & vanitas. Sed quum omnibus probè cognita eſſet modeſtia & humi-
litas Pauli, minimè timendum fuit, ne in ſuſpicionem iactantiæ incurreret: præſertim
cùm neceſsitate coactus, fidem & diligentiam ſuam proferret aliis in exemplum. Magni-
ficè quidem labores ſuos, patientiam, fortitudinem, & reliquas virtutes prædicat. Sed
quorſum? Certè non vt plauſum reportet ab auditoribus, ſed vt acriores ſancta ſua ex-
hortatio aculeos habeat, & penitus infixa hæreat ipſorum animis. Alter etiam illi fuit
ſcopus, vt ſua integritas in poſterum valeret ad doctrinæ commẽdationem. Citat autem
oculatos teſtes, ne videatur de rebus ignotis verba facere. Oculatos dico, qui non modò
comperta habebant omnia, ſed purũ quoque nulliſque affectibus corruptũ iudicium.

SERVIENS DOMINO.) Commemorat primò, non modò quantas difficultates ſu-
ſtinuerit, ſed maximè ſuã humilitatẽ, coniunctã cum mundi cõtemptu & probris, aliiſq;
afflictionibus: ac ſi diceret, non ſe honorificè vel cum plauſu fuiſſe exceptũ: ſed ſub con-
temptibili crucis forma verſatum inter eos. Eſt autem hæc non leuis probatio, cùm non B
deficimus, quãuis nos videamus indigno mundi faſtu calcari. Diſtinctius tamen ſingula
notãda ſunt. Seruire Domino hîc accipitur non pro Deũ colere in ſanctitate & iuſtitia,
quod piis omnibus cõmune eſt: ſed publicũ munus exequi ſignificat. Non loquitur ergo
Paulus vt vnus quilibet priuat9 homo: ſed qui datus eſſet Eccleſiæ miniſter. Atque ita
teſtatur ſe Apoſtolatu ſibi commiſſo, cum humilitate & modeſtia functũ eſſe: tum quòd
ſuæ infirmitatis conſcius, ſibi diffideret: tum quòd muneris excellentiã cogitans, ſe longè
imparem duceret: tum quòd libenter ſe ſubiiceret ad ſubeundam crucis Chriſti igno-
miniã. Humilitas enim iſta, tam vẽtoſæ cõfidentiæ, quã altitudini opponitur. Lachrymas
deinde adiungit, quas certamina, varii ſatanæ inſultus, impiorũ ferocia, inteſtini Eccle-
ſiæ morbi, & ſcãdala exprimebant. Tandem addit ſe trepidam vitam egiſſe inter Iudæo-
rum inſidias, ſẽque illis tentatum fatetur, vt ferreus non erat, licet non ſuccubuerit. Sco-
pus autem eſt, ne ſimilibus moleſtiis ſuccumbant quos alloquitur. Atque vt omni ambi-
tione vacui, reuerenter & ſolicitè munus ſuũ exerceant: neque tantùm æquo animo pa-
tiantur ſe ab hominibus contemni, ſed in ſeipſis quoque abiecti ſint: quia nunquam ad C
Chriſti obſequium rite erit compoſitus, qui ſublime aliquid ſpirabit. Et quoniam diu-
turna eſſe non poteſt virtutis ſimulatio, vt eum ſyncerè & ex animo ſe ita geſſiſſe cõſtet,
triennii conſtantiam in mediũ profert, quo æqualẽ & eundem tenorẽ ſeruauerat. Scitis,
inquit, qualis fuerim per omne tempus, à primo vſque die. Hæc vera demum eſt
ſeruorum Chriſti probatio, non mutari pro variis inclinationibus temporum: ſed ma-
nere ſui ſimiles, & rectum ſemper curſum tenere.

NIHIL DISSIMVLAVERIM.) Fidem ſuam in docendo ac diligentiam tri-
bus nominibus commendat: quòd ſolidè & integrè diſcipulos inſtituerit, vt nihil omit-
teret quod faceret in ipſorum ſalutem: quòd generali prædicatione non contentus, ſin-
gulis etiam prodeſſe ſtuduerit: tertio loco breuem totius doctrinæ ſuæ ſummam recitat,
quòd eos ad fidem in Chriſtum & pœnitentiam hortatus ſit. Iam cùm nobis exemplar
probi fidíque doctoris depingat, quicunque ſuam operam Domino probare cupiunt,
eos propoſitam Eccleſiæ ædificationem habere conuenit: ſicut alibi Timotheum repu-
tare iubet quæ ſint vtilia, vt illis tradendis inſiſtat. Et ſanè Scriptura, ad cuius normam D
omnis docendi ratio exigenda eſt, imò quæ ſola eſt rectè docendi methodus, non argu-
tas ſpeculationes continet, quæ ſub vmbra & in otio delectant: ſed teſte eodem Paulo,
tota vtilis eſt, vt hominem Dei perfectum reddat. Sed tale ædificandi ſtudiũ præſcribit
Paul9, vt nihil omittat paſtor, quantũ in ſe eſt, quod vtile ſit cognitu. Peruerſi enim ſunt
magiſtri, qui ſic detinent in primis rudimentis diſcipulos, vt nunquam ad veritatis noti-
tiam perueniant. Et certè non dimidia tantùm ex parte nos inſtituit Dominus in verbo
ſuo: ſed perfectam modíſque omnibus completã ſapiẽtiam tradit. Vnde apparet, quàm
impudenter ſe verbi miniſtros iactẽt, qui non modò populi ignorãtiã ſuo ſilentio tegũt
& fouent, ſed etiam cõniuent ad craſſos errores ac impias ſuperſtitiones: qualiter hodie
plerique in Papatu, ſcintillas quidem emittunt ſanæ doctrinæ: ſed tenebras ignorantiæ
diſcutere non audent. Et cùm eos impediat prauus carnis timor, obtendunt populum
non eſſe ſolidioris doctrinæ capacem. Equidem fateor non omnia ſimul poſſe tradi, &
imitandam eſſe Pauli prudentiam, qui ſe ad rudium captum accommodauit. Sed qualis
eſt iſta moderatio, dum cæcos in foueam ſinunt ruere, dum miſeras animas ſub Anti-

chriſti

A christi tyrannide relinquũt:& cùm videãt grassari idololatriam, corrumpi Dei cultum, Legem violari, sacra denique omnia profanari, vel silentio prætereunt tam fœdam confusionem, vel parcè & obscurè ac fugitãtium more subindicant. Notandum est igitur Pauli verbum, dum se subterfugisse negat, quominus annũtiaret quæcũque populo erãt vtilia: nam hinc colligimus puram & ingenuam sanæ doctrinæ professionem requiri à Christi seruis: ac nihil minus eos decere, quàm obliquas insinuationes, & astuta dissimulatione implicitas.

PVBLICE ET PER DOMOS.) Hoc est secundum caput, quòd non tantùm omnes in cœtu docuerit, prout cuiusque necessitas ferebat. Neque enim hac lege ordinauit pastores Christus, vt tantùm in commune Ecclesiam doceant in publico suggestu: sed singulas oues curent, vagas & palantes reducant in ouile, fractas & luxatas cõsolident, ægrotis medeãtur, debiles & infirmas subleuent. Sæpe enim frigebit communis doctrina, nisi priuatis monitionibus iuuetur. Quare minimè excusabilis est eorum negligentia, qui habita vna concione, quasi pẽsum soluerint, in reliquum tempus securi B degũt. Monentur etiam discipuli, siquidem in Christi grege censeri velint, locum esse dandum pastoribus, quoties ad eos accedent. Vrsi enim potius sunt quàm oues, qui pastorum vocem non nisi in theatro audire dignantur: domi autem moneri & reprehendi non sustinent.

TESTIFICANS IVDAEIS.) Nunc ad tertium caput descendens, paucis doctrinæ suæ summam complectitur, quòd scilicet omnes ad fidem & pœnitentiam hortatus sit: sicuti prius dictum est, Euangelium duabus iis tantùm partibus constare. Vnde etiam colligimus, vbi vera Ecclesiæ ædificatio propriè consistat, & quorsum applicare deceat nostrum omne studium, si cupimus vtiliter in schola Dei proficere. Iam diximus profanari Dei verbũ, dum eius lectores se in friuolis quæstionibus occupant. Verùm vt non sit vaga & erratica eius lectio, tenendus est hic duplex scopus, quem nobis Apostolus præfigit. Nam quisquis aliò deflectet multum satagendo, nihil aliud quàm in circulo ambulabit. Testificandi verbo maiorem vehementiam exprimit: sicuti non tantùm docendi, sed etiam vrgendi sunt homines, vt salutem in Christo amplexentur, & se Deo addicant in vitæ nouitatem. Tametsi autem nulli se defuisse affirmat, Iudæos C tamen statuit priori loco: quia sicuti honoris gradu Gẽtibus eos Dominus prætulerat, ita Christum illis eiúsque gratiam offerri oportuit, donec penitus desciscerent.

POENITENTIAM ERGA DEVM.) Primùm notanda est fidei & pœnitentiæ distinctio, quas perperam & inscitè nonnulli confundunt, pœnitentiam dicentes esse partem fidei. Fateor equidem disiungi non posse: quia neminem Spiritu fidei illuminat Deus, quẽ non simul in nouã vitã regeneret. Discerni tamẽ necesse est, sicuti hoc loco facit Paulus. Pœnitentia enim est conuersio ad Deum, cùm nos totámque vitam nostram in eius obsequium componimus. Fides autem, gratiæ nobis in Christo exhibitæ receptio est. Nam huc spectat tota religio, vt sanctitatẽ ac iustitiam colentes, purè seruiamus Domino. Deinde ne vllam salutis nostræ partẽ aliũde quàm ab ipso petamus: néve alibi quæramus quàm in solo Christo. Ergo pœnitentiæ doctrina, piè viuẽdi regulam continet, nostri abnegationem, carnis nostræ mortificationẽ, vitæque cælestis meditationem exigit. Sed quia natura corrupti sum' omnes, alieni à iustitia, & ab ipso Deo auersi: deinde quia Deum, quẽ scimus nobis infẽsum esse, fugimus: modum tam recõciliationis gra- D tuitæ, quàm obtinẽdæ nouæ vitæ nobis proponi necesse est. Ergo nisi fides accedat, frustra de pœnitentia verba fient. Imò pœnitentiæ doctores, qui neglecta fide tantùm in vita formanda, & bonorum operum præceptis insistũt, nihil, aut quàm minimum distãt à prophanis philosophis. Tradunt quomodo viuendum sit: sed cùm homines relinquant in sua natura, nulla inde sperari potest restitutio in meli', donec in spem salutis perditos inuitent, mortuos viuificent promissa peccatorum venia, ostendant Deum gratuita adoptione pro filiis amplecti qui prius satanæ erãt mãcipia, Spiritum regenerationis à patre cælesti petendum esse doceant: pietatem, iustitiam, & rectitudinem ab ipso bonorum omnium fonte hauriendam esse. Atque hinc sequitur inuocatio, quæ in legitimo Dei cultu primas tenet. Videmus nunc vt indiuiduo nexu inter se cohæreant pœnitentia & fides. Fides enim est quæ Deum nobis conciliat, non tantùm vt nobis propitius sit, à mortis reatu nos absoluens, peccata non imputando: sed etiam vt Spiritu suo carnis nostræ sordes repurgans, in imaginem suam nos reformet. Pœnitentiam non ideò priore loco nominat, quòd tota præcedat fidem, cùm pars eius ex fide emanet, eiúsque sit effe-

ctus:sed quia pœnitentiæ initium præparatio sit ad fidem.
FIDEM IN CHRISTVM.) Non abs re Christum Scriptura passim nobis in A
fidei scopum, & vt vulgò loquũtur, obiectum proponit. Dei enim maiestas per se altior
est, quàm vt ad eum cõscendãt homines. Ergo nisi medius occurrat Christus, Deum quærendo
sensus omnes nostri euanescent. Deinde quatenus iudex mundi est, fieri non potest,
quin eius aspectus absque Christo nos terrore exanimet. Deus autem non tantùm
in Christo sua imagine se nobis repræsentat: sed paterno suo fauore nos recreat, & modis
omnibus in vitam restituit. Nulla enim est salutis nostræ portio, quæ nõn in Christo
reperiatur. Mortis suæ sacrificio peccata nostra expiauit: pœnã sustinuit vt nos absolueret:
sanguine suo nos mundauit: sua obedientia placauit iram Patris: resurrectione
acquisiuit nobis iustitiam. Mirum ergo non est quod diximus, fidem debere in Christi
intuitu prorsus esse defixam.

Et nunc ecce ego alligatus Spiritu proficiscor Ierosolymam, quæ
in ea obuẽtura sint mihi ignorans, nisi quòd Spiritus sanctus per singulas
vrbes testificatur, dicens quòd vincula & afflictiones me manent. B
Verùm nihil mihi curæ est, nec vita ipsa pretiosa est mihi ipsi,
vt absoluã cursũ meũ cum gaudio, & ministeriũ quod accepi à Domino
Iesu ad testificandum Euangelium gratiæ Dei. Et nunc ecce
ego scio quòd posthac non videbitis faciem meam vos omnes per
quos transiui prædicans regnum Dei. Quapropter contestor vos
hodierno die, quòd mundus ego sum à sanguine omnium. Non enim
subterfugi, quominus annũtiarim omne consilium Dei vobis.

ET NVNC ECCE EGO.) Iam plenius declarat quorsum de sua integritate disseruerit:
quia scilicet nunquam eum postea visuri erant. Magnoperè autem referebat
exemplar, quod illis ad imitationem diuinitus erat propositum, semper ante eorum oculos
versari. Scimus enim quàm facilè homines à pura institutione degenerent. Cæte- C
rùm, quanuis scire se neget quid sibi Ierosolymæ euenturum sit, quia tamen pluribus
vaticiniis admonitus erat, vincula sibi illic parata esse, quasi iam ad mortem accinctus,
spem reditus sui paulò pòst abscindit. Neque tamen sic loquendo ipse secum dissidet.
Consulto quidem dubitanter præfatur vt molliat quod futurũ erat acerbius: verè tamẽ
affirmat, sibi adhuc esse incognitos rerum euentus: quia de toto progressu non constabat
illi certa & specialis reuelatio.

ALLIGATVS SPIRITV.) Quidam exponũt obstrictũ fuisse Ecclesiis, à quibus
iniunctũ illi fuerat munus perferendi eleemosynas. Mihi tamen potius videtur, notari
interior Spiritus sancti vis & impulsus: non quòd ἐνθουσιασμῷ correptus fuerit, vt mentis
compos non esset: sed quia certior redditus de voluntate Dei, arcanum Spiritus ductum
vel instinctum sponte vel placidè sequebatur. Perinde igitur valet locutio, ac si diceret,
Facere aliter nequeo, nisi cõtumax esse velim ac rebellis Deo, qui me velut Spiritu
suo deuinctũ illuc trahit. Nam vt se à temeritate excuset, Spiritum profectionis suæ
authorem & ducem esse testatur. Multa enim sæpe homines stultè & inconsideratè su- D
scipiunt, quæ deinde pertinaciter exequuntur, quia leuitatis eos pudet. Non tantùm
autem significat profectionem se iusta causa suscipere quam dictat Spiritus Dei: sed sibi
omnino esse necessariam: quia nefas sit contrà luctari. Porrò discamus sancti viri exemplo
non calcitrare aduersus Spiritum Dei, sed nos illi obedienter regẽdos tradere, vt
nos quasi deuinctos pro suo arbitrio agat: nec tamẽ violenter trahamur. Nam si reprobi
qui satanæ mancipati sunt, ad eius impulsum nõ sponte modò sed etiam cupidè ferũtur,
quanto magis in filiis Dei hæc ἐθελοδουλεία?

NISI QVOD SPIRITVS SANCTVS.) Hoc de arcanis oraculis non intelligo,
sed prædictionibus quas passim ex Prophetis audiebat. Plus autem dignitatis
habet hæc loquutio ad commẽdãda vaticinia, quàm si homines ipsi, qui loquuti sunt, testes
citẽtur. Sic enim sua constat verbo Dei authoritas, cùm agnoscimus Deum esse authorem:
licet ministri sint homines. Iam cùm idem Spiritus, qui Paulum de vinculis &
afflictionibus præmonet, simul alligatũ teneat, ne recuset se illi subiicere: hinc docemur
quicquid

A quicquid discriminum nobis instet, non ideò nos absolui, quin parendum sit Dei mandatis, & eius sequenda vocatio. Frustra igitur sibi delicias faciunt, qui rectè agendi modum statuunt, quatenus sine molestia id licet.

NIHIL MIHI CVRAE EST.) Sic animis comparatos esse pios omnes, ac præsertim verbi ministros decet, vt posthabitis omnibus, ad Dei obsequiū recto cursu properent. Præstantius quidem Dei donum est vita, quàm vt contemni debeat: vtpote in qua ad imaginem Dei conditi sumus, vt beatam illam immortalitatem meditemur, quæ nobis est in cælis reposita: in qua iam variis documentis se nobis patrem exhibet Deus. Sed quia instar stadii ordinata nobis est, properare semper ad metam conuenit, ne quid nos in cursu impediat vel moretur. Turpe enim est cæco viuendi amore sic nos teneri, vt propter vitam perdamus viuendi causas. Et hoc exprimunt Pauli verba. Neque enim simpliciter vitam suam ducit pro nihilo: sed eius respectum obliuiscitur, vt cursum suū absoluat, vt ministerium suum compleat, quod à Christo accepit. Ac si diceret, se nullo viuendi desiderio teneri, nisi vt Dei vocationi satisfaciat: ideóque non sibi graue fore B vitæ dispendium, modò ad functionis suæ metā diuinitus sibi præscriptam morte accedat. Notādū autē quod dicit, CVM GAVDIO. Significat enim nulla tristitia vel mœrore hoc adimi fidelib^9, quin hilariter viuāt & moriantur Domino. Altius enim est ac magis recōditum bonæ cōscientiæ gaudium, quàm vt molestiis externis, vel vllo carnis dolore obruatur. Notanda etiam est cursus definitio: nempe quod sit ministerium à Domino acceptum. De se quidem loquitur Paulus: sed exemplo suo docet errare omnes, qui Dominum cursus sui nō habent præsidem. Vnde sequitur illius vocationem cuique nostrûm rectè viuendi normam esse. Nec verò aliter statuere licet, probari à Domino quod agimus, nisi ad eius arbitriū composita sit vita nostra. Præcipuè in verbi ministris requiritur hæc certitudo, ne quid suscipiāt, nisi Christo authore. Nec verò dubium est, quin Paulus hac nota, vt plerunque solet, Apostolatum suum insigniens, eius fidem cōfirmet. Euangelium gratiæ Dei vocat ab effectu vel fine. Est tamen hoc raræ commendationis elogium, quòd Euangelio, Dei gratia & salus ad nos perferatur.

ET NVNC ECCE SCIO.) Quod tectius insinuauerat, nunc palàm eloquitur. Diximus autem eo consilio spem illis abstulisse sui reditus, quò tenacius eorum memo- C riæ infigeret suas exhortationes. Scim^9 enim quantū energiæ habeant extremæ discedētiū vel morientium voces. Regnum Dei iterum vocatur Euangelii doctrina, quæ regnum Dei in hoc mundo inchoat, homines renouādo in imaginem Dei, donec tandem in vltima resurrectione compleatur.

QVAPROPTER VOS CONTESTOR.) Perinde valet ac si dixisset, vos appello testes. Hoc autem non tam facit sua causa, quàm vt officii legem maiori authoritate illis præscribat. Continet autem hic locus breuem summam rite probéque docendi, & doctores ipsos vehementi seueráque sanctione hortatur, vt in suum munus gnauiter incumbant. Quænam igitur tenenda est pastoribus docendi ratio? Primùm non suo arbitrio æstiment quid proferre in medium & quid omittere vtile sit: sed vni Deo arbitriū eius rei deferant. Ita humanis commentis non patebit in Ecclesiam Dei ingressus. Deinde, non sumet sibi mortalis homo lacerandæ vel mutilandæ Scripturæ audaciam, vt hoc vel illud quoad visum fuerit delibet, quædam obscuret, multa supprimat: sed quicquid in Scripturis patefactum est, licet prudēter & tempestiuè pro ædificatione D populi, simpliciter tamen & sine fuco tradet, vt decet fidū & ingenuum Dei interpretē. Prudentiā adhibendā esse dixi: quia spectāda est semper vtilitas, modò absit vafrities, in qua multi nimis sibi placent, dum ad suas methodos inflectunt Dei verbum, & philosophiam nescio quam, ex Euangelio & suis figmentis mixtam nobis fabricant. Est autem quod nuper diximus obseruatu dignum, consilium Dei, cuius meminit hîc Paulus, inclusum esse in eius verbo, nec alibi quærendum. Multa enim in hac vita celamur, quorum plena manifestatio differtur ad eum vsque diem, quo Deum sicuti est, facie ad faciem nouis oculis videbimus. Dei ergo voluntatem annuntiant, qui fideliter enarrant Scripturam, ac inde populum in fide, in timore Domini, & omnibus pietatis exercitiis instituunt. Quemadmodum autem nuper diximus hac sententia damnari eos, qui philosophicè disputando, ne quid remotum tradant à communi hominum sensu, Scripturæ puritatem fermentis suis corrumpūt: ita grauiter in eos fulminat Paulus, qui metu crucis & persecutionum ænigmaticè tantùm loquuntur.

MVNDVS SVM A SANGVINE.) Non dubito quin ad Ezechielis locū respe-

xerit, vbi Deus Prophetam ſuum, niſi bona fide hortatus ſit impios ad pœnitentiam, A
reum fore ſanguinis denuntiat. Nam hac lege paſtores Eccleſiæ ſuæ præficit, vt ſi quid
perit eorum negligentia, ratio ab ipſis repoſcatur: imò niſi abſque fuco & ambagibus
oſtendant ſalutis viam, vt illis imputetur errantium interitus. Valde autem ſtupidos eſſe
oportet, quibus torporem non excutit tam ſeuera comminatio. Quò magis ſe prodit
Epicurea Papalis cleri impietas, vbi cùm magnificos titulos crepent, de reddenda tot
pereuntium animarũ ratione nihilo plus cogitant, quàm ſi nullus ſederet in cælo iudex.
Porrò quàm charas habeat animas oſtendit Dominus, tam atroces de paſtorum ignauia pœnas exigens ob illarum exitium.

Attendite igitur vobis & cuncto gregi, in quo vos Spiritus ſan-
ctus poſuit Epiſcopos ad regendam Eccleſiam Dei, quam acquiſiuit
ſanguine ſuo. Ego enim hoc noui, quòd ingreſſuri ſint poſt diſceſ-
ſum meum lupi graues in vos, non parcentes gregi: & ex vobis i- B
pſis emergent viri loquentes peruerſa, vt abducãt diſcipulos poſt ſe.
Propter quod vigilate, memores quòd per triennium nocte & die
non ceſſauerim cum lachrymis monere vnunquenque. Et nunc cõ-
mendo vos fratres Deo & ſermoni gratiæ ipſius, qui potens eſt ſu-
perſtruere, & dare vobis hæreditatem inter ſanctificatos omnes.

ATTENDITE IGITVR.) Nunc ſermonem ad eos accommodat, & multis ra-
tionibus oſtendit ſedulò vigilandum ipſis eſſe. Prima ratio eſt, quòd gregi cui præfecti
ſunt, obſtrictã habeant fidem. Secunda, quòd non ab homine mortali, ſed à Spiritu ſan-
cto vocati fuerint ad hoc munus. Tertia, quòd non vulgaris ſit honor, Dei Eccleſiam
regere. Quarta, quòd illuſtri documento teſtatus ſit Dominus, quo in pretio habeat Ec-
cleſiam, cùm proprio ſanguine eam redemit. Quòd ad primum ſpectat, non tantùm iu-
bet eos gregi attendere, ſed primùm ſibiipſis. Neque enim aliorum ſalutem ſedulò vn- C
quam curabit, qui ſuam negliget: & fruſtra alios incitabit ad piè viuendum, qui nullum
ipſe pietatis ſtudium præ ſe feret. Ergo vt de grege ſibi commiſſo ſint ſoliciti, admonet
Paulus vt priuatim ſinguli in Dei timore ſe contineant. Sic enim futurum erat, vt fidẽ
gregi debitam perſoluerent. Diximus enim Paulum à vocatione ratiocinari, quòd Ec-
cleſiæ Dei, cui præſunt, addicta ſit eorũ opera. Ac ſi diceret, ex quo creati ſunt paſtores,
non eſſe ſui iuris: ſed publicè cuncto gregi obligatos.

SPIRITVS SANCTVS POSVIT EPISCOPOS.) Ipſo nomine admonet ve-
lut in ſpecula locatos eſſe, vnde pro cõmuni omnium ſalute excubias agant. Sed præci-
puè in hoc inſiſtit Paulus, quòd nõ humanitus ordinati ſint, ſed illis à Deo mãdata ſit Ec
cleſiæ cura. Quò maior ab illis exigitur religio, quia difficilis apud ſummum illud tri-
bunal futura ſit ratio. Nam quò præſtantior eſt eius Domini cui ſeruimus, dignitas, na-
turaliter plus illi reuerentiæ deferimus. Ipſa autem reuerentia ſtudinm noſtrum acuit.
Porrò quãquam ab initio eligi hominum ſuffragiis voluit Dominus verbi miniſtros:
regimen nihilominus Eccleſiæ ſemper ſibi vendicat: non modò vt ipſum agnoſcamus v- D
nicum eius præſidem, ſed etiam vt ſciamus incomparabilem ſalutis theſaurum, non niſi
ab ipſo prodire. Fraudatur enim ſua gloria, ſi vel fortuito caſu, vel hominũ arbitrio, vel
induſtria putamus Euangelium ad nos deferri. Hoc autem peculiariter Spiritui Paulus
tribuit, per quem Deus Eccleſiam ſuam gubernat, & qui diuinæ vocationis arcanus
vnicuique teſtis eſt in ſua conſcientia. De voce Epiſcopi breuiter hoc notandum eſt,
omnes Epheſinos Preſbyteros indifferenter à Paulo ſic vocari. Vnde colligimus ſecun-
dum Scripturæ vſum, nihil à Preſbyteris differre Epiſcopos. Sed vitio & corruptela
factum eſt, vt qui primas tenebant in ſingulis ciuitatibus, Epiſcopi vocari cœperint. Vi-
tium dico, nõ quòd vnum aliquem in ſingulis collegiis eminere malum ſit: ſed quia hæc
audacia minimè tolerabilis eſt, dum homines Scripturæ nomina ad ſuum morem fle-
ctendo, Spiritus ſancti linguam mutare non dubitant.

AD REGENDAM ECCLESIAM.) Verbum Grecũ ποιμαίνειν paſcere ſignificat.
Verùm apta ſimilitudine transfertur ad quoduis regimẽ. Diximus autẽ hoc tertium eſſe
argumentum à muneris excellentia: ſicuti alibi idem Paulus Timotheum admonet, vt
videat

A videat quomodo ipsum oporteat versari in domo Dei, quæ est Ecclesia Dei viui, columna, & stabilimentum veritatis. Acsi diceret, non esse locum segnitiæ in tam ardua prouincia, & minus esse excusabiles, quos Deus familiæ suæ œconomos constituit, quò altior est ille honoris gradus. Iam si diuinitus & à Spiritu sancto non creantur Episcopi, nisi ad pascendam Ecclesiam, ridicula est Papatus hierarchia, in qua Episcopi inani titulo superbientes, pascendi munus ne simulatione quidem attingunt.

QVAM ACQVISIVIT.) Quarta ratio, qua pastores ad munus suum diligenter exercendum stimulat Paulus, quòd Dominus non vulgare pignus sui erga Ecclesiam amoris dederit, proprium sanguinem pro ea fundendo. Vnde apparet, quàm sit illi pretiosa. Et certè nihil est, quod vehementius vrgere debeat pastores vt alacriter officio suo incũbant, quàm si reputẽt cõmissum sibi esse sanguinis Christi pretiũ. Nã hinc sequitur nisi fideliter suã operã Ecclesiæ impendãt, non modò illis imputari perditas animas, sed sacrilegio esse obstrictos, quòd sacrũ Filii Dei sãguinẽ prophanauerint, & re B demptionẽ ab ipso partã exinanierint, quantũ in se est. Est autẽ immanis huius sceleris atrocitas, si nostra ignauia non tantũ vilescat mors Christi: sed eius quoque fructus abo leatur & pereat. Dicitur autẽ acquisita esse à Deo Ecclesia, vt sciamus eã sibi velle integrã manere: quia æquũ est vt possideat quos redemit. Simul tamẽ memoria tenendũ est, totũ humanũ genus satanæ esse mancipatũ, donec ex eius tyrãnide nos Christus asserat, in hæreditatẽ Patris nos colligens. Cæterùm, qua in speciẽ dura est locutio, qua vtitur Paulus, videndum est quo sensu dicat Deũ suo sanguine acquisisse Ecclesiam. Nihil enim absurdius, quàm corporeũ, vel mortalẽ fingere Deũ. Verùm ita loquendo commendat in Christo personæ vnitatem. Quia distinctæ sunt in Christo naturæ, Scriptura interdũ quod cuiusque proprium est, seorsum cõmemorat. Sed dum proponit nobis Deũ in carne manifestatum, humanã eius naturã non separat à Deitate. Quia tamen sic vnitæ sunt in Christo duæ naturæ, vt personam vnã constituant, impropriè aliquando quod verè in vnam competit, ad alteram transfertur. Sicuti hoc loco sanguinem Deo tribuit C Paulus: quia homo Iesus Christus, qui suum pro nobis sanguinẽ fudit, etiã Deus erat. Hæc loquendi figura veteribus dicta est Idiomatum communicatio, quòd naturæ vnius proprietas, alteri aptetur. Dixi autem hoc modo clarè exprimi vnam Christi personam: ne ipsum duplicem fingamus, quod olim à Nestorio tentatum est. Neque tamen imaginanda nobis est duplicis naturæ confusio, qualem inducere conatus est Euthyches: vel qualem Hispanicus canis Seruetus hoc tempore fabricauit, cui Deitas Christi nihil aliud est, quàm humanæ naturæ spectrum, quod semper in Deo lucidum fuisse somniat.

EGO ENIM SCIO.) Iam à necessitate quoque, quæ acerrimus stimulus est, hortatur Paulus Ephesios, vt attentè vigilent. Graues enim luporũ incursus instare admonet. Est quidem hoc quasi perpetuum Ecclesiæ fatum, vt à lupis infestetur. Quare nunquam dormiendi tempus est. Verùm, quò plures & nocẽtiores irrumpunt, eò attentiores à pastoribus excubias agi conuenit. Nam interdum aliquid molestiæ relaxat Deus, vt placidè & quietè grex pascatur. Ac sicuti nitido & sereno cælo tutius in agris pascun D tur oues: nubilo autẽ & obscuro aere plus est periculi: ita Ecclesiæ Dei nonnulla interdũ quasi serenitas conceditur, postea turbulentũ succedit tẽpus, quod luporũ insidiis aptius est. Sensus ergo Pauli est, maiori vigilãtia opus esse, quàm hactenus, quòd maiora pericula immineant. Sed quæritur vnde hæc Paulo notitia. Primò, dubiũ non est, quin eius præsentia multùm ad lupos arcendos vel fugandos valuerit. Nec verò mirum est, si virtus Spiritus, quæ in Christi ministris refulget, impios cohibeat, ne virus suum proferre audeant: imò si cælestis ille fulgor multas satanæ tenebras discutiat. Ergo cùm sciret Paulus repressam fuisse ad tempus sua opera satanæ malitiã, quid futurum sit à suo discessu facilè diuinat. Quanquam probabile est certiorem fuisse à Domino redditum Spiritu prophetiæ, vt per eum deinde alii commonefierent, sicuti videmus factum esse. Vtcunque res habeat, quoties discedunt probi & fidi pastores, metuendum à lupis esse discamus.

EX VOBIS IPSIS EMERGENT.) Exaggerat mali grauitatem, eò quòd intus pars sit luporum, adeóque sub titulo pastorum se occultans, nocendi occasionem expectet. Simul etiam exponit quid sit à lupis illis metuendum, nempè gregis dissipatio, dum Ecclesia à fidei vnitate abstracta, in sectas diuiditur. Neque enim lupi sũt omnes, qui mi

nus officio respondēt: sed sæpe sunt mercenarii, genus non adeò pestiferum. Doctrinæ autem corruptio capitalis est ouium clades. Iam tertio loco fons & origo huius mali notatur, quòd discipulos abducere post se volent. Ambitio igitur omniũ hæreseωn est mater. Tunc enim viget verbi Dei synceritas, vbi cõmuni studio pastores, discipulos Christo colligunt: quia hic solus est integer Ecclesiæ status, vt ille vnus audiatur magister. Quare & peruerti salutis doctrinam, & salutem gregis pessum ire necesse est, vbi regnat magisterii cupiditas. Sicuti autem docet hic locus, omnes ferè doctrinæ corruptelas ex hominum superbia manare, dum quisque eminere appetit plusquam licēt: ita rursus ex eodem colligimus, vix fieri posse, quin ambitiosi à recta puritate deflectant, & adulterēt Dei verbum. Nam cùm huc tendat pura Scripturæ tractatio, vt solus excellat Christus; sibi autem nihil arrogare possint homines, quin tantundem detrahant Christi gloriæ: sequitur sanæ doctrinæ esse corruptores, quicunque sibi addicti sunt, & propriæ gloriæ student. Quod etiam confirmat Christus Ioannis 8. capite. Porrò, SVRGENDI verbo quo vtitur, significat iam lupos illos fouere clandestinã perniciem, donec occasione sibi data erumpant. Iam optimè occurrit hic locus horribili scandalo, quod omnibus sæculis ad turbandas infirmas conscientias obiecit satan. Si externi & professi hostes Euangelium oppugnant, minus hoc consternat pias mētes, quàm si è medio Ecclesiæ sinu intestini prodeant hostes, qui repentè classicum canant, vel qui perfidè solicitent populũ ad defectionē. Et tamen hac tētatione Deus Ecclesiam suam ab initio exercuit, & hodie exercet. Quare hoc propugnaculo munita sit fides nostra, ne labascat, si quando contigerit pastores induere luporum rabiem. Hinc etiam apparet, quàm friuola sit Papistarum gloriatio de continua successione. Nam cùm ostēdere nobis promptum sit, cornutas illas bestias nihil minus esse, quàm quod haberi volunt: modis omnibus conuicti, ad hoc tamen confugiunt asylũ, continua serie Apostolis successisse. Quasi verò non etiam isti successerint, à quibus cauendum Paulus admonet. Cùm ergo Deus vel ad probandã suorum constantiam, vel iusto iudicio, lupos sub pastorum persona grassari sæpe permittat: non in solo nomine & loco consistit authoritas, nec quicquam habet momenti successio, nisi fides & integritas simul adsint. Quod si excipiant Papistæ, nòn competere in se luporum nomen, ad peragendum eius rei examen vnum Pauli verbum erit quasi Lydius lapis. Vt abducāt, inquit, post se discipulos. Quorsum autem tota Papalis religio, nisi vt hominum libido pro Dei verbo dominetur?

PROPTER QVOD VIGILATE.) Iterum suo exemplo eos ad diligentiam hortatur Paulus. Quanquam simul periculi metum coniungit. Acsi diceret, summa attentione opus esse ad cauēdum, indignum verò esse ipsos fatigari, qui per trienniũ viderint infractã illius tolerantiã. Lachrymas etiã suas cõmemorat, quæ exhortationibus non parũ efficaciæ addebant. Quod dicit se monuisse vnũquenque, tã ad plebē quàm ad Presbyteros referri potest. Nã quia sermonē habere statuerat toti Ecclesiæ communē, perinde loquitur acsi adesset totũ corpus. Si tamē ad pastorũ ordinē restringere quis malit: sensus erit, nõ tantũ præsenti oratione accēdi eorũ studia, sed æquũ esse, vt memoria tot exhortationum apud ipsos vigeat, quas per trienniũ assiduè inculcauerat cũ lachrymis.

COMMENDO VOS DEO.) Precationem interserit, quod in oratione pathetica videri absurdũ non debet. Neque enim rhetorum more concionē in partes digerere curauit: cùm vehementiæ affectuum, quibus ardebat, nulla verba sufficerēt. Magnis de rebus & arduis disseruerat, quæ humanã facultatem longè excederent. Ideò ad preces se conuertens, sermonis filũ paulisper abrũpit: quanquam voti magis expressio est, quàm directa precatio. Acsi dixisset, esse quidem ipsos impares tanto oneri: sed se optare illis è cælo suppetias, quibus freti superiores cunctis tentationibus euadant. Dubiũ verò non est, quanquam solos pastores alloquitur, hac tamē precatione totam Ecclesiam cõplecti. Primùm commendat eos Deo: deinde sermoni gratiæ eius. Est tamen vnica commendatio: sed modũ exprimere voluit Paulus, quo tueri solet Dominus suorũ salutē, quam Petrus docet fide custodiri. Atque eius custodiæ ratio à verbo dependet, ne inter tot discrimina periclitetur. Magni autem refert, quomodo nos Deus seruare velit, cognoscere. Quia enim abscõdita est nobis eius maiestas, donec verbo suo ad nos accedit, dubii circunspicimus. Ergo simulac nos seruandos suscipit, verbum suum proponit organum custodiendæ salutis nostræ. Hæc expositio simplex & apta est: nam quòd de Christo quidam accipiunt, nimis est coactum.

QVI POTENS EST SVPERSTRVERE.) Participium δυνάμενος, quo vtitur Paulus,

A Paulus, Deum non ſermonem eius refert. Hæc autem conſolatio ideò addita eſt, ne in-
firmitatum ſuarum ſenſu, animos deſpondeant. Quandiu enim circundati ſumus car-
nis vitiis, ſimiles ſumus inchoato ædificio. Fundatos quidẽ eſſe in Chriſto oportet pios
omnes, ſed multùm abeſt quin omnibus numeris completa ſit eorũ fides. Imò licet fun-
damentũ ſtabile maneat, quædam interdum partes ædificii nutant ac labaſcunt. Quare
& aſſidua ſtructura, & nouis ſubinde fulturis opus eſt. Intereà deſperãdum eſſe Paulus
negat, quia Dominus opus ſuum mutilum relinquere nolit: ſicuti etiam primo Philipp.
cap. docet, Qui cœpit in vobis bonum opus, perficiet vſque in diem Domini Ieſu. Cui
etiam reſpondet illud Pſalmi 136, Opus manuum tuarum non deſeres. Quòd mox ad-
ditur de hæreditate vitæ, ad fruitionem ipſam ſpectat. Simul ac nobis affulſit Chriſtus,
tranſimus à morte ad vitam: & fides ingreſſus eſt in regnum cælorum. Nec verò fruſtra
nobis datus eſt Spiritus adoptionis: ſed hìc promittit Paulus fidelibus continuam gra-
tiæ acceſſionem, donec poſſeſſionem cernant hæreditatis, ad quam vocati ſunt, quæ iam
in cælo illis eſt repoſita. Potentiam Dei nominat, non qualiter eam ſolemus imaginari
abſque effectu, ſed quæ vulgo actualis dicitur. Sic enim fideles apprehendere ipſam de-
cet, vt ſit illis ad manum inſtar clypei, quem omnibus Satanæ inſultibus opponant.
B Quemadmodum autem Scriptura docet, nobis in Dei virtute, ſatis eſſe præſidii: ita me
minerimus non alios eſſe fortes in Domino, niſi qui abdicata liberi ſui arbitrii fiducia
in eum recumbunt, quem ſolum Paulus meritò ſuperſtruere poſſe teſtatur.

Argentum & aurum, aut veſtem nullius cõcupiui. Imò ipſi ſcitis
quòd vſibus meis, & iis qui mecum ſunt, ſuppeditauerũt manus eæ.
Omnia oſtendi vobis, quòd ſic laborãtes oportet ſuſcipere infirmos,
ac meminiſſe verborum Domini Ieſu: quoniam ipſe dixit, Beatũ eſt
dare potius quàm accipere. Et cùm hæc dixiſſet, poſitis genibus ſuis,
orauit cum omnibus illis. Magnus autem fletus coortus eſt omniũ:
C & ruentes in collum Pauli, oſculabantur eum, dolentes maximè ob
ſermonem quem dixerat, quòd amplius faciem eius non eſſent vi-
ſuri. Et deduxerunt eum ad nauem.

ARGENTVM ET AVRVM.) Sicuti nuper diſſeruit quàm noxia ſit peſtis ambitio: ita nunc ab auaritia cauẽdum eſſe admonet, ſeque rurſus in exemplum proponit, quòd nullius bona concupiuerit: quin potius victum ſibi cõparauerit manuum labore. Notandum eſt quòd non modò ſe rapuiſſe negat, vt pleríque famelici homines importunè prædas extorquent: ſed ab omni mala cupiditate purum ſe fuiſſe dicit. Vnde colligimus neminem probum fore verbi miniſtrum, quin non idem ſit pecuniæ cõtemptor. Et certè videmus nihil magis eſſe commune, quàm vt in hominum gratiam corrumpant Dei verbum, quicunque turpiter lucro dediti ſunt. Quod vitium Paulus alibi ſeuerè in Epiſcopis damnat.

IMO SCITIS.) His verbis non imponit præciſè legẽ, quã ſemper omnes verbi
D miniſtri ſeruare neceſſe habeant: neque enim ita ſe imperioſè geſſit, vt quod Domi-
nus ſeruis ſuis conceſſit, ipſe auferret. Quin potius multis locis ius ſuum illis aſſerit, vt de publico alantur. Huc etiam accedit quòd victum & veſtitum ſibi miniſtrari à pluribus Eccleſiis paſſus eſt. Nec verò præſentis tantùm operæ mercedem liberè accepit: ſed cùm egeret Corinthi, alias Eccleſias ſe prædatum eſſe dicit, vt ſuæ inopiæ ſuccurreret. Non ergo ſimpliciter edicit paſtoribus vt vitam ſuam labore manuario ſuſtentent: ſed continuò poſt declarat, quatenus eos hortetur ad imitationem ſui exempli, nempe vt ſuſcipiant infirmos. Non negabant illi Corinthii debitam mercedem: ſed cùm gratuita opera ſe venditarent falſi apoſtoli, & inde popularem auram captarent, noluit Paulus illis hac in parte cedere, nec illis anſam præbere calumniandi: ſicut ipſe prædicat 1. ad Cor. 9. & 2. 11. Cauendum igitur eſſe admonet ne offendiculum detur infirmis, & ne labefactetur eorum fides. Nam ſuſcipere infirmos, tantundem valet, atque eorum ruditati, aliquid per indulgentiam concedere, ſicut Rom. 14.

MEMINISSE VERBORVM DOMINI.) Nuſquam hæc ſententia ad verbum legitur: ſed alias nõ abſimiles referunt Euãgeliſtæ, ex quibus hãc Paulus elicere potuit. Deinde ſcimus nõ omnia Chriſti dicta fuiſſe ſcriptis prodita. Repetit autẽ illã generalẽ

doctrinam de pecuniæ contemptu, cuius hoc verum est specimen, cùm quis ad dandum A
propensior est, quàm ad accipiendū. Nec politicè tantū locutus est Christus, quasi ideò beati sint liberales, quia suis beneficiis alios habent obstrictos, species autē sit seruitutis aliquid debere: sed altius respexit, quòd qui pauperibus erogat, fœneratur Domino: quòd fidi sint ac probi Dei œconomi, qui depositā apud se copiā, fratribus cōmunicāt: quòd nulla re propius ad Deū accedunt homines, quàm beneficentia. Hæc quoque liberalitatis elogia, apud prophanos authores leguntur: & bona pars mundi fatetur vera esse: sed asini (vt est in prouerbio) auribus annuunt. Nam vita cōmunis ostendit, quàm pauci persuasum habeant, nihil magis esse optabile, quàm vt fratres iuuemus. Quò maiore studio meditanda est Christi discipulis hæc felicitas, vt ab alieno quantū poterunt abstinentes, ad dandum se assuefaciant: neque id superbo animo, quasi miserū sit ipsos cuiquam esse obnoxios: vel praua ambitione, vt sibi alios obligent: sed tantùm vt se libenter exerceāt in officiis charitatis: ac testatā hoc modo faciant adoptionis suę gratiā.

POSITIS GENIBVS.) Primas quidem in precibus obtinet interior affectus: sed externa signa, genuflectio, capitis retectio, manuum leuatio, duplicem habent vsum. B
Prior est, vt membra omnia exerceamus in Dei gloriam & cultum: deinde vt hoc quasi adminiculo excitetur nostra pigritia. Accedit in solenni & publica precatione tertius vsus: quia pietatem suam hoc modo profitentur filii Dei, & alii alios mutuò accendunt ad Dei reuerentiam. Sicut autem manuū leuatio, fiduciæ & ardentis desyderii symbolum est, ita humilitatis testandæ causa, in genua procumbimus. Cæterùm orando, concionem prius à se habitā obsignauit: quia nullus nisi ex Dei benedictione sperari potest doctrinæ profectus. Quare si quod operæpretium docendo, monendo, & hortando facere cupimus, semper accedat hæc clausula.

MAGNVS FLETVS.) Non mirum est singulari affectu hunc sanctum virū prosecutos fuisse pios omnes. Nam eum negligere quem Dominus tanta donorum præstātia ornauerat, nimis crassæ ingratitudinis fuisset. Præcipua autem flendi causa fuit, vt Lucas notat, quòd eum amplius nō essent visuri. Suam enim & totius Asiaticæ Ecclesiæ vicem non frustra dolebant, quam priuatum iri videbant inęstimabili thesauro. Cæterùm cùm eorum lachrymas, quasi synceræ pietatis testes, laudet Spiritus per os Lucæ, eorum temeritatem damnat, qui ferream & immanem constantiam exigunt à fidelibus. C
Falsum enim est quod somniant, non nisi ex vitio oriri affectus, qui naturaliter à Deo nobis sunt ingeniti. Quare non in eo sita est perfectio fidelium, vt affectus omnes exuant: sed vt eos ex iustis tantùm causis suscipiant & moderentur.

CAPVT XXI.

Vm autem factum esset vt soluissemus auulsi ab eis, recto cursu venimus Coū, & sequēti die Rhodum, & inde Pataram: & nacti nauē quæ traiiciebat in Phœnicem, ea conscensa soluimus. Cùm autem cœpisset nobis apparere Cyprus, relicta ea ad sinistram nauigauimus in Syriā, ac venimus Tyrum: nam huc nauis exponebat onus. D
Repertísque discipulis mansimus ibidem diebus septem: qui Paulo dicebant per Spiritum, ne ascenderet Ierosolymā. Et expletis diebus, profecti ibamus, deducentibus nos omnibus, vnà cum vxoribus & filiis, donec essemus extra vrbem: & positis genibus in litore precati sumus. Et inuicem valedicto conscendimus nauem: illi autem redierunt ad sua.

Breuiter recenset Lucas nauigationis cursum: neque id ad fidem modò historiæ, vt sciamus quid quoque loco gestum sit, sed vt inuictam & heroicam Pauli fortitudinem, secum expendant Lectores, qui tam longis ac flexuosis, molestísque itineribus iactari maluit, vt suam operam Christo impenderet, quàm suæ quieti consulere. Quòd dicit auulsos fuisse vel abstractos, non simpliciter ad locorū distantiam refertur: sed quia fratres in litore steterunt, quoad intuitu suo, nauem qua Paulus & comites vehebantur

A tur prosequi licuit. Portus ad quos applicuit nauis ideò nominat, vt sciamus commodam & tranquillam fuisse nauigationem.

REPERTISQVE DISCIPVLIS.) Tametsi exiguus erat credentium numerus, illuc tamen secundum Prophetarum vaticinia, peruenerat aliquod Euangelii semen, ne Tyrus à Dei benedictione prorsus immunis foret. Hic etiam, vt aliis locis superioribus, Christianos vocat Lucas discipulos, vt sciamus nō alios censeri in Christi grege, nisi qui fide, eius doctrinam amplexi sunt. Est enim lusoria illa & mendax professio, nomen Christo dare, nec tenere quid doceat vel loquatur. Obseruent autem Lectores non alia de causa Paulum Tyri substitisse per dies septem, nisi vt illos confirmaret. Ita vi demus, quocunque venisset, nullam bene agendi occasionem neglexisse.

DICEBANT PER SPIRITVM.) Nempe vt sciret Paulus Spiritu prophetico ipsos loqui. Non leuis certè tentatio, ne susceptam profectionem absolueret, cuius Spiritus sanctus erat dissuasor. Fugiendæ verò crucis color, apprimè speciosus, si apud eum valuisset priuatæ salutis ratio. Pergere tamen non desinit, quòd se à Domino vocatum sciebat. Hic tamen nascitur quæstio, Quomodo per Spiritum dissuadeant fratres, B quod Paulus testatus est arcano illius impulsu se facere. An Spiritus sibi contrarius est, vt Paulum, quem intus ligatum tenuit, nunc absoluat? Respondeo diuersa esse Spiritus dona: vt non mirum sit, qui prophetiæ dono pollent, iudicio vel fortitudine interdum destitui. Fratribus istis, quorum meminit Lucas, quid futurum sit Dominus reuelauit: interea verò quid expediat, & quid postulet vocatio Pauli nesciunt. Consultò autē seruum suum Dominus admonitum voluit, partim vt longa meditatione ad quiduis subeundum instructior accederet, partim vt illustrior esset eius constantia.

QVVM VXORIBVS ET FILIIS.) Hoc fuit non vulgare amoris testimonium, quòd Paulū etiam cum vxoribus & liberis, extra vrbē cōmitati sint. Idque partim hoc consilio retulit Lucas, vt eorum pietatem iusto elogio laudaret: partim vt doceret Paulo honorem, quo dignus erat, fuisse habitum. Vnde etiam colligimus, nihil fuisse illi minus in animo, quàm vt commodis suis consuleret. Notanda etiam est solennis precandi C consuetudo in maioribus negotiis.

Nos verò nauigatione explicita à Tyro descēdimus Ptolemaidē: & salutatis fratribus, mansimus diem vnū cū illis. Postridie verò nos qui cum Paulo eramus, profecti venimus Cæsareā. Et ingressi domū Philippi Euangelistæ, qui erat vnus è septē, mansimus apud eū. Huic autem erant filiæ virgines quatuor prophetantes. Et quum permaneremus dies complures, aduenit quidam à Iudæa Propheta, nomine Agabus. Is quum venisset ad nos, tulit cingulum Pauli, & alligans sibi pedes ac manus, dixit, Hæc dicit Spiritus sāctus, Virū, cuius est cingulum hoc, sic alligabunt Ierosolymæ Iudæi, tradéntque in manus D Gentiū. Cùm autē audissemus hæc, rogabamus & nos & cæteri qui loci illius erant, ne ascenderet Ierosolymam. Tunc respondit Paulus, ac dixit, Quid facitis flentes & affligentes cor meum? Ego verò non solùm vinciri, sed & mori paratus sum Ierosolymis pro nomine Domini Iesu. Quum verò non persuaderetur, acquieuimus dicentes, Domini voluntas fiat.

Ptolemaide quoque exceptum fuisse Paulum à fratribus, breuiter refert Lucas. Est autē vrbs Phœniciæ maritima, non procul à Iudææ finibus, à qua non longum Paulo & comitibus iter fuit Cæsareā vsque. Sed de regionū & vrbiū situ plura si volēt Lectores petāt à Geographis. Porrò Cęsareę vsos fuisse dicit hospitio Philippi, quē Euangelistā vocat, licet vnus esset è septem diaconis, vt visum est capite sexto. Diaconiā illam fuisse temporale munus, hinc coniicere prōptum est: quòd Philippo alioqui liberū non fuisset, relicta Ierosolyma Cæsaream migrare. Hic autem non proponitur, quasi volūtarius officii desertor, sed cui excellētior prouincia mādata erat. Euāgelistę meo iu dicio, inter

Apostolos & doctores medii erant. Munus enim obibant Apostolis proximum, vt passim Euangelium prædicarent: tantùm honoris gradus erat inferior. Nam Paulus Ecclesiæ ordinem describens, sic eos Apostolis substituit, vt ostendat latiorem campum docendi illis datum esse, quàm pastoribus, quorum opera certis locis addicta est. Ergo Diaconiam ad tempus Ierosolymæ exercuit Philippus, quem postea idoneum esse censuit, cui Euangelii thesaurus crederetur. A

QVATVOR FILIAE.) Hoc in laudem Philippi additum est: non modò vt sciremus bene compositam fuisse eius domum, sed Dei quoque benedictione claram & nobilem. Neque enim vulgare donũ fuit quatuor habere filias, prophetiæ spiritu omnes præditas. Hoc autẽ modo nobilitare Euãgelii primordia voluit Deus, cùm viros & mulieres excitauit, qui res futuras prædicerẽt. Iã annis cõpluribus cessauerant ferè inter Iudæos vaticinia, quò erectiores, vel magis experrecti essent animi, ad audiendã nouã Euãgelii vocẽ: cùm repentè quasi postliminio reuersa esset prophetia, perfectioris status signũ fuit. Eadem tamẽ videtur fuisse ratio, cur paulò pòst desierit. Nam Deus populũ vetere variis prædictionibus sustinuit, donec Christus aduẽtu suo finem vaticiniis omnibus afferret. Nouũ ergo Christi regnum, hoc ornatu decorari oportuit, vt omnes agnoscerent adesse promissam illam Dei visitationem: breui autem duntaxat tempore florere, ne semper suspensi essent fideles, vel curiosis ingeniis occasio daretur, quærendi subinde nouum aliquid vel comminiscendi. Scimus enim cùm iam ablata esset illa facultas, extitisse tamẽ multos phanaticos, qui se prophetas esse iactarent. Ac fieri etiam potest vt hominũ prauitas Ecclesiam hoc dono priuauerit. Verùm vna illa causa sufficere debet, quòd Deus vaticinia tollendo, finem & complementũ in Christo adesse testatus sit. Cæterùm, quomodo functæ sint puellæ istæ prophetandi officio, incertũ est: nisi quòd sic illas moderatus est Spiritus Dei, vt ordinem à se positũ non turbaret. Cùm autem publicam in Ecclesia personam gerere fœminis non permittat, credibile est eas domi, vel in priuato loco, extra communem cœtum prophetasse. B

QVIDAM PROPHETA.) Quanuis clarè non exprimat Lucas, ego tamen hunc Agabum fuisse coniicio, cuius mentio prius facta fuit, 11. cap. qui famem prædixit sub Claudii Cæsaris imperio futurã. Dum verò eum Prophetæ elogio celebrat Lucas, sicuti nuper Philippi quatuor filias, non promiscuum, sed peculiare fuisse donum innuit. Nunc videndum est, quorsum persecutio, quæ instabat, per Agabum rursus ostensa fuerit. Quòd ad Paulum attinet, iam satis superque admonitus fuerat. Itaque non dubito, quin aliorũ causa, hæc confirmatio accesserit: quia Dominus vbique illustria reddere volebat serui sui vincula: partim vt scirent omnes in certamen sponte ipsum descendisse: partim vt cognoscerent diuinitus ordinatum esse athletã, qui pro Euangelio pugnaret. Vtile certè inuictæ constantiæ exemplum fuit, cùm sciens & volens hostium violentiæ se obiiceret. C

VIRVM CVIVS EST CINGVLVM.) Vsitatum Prophetis fuit, symbolis repræsentare quæ dicebant. Nec verò proprio impulsu, sed Spiritus mãdato sua vaticinia adhibitis signis confirmarunt. Vt cùm Ieremias nudus incedere iubetur, & iugum collo suo alligare, & clanculum perfodere domus suæ parietem, qua nocte sarcinas exportet, vendere agrũ, & emere. Hæc & similia vulgò ludicra videri poterant: sed idem Spiritus, qui symbola aptabat suis verbis, intus tangebat piorum corda, acsi iam in rem præsentẽ forent adducti. Ita Pauli comites non aliter affecit hoc spectaculum, cuius meminit Lucas, quàm si ipsum seriò vinctum oculis suis cõspicerent. Hoc artificio postea tentarunt pseudoprophetæ fucum facere simplicibus, vt satã ferè est Dei simia. Sedechias cornua sibi fecit, quibus Syriam ventilandam promitteret. Ananias Ieremiæ iugum abrumpẽs falsam spẽ liberationis populo fecit. Talibus præstigiis reprobos deludi passus est Deus vt de eorum incredulitate pœnas exigeret. Sed cùm nulla subesset Spiritus efficacia, fidelibus nihil obfuit eorum vanitas. Hoc quoque notatu dignum est, quòd mutũ spectaculum non proponit Agabus, sed verbum annectit, quo doceat fideles ceremoniæ vsum & finem. D

ROGABAMVS ET NOS.) Quia non eadem omnibus erat reuelatio, non mirum est diuersas fuisse sententias. Cùm scirent sancti isti homines, in vnius hominis vita aut morte multum esse positum, nolebãt eum temerè periclitari. Et laudabile est eorũ studium, quòd Paulum retinendo publicæ Ecclesiæ saluti cõsulere optarẽt. Sed eò plus laudis rursũ meretur Pauli cõstantia, dũ in vocatione Dei inflexibilis manet. Neque enim

A nim eũ latebat quãtũ ex ſuis vinculis perturbationis accidere poſſet. Verũ quia nota eſt
Dei voluntas, vt eã ſequatur, ſúſque déque reliqua omnia habet. Et certè ita nos Dei ar
bitrio decet eſſe affixos, vt nulla vtilitas, nulla rationis ſpecies, à ſimplici eius obſequio
nos dimoneat. Dum expoſtulat Paulus cum fratribus, quòd flẽdo cor ſuũ affligãt, ſatis
oſtendit, ferreum ſe non fuiſſe. Vulnerabãt igitur cor eius piorum lachrymæ: ſed ea mol
lities minimè ipſum flexit, quin æquabili tenore ad Deum ſequendum pergeret. Sic er-
go nobis colenda eſt erga fratres humanitas, vt præualeat ſemper Dei nutus. Iam ſuo re-
ſponſo iterum declarat Paulus, non niſi mortis contemptu paratos fore Chriſti ſeruos
ad præſtandum officium: nec probè vnquam animatos fore ad viuendum Domino, niſi
qui vitam ſuam pro teſtimonio veritatis libenter deponent.

ACQVIEVIMVS DICENTES.) Si putaſſent temerè ipſum ruere ad mortem,
non ita acquieuiſſent. Cedũt igitur, ne reſiſtant Spiritui ſancto, à quo intelligũt Paulum
regi. Atque hoc freno cohibendi ſunt omnes noſtri affectus, ne quid tam acerbum ſit,
vel triſte vel durum, quod non mitiget ac emolliat Dei voluntas. Nam quoties aliquid
B occurrit difficile vel aſperum, parum honoris tribuimus Deo, niſi apud nos hæc cogita-
tio præualeat, illi parendum eſſe.

Poſt dies autem iſtos ſublatis ſarcinis conſcendimus Ieroſoly-
mã. Venerũt autẽ vnà quidam ex diſcipulis Cæſarea nobiſcum, ad-
ducentes ſecum apud quem hoſpitaremur Mnaſonem quendam
Cyprium, antiquũ diſcipulum. Et quum veniſſemus Ieroſolymam,
libenter exceperunt nos fratres. Poſtero autẽ die introiuit nobiſcum
Paulus ad Iacobũ: omnéſque adfuerũt Preſbyteri. Quibus ſalutatis
narrauit per ſingula, quæ Deus feciſſet inter Gẽtes per miniſterium
ipſius. At illi cùm audiſſent, glorificabant Dominũ, dixerúntque ei,
Vides frater quot milia ſunt Iudæorum qui crediderunt, & omnes
C ſunt ſtudioſi Legis. Audierũt autem de te quòd defectionẽ doceas à
Moyſe omnes qui iter Gẽtes ſũt, Iudæos, dicẽs nõ debere eos circũci
dere filios, nec ſecũdũ inſtituta viuere. Quid eſt ergo? Omnino opor
tet cõuenire multitudinẽ: audiẽt enim te veniſſe. Hoc ergo fac, quod
tibi dicimus. Sunt nobis viri quatuor votum habentes ſuper ſe. His
aſſumptis purifica te cum illis, & impẽde ſuper eos, vt radant caput:
& ſciant omnes quòd quæ de te audierunt, nihil ſunt: ſed ambulas &
ipſe cuſtodiens Legem. De his autem qui crediderunt ex Gentibus,
nos ſcripſimus, decernentes ne quid huiuſmodi obſeruent, niſi vt
càueant ab his quæ ſunt idolis immolata, & ſanguine & ſuffocato &
D ſcortatione.

SVBLATIS SARCINIS.) Declarant Pauli comites, cùm Paulũ conati ſunt
reuocare à periculo, ſibi communem potius Eccleſiæ ſalutem fuiſſe curæ, quàm priua-
tim cuique ſuam vitam. Neque enim eiuſdem diſcriminis ſocietatem fugiunt. Atque
hoc eſt verè Deo ſubiicere noſtros affectus, cùm nullo metu terremur quin pro ſe quiſq;
noſtrûm promouere ſtudeat quod ſcimus illi placere. Clarius etiam apparet, quantus
in aliis viguerit pietatis ardor, qui vltrò ſe adiungunt, & hoſpitem illi adducunt: cùm
tamen ſibi iure timere poſſent à multis incommodis.

LIBENTER EXCEPERVNT NOS.) Ideò hoc commemorat Lucas, vt fratrũ
æquitatem commendet, qui fidem non habuerant ſiniſtris rumoribus & calumniis. Cùm
multi maleuoli & improbi quotidie alii ſuper alios grauarent Paulum inuidia, quia ta-
men de eius integritate Iacobus & collegæ optimè perſuaſi erant, non fuerunt ab eo a-
lienati. Nunc ergo vt Chriſti ſeruum fraternè & comiter excipiũt. Atque hæc modera-
tio diligenter nobis ſeruanda eſt, ne creduli nimium ſimus ad prauas delationes; præſer-

tim vbi falsis criminibus onerâtur qui probitatis suæ specimen aliquod nobis dederũt, A & quos experti sumus fideliter Domino seruire. Quia nihil ad dissipandum Christi regnum aptius fore nouit satan, quàm fidelium dissidia & simultates, obliquos sermones non desinit spargere, qui alios aliis inuicem suspectos reddant. Claudendæ igitur sunt aures delationibus, ne quid de fidelibus Christi ministris credamus, nisi bene cõpertũ.

OMNES ADFVERVNT PRESBYTERI.) Colligere licet ex hoc loco, quod iam decimoquinto capite habuimus, quoties tractandum erat seriũ aliquod negotium Seniores conuenire solitos fuisse, vt magis composita esset extra turbam consultatio. Paulò pòst videbimus suo ordine populum quoque fuisse admissum: sed postquàm interius consilium inter se habuerant Seniores. Iam verò suam modestiam ostendit Paulus, dum se rerum gestarum authorem non facit: sed laudem Deo tribuens, se tantùm vocat ministrum, cuius opera vsus fuerit Dominus. Sicuti fatendum est quicquid præclarũ est, ac laude dignũ non fieri propria nostra virtute, sed quatenus in nobis operatur Deus: præsertim verò vbi de Ecclesiæ ædificatione agitur. Rursus apparet quàm procul ab inuidia abfuerint Seniores, dum ob lætos successus Deum glorificant. Cæterùm B quia nullius Apostoli præter Iacobum fit mentio, conijcere licet, tunc spargendi Euangelij causa, in diuersas plagas fuisse profectos, vt ferebat ipsorum munus. Neque enim stationẽ illis Dominus assignauerat Ierosolymæ: sed illinc facto exordio, iusserat deinde Iudæam, & demũ alias orbis partes lustrare. Porrò supra cap. 15. refutatus fuit eorum error, qui Iacobum hunc, vnum ex discipulis fuisse putãt, quem Paulus inter tres Ecclesiæ columnas numerat. Quanquam autem commune illi cum reliquis collegis mandatum erat: ego tamen non dubito, sic inter se partitos esse, vt Ierosolymæ resideret, quò solebant multi quotidie aduenæ confluere. Id enim perinde erat ac si Euangelium longè latéque promulgasset in locis remotis.

VIDES FRATER QVOT MILIA.) Oratio est bimembris. Primò enim commemorãt Seniores, cùm Legi addicti sint quotquot ex Iudæis cõuersi sunt ad Christum, malè affectos esse erga Paulum: quia putẽt in hoc totum incumbere vt Legem aboleat. Deinde hortãtur vt suscepto voto solenni, se ipsum purget, ne qua amplius hæreat in ipso suspicio. Multitudinem credentium obijciunt Paulo, quò plus illis concedat. C Nam si pauci fuissent præfracti homines, non tantoperè fuisset commotus. Nunc verò immensum populum, & totum Ecclesiæ corpus negligere non licet. Dubium quidem non est, quin vitiosus fuerit zelus ille Legis. Et certè Presbyteri satis indicant, sibi non placere. Quanuis enim apertè non damnent, neque asperius conquerantur: quia tamen separãt se ab illorum affectu, errare eos tacitè fatentur. Si fuisset zelus secundum scientiam, ab illis incipere debebat. Atqui non pugnant pro Lege ipsa, nec iustam eius reuerentiam obtendunt, nec subscribunt eius zelatoribus, vt eos appellant. Ergo & se aliud sentire innuunt, & populi superstitionem sibi non probari. Contrà tamen occurrit, quòd Paulum dicunt falsa infamia fuisse grauatum. Deinde cùm satisfactionem ab eo exigunt, videntur zelum illum fouere. Respondeo, etiam si aliqua ex parte verus erat rumor, quo offensi fuerant Iudæi, fuisse tamen calumnia aspersum. Legis abrogationẽ docebat Paulus: vt tamen hoc modo non solùm integra maneret eius authoritas, sed vt sanctior esset. Nam vt 7. cap. dictum fuit, inanes essent ceremoniæ, nisi earum effectus in Christo fuisset exhibitus. Ergo qui aduẽtu Christi abolitas fuisse docent, adeò D non sunt in Legem cõtumeliosi, vt potius eius veritatem cõfirment. Duo in ceremonijs cõsiderãda sunt: veritas cui annexa est efficacia: deinde externus vsus. Porrò abrogatio vsus externi quam attulit Christus, inde pẽdet, quòd ipse est solidum corpus, nec quicquam olim adumbratum fuit, cuius non extet in eo complementum. Hoc à Legis defectione multum distat, monstrare legitimum eius finem, vt cessantibus figuris semper vigeat spiritualis earum veritas. Quare videmus prauos & iniquos fuisse interpretes, qui Paulo apostasiæ crimen inurebant, quanuis ab externo Legis cultu reuocaret fideles. Quòd autem Paulum eo consilio votum nuncupare iubent, vt se probet Legis cultorem, non aliò spectat, nisi vt testetur se nõ abhorrere à Lege instar impij apostatæ, qui iugum Domini excuteret ipse, & alios ad similem contumaciam impelleret.

NON DEBERE CIRCVNCIDERE.) Res quidem ita habebat. Paulus enim promiscuè Iudæis & Gentibus, libertatem docebat partam esse. Nam istæ sententiæ apud eum generales sunt, Circuncisio nihil est. Item, Circuncisi sumus per Baptismum in Christo, non circuncisione manu facta. Item, Nemo vos iudicet in cibo aut potu, aut in

delectu

A delectu festorum, quæ sunt vmbra futurorum: corpus autẽ in Christo. Item, Quicquid in macello vænit, & quicquid apponitur edite, nihil interrogãtes propter cõscientiã. Itẽ, Ne iterũ iugo seruitutis implicemini. Cùm sine exceptione passim sic locutus esset, Iudæos emancipabat à necessitate seruandæ Legis. Et ne longior sim in hoc sermone, locus vnus sufficiet, vbi Legem tutori comparat, sub cuius custodia vetus Ecclesia fuit, quasi in ætate puerili. Nunc autem cognita Christi gratia adoleuisse, vt à ceremoniis libera sit. Illic certè Iudæos cum Gentibus complectitur. Cùm etiam dicit Chirographum Legis quod situm erat in decretis, à Christo esse deletum & affixum cruci, non minus Iudæos quàm Gentes à ceremoniis liberat, quas illic decreta nominat. Sed cùm præcisè non abiiceret ceremonias, finem earum obseruationi impositum esse docens Christi aduentu: non fuit illa defectio, qualẽ fingebant maleuoli. Nec certè Senioribus ignota erat libertas Pauli. Cùm igitur rem probè teneant, tantùm hoc volunt imperitis & rudibus testatum esse, Paulo nihil minus fuisse propositum, quàm vt Iudæos ad Legis contemptum induceret. Quare non rem nudam intuentur, sed quale esset de Paulo plebis iudicium ex malignis delationibus. Hinc autem apparet, quàm præpostera sit hominum credulitas in excipiendis calumniis, & quàm pertinaciter hæreat semel temerè concepta mala opinio. Non dubium est, quin Iacobus & collegæ conati fuerint tueri Pauli famam, & mendacia quæ eius existimationi nocebant, diluere. Obstare tamen nequeunt, quin Paulus malè audiat.

B

OPORTET CONVENIRE MVLTITVDINEM.) Genus verbi neutrum est acsi diceret, Necesse est vt plebs conueniat. Absurdum enim fuisset tanti nominis Apostolum coram toto fidelium coetu non prodire. Nam si lucem & populi cõspectum fugisset, aucta fuisset sinistra suspicio. Interea videmus quàm se modestè gesserit Seniores in fouenda concordia, dum populi offensam maturè præueniunt. Et sanè hæc in Ecclesia tenenda est moderatio, vt authoritate quidem polleat, sed non superbè dominentur pastores, nec aspernentur reliquum corpus. Ordinum enim distinctio, dissidii causa minimè esse debet.

FAC QVOD TIBI DICIMVS.) Videntur Seniores, nimio gentis suæ amore ad stultam indulgentiam fuisse delapsi. Sed eius rei iudicium, ex circunstãtiis pendet,

C quæ nos hodie latent: illis autem perspectæ erant. Totum ferè corpus constabat ex Iudæis, vt periculum non esset à scandalo Gentium. Nam in aliis regionibus hæc discessionis causa erat, quòd suo quisque mori addictus, legem aliis volebat imponere. Deinde Ierosolymæ multa habebant inuitamẽta, ad seruandas Legis ceremonias, vt maior esset excusatio, si tardius eas desererent. Etsi autem vitio non carebat zelus ille, correctio tamen vt erat difficilis, tam subita esse non potuit. Videmus vt vix longo demum tempore Apostolis reuulsa fuerit hæc superstitio. Et quia noui quotidie discipuli ad fidem accedebant, alebatur pariter in omnibus infirmitas. Neque tamen negandum est, quin obstinationi coniuncta fuerit inscitia, quam tamen Presbyteri tolerarunt, ne violentis remediis grauius nocerent.

VOTVM HABENTES SVPER SE.) Licet quatuor isti censeantur in numero fidelium, superstitiosum tamen eorum votum fuit. Vnde apparet multum Apostolis fuisse negotii in gente illa, quæ non tantùm diuturno vsu in Legis cultu obdurerat: sed natura quoque valde peruicax erat, ferèque intractabilis. Quanquam fieri potest vt isti

D adhuc nouitii fuerint: ideóque tenera necdum bene formata fuerit eorum fides. Quare patiebantur doctores, votum quod temere per ignorantiam nuncupauerant, soluere. Quòd ad Paulum spectat, quoniam non propria conscientia suscepit hoc votum, sed in eorum gratiam, quorum errori veniam dabat, diuersa fuit eius ratio. Videndum tamen est, an hæc vna fuerit ex mediis ceremoniis, quas liberum esset fidelibus, vel seruare vel omittere. Videtur quidẽ habuisse quędam admixta, parũ consentanea cũ fidei professione. Sed quoniã finis erat gratiarũ actio (vt supra 18. cap. dictum fuit) & in ritu ipso nihil pugnabat cum fide Christi, non dubitauit Paulus, testandæ religionis suæ causa, huc vsque descẽdere. Pręstitit igitur Paulus quod de se alibi prædicat, quia Legis sectatoribus socium se adiunxit, ac si ipse quoque Legi obnoxius foret. Omnibus denique omnia factus est, vt omnes lucrifaceret: nempe vsque ad aras, vt se nullo sacrilegio sub prætextu charitatis pollueret. Solẽne expiationis sacrificium adire nõ perinde illi fas fuisset. Hac autem parte diuini cultus, quæ in voto sita erat, indifferenter defungi licuit: modò id nõ religionis causa fieret, sed tantùm ad infirmos subleuãdos. Atqui neque illi consiliũ fuit

hoc ritu Deum colere, nec obstrictam habuit conscientiam: sed liberè se infirmis fra- A
tribus subiecit.

QVAE DE TE AVDIERVNT NIHIL SVNT.) Videntur Paulum ad simu-
lationem inducere. Nam neque de nihilo natus fuerat rumor, quòd à ceremoniis Iudæ-
os retraheret, nec ambulabat in obseruatione Legis. Sed memoria tenẽdum est quod iã
dixi, Paulo & Senioribus satis fuisse, si calumniam iniquè inustã diluerent, quòd scilicet
Legis esset apostata. Nec verò vtile erat Paulum haberi Legis cultorem, quales vulgò
tunc erant discipuli. Nam hoc modo crassius velum ad obscurãdam Christi lucem, eo-
rum oculis obductũ foret. Quare sciamus Paulum non simulasse, sed synceré professum
esse nihil sibi odii esse aduersus Legem: quin potius se reuerenter de ea sentire. Impen-
dere eum ipsis iubent, quia cõferre solebant in commune vt sacrificium simul offerrent.

DE IIS AVTEM QVI CREDIDERVNT.) Hoc ideò addunt, ne qua obrepat
suspicio, velle eos quam prius dederant libertatem Gentibus, nunc tollere. Sed interea
videntur Iudæos tenere sub iugo seruitutis, à quo disertè solas Gentes eximunt. Respõ-
deo, Cùm par esset omnium conditio, idem iuris fuisse vtrisque permissum. Gentibus B
autem nominatim cauebãt Apostoli, ne suo more Iudæi, quasi profanos & impuros re-
spuerent, qui nec circuncisi erant, nec in Legis cultu educati. Porrò ne superuacua repe
titione chartam onerem, quæ ad huius decreti expositionem pertinent, ex 15. capite
petant Lectores.

Tunc Paulus assumptis viris, postero die purificatus cum illis in-
trauit in templum, annuntians expletionem dierum purificationis,
donec offerretur pro vnoquoque eorum oblatio. Dum autem se-
ptem dies iam penè essent expleti, quidã ab Asia Iudæi, quum vidis-
sent eum in templo, conturbarunt totum populum, & iniecerunt ei
manus, clamantes, Viri Israelitæ, succurrite, hic est ille homo, qui ad-
uersus populum & Legem & locum hunc omnes vbique docet. In- C
super & Græcos induxit in templum, & prophanauit sanctum locũ
hunc. Viderant enim Trophimum Ephesium in ciuitate cum ipso;
quem existimauerunt, quòd in templũ introduxisset Paulus. Com-
motáque est ciuitas tota, & factus est concursus populi, & apprehen-
sum Paulum trahebant è templo: státimque clausæ sunt fores.

Quòd astutiæ Paulum quidam insimulant, quasi aliud præ se tulerit quàm res
habebat, supra improbaui. Plus coloris habet quod quidam disputant, nimis fuisse
facilem in obsequendo: neque tamen recipio quod illi volunt, infeliciter cessisse
Paulo, quòd nouã & insolitam personam induens, minus constãter, quàm pro suo more
libertatem à Christo partam asseruerit. Fateor quidem sæpe infausto euentu diuinitus
puniri stulta consilia: sed non video cur hoc ad Paulum trahi debeat, qui volunta-
ria subiectione rudibus & minus probè edoctis, se insinuare studuit vt prodesset. Nam D
semel admissus, commodè ad moderandum illum zelum transisset. Magnam potius lau-
dem meretur eius humanitas, quòd nõ modò in gratiam imperitæ plebis, comiter se de-
mittit: sed eorum stultitiæ morem gerit, quibus indignè & cõtra rationem suspectus fu-
erat. Iure cum ipsis expostulasset, quòd contra eius existimationem tam creduli fuissent.
Quòd abstinet, mira est tolerantia: quòd eos sibi tã solicitè cõciliat, modestia est singu-
laris. Adde quòd in Iacobũ & eius collegas potuit esse durior, quòd non diligentius in-
cubuerant ad purgandã errore plebem. Etsi enim certũ est, fideliter eos docuisse, fieri ta-
men potest vt templi conspectus & ipsa Legis sedes, in vindicando libertatis vsu, eos im-
pedierit. Atqui Paulus, siue vltrò iure suo cedens, siue illos existimans melius videre
quid expediat, ipsorum cõsilio acquiescit. Quòd autem falsi Nicodemitæ hoc Pauli ex-
emplo, perfidam suam simulationem fucare conantur, dum se omnibus Papatus inqui-
namentis polluunt, non longa refutatione indiget. Iactant hoc se dare infirmis fratri-
bus, quasi verò quiduis sine delectu illis Paulus dederit. Si ex Legis præscripto Iudæi
apud Iudæos, votum Deo soluendũ susciperent nulla idololatria infectum, tunc se Pau-
lo

A lo probarent similes. Nunc cùm crassis superstitionibus, & palàm impiis se inuoluant, qualis ista est quam fingunt similitudo?

QVI EX ASIA ERANT IVDAEI.) Certum est hos nomini Christiano fuisse infensos. Ita Paulus dum fidelibus placandis intentus est, in hostium furorem incurrit. Ac turbæ quidem concitatores sunt Asiatici: sed eius odio ita corrupti erāt totius populi animi, vt rabies facilè ad omnes peruaserit. Docet autem hic locus, nō adeò iniquis animis ferendum esse, si quando spes nos frustratur, nec consiliis nostris prospetè succedit. Nihil ...[illegible] recta conscientia, & ex Spiritu Dei tentandum. Cæterùm, si ne tunc quidem ex voto res fluat, sustentet nos interior ille sensus, quòd scimus Deo probari studium nostrum, licet hominum probris & derisui sit expositum. Nec pœniteat nos mansuetudinis nostræ, si quando iniqua merces ab improbis rependitur.

VIRI ISRAELITAE SVCCVRRITE.) Conclamant quasi in extremo discrimine, & omnes ad opem ferendam vocant, ac si tota religio periclitetur. Vnde perspicimus quàm rabioso odio flagrauerint aduersus Paulum. Iam quòd Trophimo conspe-
B ctu, falsam opinionem concipiūt, hac præcipiti leuitate magis produnt, quàm sint virulenti. Sacrilegii accusant Paulum. Quo nomine? Quia hominem incircuncisum in templum adduxerit. Atqui atrocissimum crimen homini innoxio, ipsi falsa opinione conflarunt. Sic præpostera eorum audacia esse solet, qui præsumpta opinione feruntur. Nos verò discamus ex talibus exemplis, ab intemperie affectuum cauere, & frenum leuibus præiudiciis non laxare, ne cæco impetu aduersus innoxios ruamus.

COMMOTAQVE EST CIVITAS.) Hic videmus plebis leuitatem, quæ Paulū antequàm audierit, iam pro damnato habet. Quòd tumultuatur ciuitas in negotio pietatis, nihil mirum: sed hoc zeli peruersi est ac insaniæ temeritatis, quòd incognita causa aduersus Paulum insurgit. Nam in hac naturæ corruptione, ad stultitiam accedit prauitas, vt nullo negotio, sponte ad tuendā malam causam volitent, quos difficile esset multis cohortationibus ad rectè agendum mouere. Acerba quidem est hæc conditio, vt paucorum instigatione, totus mundus repentè in nos armetur: sed quando ita Domino placet, hoc exemplo & similibus, se ad quoslibet fluctus sustinēdos quisque nostrum paret.

Quærentibus autem illis eum occidere, nuntiatum est Tribuno
C cohortis quòd tota conturbata esset Ierosolyma. Qui statim assumptis militibus ac centurionibus, decurrit ad illos. At illi cùm vidissent Tribunum & milites, cessauerunt percutere Paulum. Tunc accedens Tribunus, apprehendit eum, & iussit alligari cathenis duabus, & interrogauit quisnam esset, & quid fecisset. Alii autem aliud clamabant in turba. Et cùm non posset certum cognosci præ tumultu, iussit eum duci in castra. Quum autē venisset ad gradus, contigit vt portaretur à militibus, propter violentiam turbæ. Sequebatur enim multitudo populi clamans, Tolle eum. Et quum cœpisset induci in castra, Paulus dicit Tribuno, Licétne mihi loqui ad te? Qui dixit,
D Græcè nosti? Nōne tu ille es Ægyptius, qui ante hos dies tumultum cōcitasti, & induxisti in desertū quatuor milia virorum sicariorum? Dixit autem Paulus, Ego quidem homo sum Iudæus, Tharsensis, nō obscuræ Cilicum ciuitatis ciuis. Rogo autem te, permitte mihi loqui ad populum. Et cùm ille permisisset, Paulus stans in gradibus annuit manu ad plebem. Et magno silentio facto, alloquutus est lingua Hebræa, dicens.

QVAERENTIBVS ILLIS EVM OCCIDERE.) In eo certè vis satanæ apparet, quòd populum eo furoris præcipitat, vt clausis templi foribus, non contenti mediocri pœna in Pauli necem conspirent. Hoc nos meditatum habere decet, pietatis hostes à satana impelli, ne eorum rabies quantumuis sæua & tumultuosa nos conturbet Exop-

A dam. Quòd tamen dicit salutare missum Gẽtibus, intelligit secundo loco: postquàm scilicet repudiatum erat à Iudæis: sicuti suprà fusius tractauimus. Ergo sensus est, non esse cur querantur Iudæi admitti Gentes in possessionem vacuam, vbi ab illis deserta fuerit. Neque etiam eùm Gentes dicit audituras, fidem singulis sine exceptione communem facit. Satis enim expertus fuerat, quàm multi etiam ex Gentibus, impiè Deo resisterent. Sed quotquot ex Gentibus credebãt, Iudæis incredulis opponit, vt hos ad zelotypiam prouocet: sicuti habetur in Cantico Moysis. Interea significat, doctrinam quę ab illis respuitur, alibi fore non inutilem.

MVLTAM INTER SE DISCEPTATIONEM.) Nondubium, quin magis impios exasperauerit quod in eos protulit vaticinium. Adeò enim obiurgationibus non mitescunt, vt se acrius ad furorem inflamment. Hæc ratio est cur disceptauerint à Paulo egressi, quòd maior pars acquiescere nollet. Sed cùm hincinde disputatum fuerit: apparet quosdam ita amplexos quæ dicta erant à Paulo, vt non dubitauerint tueri & fortiter asserere quod crediderant. Cæterùm frustra inde quispiam obiiciet, cõtentionum semen esse Euangelium Christi, quas non nisi ex hominum peruicacia prouenire
B constat.

SVSCIPIEBAT OMNES.) Insigne constantiæ documentum præbuit sanctus Apostolus, quòd se omnibus, qui audire ipsum cuperent, tam simpliciter obtulit. Certè non ignarus erat, quantum sibi inuidiæ conflaret: atque hoc optimum esse compendium si tacendo aduersæ partis odia placaret. Neque id agendum fuit homini prouido, qui sibi priuatim cauere vellet. Sed quia meminerat, se non minus in carcere esse Christi Apostolum & Euangelii præconem, quã si liber ac solutus foret, nemini ad discẽdum parato se subducere fas esse duxit, ne occasionem sibi diuinitus oblatam negligeret. Atque ideò pluris illi fuit sancta Dei vocatio, quàm propriæ vitæ cura. Vt autem sciamus voluntarium discrimen subiisse, Lucas disertè paulò pòst fiduciam eius commendat: quasi diceret, posthabito metu, fideliter paruisse Domini mandato, nec vllis difficultatibus fuisse territum, quin studium suum obuiis quibusque impendere pergeret.

PRAEDICANS REGNVM DEI.) Regnũ Dei & quæ ad Christũ pertinent, non
C separat quasi diuersa: sed hoc secundum potius explicationis vice addit, vt sciamus regnum Dei in redemptionis per Christum partæ notitia fundatum esse & contineri. Docuit igitur Paulus, homines à regno Dei alienos esse & exules, donec expiatis peccatis Deo reconciliati, spiritu renouantur in vitæ sanctitatem: ita verò demum erigi inter ipsos Dei regnum & florere, vbi mediator Christus, & gratuita peccatorum remissione donatos, & regenitos in iustitiam Patri coniungit, vt cælestem vitam in terra inchoantes ad cælum semper adspirent, vbi plena & solida gloriæ fruitio illis constabit. Singulare etiam Dei beneficium prædicat Lucas, quòd tanta Paulo libertas concessa fuit. Neque enim conniuentia id, vel dissimulatione eorum qui obstare poterant accidit, cùm illis detestabilis esset religio: sed quia oculos illis Dominus claudebat. Quare non immeritò gloriatur Paulus ipse, verbum Dei non fuisse vinculis suis alligatum.

POSTERIORIS PARTIS COMMENTARIORVM IN ACTA APOSTOLORVM FINIS.

N.

RERVM ET SENTENTIARVM MAXIME IN-*signium vtriusque partis Commentariorum Ioannis Caluini in Acta Apostolorum.*

a. ante numeros positum, priorem, b. posteriorem partem Commentariorum designat.

Exorcistarum

I

L

Q

R

T